

**T. C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TBMM TUTANAKLARINA GÖRE
1950-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN DIŞ İLİŞKİLERİ**

Kemal ÖZBAKIR

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ**

MANİSA 2014

ÖZET

Türkiye, zorlu milli mücadele yıllarının ardından imzaladığı Lozan Antlaşması ile pek çok sorunu geride bırakmış ve 1923 yılında Cumhuriyeti ilan ederek varlığını bir kez daha tescillemiştir. Atatürk dönemi olarak adlandırılan 1923–1938 yılları arası dış politikada genel olarak Lozan’dan arda kalan sorunlarla uğraşmıştır. 1939’da başlayan II. Dünya Savaşı yıllarında ise Türkiye, “savaş dışı kalma” politikası doğrultusunda fiili olarak savaşa dahil olmamıştır. Savaşın ardından da Türkiye’de, yeni dünya düzeni ile doğru orantılı olarak çok partili siyasi yaşama geçilmiş ve 14 Mayıs 1950 seçimleri ile Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı Demokrat Parti’ye devretmiştir.

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye, Amerika ile olan ilişkilerini daha da yoğunlaştırmış, bu doğrultuda iki ülke arasında siyasi ve ekonomik alanda pek çok antlaşma imzalanmıştır. Türkiye’nin Amerika ile olan yoğun ilişkilerinin temelinde kuzeyden gelebilecek muhtemel bir Sovyet tehdidi yatmaktadır. Amerika’nın yapmış olduğu Truman Doktrini ve Marshall Planı yardımları ile de Türkiye, Ortadoğu’da Amerika için iyi bir müttefik haline gelmiştir.

Demokrat Parti, daha iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Kore’de patlak veren savaşa asker göndermiş ve dış politikadaki bu hamlesinin de büyük etkisi ile Şubat 1952’de NATO’ya resmen dahil edilmiştir. NATO üyeliği dolayısıyla bazı risklere ve külfetlere katlanmasına rağmen Türkiye, Batı ile her alanda ilişkilerini geliştirmiş, hem ekonomisini yenileyerek kuvvetlendirmede ve hem de demokrasisini geliştirmede büyük kazanç elde etmiştir.

Balkan politikasına baktığımızda ise, Türkiye NATO ittifakını sağladıktan sonra Balkanlarda da bir ittifak arayışı içine girmiş ve 28 Şubat 1953’te Yunanistan ile Yugoslavya’nın da dahil olduğu üçlü bir Balkan Paktı imzalanmıştır. Ardından yine bu üçlü arasında Ağustos 1954’te, Balkan Paktı’nın daha genişletilmiş bir şekli olan Bled Antlaşması imzalanmıştır. Fakat Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs sorunu ve Yugoslavya’nın da izlemiş olduğu Sovyet yanlısı siyaset sonucu Balkanlardaki üçlü ittifak fazla uzun ömürlü olmamıştır.

Demokrat Parti iktidarının Doğu ile olan ilişkilerinde ise karşımıza yine işbirliği anlaşmaları ve savunma amaçlı bir pakt çıkmaktadır. 24 Şubat 1955’de Türkiye ile Irak arasında imzalanan İşbirliği Antlaşması’na, Ortadoğu’daki çıkarları doğrultusunda

İngiltere de katılmıştır. Yapılan bu işbirliği anlaşmasına Pakistan ile İran'ın da katılması ile birlikte Bağdat Paktı kurulmuş oldu. 1959 yılına gelindiğinde ise dünya siyasetindeki ve özellikle Ortadoğu'daki değişen şartlar sonucunda Bağdat Paktı, Irak'ın içinde yer almadığı CENTO'ya dönüşmüştür. Bağdat Paktı ve daha sonrasındaki CENTO, Ortadoğu'da bölgesel işbirliği için sadece temel bir çerçeve sağlamış olsa da, ne daha büyük bir Ortadoğu kalkınma örgütü için bir öz oluşturmuş ne de etkili bir savunma örgütü olmuştur.

Son olarak, Türkiye'yi dış politikada en fazla meşgul eden konulardan birisi de Kıbrıs sorunu olmuştur. Türkiye 1954'e kadar Kıbrıs konusunu bir mesele olarak görmemiş, ancak Yunanistan'ın faaliyetleri sonrası bu tarihten itibaren Kıbrıs ile yakından ilgilenmek zorunda kalmıştır. Kıbrıs sorununun çözüm süreci döneminde Londra'da düzenlenen bir konferans sırasında Türkiye'de yaşanan 6-7 Eylül olayları hem Türkiye lehine devam eden konferansın yarıda kesilmesine neden olmuş hem de Türkiye'yi uluslararası alanda zor durumda bırakmıştır. Bu gelişmelerin ardından Kıbrıs meselesi Zürih Konferansı sonucu, yönetimi Rum ve Türklerden oluşan bağımsız bir Cumhuriyet yönetiminin kurulması ile çözüme kavuşturulmuştur.

ABSTRACT

Upon signing the Treaty of Lausanne after years of national independence struggle, Turkey left behind many problems and registered its presence with the proclamation of the republic in 1923. Between 1923 and 1938, which is an era called the Atatürk period, there were many successive problems remaining after Lausanne in the foreign policy. During the Second World War years starting in 1939, Turkey was not involved in any war based on its “staying out of war” policy. After the war, Turkey passed into a multi-party political life in line with the new world order; and the Republican People’s Party assigned the power to the Democratic Party with the election on 14.05.1950.

As soon as the Democratic Party accessed to power, Turkey intensified its relations with the United States and many treaties were concluded between two countries both in political and economic aspects. The intense relation between Turkey and the United States was based on a possible Soviet Threat from the North. With the Truman Doctrine and Marshall Plan, Turkey became a good ally in the Middle East for the United States.

The Democratic Party dispatched soldiers to the war erupting in Korea soon after the Democratic Party accessed to power and Turkey entered to NATO in February 1952 with the effect of the said step in the foreign policy. Although there were some burdens of being a member of NATO, Turkey improved its relations with the West in every aspect and had a huge gain in strengthening and renewing its economy and improving its democracy.

In terms of the Balkan policy, after becoming a member of NATO, Turkey started searching for an alliance in Balkans too and signed the Balkan Pact with Greece and Yugoslavia. Similarly, in August 1953, these three countries concluded the Bled Treaty which was an extended version of the Balkan Pact. However, the said triple alliance did not last long as a result of the Cyprus problem with Greece and the pro-Soviet policy of Yugoslavia.

With respect to the relation of the Democratic Party with the East, there were again cooperation treaties and defensive pacts. On 24.02.1955, Baghdad Pact was established when England and then Pakistan and Iran joined to the cooperation treaty

signed between Turkey and Iraq in line with their interest in the Middle East. In 1959, Baghdad Pact turned into CENTO excluding Iraq as a result of the changes in the world politics especially in the Middle East. Although the Baghdad Pact and CENTO allowed only a basic framework for the regional cooperation in the Middle East, these neither created a core for the Middle East development organisation nor became an effective defence organisation.

In conclusion, one of the issues keeping turkey occupied the most in foreign policy was the Cyprus problem. Until 1954, Turkey did not see the Cyprus issue as a problem but upon the activities of Greece, Turkey had to deal with Cyprus closely after the said date. During the resolution process of the Cyprus problem, 6-7 September events occurring in Turkey caused a conference held in London to be ceased and left Turkey in a difficult situation internationally. After these developments, the Cyprus problem was solved by the Zurich Conference establishing an independent Republic managed both by the Greeks and the Turks.

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 15.01.2014 tarih ve 1/6 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Kemal ÖZBAKIR'ın "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarına Göre 1950-1960 Döneminde Türkiye'nin Dış İlişkileri" konulu tezi incelenmiş ve aday 27.01.2014 tarihinde saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına *

OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine **

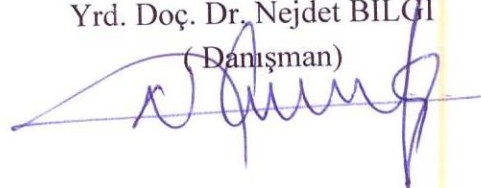
ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ
(Danışman)

ÜYE

Doç. Dr. Nurettin GÜLMEZ

ÜYE

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

Evet

Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “TBMM Tutanaklarına Göre 1950–1960 Döneminde Türkiye’nin Dış İlişkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/01/2014

Kemal ÖZBAKIR

ÖNSÖZ

Tarih bir milletin hafızasıdır anlayışından yola çıkılarak, Türk milletinin ve tarihinin hafızasında önemli izler bırakan Demokrat Parti dönemi ve dış politikası, Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hem iç politikadaki hem de dış politikadaki gelişmeler Demokrat Parti'nin bu öneme haiz olmasını sağlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarına son veren ve “*Yeter Söz Millet*in” sloganı ile yola çıkan Demokrat Parti döneminde, tarihte her olayda olduğu gibi kendisinden önceki dönemin izlerini taşımanın yanında özellikle dış ilişkilerde çok yoğun bir dönem yaşanmıştır.

“TBMM Tutanaklarına Göre 1950–1960 Döneminde Türkiye'nin Dış İlişkileri” isimli tez çalışmamız, özellikle Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı on yıllık süre zarfındaki meclis tutanakları baz alınarak, dış politik gelişmeler ve bunun yanında bu gelişmelerin iç siyasete yansımalarını ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır.

Giriş ve Sonuç bölümlerinin dışında toplam beş bölümden oluşan tez çalışmamızın ana kaynağını, Cumhuriyet tarihi araştırmalarında önemli bir rehber olan ve dönemine ışık tutan meclis tutanakları oluşturmaktadır. Tezimiz bu ana kaynağın dışında ilgili kitap, tez ve makalelerle desteklenmiştir.

Tez çalışmam esnasında bana her türlü desteği sağlayan ve manevi desteğini benden esirgemeyen başta ailem olmak üzere, sıkça kaynak temininde bulunduğum Manisa İl Halk Kütüphanesi görevlilerine, yardımları ile sürecin sağlıklı tamamlanmasına katkıda bulunan kadim dostlarım Ferdi ÇİFTÇİOĞLU ve Samet YENER'e, beni tez konusunda yönlendiren ve bilgi birikiminden faydalanmamı sağlayan değerli hocam, tez danışmanın Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Kemal ÖZBAKIR

Manisa, 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ

CUMHURİYET DÖNEMİNİN DIŞ İLİŞKİLERİ (1923–1950)

A. 1923–1938 Yıllarında Türkiye'nin Dış İlişkileri	1
B. II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış İlişkileri	7
C. Çok Partili Hayata Geçiş ve Türkiye'nin Dış İlişkilerinde Yeni Dönem.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLER

A. II. Dünya Savaşı Öncesi Türk-Amerikan İlişkileri	16
B. II. Dünya Savaşı Sonrası Türk Amerikan Siyasi İlişkileri	20
C. Türkiye-Amerika Ekonomik İlişkileri.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KORE SAVAŞI'NA VE NATO'YA GİRİŞİ

A. Kore Savaşı'na Giriş	49
1. II. Dünya Savaşı Sonrası Kore'de Siyasi Durum.....	49
2. Savaşın Başlaması	50
3. Türkiye'nin Kore'ye Asker Gönderme Kararı ve Yankıları	54
4. Asker Gönderme Kararının Mecliste Görüşülmesi	71
B. NATO'ya Giriş	75

1. Kuruluş Amacı ve Türkiye	75
2. Türkiye'nin NATO'ya Girişi	81
3. NATO'ya Giriş Sonrası Gelişmeler	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN DEVLETLERİYLE İLİŞKİLER VE BALKAN İTTİFAKI

A. Yunanistan İle İlişkiler	100
1. Bağımsızlıktan Lozan'a	100
2. Sorunların Çözümü ve Gelişen İlişkiler	102
3. Demokrat Parti Dönemi'nde İlişkiler	104
B. Yugoslavya İle İlişkiler	114
1. İlişkilerin Başlangıcı ve Balkan Paketi	114
2. Demokrat Parti Döneminde Yeniden Yakınlaşma	116
C. Balkan İttifakı	120
1. İttifak'a Giden Yol	120
2. Ankara Antlaşması	123
3. Bled Antlaşması (9 Ağustos 1954)	130
4. İttifak'ın Sonu	137

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞULU DEVLETLERLE İLİŞKİLER VE BAĞDAT PAKTI

A. Demokrat Parti Dönemi'ne Kadar Türkiye'nin Doğu İle İlişkileri	139
B. Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Doğu İle İlişkileri	142
1. Bağdat Paketi'nin Kuruluşu ve Yankıları	150
2. Bağdat Paketi'nin CENTO'ya Dönüşmesi	159

BEŞİNCİ BÖLÜM
KIBRIS SORUNU VE GELİŞMELER

A.Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı.....	168
B.Londra Konferansı ve Türkiye’de Yaşanılan Olaylar	174
C.Kıbrıs’ ta Taksim Tezi.....	180
D.Zürih Konferansı ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kurulması.....	183
SONUÇ	187
BİBLİYOGRAFYA	190

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
Akt. :	Aktaran
bkz. :	Bakınız
BM :	Birleşmiş Milletler
bty. :	Basım Tarihi Yok
C. :	Cilt
CENTO:	(Central Treaty Organization/Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
CHP :	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP :	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP :	Demokrat Parti
Dr. :	Doktor
Ed. :	Editör
IMF :	Uluslararası Para Fonu
NATO :	Kuzey Atlantik Anlaşma Teşkilatı
Prof. :	Profesör
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
SSCB :	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM :	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C. :	Türkiye Cumhuriyeti
TTK :	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

CUMHURİYET DÖNEMİNİN DIŞ İLİŞKİLERİ (1923–1950)

Demokrat Parti (DP) döneminin dış politik gelişmelerini ve diğer devletlerle olan ilişkilerini incelemeye başlamadan önce, Cumhuriyet döneminin dış ilişkilerinin kısaca analizinin yapılması gerekmektedir. Çünkü tarihte her olayda olduğu gibi, Demokrat Partinin dış ilişkileri de kendinden önceki dönemin izlerini taşımaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan Demokrat Partinin iktidara geliş sürecine kadar olan dış politika olayları bilinirse, konumuz olan Demokrat Partinin dış ilişkileri ve politikası daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda konumuza öncelikle Cumhuriyet döneminin dış ilişkilerini inceleyerek başlıyoruz.

A. 1923–1938 Yıllarında Türkiye'nin Dış İlişkileri

Atatürk Dönemi olarak da adlandırılan 1923–1938 yılları arası Türkiye'nin dış politikası incelendiği zaman, uluslararası arenada pek çok problemle karşılaşıldığı görülmektedir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Avrupalı devletlerle 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmış ve antlaşmadan hemen sonra 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmişti. Cumhuriyetin kurulmasıyla Türk siyasetçilerinin öncelikleri uluslararası platformda ülkenin ulusal güvenlik ve bağımsızlığını korumaktı. Bu güvenlik ve bağımsızlığını koruma siyaseti güdülürken de temel prensip, Gazi Mustafa Kemal'in söylediği “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” olmuştur.

Bu dönemde, Türk politikacılar ağırlıklı olarak Lozan antlaşmasından kaynaklanan dış politika problemleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Lozan'da çözümlenemeyen üç temel mesele vardı. Bunlar; İngiltere ile Musul anlaşmazlığı, Fransa ile Osmanlı borçları meselesi ile diğer çeşitli meseleler ve Yunanistan'la da nüfus mübadelesi meselesi idi.¹

Musul meselesi; Musul, Lozan Konferansından 1926'ya kadar Türkiye'nin başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerle ilişkilerin gelişmesini engelleyen en önemli sorunlardan biriydi.² İngiltere Musul'u Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine

---

¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, Alkım Yayınevi, 13. Basım, bty. (Kitabın üzerinde basım yeri ve tarihine rastlanılmamıştır), s. 321.

² İlhan Uzgel, “Batı Avrupa'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 259.

dayanarak Kasım 1918’de işgal etmişti. Lozan konferansında İsmet Paşa, Türk- Irak sınır meselesi görüşüldüğü sırada Musul’un Türkiye’ye bırakılmasını talep etti. Ancak İngiltere Musul’un mandateri olarak bu öneriye şiddetle karşı çıktı. Taraflar tutumlarında bir değişiklik yapmadıkları için bu konferansta Musul konusu bir çözüme kavuşturulamadı. Ancak bu meselenin çözümü, dokuz ay içinde bir çözüme ulaştırılmak üzere, Türk- İngiliz ikili görüşmelerine bırakılmıştı. Yine Lozan anlaşmasına göre, ikili görüşmeler sonuçsuz kalırsa mesele Milletler Cemiyeti’ne havale edilecekti. Nitekim dokuz aylık süre içinde iki taraf arasındaki görüşmeler de sonuç vermeyince konu Milletler Cemiyeti’ne gitmiştir. Milletler Cemiyeti Eylül 1924’te meseleyi gündemine almış ve görüşmeye başlamıştır. Burada şu ayrıntıyı da kaçırmamak gerekmektedir. Bu tarihte, yani Musul meselesinin Milletler Cemiyetinde ele alındığı dönemde Türkiye Milletler Cemiyeti üyesi değildir. İngiltere ise Cemiyete üye ve Cemiyetin içerisinde etkin bir konumdadır.³ Sonuç itibarıyla bu durum, çıkacak olan kararın Türkiye’nin aleyhinde olmasına sebep olmuştur. Milletler Cemiyeti, Musul’un Irak’a katılmasını ve ayrıca Kürtlerin haklarının da garanti altına alınmasını kabul etmiştir. Türkiye karara büyük tepki gösterdiyse de, daha fazla bir şey yapamadı. Çünkü savaştan yeni çıkmıştı ve yeniden bir savaşa girecek gücü yoktu. Bu sebeple 5 Haziran 1926’da İngiltere ile Ankara Antlaşması’nı imzalayarak Milletler Cemiyeti’nin kararını kabul etmiş oldu.⁴ Bu anlaşma sonucunda Türkiye- Irak sınırı bugünkü halini almıştır.⁵

Fransa ile olan münasebetlerin temelinde ise Osmanlı borçları meselesi yatmaktaydı. Bunun yanında, Fransız mandası altında bulunan Suriye ile Türkiye arasındaki sınır meselesi yani, Hatay meselesi de bulunmaktaydı. Osmanlı borçları meselesi sadece Fransa’yı değil birçok devleti de ilgilendiriyordu. Fakat Osmanlı’nın vermiş olduğu imtiyazlardan en fazla yararlanan Fransızlar olduğu için, bu konu en çok onları ilgilendirmişti. Lozan görüşmeleri sırasında bu konu ele alınmış fakat tam olarak bir çözüme kavuşturulamamıştı. Konferansta, Osmanlı borçlarının ödenmesi şekli, borç tahvilleri sahipleri ile Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde tespit edilmesine karar verilmişti. Nihayet 13 Haziran 1928’de imzalanan bir anlaşmayla ödenecek borcun miktarı ve şekli de bir karara bağlanmıştı. Fakat 1929 yılına gelindiğinde dünya büyük

³ Uzgel, “Batı Avrupa’yla...”, s. 265.

⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 322–323.

⁵ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920–1945), C.1**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 317.

bir ekonomik buhran içine girmişti ve Türkiye de bundan büyük oranda etkilenmişti ve Türk hükümeti milli paranın korunması için tedbirler almıştı. Doğal olarak bu durum Türkiye'nin borçlarını ödemesini bir hayli güçleştiriyordu. Bu mesele iki ülke arasındaki münasebetleri tekrar bozdu. Bu konu üzerinde ikili görüşmeler 1933 yılına kadar devam etti ve 22 Nisan 1933'te Paris'te yeni bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma Osmanlı borçlarının ödenmesini daha elverişli şartlara bağlıyordu. Böylece Türkiye bir sorunu daha barışçı yollarla çözüme kavuşturmuş oluyordu.⁶

Fransa ile Türkiye arasında çözüme kavuşmayı bekleyen diğer bir sorun ise o günkü ismiyle İskenderun Sancağı yani Hatay meselesi idi. Bölgeye Hatay ismi 1936'da Atatürk tarafından verilmiştir. O tarihe kadar Sancak olarak adlandırılmıştır.⁷ 1921 yılında Türkiye ile Fransa arasında bir anlaşma yapılarak Türkiye- Suriye sınırı belirlenmiş ve İskenderun bölgesi için de özel bir idari rejim kabul edilmişti. Lozan antlaşmasında da 1921 Antlaşmasının maddeleri teyit edilmişti. 1926 yılına gelindiğinde iki ülke arasında "Dostluk ve İyi Komşuluk" başlığını taşıyan bir anlaşma daha imzalanmıştı ve burada yine Türkiye- Suriye sınır meselesi ele alınmıştı.⁸ 1936 yılına kadar İskenderun Sancağı özel statüsünü korumuştur. 9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında, Suriye üzerinden manda idaresinin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma dolayısıyla İskenderun Sancağı meselesi tekrar gündeme gelmiş oldu. Bu konu Fransa ile Türkiye arasında tekrar bir uyuşmazlık konusu halini aldı ve konu Milletler Cemiyeti'ne götürüldü.⁹ Milletler Cemiyeti 14 Aralık 1936'dan itibaren görüşmeye başladı ve yapılan tartışmalardan sonra, 27 Ocak 1937'de sancak için özel bir statü kabul edildi. Bu statüye göre İskenderun Sancağı, içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı olacaktı. 13 Haziran 1938'de Türk ve Fransız askeri heyetleri arasında bir anlaşma imzalanarak Hatay'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi statüsünün devam edebilmesi için Hatay'a 2500'er kişilik askeri kuvvet gönderilmesi kabul edildi. Diğer taraftan 4 Temmuz 1937'de Türkiye ile Fransa arasında bir Dostluk Antlaşması imzalandı. Türkiye ile Fransa arasındaki bu iyi ilişkilerden sonra Hatay'da yapılan meclis seçimleri

---

⁶ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 87.

⁷ Melek Fırat – Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak [Hatay] Sorunu", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, C. I. , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 280.

⁸ Gönlübol - Sar, **Olaylarla...** , s. 85–86.

⁹ Gönlübol - Sar, **Olaylarla...** , s. 127–128.

sonucu Türkler, 40 milletvekilliğinden 22'sini kazandılar ve yapılan toplantıda devletin adı Hatay Cumhuriyeti olarak kabul edildi. Kısa süre içinde Hatay devletiyle Türkiye arasında yakın ilişkiler kuruldu. 1939 yılının Mart ayından itibaren Avrupa'daki olayların savaşa doğru gitmesi sonucu Fransa, Türkiye'nin ve Hatay devletinin isteğini kabul ederek Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti. Temmuz 1939'da da Hatay Türkiye sınırları içine dahil edildi.¹⁰

Lozan sonrası Türkiye için sorun olan diğer bir konu ise Yunanistan ile arasındaki nüfus mübadelesi meselesi idi. Bu evrede Türkiye için de, Yunanistan için de çözümü zor yeni sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel sorunlar ortaya çıktı.¹¹ 30 Ocak 1923'te iki devlet arasında "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalanarak Türkiye'deki Rum ahali ile Yunanistan'daki Müslümanların mübadele edilecekleri ve İstanbul'daki yerleşik Rum'larla, Batı Trakya'daki Müslüman halkın, yapılacak olan mübadelenin dışında tutulması kararlaştırılmıştı. Yine aynı sözleşmeyle söz konusu mübadeleyi gerçekleştirmekle görevlendirilen Karma Mübadele Komisyonu çalışmalarına Ekim 1923'te başladı. Bu karar uygulamaya geçince pek çok sorun yaşandı ve bu durum iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirdi.¹² İki taraf arasında yapılmış olan sözleşmede geçen yerleşmiş, "etabli" deyiminin kapsamı ve konusu, Türk ve Yunan temsilciler tarafından farklı yorumlanmıştı. Etabli kelimesinin taraflarca farklı yorumlanması, çözümün 1930'lara kadar uzamasına neden olmuştur. Bu süre zarfında 384.000 kişi Türkiye'ye, 1920'den itibaren başlayan göç dalgalarıyla birlikte 1.250.000 kişi de Yunanistan'a göç etmiştir.¹³

Yunanistan, İstanbul'da mümkün olduğu kadar Rum ahali bırakmak istiyordu ve 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'da bulunan her Rum'un "yerleşmiş" sayılacağını ileri sürüyordu. Bu konu üzerinde Yunanistan ile bir görüş birliğine varılamayınca konu Milletler Cemiyeti'ne götürüldü. Ancak Cemiyetten çıkan karar da anlaşmazlığı çözümleyemedi. 1 Aralık 1926'da yapılan bir anlaşma ile taraflar çözüm yoluna gitti ve ahali değişimi ile ilgili pek çok sorun bu anlaşma ile giderilmiş oldu. 10 Haziran

---

¹⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 349-351.

¹¹ Kemal Arı, "1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de Emval-i Metruke ve Mubadil Göçmenler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 18, 1990, s. 628.

¹² Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, C. I., Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 338-339.

¹³ Hikmet Öksüz, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 48, 2000, s. 758-759.

1930'da ahali değişimini düzenleyen bir anlaşma daha yapıldı. Yapılan anlaşma ile yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi Etabli, yani yerleşmiş deyimi kapsamı içine alındı. Lozan'da imzalanan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi ile zorunlu mübadele birçok sorunlara yol açmasına rağmen gerçekleştirilmiştir. Etabli ve Patrikhane konularında çıkan sorunlar iki ülke ilişkilerini zaman zaman gerginleştirmesine rağmen yapılan anlaşmalarla bu sorunlar da çözümlenmiştir.¹⁴

Bu sorunların da giderilmesiyle birlikte iki ülke arasındaki münasebetler 1954 yılına kadar sürecek olan bir balayına girmiştir.¹⁵

Lozan Antlaşması sonrası Türk dış politikası açısından incelenmesi gereken diğer bir konu da Türk- Sovyet ilişkileridir. Lozan sonrası Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında ilk önemli gelişme 17 Aralık 1925'te "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" imzalanmasıyla gerçekleşmiştir.¹⁶ 1925 Antlaşmasından sonra Türk- Sovyet ilişkilerini iki bakımdan incelemek gerekmektedir. Birincisi siyasi, ikincisi ise ticari, yani ekonomik ilişkiler olarak incelenmesi gerekir. Bu anlaşma imzalandığı sırada yani 1925'te iki ülke de Milletler Cemiyeti üyesi değildi. Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyetinin kendisine karşı girişilecek bir harekette kullanılacağı düşüncesindeydi. Bu sebeple kendisi Cemiyete girmediği gibi, Türkiye'nin de katılmasını istemiyordu. 1932'de Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olana kadar iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler büyük bir sorunla karşılaşılmadan sakin bir şekilde sürmüştür. Ancak ticari münasebetler aynı gelişmeyi gösterememiştir. İki ülke arasında ticari uyuşmazlıkları giderebilmek için 11 Mart 1927'de bir Ticaret Antlaşması imzalanmıştır.¹⁷ Bu anlaşma iki devlet arasındaki ticari sorunları ortadan kaldırmaya yetmedi. Türkiye'nin dünyadaki 1929 ekonomik krizinden etkilenmesi, bu durumda etkili idi. Zaten bu dönemde ticari ilişkilerin en iyi olduğu zamanda bile, Türkiye'nin dış ticaretinde SSCB'nin yeri yüzde 6-7'yi geçmedi.¹⁸

Türkiye ile SSCB arasındaki diğer bir mesele de "Boğazlar Meselesi" oldu. Türkiye, uluslararası değişiklikler dolayısıyla 1930'ların başından itibaren boğazların,

---

¹⁴ Cevahir Kayam, "Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.27, 1993, s. 606.

¹⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 326-327.

¹⁶ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, C. I. , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 315.

¹⁷ Gönübol -Sar, **Olaylarla...**, s. 79.

¹⁸ Tellal, "SSCB'yle İlişkiler" ... , s. 317.

Lozan'daki düzenlenişinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştı. 1936'ya gelindiğinde Türkiye, ilgili devletlere birer nota göndererek, boğazlar konusunu görüşmek için onları toplantıya çağırdı. Diğer devletler gibi SSCB de çağrıya olumlu cevap verdi. Çünkü Lozan'daki boğazların statüsünden o da rahatsızdı. Yapılan toplantıda SSCB, boğazların Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı, kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin geçişinin ise serbest olmasını savunmuş, fakat bu öneri kabul edilmemiştir. Sonuç itibarıyla 22 Haziran 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış ve Boğazlar hakkındaki silahsızlanma kararı kaldırılarak, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği kurulmuş oldu.¹⁹ Montreux Boğazlar Sözleşmesi TBMM tarafından 31 Temmuz 1936'da onaylanarak 9 Kasım 1936'da yürürlüğe konulmuştur. Boğazlar bölgesinin Türk ordusu tarafından askerileştirilmesine ise protokol gereği 15 Ağustos 1936'da başlanmıştır.²⁰

Dış ilişkiler bakımından incelenmesi gereken diğer bir devlet ise İtalya'dır. İtalya'nın coğrafi durumu ve 1922'den sonra faşist devrimi yaparak, bütün Akdeniz'i ve hele Türkiye'yi zaman zaman tehdit eden eğilimler göstermesi yüzünden Türkiye'nin iki dünya savaşı arası devredeki dış politikasını oldukça etkilemiştir.

1922'de iktidara gelen Mussolini, Türkiye topraklarında adeta vârislik iddia edebilecek cüretkârlık gösteriyordu. On İki Ada'nın da İtalya'nın eline geçmiş olması bu adaları onun elinde bir sıçrama tahtası haline getirmiştir.²¹ Fakat işler Mussolini'nin beklediği gibi gelişmedi, İtalya'nın müttefikleri ona verdikleri sözü tutmamışlar ve İngiltere'de Yunanlıları İtalyanlara tercih etmişti. 1919 Paris Barış Konferansından İtalyanlar elleri boş çıkmışlardı. Mustafa Kemal Atatürk, İtalya'nın Balkanlar üzerindeki hedeflerinin de iyi biliyordu ve Mussolini'ye katıyen güvenmemekle birlikte, yurtdışı barış cihanda barış ilkesine sadık kalarak İtalya ile olan ilişkilerimizi iyileştirmekte bir sakınca görmemiştir. 1928'lerdeki Türk-İtalyan yakınlaşması da bu sayede olmuştur.²²

Türkiye ile İtalya arasında komşuluk ilişkilerinin daha öteye gidebilmesi adına, ilk olarak 30 Mayıs 1928'de tarafsızlık, uzlaşma ve adli tesviye anlaşması

¹⁹ Tellal, "SSCB'yle İlişkiler"... , s. 321.

²⁰ Kudret Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, C. I. , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 374.

²¹ Aptülaha Akşin, **Atatürk'ün Dış Politik İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 217.

²² Akşin, **Atatürk'ün Dış Politik İlkeleri...**, s. 218-219.

imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra iki tarafın devlet adamları Roma'ya ve Ankara'ya yaptıkları ziyaretler sonrası dostane açıklamalar yapmışlardır. 1928 Anlaşmasının ardından 4 Nisan 1934'de bir ticaret anlaşması imzalanmıştır ve iki dünya savaşı arasındaki Türkiye- İtalya ilişkileri, her ne kadar tam bir güven ortamı oluşmadıysa da sakin geçmiştir.²³

Türkiye, Milli Mücadele sonrası, II. Dünya Savaşına kadar olan süreç içerisinde, diğer devletlerle denge politikası üzerinden ilişkilerini sürdürürken, bir yandan da uluslararası platformda elini güçlendirmeye çalışmış, aynı zamanda da güvenliğini sağlayabilmek adına sınır komşularıyla bölgesel paktlar içine girmiştir. İlk olarak 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Türkiye Milletler Cemiyeti'ne bir süre güvenle bakmamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de İngiltere'nin bu teşkilatta egemen bir durumda olmasıdır. Diğer taraftan Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'ne sıcak bakmayan Sovyet Rusya ile o dönemde arasının iyi olması ve Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı bu konudaki telkinleri de, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılına kadar sıcak bakmasını engelleyen sebepler olmuştur. Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne katıldıktan sonra, bu Cemiyete sonuna kadar samimiyetle bağlı kalmış ve barışın korunması yolunda Cemiyeti daima desteklemiştir.²⁴

Türkiye, dünya barışının korunması ve ortak güvenlik sisteminin kurulabileceği düşüncesiyle Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştu. Fakat bölgesel olarak da çevresinde oluşabilecek güvenlik sorunlarına karşı da önlem almak zorundaydı. Türkiye Balkanlarda güvenliğini sağlayabilmek adına 1930'lardan beri yapılan konferanslara katılıyordu. Şubat 1934 tarihine gelindiğinde Türkiye, Bulgaristan ve İtalya'nın olumsuz tutumlarına karşın Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Paktını imzalamıştır.²⁵ Böylece Türkiye Balkanlardan gelebilecek tehlikeyi bir nebze de olsa azaltmış oluyordu.

Balkanların güvence altına alınmasının ardından, Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan sonra sıra doğunun güvence altına alınmasına gelmişti. İran, Irak ve Afganistan'ın yer aldığı, hazırlanmasında Türkiye'nin başrolü oynadığı Sadabat Paktı, aslında askeri bir pakttan çok, bir saldırmazlık ve dostluk antlaşmasıydı. Bu paktın imzalanmasında iki faktör çok önemli yer tutmaktaydı. Birincisi, sınır sorunlarının

²³ Akşin, **Atatürk'ün Dış Politik İlkeleri...**, s.221-223.

²⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 336-337.

²⁵ Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler" ... , s. 351.

kalıcı biçimde çözülmesi isteği, ikincisi ise anlaşmaya imza atan devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerini vurgulama isteğiydi. Pakta taraf ülkeler, yani Irak, İran, Afganistan ve Türkiye, 8 Temmuz 1937’de bir anlaşma imzalamışlardır. Bu pakt yürürlüğe girdikten bir süre sonra II. Dünya Savaşı patlak verdi. Savaş başladığı sırada İngiltere, paktın SSCB’ye karşı bir savunma ittifakına dönüştürülmesini teklif etti ise de, Türkiye, bu öneriyi reddetti. Savaşla birlikte pakt da tozlu raflara kaldırıldı.²⁶

1923–1938 yılları arasında Türk dış politikasının temel yapı taşı Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenen “Yurtta sulh, cihanda sulh” prensibi olmuştur. Konumuzun giriş kısmında Türk politikacıların temel amacının ülkenin güvenliğini ve bağımsızlığını uluslararası platformda korumak olduğunu belirtmiştik. Bu amacı gerçekleştirmek maksadıyla, son derece çalkantılı olan uluslararası ortamda Türk politikacılar uluslararası ilişkiler ve dış politik gelişmelerde yeni kurdukları ülkeyi mümkün mertebe barışçı yollarla temsil etmişlerdir. Türkiye aynı şekilde II. Dünya Savaşında da savaştan uzak durma politikasını devam ettirmiştir.

B. II. Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış İlişkileri

Demokrat Parti döneminin dış politikasını ve diğer devletlerle olan ilişkilerini daha iyi anlayabilmek adına, Türkiye’nin II. Dünya Savaşı yıllarında izlemiş olduğu politikanın incelenmesi gerekmektedir. Çünkü ilerleyen konularda da görüleceği üzere Demokrat Parti döneminin birçok dış politika olayı, geçmiş dönemin izlerini taşımaktadır.

1 Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’yı işgali ile başlayan ve 8 Mayıs 1945 gecesini Avrupa’daki bölümü resmen biten II. Dünya Savaşı, 6 yıl boyunca Avrupa başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinde yaşamı çok büyük bir şekilde etkilemiştir.²⁷ Dünya’nın pek çok yerinde savaşa katılan devletler kadar, savaş dışında kalmayı başaran devletler de bu büyük hadiseden siyasi, sosyal ve özellikle de ekonomik açıdan büyük oranda etkilenmişlerdir. İşte bu devletlerden biri olan Türkiye, yürüttüğü başarılı siyaset sonucu savaş dışı kalmayı başarabilmiştir. Fakat savaş süresince ekonomisinin büyük bir kısmını savunmaya ayırdığı için savaşın ekonomik yükünü her daim sırtında

²⁶ Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, C. I. , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 365–368.

²⁷ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 387.

hissetmiştir.

Türkiye, daha II. Dünya Savaşı başlamadan önce uluslararası alanda dış güvenlik kaygıları sonucu ittifak arayışları içerisine girmişti. Çünkü Türkiye açısından bakıldığında özellikle Akdeniz’de vahim bir manzara vardı. Mussolini’nin zaman zaman söylediği nutuklarda Asya’yı hedef göstererek İtalya’nın emperyalist emellerinden söz etmesi, İtalya’nın Akdeniz üzerindeki emellerini açıkça oraya koymaktaydı.²⁸ Türkiye’nin Avrupa da belirmekte olan büyük tehlike karşısındaki siyaseti her ne kadar tam bir tarafsızlık şeklinde ortaya konulsa da, bir taraftan da uluslararası platformda elini güçlendirebilmek adına bazı adımlar atılmıştır. Örneğin 12 Mayıs 1939’da İngiltere ile Yardım Deklarasyonu imzalamıştır. Ardından da Haziran ayında Fransa ile de bir Ortak Deklarasyon imzalanmıştır. Bunların yanı sıra Sovyet Rusya ile de görüşmeler sürdürülmüştür.²⁹

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Türkiye’nin durumu, stratejik önemi dolayısıyla, gerek müttefiklerin, gerek Mihver’in Türkiye’yi kendi yanlarında savaşa sokmak için harcadıkları çabaların ve Türkiye üzerinde yaptıkları baskıların hikâyesinden başka bir şey değildir. Savaşan tarafların bu faaliyetleri karşısında Türkiye’nin politikası ise, savaşın dışında kalmak ve memleketi savaşın yıkıntılarından korumak olmuştur.³⁰ Yani II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin politikası aslında, Saraçoğlu’nun dediği gibi tarafsızlık değil, “savaş dışı” kalabilmektir.³¹

Savaş esnasında Türkiye’nin dış politikasının temel hedefini daha net bir şekilde toparlayacak olursak; temel hedef, savaş süresince Sovyet karşıtı gözükmeyen Türkiye’nin güvenliğini sağlayacak Müttefik garantilerini sağlamak olmuştur. Diğer taraftan Türkiye, savaş başlamadan önce İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu ittifak dolayısıyla sürekli Müttefik yanlısı bir politika izlediyse de, aynı zamanda Almanya ile de ilişkilerini mümkün olduğunca dengede tutmaya çalıştı ve bu çerçevede 1940–1941 dönemi hariç Almanya’da kendine yönelik ciddi bir tehdit hissetmedi. 1941’den sonra duyulan tedirginlik ise olası bir Alman işgalinden çok, işgalden Sovyetler tarafından

---

²⁸ Ahmet Şükrü Esmer ve Oral Sander, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 137.

²⁹ Kemal Çiftçi, **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s. 238.

³⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 407.

³¹ Mustafa Aydın, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939–1945”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, C. I. , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 431.

kurtarılma ihtimalinden kaynaklanıyordu. Sonuç olarak başarılı bir dış politika uygulamasıyla savaş dışında kalmayı başarmış Türkiye’yi savaşın hemen ardından bekleyen tehlike savaş boyunca kaçınmaya çalıştığı şey olacaktır. O da Sovyet tehdidi ile baş başa kalmaktır. Bu korku ise Türkiye’nin II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki iç ve dış politikalarının en önemli belirleyicilerinden biri olacak, Sovyet tavırlarından endişeye kapılan Türkiye, kuzey komşusundan aldığı tehdidi, Batılı güçlerin, özellikle Amerikanın desteğini alarak karşılama yoluna gidecektir.³² Zaten Soğuk Savaş döneminde atılan pek çok adım, Türkiye’nin yüzünü tamamıyla Batı’ya döndüğünün kanıtını da oluşturmaktadır.

C. Çok Partili Hayata Geçiş ve Türkiye’nin Dış İlişkilerinde Yeni Dönem

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmaya çalışılan yeni dünya düzeni, Türkiye’deki dengeleri de yakından etkilemiştir. Bir ülkede olup bitenler, özellikle siyasi rejime ilişkin değişiklikler, o devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinden ve uluslararası konjonktürden etkilenmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünya düzeninin Türkiye üzerindeki ilk etkisi siyasal alanda hissedilmiştir. CHP liberal demokrasiler cephesinde yer almanın, Türkiye’nin güvenliği ve ekonomisi açısından yararlı olacağını düşünmüş ve bu doğrultuda adımlar atmaya başlamıştır.³³ Bunun yanı sıra savaş sonrasında Türkiye’nin siyasi ve ekonomik çıkarlarının kesinlikle Batının tarafında olduğu da görülmeye başlanmıştı ve bu çıkarları geliştirmenin en iyi yolu da Batı’ya daha fazla yaklaşmaktı. Bu yakınlaşmanın, ülkedeki tek parti rejiminin de sonunun geldiğinin işaretiydi. Türkiye’deki siyasi sistemin daha demokratik bir hale getirilmedikçe, Türkiye’nin Batı’da kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı elde edemeyeceğini de gösteriyordu.³⁴

Ülkemizde siyasal iktidarın çok partili yaşama geçiş kararını İsmet İnönü’nün ilk kez 19 Mayıs 1945 tarihli konuşması ile halka açıkladığı görüşü yaygındır. 19 Mayıs tarihli konuşmasında İnönü: *”Memleketimizin siyasi idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemesi ve şartları ile devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyati tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir*

³² Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s. 475.

³³ Tanel Demirel, **Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 40–43.

³⁴ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 229.

hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir...”³⁵ diyerek bundan sonraki sürece bir nevi zemin hazırlamıştır. İsmet İnönü’nün bu konuşması tek partiye dayanan otoriter siyasi rejimin artık son bulacağına önemli göstergelerinden biriydi.³⁶ Tek parti yönetiminin bu kararında Sovyetlerden gelebilecek bir komünizm tehdidi de önemli rol oynamıştır.³⁷ İsmet İnönü’nün 19 Mayıs’ta yapmış olduğu konuşma, ülke içinde de farklı tepkilere yol açmış ve çok partili rejimin Türkiye’de işleyip işleyemeyeceği konusunda çeşitli tartışmalara da sebep olmuştur.³⁸

1 Kasım 1945’te Cumhurbaşkanı İnönü, Meclis’in açılışında yaptığı konuşmada demokrasilerin faşizm üzerinde kazandıkları zafere değinerek, siyasi sistemde büyük bir düzenleme yapmaya ve bu sistemi dünyada meydana gelen değişikliklerle aynı çizgiye getirmeye hazır olduğuna dair ipuçlarını veriyordu. Aynı zamanda Türkiye’deki siyasi yapının yakın zamanda değişeceğini de şu sözleriyle ifade etmişti: “...*Mecliste çoğunluğu teşkil eden parti üyelerinin hükümeti tenkitte, devlet ve millet işlerini denetlemede, hiçbir kayda, hatta hiçbir ölçüye bağlı bulunmadıkları herkesin gözü önünde bir gerçektir... Memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığımızdan sonra, yeni seçim için tabî olarak bir buçuk sene kadar geçecektir. Bu zaman, milletin yeni seçime bir hazırlık devri olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun meclis içinde mi, meclis dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur. Siyasi kanaat ayrılıklarından dolayı vatandaşlarımız arasında düşmanlık olmaması için bütün kuvvetimizle çalışacağız.*”³⁹

Çok partili siyasi hayata geçişin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen olay, “Dörtlü Takrir”in verilmesi ile başlamıştır. Atatürk döneminden itibaren

³⁵ Cüneyt Akalın, **Askerler ve Dış Güçler Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 51.

³⁶ Abdülkerim Asılsoy, “Bir Siyasi Portre Denemesi Fuat Köprülü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.2 S.1, 2004, s. 429.

³⁷ Necdet Ekinci, **Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 279.

³⁸ Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 86.

³⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VII, C. 20, 1 Kasım 1945, s. 7-9.

gündemde olan çiftçiyi topraklandırma meselesi görüşmeleri sırasında ortaya çıkan bu Dörtlü Takrir olayı, büyük toprak sahiplerinin yasaya karşı verdikleri tepki sonucu ortaya çıkmıştır. Dörtlü Takrir, özetle “*Milli Hâkimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi’nde, hakiki bir murakabenin sağlanmasına, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşanmasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasının*”⁴⁰ yapılmasını istemektedir. Takririn altında dört imza vardı: Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü.⁴¹ Bu dört CHP’li milletvekili bazı kanunların tadilini ve CHP tüzüğünde bazı değişiklikler yapılmasını istiyorlardı. Parti içersinde oluşan bu muhalif görüşler karşısında İsmet İnönü, “...bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler...”⁴² diyerek kurulacak yeni bir parti için yeşil ışık yakmıştı. Ayrıca Türkiye Birleşmiş Milletlere girince, demokratikleşme yolunda önemli adımlar da atması gerekiyordu.⁴³ Hiçbir alanda Avrupa’dan geri kalınmayacaksa, Avrupa’ya siyasal çoğunluk egemen olduğunda o çoğunluğun, yani siyasette farklı alternatiflerin Türkiye’de de bulunması gerekiyordu. Tabi bunun dış siyaset bakımından da yararı olacaktı. Sovyet tehdidi altındaki bir Türkiye’nin Batı’ya sığınabilmesi, Batı’nın siyasal değerini paylaşırsa, çok daha kolay olurdu.⁴⁴

Dörtlü takririn reddedilmesinden sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan gazetesinde demokratikleşmeyi savunan muhalif yazılar yazmaya başladılar. CHP bu davranışı parti disiplinine aykırı bularak, bu iki kişiyi parti üyeliğinden çıkardı. Celal Bayar’ın ise bu iki arkadaşına olan desteği göstermek için seçtiği davranış, henüz parti kurma konusunda ikna olmadığını gösteriyordu. CHP’den değil milletvekilliğinden istifa etmişti. Fakat İnönü muhalif bir parti olması gerektiğini her fırsatta dile getiriyordu. Oysa muhalefet patisi olarak Nuri Demirağ tarafında kurulmuş olan Milli Kalkınma Partisi bulunuyordu. Fakat Demirağ tutucu bir kişi olduğundan İnönü o partiyi görmezden geliyordu. Artık Bayar’ın da akli yatmaya başlamıştı. 1 Aralık’ta,

---

⁴⁰ Tefvik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839–1950*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 409–410.

⁴¹ Ahmet Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 42; Ekinci, *Türkiye’de Çok Partili...*, s. 296–297.

⁴² Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 67; Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili...*, s. 43.

⁴³ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839–1950*, s. 446.

⁴⁴ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, s. 222.

yeni bir parti kuracağı açıklamasını yaptıktan sonra, 3 Aralık'ta CHP'den istifa etti.⁴⁵ Yaptıkları çalışmalar sonucu, Dörtlü takririn sahibi olan dört kişi 7 Ocak 1946'da parti tüzüğünü içişleri bakanlığına verdiler ve aynı gün, Türkiye'nin on yılına hakim olacak olan Demokrat Parti'nin kurulmasına müsaade edildi.⁴⁶ Hukuki prosedür tamamlanmadan önce, Celal Bayar hazırladıkları parti programını İnönü'ye bizzat kendisi götürmüş ve İnönü'ye laiklik, eğitim ve dış politika konularında teminat vererek gerekli onayı almıştır. Hatta bu arada, İsmet İnönü'ye DP'nin rozetini göstererek, "Paşam bunu yakanızda görmek bize şeref verecektir" diye de takılmıştır.⁴⁷

Demokrat Parti kurulduktan sonra, teşkilatlanmasını hızlı bir şekilde sürdürürken, CHP'de muhalefet partisine karşı faaliyetlerine başlamıştı. CHP'nin DP önüne koyduğu ilk engel 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçimlerdi. DP'yi hazırlıksız yakalamak maksadıyla, 1947 yılında yapılması gereken seçimler öne alınarak 21 Temmuz 1946'da yapılmıştı.⁴⁸ Seçimler sonucunda DP, teşkilatlanmasını henüz tamamlayamadığı için 465 milletvekilliğine 273 aday göstererek girdiği seçimden 62 milletvekili kazanarak çıkmıştı.⁴⁹

DP'nin ikinci sınavı 14 Mayıs 1950 seçimleriydi. Bu seçimi 1946 seçiminden ayıran bazı özellikler vardı. Öncelikle DP teşkilatlanmasını tamamlamış ve seçime hazırlanabilmişti. İkinci olarak 1950 seçimlerinde, 1946 seçiminin aksine "gizli oy, açık tasnif" ilkesi geçerli olacaktı. Bu şartlar altında 14 Mayıs 1950'de genel seçimler yapıldı ve seçim sonucunda Demokrat Parti 4.241.393 oyla, oyların % 52,6'sını⁵⁰ alarak mecliste 408 milletvekiline sahip oldu.⁵¹ CHP ise 3.176.561 oyla, oyların % 39,45'ini kazanabilmişti.⁵² Ancak DP 408 milletvekili kazanmasına rağmen mecliste 393 milletvekili ile temsil edilmiştir. Bunun sebebi de kanun gereği iki yerden aday olabile

⁴⁵ Akşin, **Ana Çizgileriyle...**, s. 225.

⁴⁶ Toker, **Tek Partiden...**, s. 81; Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili...**, s. 53.

⁴⁷ Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 20.

⁴⁸ Beral Alacı, **Demokrat Parti Kongreleri, Bildirileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), İzmir, 2006, s. 44.

⁴⁹ Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili...**, s. 73; Abdullah Yaşar, **Yeter Söz Millet'in 21 Temmuz 1946'dan 22 Temmuz 2007'ye Bir Millet'in Demokrasi Feryadı**, Popüler Yayınlar, İstanbul, 2007, s. 30.

⁵⁰ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 321.

⁵¹ Yaşar, **Yeter Söz Millet'in...**, s. 36; Alacı, **Demokrat Parti...**, s. 101; Akalın, **Askerler ve Dış Güçler...**, s. 59; Mustafa Çufalı, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)**, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 157.

⁵² Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950-1954, C. 1**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 19, s. 8. ;

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950

durumu mevcut olduğu için on üç milletvekili iki yerden birden kazanmıştır.⁵³ Seçim sonuçlarında CHP, ülkenin daha kalkınmış olan batı bölgesinde tek bir vilayet bile kazanamamıştı. Kazandığı bütün vilayetler Ankara'nın doğusundaydı. Erik Jan Zürcher'e göre bu durumun sebebi, az gelişmiş bölgelerde CHP'ye sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlemiş olmasından kaynaklanıyordu.⁵⁴ Demokrat Parti'nin büyük zaferinden kısa süre sonra 22 Mayıs 1950'de mecliste cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve kullanılan 453 oydan 387'sini alan İstanbul Milletvekili Celal Bayar da 3. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁵⁵

14 Mayıs 1950 seçimleri Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. 1946'dan sonra genel oy hakkı ve seçmene yönelik siyaset, mecliste daha farklı siyasi düşüncelerin ortaya çıkmasına ortam sağlamıştır.⁵⁶ Seçim sonuçları doğal olarak DP'de coşku ile karşılanırken, CHP'de ise beklemediği bir seçim yenilgisinin şaşkınlığını ortaya çıkarmıştı. Böylece CHP'nin 27 yıllık iktidarı sona ermiş ve DP iktidarı başlamıştı. Diğer bir deyişle, bu seçimle tek parti idaresindeki yönetim, kansız ve darbesiz olarak el değiştirmişti. Bu Türk demokrasisi için çok büyük bir adımdı.⁵⁷ 1950 seçimleriyle sonuçlanan 1946–1950 demokrasi mücadelesi, Cumhuriyet tarihimizde sivil güçlerle elde edilen ilk ciddi başarı olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir 1950'deki iktidar değişikliğini aynı zamanda bir rejim değişikliği olarak değerlendirmiştir. Tek parti, tek şef ve otoriter devlet düzeninden, çok partili parlamento sistemine geçildiğini ifade etmektedir.⁵⁹

Adnan Menderes bu seçim sonuçlarının sadece partisinin zaferi olmadığını, demokrasinin bir zaferi olduğunu meclis konuşmasında şu sözlerle ifade etmiştir: *“Demokrat Parti'nin gayritabiî siyasi şartlar içinde devam eden beş yıllık çetin mücadeleleri on dört Mayıs seçimleriyle en muvaffakiyetli surette sona ermiş ve artık memleketimizde normal siyasi hayat başlamıştır. Şüphe yok ki; on dört Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihî bir gün olarak daima*

⁵³ Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili...** , s.136.

⁵⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 316.

⁵⁵ Hikmet Özdemir, **Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 138–139.

⁵⁶ Ercan Haytoğlu, “İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yaşam (1938–1950)” , **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Ed. Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 101.

⁵⁷ Erdoğan Günel, **Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908- 2008**, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009, s. 116.

⁵⁸ Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili...** , s. 138.

⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, 2000, s. 175.

anılacaktır. Bu tarihî günün hatırasını yalnız partimizin değil, Türk demokrasisinin bir zafer günü olarak yâd ediyoruz.”⁶⁰

16 Mayıs 1950 tarihli Ulus Gazetesi, CHP'nin durumunu sözlerle ortaya koymaktadır: “*Milletimizin verdiği karar Pazar günü seçimde tecelli etti. CHP iktidarı denetliyor, CHP meclisin içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkit partisi olarak vazifesine devam edecektir.*”⁶¹

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte dış ilişkilerde yeni bir dönem açılmış oluyordu. İlerleyen konularda daha net görüleceği üzere DP, iktidarı süresince dış ilişkilerde aktif bir politika izlemiştir. DP döneminde izlenen dış siyaset, onların Türkiye'yi dönüştürme vizyonlarında önemli bir unsur olarak algılanmıştır. Bu dönüşümde Türk diplomasisinin başlıca hedefi, sadece ülkenin içinde bulunduğu tecrit durumuna son vermek ve ülkenin güvenliğini sağlamak değil, aynı zamanda bir ekonomik altyapının kurulmasını finanse etmek için dış yardım ve yatırım sağlamaktı.⁶² İşte bunların gerçekleşebilmesi içinde aktif bir politika şarttı ve DP hükümeti on yıllık iktidarı boyunca bu şartı yerine getirebilmek için elinden gelen gayreti göstermiştir.

---

⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX. , C. I. , 29 Mayıs 1950, s. 24.

⁶¹ Alper Bakacak, “1950 Seçimleri Sonrası Ulus Gazetesi'nin Muhalefete Geçişi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 51, Ankara, 2013, s. 543.

⁶² Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 143.

BİRİNCİ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLER

A.II. Dünya Savaşı Öncesi Türk-Amerikan İlişkileri

Yaklaşık iki yüz yıla yaklaşan Türk- Amerikan ilişkilerinin II. Dünya Savaşı'na kadar daha çok ekonomik boyutta geliştiği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın ekonomik bir güç olarak belirmesiyle birlikte siyasi ilişkilerin de geliştiği genel olarak kabul edilen bir görüştür. Ancak bu görüşün yanında, Osmanlı dönemi Türk -Amerikan ilişkilerini sadece ekonomik boyutta ele almak ve Amerika'nın Osmanlı üzerindeki siyasi faaliyet ve gayelerini görmezden gelmek de bir yanlgı olacaktır. Amerika'nın Monroe Doktrini'ni takip ettiği, yani sadece Amerika kıtası odaklı politikalar yürüttüğü yıllarda Amerikan misyonerleri Osmanlı coğrafyasında çalışmalarını başlatmışlardır. Zamanla Osmanlı üzerinde Amerikan tesirinin oluşmasında Amerikan donanması kadar, misyoner faaliyetleri de etkili olmuştur.⁶³ Bu misyonerlerin ilk amacı, Müslümanları Hristiyan yapmak değildi. Asıl amaç, Türkiye'nin doğusundaki kiliselere Hristiyanlıktan yozlaşmış veya yozlaşmak üzere olan cemaati, buralara kanalize etmektir.⁶⁴

Amerikan tarihini kendi içinde incelediğimiz zaman ikiye ayırmak mümkündür. İlk olarak, bağımsızlığını kazandığı 1783 yılından 1898 yılına kadar süren birinci devre boyunca Amerika Birleşik Devletleri (ABD), kendi kıtası üzerinde, Avrupa devletlerinin nüfuz ve baskılarından uzak, kuvvetli bir birlik kurmak amacı gütmüştür.⁶⁵ İkinci devre olarak da 1898 yılından 1939 yılına kadar olan süreyi gösterebiliriz. Bu süre içinde Amerika dünya siyasetinde büyük ve güçlü bir devlet olarak belirmiştir. Gelişme ve güvenliğin artık yalnız kendi ülkeleri üzerinde sağlanamayacağı anlaşılmış gözlerini dışarıya çevirmeye başlamışlardır.

Amerika ile Osmanlı arasındaki ilişkilere baktığımızda, ilk münasebetler XIX. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Bu münasebetler siyasi olmaktan çok ticari amaçlarla

⁶³ Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1795–1914)" , **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.6 S.1, Kırşehir, 2005, s. 228–236.

⁶⁴ Ahmet Özgiray, "Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi ilişkiler (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 43, 1999, s. 54.

⁶⁵ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih 1789–1960**, Ankara Üniversite Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 7.

kurulmuş münasebetlerdir. Navarin’de Osmanlı donanmasının yakılmasından sonra ilk defa Amerika’dan gemi satın alınması fikri ortaya atılmış ve tartışılmaya başlanmıştır. Yıllardan beri Osmanlı ile ilişki kurmak için Avrupa’ya heyetler göndererek girişimlerde bulunan Amerika’ya karşı ilgisiz kalan Osmanlı, gelişen olaylar sonucunda Amerika ile ticari ilişkilere başlamıştır.⁶⁶ İki devlet arasındaki ticareti düzenlemek için 7 Mayıs 1830 tarihinde bir Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması imzalanmıştır.⁶⁷ Bu anlaşmayla Amerika’ya “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*”⁶⁸ statüsü verilmiştir. Bu statü ile Amerika, Osmanlı limanlarını ziyaret eden Amerikan tüccarlarından, daha önce bu statü tanınmış olan diğer devletlerin tüccarlarından alınandan daha fazla gümrük vergisi talep edilmemesini ve Amerikan vatandaşlarının diğer ülke vatandaşlarının sahip olduğu her türlü ayrıcalıktan yararlanmalarını sağladı. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte David Porter 2 Mart 1831’de ABD’nin İstanbul maslahatgüzarı olarak atanmıştır. Osmanlı Devleti’nin Amerika’da ilk temsilciliği ise 1845’te Zapçioğlu Abraham adlı şahsın şebender⁶⁹ olarak görevlendirilmesiyle tesis edilmiştir.⁷⁰ 1830 anlaşması bir süre sonra günün gereklerine uymaz bir durum alınca 1862 yılında yeni bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Amerika’nın devletlerarası ilişkilerde başvurduğu bir yöntem olan savaş gemisi yollama yöntemini Osmanlı devletine karşı da kullanmıştır. Amerika istediği imtiyazlara kavuşabilmek için tehdit unsuru olarak savaş gemileri göndermiştir. 1850–1914 yılları arasında Amerikan savaş gemileri İstanbul’a gelmiş ve her ziyaret sonunda Amerika isteğini elde etmiştir.⁷¹ Yukarıda da bahsettiğimiz şekliyle Amerikan tarihinin ikinci evresinde yani 1898 yılından sonraki dönemde Amerika ile Osmanlı münasebetleri I. Dünya Savaşı yıllarında tekrar gündeme gelmiştir. Amerika 1917 yılında Osmanlı’nın müttefiki Almanya’ya savaş açınca, Osmanlı ile diplomatik münasebetleri kesilmiştir.

---

⁶⁶ Erdal Açıkse ve Rahmi Doğanay, **Amerika’nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2010, s. 10.

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 1. ; Anlaşmanın metni için bkz. Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...** , s. 5–6. ; Nuri Karakaş, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Tasfiyesi Sürecinde Amerikan Politikası”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Temmuz 2010, s. 270.

⁶⁸ Bu ifadenin kullanılması ile daha önce başka devletlere verilmiş olan birçok imtiyaz, doğrudan doğruya Amerika’ya da verilmiştir.

⁶⁹ “Şebender” kelimesi Konsolos anlamına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat Eski ve Yeni Harflerle**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 984.

⁷⁰ Semih Bulut, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923–1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 15–16.

⁷¹ Yavuz Güler, “**Osmanlı Devleti...**”, s. 233–236.

Bununla beraber iki devlet birbirine savaş ilan etmiş değillerdir.⁷² 20 Nisan 1917’de Amerika ile münasebetler kesilirken, iki ülke arasında büyük bir düşmanlığın olmadığını göstermek amacıyla Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey özür dilediği gibi, münasebetler kesildikten sonra da Amerikan okullarına ve Amerikan misyonerlik müesseselerine hiç dokunulmamıştır.⁷³

Amerika, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı ile fiili bir savaşa girmediği ve sadece münasebetlerin kesilmesi ile yetinildiği için, savaş sonunda iki taraf arasında herhangi bir barış anlaşması imzalanmamıştır. Bununla beraber Amerika, Lozan görüşmeleri sırasında konferansa gözlemci bir heyet göndermiştir. Lozan görüşmelerine katılan Amerikan temsilcileri, iki devlet arasında 1917 yılında kesilen normal münasebetleri yeniden kurmak için, 6 Ağustos 1923’de Türkiye ile Lozan’a benzer bir anlaşma imzalayarak yeni Türk devletinin sınırlarını ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir.⁷⁴ Lozan konferansında Amerika’nın gözlemcisi olan, aynı zamanda Ankara hükümeti temsilcileri ile ayrı bir anlaşmanın görüşmelerini Amerika adına yöneten Joseph C. Grew, Amerika’nın müttefiklerden ayrı olarak Türkiye ile bir anlaşma yapmak istemesinin sebeplerini şu şekilde belirtmiştir: “...Çünkü Lozan Antlaşmasında Türkiye’deki gayrimüslim azınlıkların güvenliklerinin Milletler Cemiyeti tarafından veya başka suretle garanti edilmesine Amerika’nın katılması mümkün değildi. Keza gayrı askeri hale getirilmiş bulunan Boğazlara yönelik bir saldırı halinde Milletler Cemiyetinin gerekli tedbirleri almasını öngören Boğazlar Sözleşmesi’ne de Amerika’nın katılması mümkün değildi.”⁷⁵ Ayrıca Joseph C. Grew, bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye’ye Amerikan büyükelçisi olarak atanmıştır.⁷⁶

1923 yılında imzalanan antlaşma ile Türkiye ve Amerika arasında tekrar başlayan münasebetler, II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sıkı ve samimi olmamıştır. Bunların başlıca sebeplerinden biri, iki devlet arasındaki iktisadi, politik ve kültürel ilgilerin zaten çok gevşek olması, bir diğeri de Amerika’nın I. Dünya Savaşı sonrasında tekrar inziva politikasına dönmesidir.⁷⁷

---

⁷² Haluk Ülman, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939–1947**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s. 3–7; Bulut, **Atatürk Dönemi...**, s. 21.

⁷³ Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...**, s. 19.

⁷⁴ Ülman, **Türk-Amerikan...**, s. 10. ; Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...**, s. 89.

⁷⁵ Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...**, s. 89.

⁷⁶ Bulut, **Atatürk Dönemi...**, s. 85.

⁷⁷ Ülman, **Türk-Amerikan...**, s. 16.

II. Dünya Savaşı yıllarında Amerika ile Türkiye arasındaki münasebetler, Türkiye her ne kadar savaşa fiili olarak katılmamış olsa da, İngiltere aracılığıyla Amerika'dan alınan yardımlarla tekrar gündeme gelmiştir. Amerika 1941 yılında çıkardığı Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu ile her türlü savaş malzemesini kiralıyor ya da ödünç verebiliyordu. Türkiye de bu kanundan ilk yararlanan devletlerden biri olmuş ve İngiltere vasıtasıyla Amerika'dan yardım almıştır.

Ancak Türkiye, 1941 Haziran'ında Almanya ile bir saldırmazlık anlaşması imzalayınca, Amerika yapmış olduğu yardımı kesmiştir. Bir de Türkiye'nin 9 Ekim 1941'de Almanya ile bir krom anlaşması yapması Amerika'yı iyice kızdırmıştır. Türkiye ile Almanya arasında, 9 Ekim 1941'de "Clodios Antlaşması" olarak anılan "Ticaret Mübadelelerin Tanzimine Dair Antlaşma" ile krom satışının koşulları saptanmıştı ve Amerika da kendi çıkarları açısından bu anlaşmanın karşısında durmuştur.⁷⁸ Fakat 1941 sonlarına doğru savaşın almış olduğu durumu göz önünde bulunduran Amerika 3 Aralık 1941'de Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu gereğince Türkiye'ye tekrar yardıma başlamıştır. Savaşın sonlarına doğru ise Amerika, Kahire görüşmelerinden sonra Türkiye üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Ancak kurmuş olduğu bu baskı Türkiye'nin savaşa katılması yönünde değil, Almanya ile ticari ve siyasi bağlarını kesmesi yönünde olmuştur. Bu baskılar sonucunda Türkiye, önce Nisan 1944 tarihinde Almanya ile yaptığı ticareti yarıya düşürmüştü, daha sonrada Ağustos 1944'de de diplomatik münasebetlerini kesmiştir.⁷⁹

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ile Amerika arasındaki münasebetler genel itibarıyla bu çerçevede içeresindedir. Savaşın son yıllarında Amerika'nın Türkiye'ye özellikle Almanya ile olan münasebetleri konusunda baskı yapması ve Türkiye'nin de bu uyarıları dikkate alması sonucu iki devlet arasındaki yakınlaşma, savaş sonrasında kendini iyice belli etmiştir. Savaş sonrası yıllarda özellikle Sovyet baskısını üstünde hisseden Türkiye Amerika'ya daha fazla yaklaşmak zorunda kalmıştır.

Son olarak şunu belirtmekte fayda vardır ki, yukarıda bahsi geçen krom meselesi, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında izlediği etkin tarafsızlık politikasının en iyi uygulandığı alanlardan biridir. Bir yandan müttefikler, diğer yandan da Almanya ile işlerlik kazandırılan ticari ilişkilerin odağında olan krom satışı, Türkiye'ye, savaş

⁷⁸ Nuri Karakaş, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Aralık 2010, s. 470.

⁷⁹ Ülman, **Türk-Amerikan...**, s. 35-44.

yıllarında en çok endişelendiği Sovyet tehdidi karşısında silahlı kuvvetlerini modern askeri donanımla takviye etmesine olanak vermiş ve askeri nitelikli Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama yardımlarıyla beraber hayati bir güvence sağlamıştır.⁸⁰

B. II. Dünya Savaşı Sonrası Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan soğuk savaş döneminde Türkiye’de egemen olan tek parti iktidarı ve onun akabinde Demokrat Parti, Amerika ve onun önderliğinde Batı dünyasına yakın bir duruş belirlemiş ve dış politikasını da bu temeller üzerine oturtmuştur. Türkiye, 1945 ile 1960 arası dönemde Sovyet tehditleri ve bu tehditler karşısında kendi güvenliğini sağlamak amacıyla Amerika’nın desteğini arkasına almak için aktif bir dış politika izlemiştir. Burada bir durumu belirtmekte fayda görüyorum. Yapmış olduğum bu çalışma oluşturulurken faydalanmış olduğum bazı kaynaklarda, Amerika ile olan ilişkilerin, hatta ilişkilerden öte teslimiyetçi politikanın Demokrat Parti(DP) döneminin bir ürünü olduğu söylenmektedir. Cem Eroğlu’nun *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi* adlı kitabı söylemiş olduğumuz konuya örnek olarak gösterilebilir. Eroğlu, DP’nin dış politikasını tam bir emperyalizm uyduculuğu olarak tanımlamıştır.⁸¹ Ancak II. Dünya Savaşı sonrası Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) dış ilişkilerine ve aynı zamanda İsmet İnönü’nün söylevleriyle birlikte hükümet programlarına bakıldığı zaman, durumun böyle olmadığı aşikârdır. 14 Ağustos 1946’da hükümet programı okunurken Başbakan Recep Peker meclis konuşmasında şunları söylemiştir: “*Birleşik Amerika Devletleri ile olan münasebetlerimiz karşılıklı sevgi, saygı ve işbirliği sayesinde mütemadi bir gelişme seyri takip etmektedir. Bütün gayretlerini aynı necip ideallere vakfetmiş olan her iki millet arasındaki tanışma imkânları arttığı nispette bugünkü mesut neticeleri daha müspet gelişmelerin takip etmesi de muhakkaktır. Hükümetimiz bu yolda bütün gayretleri sarf etmektedir.*”⁸² 1 Kasım 1946 tarihinde meclis açılış konuşmasında İsmet İnönü, Amerika ile temas ve münasebetlerimizin, her gün daha da kuvvetlenerek karşılıklı genişlediğini ifade etmiştir.⁸³ 1 Kasım 1947 tarihli meclis açılış konuşmasında ise İnönü, Amerika’yı “*Büyük Demokrasi*” sözü ile niteleyerek, sıkı dostluk bağlarının her geçen gün daha da

⁸⁰ Karakaş, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları”, s. 477-478.

⁸¹ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 153.

⁸² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C.1, 14 Ağustos 1946, s. 29.

⁸³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C.2, 1 Kasım 1946, s. 4.

geliştiğini ve Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımların, barış için yapıldığının delili olduğu söylenmiştir.⁸⁴ Aynı şekilde 1 Kasım 1948 tarihli meclis açılış konuşmasında bu kez Amerikanın yapmış olduğu askeri yardımlardan şu sözlerle bahsedilmiştir: “*Dost Amerika Birleşik devletleri Hükümetinin şükranla karşıladığımız askerî malzeme yardımları silâhli birliklerimizin modern teçhizatla takviye edilmesine geniş ölçüde hizmet etmekte ve sistemli bir eğitimle gelişmesini sağlamaktadır.*”⁸⁵ 1949 yılı meclis açılış konuşmasında ise, Amerika tarafından yapılan askeri yardımların artık Amerika ile olan dostluğumuzun bir belgesi halini aldığı söylenmektedir.⁸⁶ Ayrıca 1960 yılında CHP meclis grubu adına konuşma yapan Hamza Eroğlu “*Amerikan dış yardımı ilk defa CHP iktidarı devrinde elde edilmiş ve meyvesini müteakip seneler DP iktidarı devrinde vermiştir. Amerika'yla yakın dostluk münasebetleri kuran ve bunu Truman Doktrini ve Marşal yardımıyla devam ettiren CHP, Amerika Birleşik Devletleri'yle müşterek ideallerin tahakkukunda siyasi olduğu kadar iktisadi sıkı bir iş birliği yapılmasına her zaman candan taraftar olmuştur.*” sözlerini kullanmıştır.⁸⁷

Tüm bu veriler göstermektedir ki, Amerika ile olan ilişkilerde her ne kadar somut olaylar DP döneminde gerçekleşti ise de, bunun temelleri tek parti döneminde atılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Amerika'ya daha fazla yaklaşmasının temel sebeplerinden birisi Sovyet tehdidi olmuştur. Savaş sonrasında Sovyetlerin tutum ve davranışları, Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlık haklarının bir kısmını kaybetmeden Sovyetler Birliği ile anlaşabilmenin imkânsız olduğunu göstermiştir. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'le 7 Haziran 1945'de yapmış olduğu bir görüşme sırasında, eğer Sovyetler ile anlaşmak isteniyorsa Türkiye'nin şu istekleri kabul etmesi gerektiğini söylemiştir:

- 1- 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasıyla tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine bazı düzeltmeler yapılması,
- 2- Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından müşterek savunulması ve bunu sağlamak için de Sovyetler Birliğine Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi,

⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.7, 1 Kasım 1947, s. 4.

⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.13, 1 Kasım 1948, s. 5.

⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 21, 1 Kasım 1949, s. 4.

⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 12, 25 Şubat 1960, s. 512.

3- Boğazlar rejimini tespit eden Montreux Sözleşmesinin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanacak iki taraflı bir anlaşma ile değiştirilmesi.⁸⁸

Bu istekler Türkiye tarafından derhal reddedilmiştir. Türkiye'nin bu istekleri reddetmesi üzerine Sovyetler Birliği Türkiye'ye karşı bir kampanya başlatmıştır. Kızıl Ordu birlikleri Bulgaristan ve Kafkasya'ya yığınak yaparken Sovyet basınında sürekli Türkiye aleyhinde yazılar çıkıyordu. Türkiye ise, bu olanlar karşısında bir yandan eğer bir Sovyet saldırısı olursa, bu saldırıya karşı koyacağını dünyaya duyururken, bir yandan da İngiltere ve Amerika'nın desteğini sağlamaya çalışıyordu.⁸⁹

Türkiye'nin bu destek arayışları Amerika için beklediği fırsatı veriyordu. Çünkü o sıralarda Amerika dünyaya egemen olmak için Sovyetler Birliği ile büyük bir çekişme içinde idi. İşte bu çekişme doğrultusunda Amerikan donanmasına bağlı Missouri Zırhlısının İstanbul'a yaptığı ziyaret, hem Türkiye ile Amerika arasında bir dönüm noktası olmuştur. Hem de Amerika ile Sovyet Rusya arasındaki çekişmede Amerika'nın Türkiye'ye olan desteğini göstermiş ve Sovyetlere bir mesaj verilmiştir. Bu açıdan Missouri'nin İstanbul ziyareti, Amerikan yönetiminin soğuk savaşın başlangıcındaki önemli hamlelerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁹⁰ Ayrıca Missouri gemisi Amerikan donanmasının en büyük gemilerinden biriydi ve Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim belgesi de bu gemide imzalanmıştı. Bir anlamda Amerika'nın gücünü temsil eden bu gemi Karadeniz Boğazına, Sovyetlerin su yolu üzerine geliyordu. Missouri'nin bu gelişi Amerika'nın yaşam sahasının Türkiye'ye kadar uzandığını ortaya koymuştu.⁹¹ Missouri Zırhlısının Türkiye'ye gelişinde görünüşteki amaç, Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün naşının Türkiye'ye getirilmesi idi. 1944 Kasım'ında ölen büyükelçinin naşı savaş yıllarında Türkiye'ye getirilememişti. Washington'daki Arlington Ulusal Mezarlığında muhafaza edilmişti. Diplomatik teamüller gereği bir ülkede vefat eden bir büyükelçinin naşının kendi ülkesine bir savaş gemisi ile gönderilmesi gerekiyordu. Ancak Amerika savaş koşullarını öne sürerek bu uygulamayı ertelemişti. Savaş sonrasında bu uygulamanın gerçekleşmesi kararı alınmış ve Missouri

⁸⁸ Ülman, **Türk-Amerikan...** , s. 55-56.

⁸⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 70.

⁹⁰ Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle...** , s. 222.

⁹¹ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi...** , s. 30-31.

Zırhlısı 5 Nisan 1946'da İstanbul'a gelmiştir.⁹² Amerikan gemisinin yapmış olduğu bu ziyaret, Amerika'nın Türkiye'yi destekleyeceğine dair somut bir sinyal olarak değerlendirilmiştir.⁹³ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Amerikan zırhlısının Türkiye'yi ziyaretini şu şekilde değerlendirmiştir: “*Amerikan donanmasına mensup gemiler bize ne kadar yakın bulunursa, o kadar iyi olur.*”⁹⁴ Dönemin Manisa milletvekili Yunus Muammer Alakant ise, Amerika'nın Türkiye adına dostluğunu ifade etmekten hiçbir zaman geri kalmadığını söyleyerek, Missouri zırhlısının İstanbul'a geldiğinde, Amerikan filo komutanının, “biz Türkiye ile ideal ortağız” dediğini söylemiştir.⁹⁵ 270 metre boyunda ve 57.000 ton ağırlığındaki Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye gelişi, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında yürüttüğü tarafsızlık politikası sonucu ortaya çıkan diplomatik yalnızlığın sona ermesi anlamına da gelmektedir. Amerika açısından ise yukarıda da bahsedildiği gibi Sovyetler Birliğine karşı bir güç gösterisinde bulunmasını sağlamıştır.⁹⁶ Yani bu ziyaret, Amerika'nın Türkiye'ye sahip çıktığını, hayat alanının Türkiye'ye kadar uzandığını göstermiştir.

Missouri'nin İstanbul'a geldiği gün Amerikan başkanı Truman, Amerikan dış politikasının yeni yönünü belli eden bir konuşma yapmıştır. Başkan Truman'ın bu konuşmasının Türkiye'yi ilgilendiren bölümü, Boğazlar ve Ortadoğu'nun durumu ile ilgili olan kısmıdır. Başkan Truman : “*Nazarlarımızı Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşırız. Bu bölgede geniş tabii kaynaklar vardır ve en işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki milletlerin hiçbiri ne yalnız, ne de birlikte, kendilerine yöneltilecek bir tecavüze karşı koyacak kadar kuvvetli değillerdir. Böyle olunca da Yakın ve Ortadoğu'nun bu bölge dışı büyük devletlerarasında kuvvetli bir rekabet alanı olduğunu ve bu rekabetin birdenbire bir çatışma doğurabileceğini kestirmek zor değildir. Yakın veya Ortadoğu da, küçük veya büyük hiçbir devletin Birleşmiş Milletler kanalıyla diğer devletlerin menfaatleriyle uzlaştıramayacağı hiçbir meşru menfaati yoktur. Birleşmiş Milletlerin Yakın ve*

⁹² Cüneyt Akalın, “Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 3, İstanbul, 2003, s. 1-5; Çufalı, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş...**, s. 167.

⁹³ Abdülkadir Baharççek, “Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 66.

⁹⁴ Cüneyt Akalın, “Missouri'nin Ziyaretinin...”, s. 6.

⁹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C. 3, 18 Aralık 1946, s. 10.

⁹⁶ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, s. 102.

Ortadoğu ülkelerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin baskı veya sızma yolu ile tehdit edilmemesi konusunda ısrar hakkı vardır."⁹⁷ Bu sözlerin Sovyetler Birliğine açık bir uyarı olduğu ve bu doğrultuda da Türkiye'nin destekleneceğinin açık bir kanıtını oluşturduğuna şüphe yoktur.

7 Ağustos 1946'ya gelindiğinde ise Sovyetler Birliği Türkiye'ye Boğazlarla ilgili bir nota verdi. Sovyetler Birliği, Montreux Sözleşmesi'nin mevcut durumu düzenlemekte yetersiz kaldığını ve Boğazlar için yeni bir rejimin kurulmasını teklif ediyordu. Bu notaya Türkiye'den önce Amerika cevap verdi. Bu cevapta Boğazların kontrolünün Türkiye'de kalması gerektiği söylenmiştir.⁹⁸ Aynı şekilde İngiltere de bu notaya, Amerika'nın verdiği cevaba benzer bir cevap vermiştir. Türkiye, Amerika ve İngiltere'nin desteği ile Sovyetlerin bu isteğini reddetmiştir.⁹⁹

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin notalarına karşı koymasına rağmen, Sovyetler tarafından Türkiye üzerindeki baskı sürmüştür. Bu artan baskılar sonunda Türkiye bağımsızlığını korumak ve ekonomik durumunu güçlendirmek için, Amerika'nın askeri ve ekonomik desteğini sağlamak amacıyla çabalarını artırmıştır. Bu doğrultuda Amerika zaten uzun zamandır beklediği fırsatı değerlendirme fırsatı bulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere, ekonomik olarak büyük bir sıkıntı içine düşmüştü. Girdiği bu ekonomik sıkıntı sonucu İngiltere, 21 Şubat 1947'de Amerikan Dışişleri Bakanlığına, Yunanistan ve Türkiye'ye savaş sonrasında yaptıkları ekonomik yardımın 1947 Mart'ından sonra kesileceğini ve daha fazla ekonomik yardımda bulunamayacaklarını açıklamışlardır.¹⁰⁰ Bu durum Amerika'nın dünya siyasetine ters düşen bir durumdu. Çünkü böyle bir durum karşısında Türkiye ve Yunanistan yayılcı Sovyet tehdidine maruz kalıyordu. Aynı zamanda Sovyet Rusya'nın yayılma istikameti İngiltere'nin hayati yayılma alanı içine de giriyordu (İran üzerinden Ortadoğu petroleri ve Basra Körfezi, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinden de keza Doğu Akdeniz).¹⁰¹ Bu gerçekler karşısında Amerikan başkanı Truman 26 Şubat 1947'de dışişleri, harp ve donanma bakanları ile görüşerek, Sovyetler

⁹⁷ Ülman, *Türk-Amerikan...* , s. 76; İkinci, *Türkiye'de Çok Partili...* , s. 336–337.

⁹⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan...* , s. 148–150.

⁹⁹ Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş...* , s. 167–170; İkinci, *Türkiye'de Çok Partili...* , s. 337–338.

¹⁰⁰ Veysel Karani Şüküroğlu, *1945–1960 Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Ortadoğu'ya Yansıması*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 42.

¹⁰¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi...* , s. 441.

Birliği'ne karşı Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardım hakkında hazırlıklara başlamıştır. Bu hazırlıkların son bulması ile birlikte 12 Mart 1947'de kongreye gönderdiği ve Truman Doktrini olarak bilinen mesajda, 100 milyonu Türkiye'ye, 300 milyonu Yunanistan'a olmak üzere toplam 400 milyon dolarlık yardım için kendisine yetki verilmesini istemiştir.¹⁰² Truman kongreye gönderdiği mesajda, “*Birleşik devletlerin politikası dış baskıların veya silahlı azınlıkların köleleştirme girişimlerine karşı direnen özgür halkları desteklemelidir. İnanyorum ki kaderlerini kendi ellerine almaları için özgür halklara yardım etmeliyiz. İnanyorum ki yardımımız, öncelikle siyasal hayatın düzenlediği ve iktisadi istikrar için esas olan iktisadi ve mali yardım olmalıdır.*” diyerek yapılacak yardım için yetki istemiştir.¹⁰³ Senatörler tarafından yapılan müzakereler sonrası Başkan Truman'ın isteği 22 Mayıs 1947'de kabul edilmiştir.¹⁰⁴ 12 Temmuz 1947 tarihine gelindiğinde ise, Truman Doktrini çerçevesinde Amerika ve Türkiye arasında, Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında bir anlaşma metni imzalanmıştır.¹⁰⁵ Burcu Bostanoğlu'na göre Truman doktrinin arkasındaki felsefe, Sovyetler Birliği'nin ve dünya solunun Amerika'nın dünya ekonomisine ilişkin amaçlarının gerçekleştirilmesi ile çevrelenebileceği inancıdır.¹⁰⁶

Dönemin dışişleri bakanı Hasan Saka, 1 Kasım 1947'de meclis açılış konuşmasında yapılan anlaşmaya değinerek, yapılan yardımlardan dolayı Amerikan hükümetine şu sözlerle teşekkür etmiştir. “...*Amerikan hükümetince bize bu hususta yapılacak yardımın pek samimi ve her türlü ivazdan yani bizim aleyhimize herhangi bir maksattan tamamıyla arî olmasından dolayı Birleşik Amerika Hükümetine Türkiye Cumhuriyeti adına bu kürsüden teşekkürü ifa etmeyi kendim için bir vazife bilirim.*”¹⁰⁷ Hasan Saka yine aynı konuşması içersinde 12 Temmuz'da imzalanmış olan yardım anlaşmasının aynı zamanda Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak bir vesika olduğunu söylemiştir. Ayrıca yapılmış olan bu anlaşmanın, Amerika tarafından yapılacak yardımın sadece askeri bir yardım anlaşması olmadığını ve bu anlaşmanın Türk-

¹⁰² Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili...** , s. 339; Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...** , s. 152 – 158.

¹⁰³ Timur, **Türkiye'de Çok Partili...** , s. 88.

¹⁰⁴ “Türkiye ve Yunanistan'a 400 Milyon Dolar Yardım Yapılmasını Öngören Kanun” metni için bkz.: Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...** , s. 158.

¹⁰⁵ Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...** , s. 162; Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 216–217; Akşin, **Ana Çizgileriyle...** , s. 222; İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919–1993)**, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 15.

¹⁰⁶ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 242.

¹⁰⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C. 6, 1 Kasım 1947, s. 553.

Amerikan yakınlaşmasının ve münasebetlerinin temel taşı olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸ 12 Temmuz 1947’de yapılmış olan yardım anlaşması, 1 Kasım 1947’de meclisin açılış gününde görüşülmüş ve “*Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma*” 339 oyla meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁹ Son olarak 12 Temmuz 1947 anlaşmasıyla ilgili olarak anlaşmanın dördüncü maddesine de değinmemiz gerekmektedir. Amerika’nın bu anlaşmanın imzalanmasından tam on yedi yıl sonra Haziran 1964’de, Türkiye’nin Kıbrıs’a yapmayı planladığı silahlı bir müdahaleyi önlemek için kullandığı bu maddenin içeriği şu şekildedir: “*Bu anlaşma gereğince Türkiye hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bundan aynı derecede menfaatleri olan Türkiye ve Birleşik Devletler hükümetleri, badel müşavere bu uğurda diğer hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri karşılıklı olarak alacaklardır. Türkiye Hükümeti Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyetini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasını ve bu maddeler ve malumatın verdikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.*”¹¹⁰ Yani Türkiye’ye yapılacak olan yardım Amerika’nın denetimi altında kullanılabilir. Nitekim ilerleyen süreçte ABD bu maddeye dayanarak Kıbrıs konusunda Türkiye’ye baskı uygulamıştır. Son olarak şu ayrımı da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Amerika arasında gelişen askeri ilişkinin ilk örneğini teşkil eden Truman Doktrini hiçbir biçimde savunma ittifakı ilişkisi doğurmamıştır. Amerika’nın amacı Türk ordusunun güçlendirilerek modernizasyonunun sağlanmasıdır. Çünkü Türk ordusunun güçlendirilmesi Doğu Akdeniz’in Sovyetlerin etkisi altına girmemesi açısından önemlidir.¹¹¹

Amerika tarafından Sovyet tehdidine karşı alınan ilk tedbir olarak Truman Doktrinini ele aldık. Bu doğrultuda bahsedilmesi gereken diğer bir konu da Marshall Planı’dır. Marshall Planı, Truman Doktrinine göre daha geniş kapsamlı bir plandır.

---

¹⁰⁸ TBMM Tutanak... , s. 554.

¹⁰⁹ TBMM Tutanak... , s. 556.

¹¹⁰ Gönlübol ve Ülman, *Olaylarla...* , s. 218.

¹¹¹ Duygu Bozoğlu Sezer, “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin İttifaklar Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 444.

Çünkü Truman Doktrini'nde, Sovyet tehdidine karşı yalnızca Türkiye ve Yunanistan'a yardım söz konusu iken, Marshall Planı'nın amacı Avrupa ülkelerinin ekonomik sorunlarını çözerek Avrupa'nın Sovyet pençesine düşmesini önlemeye yöneliktir. Bu doğrultuda Amerika dışişleri bakanı George Marshall 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Amerika'nın yeni dış politikasının esaslarını açıkladı.¹¹² Daha sonra Marshall Planı olarak anılacak olan bu politikaya göre; Avrupa'da ekonomik işbirliği sayesinde hem kuvvetli bir birlik oluşturulacak hem de ekonomik kalkınmada devletler birbirlerine destek olacaklardı.¹¹³ Ayrıca Marshall'ın bu konuşmasında bazı noktalar dikkati çekmektedir. Birincisi, Truman Doktrini'nden farklı olarak ekonomik destek üzerine vurgu yapılmış ve herhangi bir askeri yardımdan söz edilmemiştir. İkinci olarak da Marshall Planı çerçevesinde yapılacak yardımları engellemeye çalışanlar olursa Amerika'nın direnişiyle karşılaşılacağı ifade edilmiştir. Bu sözler Sovyetlere karşı açık bir uyarı niteliği de taşımaktadır.¹¹⁴ Marshall Planını görüşmek için 12 Temmuz 1947'de Paris'te bir toplantı yapılmış ve Türkiye de bu toplantıya katılmıştır.¹¹⁵ Yapılan toplantı sonrası Amerika, 2 Nisan 1948'de dış yardım yasasını kabul ederek, bir yıldan beri Türkiye ve Yunanistan'a Truman Doktrini gereği yapılan yardım da bu yasa kapsamına alınmıştır.¹¹⁶ Türkiye Marshall çerçevesine alınmadan önce Amerika ile Türkiye arasında bir dizi yazışmalar olmuştur. Amerika'nın göndermiş olduğu bir raporda Türkiye'nin, ziraat ve maden bakımından Avrupa kalkınmasına yardım edecek bir memleket olarak ayrıldığı söylenmiştir. Raporun devamında "*Kalkınma Programında Türkiye'nin Rolü*" kısmında şunlar rapor edilmiştir; "...ana ihtiyaç maddeleri istihsalini, Avrupa'nın ve dünyanın ihtiyaçlarına uygun olarak artırmak. Bunu, Türkiye'nin ziraat, ulaştırma ve maden teçhizatının ve diğer teçhizatın teknik yardımını sağlayacağı umulmaktadır." denilmektedir.¹¹⁷ Yani bu yardım Amerika'nın tek taraflı olarak yapmış olduğu bir yardım değildir. Burada Türkiye'ye de bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Bu sorumluluk da, az önce söylediğimiz gibi Avrupa'yı tarımsal açıdan desteklemektir. Zaten Amerika'nın Marshall yardımı

¹¹² Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...**, s. 165.

¹¹³ Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili...**, s. 114; Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili...**, s. 341 – 342.

¹¹⁴ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, C. I., Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 539.

¹¹⁵ Murat Horay, **Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Avrupa Politikası**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2007, s. 39.

¹¹⁶ Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili...**, s. 342.

¹¹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C. 10, 2 Şubat 1948, s. 6–8.

çerçevesi içinde diğer devletlerle olan yazışmalarına bakıldığı zaman da doğrudan bir yardımdan söz edilmemektedir. Öncelikle Avrupalı devletler kendi içinde bir birlik oluşturacak ve birbirlerinin kalkınması için yardım edecekler, yetersiz kaldıkları yerde de Amerika ihtiyacı olan devletlere kredi yardımında bulunacaktır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekmektedir ki, Truman doktrini nasıl Türkiye ve Yunanistan özelinde ortaya atılıp, Amerika'nın yeni dünya düzenindeki siyasal rolünün tamamlayıcı metni haline geldiyse, Marshall Planı da, önce Batı Avrupa ile başlayan yardımların, giderek genişlemesiyle Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul ülkelerine yönelerek, bütün dünyada Amerikan iş çevrelerine yeni alanlar açacak bir ekonomik araca dönüşmesinin programı olmuştur.¹¹⁸

II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika ile Türkiye arasında ilişkilerin yoğunlaşması adına hem Truman Doktrini hem de Marshall Planı oldukça etkili olmuştur. Bu gelişmeler, 1950'de başlayan Demokrat Parti iktidarının, iktidarda kaldığı süre içerisinde Amerika ile ilişkilerinin temel taşı oluşturmıştır. Demokrat Parti iktidarıyla birlikte Amerika ile ilişkiler daha da gelişmiştir. Önümüzdeki bölümde detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz Kore Savaşı ve buna bağlı olarak Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecinde Amerika'nın Türkiye'ye olan desteği, iki kutuplu dünyada Türkiye'nin yerini belirlemede önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 23 Temmuz 1951'de Amerikan filosu İstanbul'a gelmiştir ve bu ziyaretin bu tarihte yapılması, Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecinde İngiliz ve Fransızların karşı olmasına rağmen, Amerika'nın Türkiye'yi desteklediği şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁹

1952 yılına gelindiğinde Türkiye ile Amerika arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Resmi adı ile “*Muaddel Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını Tadil Eden Anlaşma*” olarak geçen bu anlaşma aslında Marshall Planının devamı olan bir anlaşmadır. Ayrıca Türkiye bu anlaşma ile Amerika'nın askeri girişimlerini desteklemek ve gerekirse yardım etme taahhüdü altına girmiştir.¹²⁰ Böylece Türkiye daha NATO üyesi olmadan, Amerika'nın askeri girişimlerini destekleme yükümlülüğü altına girmiş oluyordu. 7 Ocak 1952'de yapılmasına rağmen bu anlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) 10 Mart 1954 tarihinde geçmiştir.¹²¹ Ayrıca bu anlaşma

¹¹⁸ Bostanoğlu, *Türkiye-ABD...*, s. 249.

¹¹⁹ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 86.

¹²⁰ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan...*, s. 184.

¹²¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem IX, C. 29, 10 Mart 1954, s. 595.

imzalandıktan sonra, Mayıs 1953'de Amerikan dışişleri bakanı John Foster Dulles Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin amacı Sovyetler Birliğine karşı Ortadoğu'da kurulacak olan pakta Türkiye'nin de dahil edilmek istenmesiydi. Dulles bu ziyaretinde, Başbakan Menderes ile görüşerek görüşlerini aktarmıştır.¹²² İleriki konularda da göreceğimiz gibi 1954 yılında Ortadoğu'da kurulacak olan güvenlik sisteminin zemini ve Türkiye'nin böyle bir oluşum içinde yer almasının temelleri bu görüşmelerde atılmıştır.

İki ülke arasında yapılan diğer bir anlaşma da, 1955 yılında yapılan, *Atom Enerjisinin Barışçı Amaçlarla Kullanılmasında İşbirliği Yapılmasına Dair Anlaşma*'dır. 10 Haziran 1955 tarihinde imzalanan bu anlaşmaya göre Türkiye, Amerika'nın vereceği bilimsel yardımla barışçı amaçlar doğrultusunda nükleer araştırma merkezi kurabilecekti.¹²³ Yapılan anlaşmanın 2. maddesine göre Amerika, kurulacak olan reaktörde kullanılacak olan zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye'ye ödünç verecekti.¹²⁴ Amerika ile yapılan bu anlaşma, yani atom enerjisi anlaşması 10 Haziran 1955'de imzalanmış ve 14 Aralık 1956'da da TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹²⁵

Amerika'nın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesinde ve birçok örnekte gördüğümüz gibi Türkiye'yi desteklemesinde en önemli faktör olan Sovyet tehdidi, 1957 yılında da kendisini göstermiş ve bunun sonucunda Eisenhower Doktrini olarak adlandırılan doktrin ortaya çıkmıştır. Fahir Armaoğlu'na göre Eisenhower Doktrini, 1956 yılındaki Arap-İsrail savaşının bir sonucudur. Bu savaş sonucunda Sovyetler Ortadoğu'da ortaya çıkan boşluğu kendi lehlerine kullanmak isteyince, Amerika bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarını gidermek suretiyle bu ülkeleri güçlendirmek ve Komünizme karşı koyabilmeleri için onlara yardım etme yolunu seçmiştir. İşte bu yardımları sağlayabilmek için, başkan Eisenhower 5 Ocak 1957'de kongreye bir mesaj göndererek bu konuda yetki istemiştir.¹²⁶ Türkiye'nin bu doktrine katılması ise 22 Mart 1957'de gerçekleşmiştir. Bu doktrin sonucunda Amerika'nın bölgedeki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye olan ihtiyacı artmıştır ve 1954 yılında kurulmuş olan İncirlik Üssü geliştirilmiştir. İncirlik hava üssü 1954 yılında yapılmış olan gizli bir

¹²² *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, s. 224.

¹²³ Erhan, "ABD ve NATO'yla..." , s. 559.

¹²⁴ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan...* , s. 233.

¹²⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem X, C. 15, 14 Aralık 1955, s. 144.

¹²⁶ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan...* , s. 240.

anlaşmanın sonucunda kurulmuştur. Amerikan uçaklarının belli başlı Türk hava alanlarından, Amerikan gemilerinin de belli başlı Türk limanlarından yaralanmalarına, çeşitli tesisler kurulması için Amerika'ya Türk topraklarında bedelsiz olarak arazi tahsisine razı olunmuştur. Bu anlaşma sonradan yapılan çeşitli ikili anlaşmalarla tamamlanmış ve böylece Türkiye'de Amerikan izleme ve dinleme ağlarının gelişmesi de sağlanmıştır.¹²⁷ Bütün bunlara bağlı olarak Türkiye'ye verilen Amerikan askeri yardımı artırılmıştır ve askeri ittifak yoluna gidilmiştir.¹²⁸

Bu askeri ittifakın somut örneklerinden birisi de Temmuz 1958'de yaşanmıştır. Türkiye, Amerika'nın Lübnan'a yaptığı çıkarmayı desteklemek için Adana yakınlarındaki İncirlik hava üssüne asker göndermesine izin vermiştir.¹²⁹ Tüm bu gelişmeler sonucunda Amerika ile Türkiye arasındaki ittifak ekonomik boyutunun yanında askeri alanda da iyiden iyiye gelişmiştir.

Demokrat Parti iktidarının son yıllarına yaklaştığı 1959'da, Amerika ile yeni bir anlaşma imzalanmıştır. 5 Mart 1959'da imzalanmış olan "*Güvenlik İşbirliği Anlaşması*" ile Türkiye'ye yapılacak bir saldırı durumunda Amerika, silahlı güç kullanmak da dahil olmak üzere her türlü yardımı yapmayı kabul etmiştir. Amerika ile yapılmış olan bu anlaşma TBMM tarafından 9 Mayıs 1960'da onaylanarak kabul edilmiştir.¹³⁰

Amerika ile yapılmış olan tüm bu anlaşmalar ve ikili ilişkiler göstermektedir ki, Demokrat Parti döneminde Türkiye ile Amerika arasında tam bir ittifak dönemi yaşanmıştır. Fahir Armaoğlu da Amerika ile ilişkileri değerlendirirken 1947 ile 1964 arası dönemi "*Tam İttifak Dönemi*" olarak isimlendirmektedir.¹³¹ Türkiye ile Amerika'nın böyle bir ittifak dönemi yaşamasının temelinde, konumuzun başında da belirttiğimiz gibi Amerika'nın dış politikasındaki dönüşümü ve Türkiye'nin güvenlik faktörünün çakışıyor olması yatmaktadır. Aynı zamanda Amerika'nın, değişen dış politikasını uygulayabilmesi için Türkiye'nin bulunduğu coğrafyaya ihtiyacı vardı. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Demokrat Parti iktidarı boyunca Amerika ile Türkiye siyasi ve ekonomik açıdan sıkı bir ittifak oluşturmuştur.

---

¹²⁷ Haluk Ülman-Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968) II" , **Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXVII S.I, 1972, s. 8.

¹²⁸ Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler" , s. 568.

¹²⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941–1960**, s. 335.

¹³⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, C. 18, 9 Mayıs 1960, s. 428.

¹³¹ Fahir Armaoğlu, "1947–1997 Yarım yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri" , **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 424.

C. Türkiye-Amerika Ekonomik İlişkileri

II. Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrası dönemde Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yoğunluğu en fazla ekonomik alanda hissedilmiştir. Birçok araştırmacıya göre Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde en büyük etken, Batının demokratik ilkelerinin Türkiye'de uygulanarak Batı'dan, özellikle de Amerika'dan ekonomik destek sağlayabilmektir. Türkiye'nin ekonomik desteğe ihtiyacının olmasının yanında, Amerika'nın da dış politikasında yapmış olduğu değişiklik sonucu, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'yi koruma altına almak istemesi de, Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutta gelişmesini hızlandırmıştır. Ali Naci Karacan bu durumu en güzel şekliyle şöyle özetlemiştir: *”Tarihin öyle bir devrinde yaşıyoruz ki, birçok askeri ve siyasi şartlar neticesi olarak Türkiye'nin coğrafi vaziyeti Amerikan dış politikasının icap ve ihtiyaçları ile tencere ve kapağın birbirine uygunluğu gibi mutabakat vaziyetine gelmiştir. Amerika'nun bize yaptığı yardım, ne onun tarafından bize yapılmış bir lütuf, ne de bizim tarafımızdan rica edilmiş bir sadaka değil, fakat iki memleketin bugün içinde buldukları siyasi ve askeri şartların icap ettirdiği karşılıklı bir zarurettir.”*¹³²

Amerika Birleşik Devletleri, II. Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını ilan ederek savaş dışı kalmaya çalışsa da, hem Avrupa'daki Alman zaferinden kaynaklanan Atlantik, hem de Japonya'nın yayılmacı politikalarının gösterdiği Pasifik tehdidi karşısında silahlanmaya hız vererek İngiltere'ye askeri yardımda bulunmaya başlamıştı. Amerika bu yardımları 11 Mart 1941'de “Ödünç Verme ve Kiralama” kanununu senatosundan geçirerek resmi bir çerçeveye oturtmuştu. Bu kanunla birlikte Amerika, kendi savunması için hayati öneme sahip ülkelere başta askeri olmak üzere her türlü malzemeye, kendine uygun görülen şartlarda ödünç verme, kiralama, satma ve takas etme olanağını elde etmişti.¹³³

İşte bu bağlamda Amerika, İngiltere üzerinden Türkiye'ye, 21 Mart 1941'de “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” çerçevesinde 50 adet 155 milimetrelik havan topu ve 18,500 ton cephane yardımı yapmış ve böylece bu kanun çerçevesinde Amerikan

¹³² Eminaalp Malkoç, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947–1950)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 9, İstanbul, 2006, s. 98.

¹³³ Nuri Karakaş, “Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yardımlarında Türkiye”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Temmuz 2009, s. 22.

yardımları Türkiye'ye gelmeye başlamıştır.¹³⁴

Türkiye II. Dünya Savaşı sonuna 250 milyon dolarlık bir döviz rezervi ile girmiş ve 1946 yılında da 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası vermiş olmasına rağmen, savaş sonrasında yoğun bir dış yardım arama çabası içine girmiştir. Bunun temelinde de, dönemin politik gelişmeleri ve ideolojik yaklaşımların doğrudan etkisi bulunmaktadır.¹³⁵

Türkiye'nin Amerika ile olan ekonomik ilişkilerinin temelini genel olarak, Amerika'dan almış olduğu dış yardımlar ve krediler oluşturmaktadır. Ekonomik olarak doğrudan yapılan ilk destek, II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin artık Yunanistan ve Türkiye'ye yardım edemeyeceğini Amerika'ya bildirmesi sonucu ortaya çıkan Truman Doktrini ile gerçekleşmiştir.¹³⁶ Truman Doktrini Amerikan Kongresinde görüşüldükten sonra yapılacak yardım miktarlarına son şekli verilmiştir. Buna göre Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye ise 100 milyon dolarlık yardım öngörülmüştür.¹³⁷ Bunun sebebi olarak da Türkiye'nin savaşa katılmamış olması ve ekonomik olarak bir kaybının olmadığı öne sürülmüştür.

12 Temmuz 1947'de Amerika ile Türkiye arasında, Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında bir anlaşma imzalanmıştır.¹³⁸ Bu anlaşmanın maddeleri özetle şöyledir:

1. 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen kongre kararı çerçevesinde Amerika'nın gerekli yardımı Türkiye'ye sağlayacağı ve Türkiye'nin bunu fiilen kullanacağı,

2. Amerikan yardımlarının tahsis edildiği amaçlar uğruna kullanılacağı ve yardımların kullanılmasını denetleyen Amerikalı görevlilere Türkiye'nin her türlü kolaylığı sağlayacağı,

3. Amerikan basın ve temsilcilerinin serbestçe çalışmaları ve açıklamalarını yapabilmeleri, bununla birlikte Türkiye hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapması,

¹³⁴ Karakaş, "Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yardımlarında Türkiye", s. 23.

¹³⁵ Malkoç, "Türk Basınında Truman Doktrini...", s. 90.

¹³⁶ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 8; Ülman, **Türk-Amerikan...**, s. 93-94.

¹³⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 441-442; Erhan, "ABD ve NATO'yla..." , s. 531; Akşin, **Ana Çizgileriyle...**, s. 222; Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri...**, s. 15.

¹³⁸ Mete Tunçay- Cemil Koçak- Hikmet Özdemir ve diğerleri, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, s. 173; Malkoç, "Türk Basınında Truman Doktrini..." , s. 102; Şüküroğlu, **1945-1960 Soğuk Savaş...**, s. 49.

4. Yardım malzemesi, hizmet ya da bilginin emniyetinin iki ülke tarafından karşılıklı alınması ve bu yardım unsurlarının Amerika'nın izni olmadan hiçbir şekilde devredilmemesi, Türk hükümeti görevlileri dışında kimsenin kullanamaması ve verilmiş amaçlarından başka bir amaç için kullanılmaması,

5. Türkiye'ye verilen borç, kredi, hibenin bir başka devletten alınmış olan borcun ya da borç faizinin ödenmesinde kullanılmaması.¹³⁹

1947 ile 1949 arası dönemde, Truman Doktrini'nde yer alan askeri malzeme yardımı da dahil olmak üzere, yapılan yardım tutarı 152,5 milyon dolara ulaşmıştır. Bunun 147,5 milyon doları TSK'nin modernizasyonu için kullanılırken, geriye kalan kısmı yol yapım çalışmasında kullanılmıştır. Çünkü Amerika, olası bir Sovyet saldırısının durdurulabileceği hat olarak planlanan Torosların güneyi ile İskenderun limanı arasında bağlantı sağlayacak yolların yapımına büyük önem vermiştir. 1951 yılına gelindiğinde ise Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardım miktarı 400 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁴⁰ Aynı zamanda yapılan bu askeri yardımların yanı sıra Amerika, Türk ordusunun modernizasyonu konusunda Türk subaylarının eğitime de destek vermiştir. Örneğin 1948 yılında 45 Türk hava subayı Amerika'da eğitim almıştır.¹⁴¹

Truman doktrini kapsamında alınan dış yardımlar konusunda şunların da bilinmesi gerekmektedir. Yapılan bu yardımların amacı, Türk ekonomisinin geliştirilmesinden çok Türk savunmasının güçlendirilmesi olunca, bu yardım çok geçmeden Türkiye'nin başına yeni ekonomik güçlükler açmıştır. Gerçekten Truman doktrini gereğince Amerika'dan gönderilen savunma araç gereçleri için herhangi bir bedel ödenmemiştir. Ancak, bunların bakımı için yılda 400 milyon lira ayırmak gerekmiş ve bu yüzden bütçedeki savunma giderlerinde kısıntı yapılamamıştır. Bunun yanında, Amerika'nın yolladığı araç ve gereçlerin yedek parçaları da aynı devletten alınacağına göre, ortaya bir de dolar bulma güçlüğü çıkmıştır. Türkiye'nin dış ticareti büyük ölçüde Amerika ile değil, Avrupa ülkeleriyle olduğu için bu güçlük zamanla kendini daha çok hissettirmiştir ve Türkiye'nin Amerikan yardımını arama zorunluluğu daha da artmıştır.¹⁴²

¹³⁹ Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...**, s. 162; Malkoç, "Türk Basınında Truman Doktrini..." , s. 112.

¹⁴⁰ Erhan, "ABD ve NATO'yla..." , s. 534-535.

¹⁴¹ Malkoç, "Türk Basınında Truman Doktrini..." , s. 107.

¹⁴² Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965" , **Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXI S. I. , 1966, s. 155.

Türkiye'ye, Amerika tarafından yapılan iktisadi yardımın ikinci ayağını Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlar oluşturmaktadır. İkinci dünya savaşından ekonomik olarak yenik çıkan Avrupa devletlerinin kalkınması için Amerika, 1948 yılında bir kanun çıkararak, bu devletlere yardım edeceğini bir önceki konumuzda açıklamıştık. Yine aynı yıl içinde Türkiye de bu plana dahil edilmiş ve iktisadi yardıma başlanmıştır.¹⁴³ Marshall Planı içinde Türkiye'ye yapılan yardımları dört başlık halinde inceleyebiliriz.

1. *Hibeler*: Amerikanın bu başlık altında yapmış olduğu yardımlar karşılıksız olup, Amerika'ya karşı herhangi bir borçlanma olmamıştır. Ancak hibe olarak verilen yardımlar İktisadi İşbirliği İdaresinin onaylayacağı alanlarda kullanılmalıydı. Bu şartlar doğrultusunda Türkiye, 1948–1951 yılları arasında Amerika'dan hibe olarak 62.376.000 dolar yardım almıştır.

2. *Ödünç*: Amerikan yardımının ikinci bölümünü oluşturan ve ödünç olarak alınan paralar, 1952 Temmuz'undan itibaren geri ödenmeye başlanacaktır. 1952 yılından 1956'ya kadar Amerika'ya yalnızca faiz tutarları ödenecek, o tarihten sonra da 35 sene süre ve % 2,5 faizle gerek anapara, gerekse faizleri bir arada ve eşit taksitlerle ödenerek borç kapatılacaktır. Bu doğrultuda Türkiye, Amerika'dan 72.840.000 dolar yardım almıştır.

3. *Dolaylı Yardım*: Türkiye bu başlık altında 1948–1951 yılları arasında Amerika'dan 71.522.000 doları hibe, 55.000.000 doları ödünç olmak üzere 126.522.000 dolar yardım almıştır.

4. *Teknik Yardım*: Türkiye'nin yine 1948–1951 yılları arasında gördüğü teknik yardım 3 milyon dolardır.¹⁴⁴

Türkiye Marshall Planı döneminde, yani 1948 ile 1952 yılları arasında Amerika'dan 354 milyon dolar yardım ve kredi almıştır. Alınan yardımın yaklaşık üçte ikisi yatırımların finansmanına, geri kalanın büyük kısmı ise askeri amaçlı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan yatırımların %40'ı bu kaynaklardan finanse edilmiştir.¹⁴⁵

1952 yılı sonlarına doğru Amerika'da Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımların devam edip etmeyeceği tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum yalnızca

¹⁴³ Gönlübol ve Ülman, *Olaylarla...*, s. 222.

¹⁴⁴ Ülman, *Türk-Amerikan...*, s. 119–121.

¹⁴⁵ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941–1960*, s. 130–131.

Avrupa devletlerini değil, bu plandan yararlandığı için Türkiye’yi de yakından ilgilendirmiştir. Amerika’nın, bu yardımın devamı için Türkiye açısından araştıracağı nokta, Türkiye’de Amerikan yardımlarından nasıl yararlanıldığı, iktisadi kalkınma programlarının yüzde kaçının gerçekleştiği yardımın devamına uzun müddet ihtiyaç göstermeyecek ve ödeme açıklarını ve hayat düzeyi düşüklüğünü ortadan kaldıracak bir planın mevcut olup olmadığı hususu idi. Uzun yıllar Washington büyükelçiliği yapan Feridun Cemal Erkin bu konuda şunları söylemektedir: “*Marshall Planının başlangıcında elimizde böyle bir plan bulunmayı bizi çok geride bırakmış ve daha sonra harcanan çalışmalara rağmen Avrupa programları ile arayı kapamamıza imkân kalmamıştı.*”¹⁴⁶ Zafer gazetesi de 16 Mayıs 1949 tarihli sayısında bu konuya değinmiştir. Manşetten verilen “Marshall Planında da Yaya Kalıyoruz” başlıklı haberde, Marshall Planından yardım alacak olan devletlerin 15 Mayıs 1949 tarihine kadar hazırladıkları projeleri bildirmek zorunda oldukları, ancak Türkiye’nin bu tarihe kadar herhangi bir proje önerisinde bulunamadığını yani çalışmaların çok yavaş olduğu yazılmıştır.¹⁴⁷ 20 Mayıs 1949’da Amerikan yardım heyeti başkan yardımcısı Foster Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Ankara’da verdiği bir demeçte, Marshall planı tahsisatının plan müddeti sona erdikçe aşamalı olarak azaltılacağı yolundaki sorulara, her yıl tahsisat toplamalarının bir miktar azaltıldığına göre muhtelif memleketlerde yapılacak yardımlarda da indirimle gidileceğini söylemiştir. Ancak yardım kanununda bu gibi memleketlerin müteakip yıllar içinde aynı miktarda veya daha fazla yardım görmesini men eden bir kayıtlı olmadığını da sözlerine eklemiştir.¹⁴⁸ Foster’in bu demecinden kısa bir süre sonra Amerikan yardımlarında gerçekten de bir indirimle gidileceği açıklanmıştır. Amerikan Temsilciler Meclisi tahsisat komitesi Amerika’da fiyatların düşmekte olmasını dikkate alarak gelecek sene, yani 1950 yılı için Amerikan yardım programında % 15’lik bir indirimle gidileceğini açıklamıştır. Ancak komisyon, Yunanistan ve Türkiye’ye yardım için talep edilen kredileri olduğu gibi indirimle yapmadan kabul etmiştir. Bu memleketlere yapılacak yardım miktarı hükümet tarafından 50 milyon dolar olarak gösterilmiştir.¹⁴⁹ Burada Türkiye ve Yunanistan’a yapılacak yardımda kısıtlamaya gidilmemesinin nedeni açıktır. Türkiye ve

¹⁴⁶ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği, C.2**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 374.

¹⁴⁷ **Zafer**, 16 Mayıs 1949, s. 1.

¹⁴⁸ **Zafer**, 20 Mayıs 1949, s. 5.

¹⁴⁹ **Zafer**, 24 Mayıs 1949, s. 1.

Yunanistan'ın bulunduğu konum itibarıyla ehemmiyetinin yüksek olması alınan yardım miktarındaki kısıtlamayı engellemiştir.

Dönemin Amerikan büyükelçiliğini yürüten Erkin, yardım konusunda sürekli teşebbüslerde bulunmuştur. Amerika'da yapmış olduğu temaslarda 1952 yılına ait iktisadi yardımın 70 milyon dolar civarında olacağını söylemektedir. Yapılacak olan bu yardımın 43 milyonunun iktisadi, 25 milyonunun da askeri kesime verileceği bildirilmiştir. Yardımın %10-15'i borç, geri kalanı hibe şeklindedir.¹⁵⁰ Demokrat Parti dönemi bakanlarından olan Muammer Alakant'ın da Meclis konuşmasından anlaşıldığı üzere gelen bu yardımın büyük kısmı Tarım Bakanlığına tahsis edilmiştir.¹⁵¹

Ayrıca olayların merkezindeki bir kişi olarak Erkin, Marshall yardımlarıyla ilgili olarak şunları da söylemektedir: *“Biz Marshall Planından bütün diğer ülkelerden daha az yardımı ve onlar gibi hibe şeklinde değil, büyük kısmını borç şeklinde almışızdır. Bütün elimize geçen yardımın borç oranı % 37'dir. Bu oran Fransa için % 8, İngiltere için % 11, Hollanda için % 15'ten ibarettir.”*¹⁵² 13 Haziran 1952 tarihinde Amerika ile Türkiye arasında imzalanan bir kredi anlaşması, Erkin'in savını doğrulamaktadır. Marshall yardımları yanında, Müşterek Güvenlik İdaresi adı altında Türkiye'ye krediler verilmiştir. Bu tarihte yapılan kredi anlaşması ile Türkiye'ye 11,2 milyon dolar kredi verilmiştir. Bu anlaşma 15 Aralık 1952'de TBMM tarafından onanmıştır.¹⁵³

Amerika ile ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı dönemde, yapılan yardımların yanı sıra Amerika ile Türkiye arasında ticari ilişkiler de artmaya başlamıştır. Örneğin 1948'de Türkiye'den bir heyet Amerika'ya giderek 10 adet gemi satın almıştır. Bu gemilerin satışı hakkındaki kanun Amerikan kongresinden çıktıktan sonra Dışişleri Bakanı Marshall bu kanunun Türkiye'ye yardım olmak üzere kabul edilmiş olduğunu açıklamıştır. Ancak daha sonra bu 10 vapurdan 6 yolcu vapurunun parası peşin ve dolar olarak, geriye kalan vapurların bedeli de taksitle ödenecektir, şeklinde de bir anlaşma yapılmıştır.¹⁵⁴

Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde alınan dış yardımlar, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti dönemlerinde Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkilerin hızlı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur.

¹⁵⁰ Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl...*, s. 383–384.

¹⁵¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem IX, C. 17, 17 Kasım 1952, s. 183.

¹⁵² Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl...*, s. 431.

¹⁵³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem IX, C. 18, 15 Aralık 1952, s. 236.

¹⁵⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, C. 11, 19 Nisan 1948, s. 70–71.

1950–1953 yılları arasında dünya ekonomisi, Kore Savaşı'nın yarattığı ve Türkiye'nin de etkilendiği bir canlanma dönemine girmiştir. Bu dönemde hammadde ve özellikle tarım ürünlerinin fiyatları artmıştır. Türkiye'nin ihraç ettiği tarımsal ürünlere talep arttı ve bu, özellikle pamuğun fiyatını olumlu etkilemiştir. Meclis konuşmalarından da anlaşıldığı üzere, özellikle bu dönemde Amerika, Kore Harbi dolayısıyla dış piyasaya pamuk satmamıştır ve bu durum pamuğun fiyatını oldukça yükseltmiştir.¹⁵⁵ Demokrat Parti döneminde benimsenen kalkınma yolu sanayileşmeden değil, tarımsal üretimin arttırılmasından geçtiği için Demokrat Parti iktidarının ilk yılları ekonomik bir istikrar sürecini yaşamıştır. Yine bu yıllarda tarım kesimine yatırım yapılması, açılan krediler, yüksek taban fiyatları ve döviz teminine öncelik verilmesi ve yine tarımda makine kullanımının hızla artmaya başlaması, bu ekonomik büyümenin temelini oluşturdu. Ancak bu gelişmeler beraberinde sorunlar da getirmiştir. Yatırımlardaki artış, ithalatın hızla artmasına yol açtı. 1949 yılıyla karşılaştırıldığında, 1953 yılında ihracat % 60 artarken, ithalatta meydana gelen artış %84'e vardı. Türkiye bu açığı büyük ölçüde Amerikan yardımlarıyla kapatmaya çalışmıştır.¹⁵⁶

Amerika, yaptığı yardımların ve açtığı kredilerin, Türkiye'nin savunmasının yanında aynı zamanda karayollarının gelişmesi için de kullanılmasını istiyordu. Bu durum cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan demiryolu hamlesinin bir kenara bırakılmasına neden oldu. 1 metre yeni ray döşenmezken, binlerce kilometre şehirlerarası karayolu yapılmıştır. Örneğin 1954 yılında Amerikan yardımının bir kısmı İskenderun – Erzurum yolunun yapımı için ayrılmıştır. Bu miktar 1.320.000 Liradır.¹⁵⁷ Karayolu ulaşımının düzelmesiyle Türkiye'ye ithal edilen yabancı otomobil ve otobüslerin sayısı ve buna bağlı olarak da petrol ihtiyacı artmıştır.¹⁵⁸ Elbette ki Türkiye'nin karayoluna ihtiyacı vardır ancak, yapılan bu karayolu çalışmalarının yanında demiryolu ağına da önem verilmesi gerekiyordu. Çünkü söylemiş olduğumuz gibi otomobil sayısına bağlı olarak Türkiye'nin petrole olan ihtiyacı da artmıştır.

Demokrat Partinin altın yılları olarak değerlendirilen 1950-1954 yılları arası Türkiye ekonomisi hızlı bir atılım içine girmişti. Bunda, Amerikan yardımları doğrultusunda yapılan yatırımlar ve bu yatırımlara bağlı olarak tarımda makineleşme

¹⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 17, 19 Kasım 1952, s. 229.

¹⁵⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941–1960, s. 228.

¹⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 27, 29 Ocak 1954, s. 96.

¹⁵⁸ Erhan, “ABD ve NATO'yla...”, s. 542.

oranının artması da büyük bir etkidir. Bunların yanında 1950-1954 yılları arasında yağışların bol olması da tarımsal verimi oldukça yükseltmiştir. Tüm bu etkenler ülke ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Ancak 1954'ten itibaren Amerikan yardımlarına güvenilerek yapılan ekonomik hamleler ve plansız büyüme olumsuz sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Enflasyon oranları artmaya başlamış ve Türk parasının değeri istikrarsız bir hale gelmiştir. Ancak bu sıkıntıların aşılabilmesi için yeniden dış ekonomik yardımlar, yani yeni krediler peşine düşülmüştür.¹⁵⁹ 1954'ün Ocak ayında dönemin Cumhurbaşkanı Bayar, Amerika'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ardından da Mayıs ayında Başbakan Menderes Amerika'ya iki günlük bir ziyaret düzenlemiştir. Fakat bu ziyaretlerden istenilen sonuçlar alınamamıştır.¹⁶⁰ Yine de Türkiye'nin ısrarlı girişimleri sonucunda kısa bir dönem için artan yardımlar 1958 yılında tekrar azalmaya başlayınca ekonomi tekrar bunalımlı bir süreç içine girmiştir. 1952–1958 arası alınan borçlar % 2,5 ile % 4 arası değişen faizlerle alınmıştır.¹⁶¹

Tablo: Amerika'dan Alınan Ekonomik Yardımlar*

1948-1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
197,1	46,2	92,3	68,1	99,9	96,9	85,7	103,3	84,4

*Değerler milyon dolar olarak verilmiştir.

Kaynak: Erhan, “ABD ve NATO'yla...”, s. 553.

1954 yılı meclis tutanakları incelendiğinde, mecliste 1954 yılı bütçesi hakkında yaptığı konuşmasında Türkiye Köylü Partisi meclis grubu adına Cezmi Türk, şunları belirtmektedir: “1945'ten beri memleketimize tevcih edilmiş Amerikan yardımları sayesinde ki, henüz içtimai hayatımızda bir değişiklik olmamakla beraber, iktisadi hayatımızın bazı mühim sektörlerine faydalı yatırımlarla eser veren neticeler istihlal etmek mümkün olmuştur. Dışişleri Bakanımızın 1954 bütçesinin müzakeresi sırasındaki son beyanlarına göre son dört senelik Amerikan askerî yardımı 954 milyon dolar, liberasyona giren mallar karşılık fonunda toplanan Türk liralari 380 milyon; 1950 – 1953 devresinde 237 milyon dolar, 1953 – 1954 devresinden bugüne kadar olan ise, 21 milyon dolardır. Yani ceman 250 milyon dolar olarak huzurunuzda bir hesap

¹⁵⁹ Erhan, “ABD ve NATO'yla...”, s. 553.

¹⁶⁰ Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl...*, s. 447- 466.

¹⁶¹ Erhan, “ABD ve NATO'yla...”, s. 553.

vermişlerdi. Hâlbuki Birleşmiş Milletlerden elde ettiğim son rapora göre, Türkiye'ye 30 Haziran 1950'den, 1 Temmuz 1954'e kadar şu Amerikan yardımları yapılmıştır: 163 milyon hibe, 76,8 milyon ödünç olmak üzere 239,8 milyon dolar ödenmiştir.”¹⁶² Yani Dışişleri Bakanının vermiş olduğu beyanata nazaran, Cezmi Türk'ün Birleşmiş Milletlerden elde ettiği rapordaki verilerle, Çağrı Erhan'ın yukarıda vermiş olduğumuz tablodaki veriler birebir olmasa da birbirine yakın görülmektedir.

Daha önce 1952 yılında Muaddel Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı Tadil Eden Anlaşma olarak sözünü ettiğimiz anlaşma, 1954 yılında tekrar gündeme gelmiştir. Ancak meclis tutanaklarından anladığımız kadarıyla, yapılmış olan bu anlaşma adına uymayan yani ekonomik işbirliği değil Amerika'nın tek taraflı ekonomik faaliyetini gösteren bazı maddeler içermektedir. Anlaşmada şu ibareler yer almaktadır: “Anlaşmada, yine Birleşik Amerika Hükümeti'nin diğer memleketlerle akdettiği anlaşmalar hükümlerine imtisalen, Merkez Bankası'nda açılacak hususi hesapta toplanacak Türk liralardan % 5'inin Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından Türkiye dâhilinde yapılacak masrafları karşılamak üzere sarf olunabileceği, geri kalan % 95'inin ise, iki Hükümet arasında zaman zaman varılacak mutabakata tevfikan memleketimizin iktisadi kalkınma işlerine tahsis olunacağı derpiş edilmiştir.”¹⁶³ Yani Türkiye 1952 anlaşması ile alınan yardımın sadece % 5'inin kullanımına kendisi karar verebilecek, geriye kalan kısmı iki devlet arasında yapılacak görüşmeler sonrasında uygun bulunursa iktisadi kalkınma işleri için kullanılacaktır.

Yine 1954 yılı içerisinde, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Ekonomik İş Birliğine dâhil memleketlerle borçlanma, yardım ve ödeme anlaşmaları akdi için hükümete yetki verilmesine dair bir kanun meclis tarafından onaylanmıştır.¹⁶⁴ Meclis tarafından verilen bu yetki, bundan sonraki dönemde de Amerika'dan ve Avrupa'dan ekonomik yardım arayışları içinde olduğunun bir kanıtını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktına, yani NATO'ya üye olmasının ardından, Amerika ile ekonomik olarak bir takım anlaşmalar imzalanmıştır. Bunlardan bir tanesi Haziran 1954'de yapılmış olan Vergi Muafiyetleri Anlaşması'dır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in şu sözleri bu anlaşmanın içeriğini ve maksadını açıklamaktadır: “Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetleri arasında Ankara'da cereyan eden

¹⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 28, 28 Şubat 1954, s. 1188

¹⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 29, 10 Mart 1954, (Dışişleri raporları kısmı) s. 2.

¹⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 1, 16 Haziran 1954, s. 2.

müzakereler sonunda iki tarafın salahiyyetli temsilcileri tarafından imzalanan bu anlaşma ile Türkiye, anlaşmanın ilk paragrafında belirtildiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına müşterek savunma maksatları ile ve Amerika Birleşik Devletlerinin dış yardımı programları gereğince Türkiye’de yapılacak masraflara anlaşmanın 2 ve 3 nolu paragraflarında zikredilen vergileri, anlaşmanın ekinde belirtilen şümul ve usul dairesinde sirayet ettirmemeyi kabul etmektedir. Bu esas, Amerika Birleşik Devletleri tarafından bahis mevzuu maksatlarla yapılan masrafların şu veya bu ölçü ve şekilde millî bütçelere aktarılmadan doğrudan doğruya ve noksansız olarak masraf mevzuunu teşkil eden müşterek savunma işine inkılap ettirilmesini sağlamaya matuf ve Amerika Birleşik Devletleri mevzuatı ile tatbikine titizlikle gayret sarf olunan bir prensibin, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ittifak ve müşterek savunma münasebetleri bakımından tespitinden ibarettir.”¹⁶⁵ Yani Amerika’dan alınan yardımlar savunma alanında kullanılacaksa ve Amerika NATO kapsamında Türkiye’de bir yatırım yaptığı zaman, yapılan işler vergiden muaf tutulacaktır.

Amerika’dan alınan yardımlar ve bu doğrultuda yukarıda da bahsettiğimiz gibi Amerika’ya tanınan bazı ayrıcalıklar sonucu oluşan sıkı ilişkiler TBMM’de de sık sık gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar her yıl olduğu gibi 1954’ün Kasım ayında meclis açılış konuşmasında, büyük dost ve müttefik olarak nitelendirdiği Amerika’ya, yapmış olduğu yardımlardan dolayı şükran duygusunu şu sözlerle dile getirmiştir: *“Fedakârlıklarımız ne derece büyük olursa olsun büyük dost ve müttefikimiz Amerika’nın yardımları olmasaydı, ordumuzu bugünkü seviyesine erişirmenin bizim için asla imkânı olmazdı. Bu sözlerim büyük dost ve müttefikimize karşı teşekkürlerimizin ne derecelerde derin ve samimî olduğunu ifade edebilirse bahtiyar olurum.”¹⁶⁶*

1955 yılında TBMM’de Cumhuriyetçi Millet Partisi adına (CMP) konuşan Osman Bölükbaşı, 1950 yılının başından itibaren Amerika ile olan ilişkilerini ve dönemin adeta resmini çeken bir konuşma yapmıştır. *“Muhterem arkadaşlar, 1950 yılından bu tarafa iktisadi kalkınma sahasında yapılan faaliyetleri mümkün kılan şart ve imkânları göz önünde bulundurmak, objektif bir mukayesenin ve isabetli bir hükümün ilk şartıdır kanaatindeyiz. İktisaden geri kalmış bir memleketin kalkınması iç ve dış birçok*

¹⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 1, 30 Haziran 1954, s. 2.

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 2, 1 Kasım 1954, s. 15–16.

şartlara ve imkânlarla tâbidir. Türkiye İkinci Dünya Harbi sonunda tarihin hemen hiçbir devrinde görmediği imkânlarla ve dış yardım ve kredilere mazhar olmuştur. Dünya şartlarının eseri olan böyle bir devreyi bu gibi imkânların hemen hiç bulunmadığı bir devre ile mukayese etmek ve bundan tam bir tefahür payı çıkarmak insaf ve samimiyet kaidesine uygun düşmez. Hükümetin bu hakikati hiç olmazsa bir unsur olarak niçin nazara almadığını ne suretle izah edeceği hakikaten bir merak mevzuu olmaya değer. Bu cihete bu kadar işaret ettikten sonra Türkiye'nin son senelerde mazhar olduğu müsait şart ve imkânları kısaca ifade edelim.

a) İkinci Dünya Harbi sonunda infirat siyasetini katî olarak terk eden dostumuz ve müttefikimiz Amerika Birleşik Devletleri, komünizm tehlikesini önleyecek en müessir vasıtanın, bu tehlikeye maruz bulunan memleketleri iktisaden kalkındırmak ve böylece askerî potansiyellerini yükseltmek gayesiyle geniş bir yardım politikası takip etmiştir. Türkiye; dünya sulhunun korunmasında ifade ettiği büyük mana ve intiham eylediği ağır yüklerle mütenasip olmasa bile ehemmiyetli bir iktisadi yardıma mazhar olmuştur. 30 Haziran 1954 tarihine kadar Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı iktisadi yardım (495 848 000) dolardır. Çok daha mühim yekûna baliğ olan ve Türkiye'nin askerî sahadaki sarfiyatını azaltan esliha yardımı bu yekûndan hariçtir.

b) İktisadi kalkınmamız için Dünya ve Sanayi bankalarından krediler temin edilmiştir.

c) Kore Harbinin bir neticesi olan yüksek fiyat konjonktürü Türkiye'nin birçok ihraç mallarının yüksek fiyatlarla satışını sağlamak ve böylece istihsalı teşvik etmiştir.

d) Avrupa Tediye Birliği Anlaşması tatbik sahasına girmiş milletlerarası ticaret hacmi genişlemiştir. Türkiye de bunun sağladığı imkânlardan istifade etmiştir.

e) Üç yıl üst üste devam eden fevkalâde müsait iklim şartları iktisadiyatı ziraata dayanan memleketimizde büyük bir ferahlık husule getirmiş ve kalkınmak için muhtaç bulunduğumuz döviz kaynaklarını genişletmiştir. İklim şartlarının bizim için ifade ettiği büyük manayı 1954 yılındaki kuraklığın neticeleri izaha kâfidir. İkinci Dünya Harbi esnasında ithalât güçlükleri dolayısıyla teraküm eden ve memleketimiz ölçüsünde ehemmiyetli bir yekûna baliğ olan altın stoku kalkınma hareketlerini desteklemiştir. Nitekim yetmiş ton altın tediye muvazenesi açığını karşılamak için bugün merhun bulunmaktadır.”¹⁶⁷

¹⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 19 Şubat 1955, s. 252–253.

Bölükbaşı yaptığı bu konuşmada Amerika'nın Türkiye'ye yapmış olduğu yardımların nedenini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Komünizm tehlikesine karşı Türkiye'nin savunmasını güçlendirmek düşüncesi başta olmak üzere, Amerika'nın yapmış olduğu yardımların ve dönemin konjonktürü içinde Türk ekonomisinin gelişimi en güzel şekliyle özetlenmiştir. Yine yukarıda söylediğimiz gibi Türkiye, savunması adına 1955 yılında Amerikanın yardımları ile Makine Kimya Endüstrisi'nin fabrika inşasına başlanmıştır.¹⁶⁸ Ayrıca yine 1955 yılında Milli Savunma Bakanlığı adına, Amerika'dan alınan dış yardımların bir kısmı ile 251,652 ton akaryakıt alınmış ve bu miktarın 218,637 tonu askeri birliklere teslim edilmiştir.¹⁶⁹

Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu adına Ahmet Bilgin 1956 Şubat'ında meclis konuşmasında, 30 Haziran 1955 tarihine kadar Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı iktisadi yardımın 601 milyon dolar olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰ Yani geçen bir yıllık süre zarfında, 1954'ten 1955 yılına kadar yapılan yardım miktarı 106 milyon dolardır. Yine yapılan bu yardımların büyük kısmı savunma sanayine ve bunun yanında tarımsal aletlere harcanmıştır. Bu yardımın yanı sıra, Türkiye'nin savunulması konusu Amerika için büyük bir önem arz ettiğinden 1956 yılında Amerika ile Türkiye arasında "Müdafaa maksatları için ihtira beratı haklarının ve teknik malûmatın mübadelesinin kolaylaştırılmasına dair" bir anlaşma imzalanmıştır. Yani bu anlaşma doğrultusunda Türkiye, NATO'ya dahil bir memleket olarak savunma amaçlı bir harcama yaptığı zaman Amerika bunu destekleyecektir.¹⁷¹

1956 yılında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Amerika ile o yıla kadar olan ilişkileri tam anlamıyla özetleyen şu konuşmayı yapmıştır: "*Büyük dost ve müttefikimiz Birleşik Amerika Hükümeti tarafından 1948'den beri yapılan iktisadi yardım devam etmektedir. 1954 – 1955 Amerikan malî yılının nihayeti olan 30 Haziran 1955'e kadar Amerika'dan temin edilen iktisadi yardım 592 milyon 025 bin dolara baliğ olmuştur. Aynı tarihe kadar ayrıca alınan teknik yardım tutarı da 9 milyon dolardır. 1954 – 1955 Amerikan malî yılı için, bidayette memleketimize tahsis edilen yardım miktarı 70 milyon dolar iken, aynı malî yılsonlarında hibe olarak alınan 30 milyon dolarla 100 milyona iblâğ edilmiştir. 1955 malî yılı sonuna kadar sağlanmış bulunan iktisadi yardımın 440.*

¹⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 8, 1 Kasım 1955, s. 14.

¹⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 6, 8 Aralık 1958, s. 26.

¹⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 10, 21 Şubat 1956, s. 361.

¹⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 17, 11 Şubat 1957, s. (Anlaşma metinleri kısmı s. 118.)

825.000 doları hibe, 160.200.000 doları da kredidir. Gerek devlet sektörü, gerek piyasa ihtiyaçlarına tahsis edilen iktisadi yardımdan mütevellit dolarların Türk lirası karşılıklarının bilhassa millî müdafaa ihtiyaçlarına tahsis edilmesine devam olunmaktadır. Bugüne kadar kullanılan karşılık paraların yekûnu 746.830.315 liraya baliğ olmuştur. Bununun 496.344.000 lirası millî müdafaa, 194.986.315 lirası resmî sektör kalkınma hareketlerine, 55.500.000 lirası da hususi teşebbüs ihtiyaçlarına tahsis edilmiştir. 1955–1956 devresi iktisadi yardımının kati yekûnu önümüzdeki Haziran ayında belli olacaktır. Mamefih, bu yardıma mahsuben piyasa ve devlet sektörü ihtiyaçları için şimdiden 37,5 milyon Dolar tahsis edilmiş ve programa bağlanmış bulunmaktadır. Keza aynı devre için, teknik yardım faslından da 2.060.000 Dolar tutarında bir program kabul edilmiş durumdadır. Amerikan Yardımının hacmi hakkında daha sarîh bir fikir edinilebilmesi için yukarıda arz ettiğim iktisadi yardımdan ayrı olarak bu müttefikimizin bize yaptığı askerî yardımında 1955 sonuna kadar 1 milyar 443 milyon Dolara baliğ olduğunu kaydetmek isterim.”¹⁷²

1957 yılında TBMM’de Amerika’dan geniş ölçüde kredi sağlanacağı hakkında bazı konuşmalar geçmiş ve bu konuşmaların üzerine Manisa Mebusu Hikmet Bayur, bu konunun aydınlatılması için dışişleri bakanının bir açıklama yapmasını isteyerek şu sözleri söylemiştir: “Yurdumuzun ekonomik kalkınmasını çabuklaştırmak, bu alandaki geriliğimizi elden geldiği kadar bir an önce giderip devletimizi NATO için, birçok bakımdan kendi kendine yeter, daha kuvvetli bir dayanak durumuna getirmek, yurttaşlarımızı da Batı dünyasının yaşayış seviyesine yaklaştırmak için Amerika’dan büyükçe bir ölçüde kredi sağlanacağı sözü ara sıra dolaşmakta ve her defasında bu yolda doğan ümitler boşa çıkmaktadır. Hâlbuki NATO ile Birleşmiş Milletler barışçı siyasalarının çerçevesi içinde Ortadoğunun güvenini sağlamak işi pek geniş çapta Türk Ordusuna verilmiştir. NATO devletleri arasında ise millî servet ve gelirine nispet edilince ordusu uğrunda en büyük yükü, Türk milleti taşımaktadır. Ve bu yön halkımızın yaşayışı ile ilerleme hamlelerimizi kısmaktadır. Böylelikle milletimiz adeta NATO’nun fedaisi durumunda bulunuyor ve işlerin gidişinden karşı taraflarca bunun hep bu biçimde devam etmesi ve yapıla gelen nispeten ufak ölçüde ekonomik yardımlarla yetinmemiz istenildiği anlaşılıyor. Amerika Cumhurbaşkanı’nın son defa kendi Meclislerine sunduğu tasarıda ise bizim bu durumumuzu esaslı biçimde düzelterek bir

¹⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 10, 25 Şubat 1956, s. 755.

yön bulunmamaktadır. Bu geniş ölçüde ekonomik kredi konusu üzerinde Dışişleri Bakanınca sözle aydınlatılmamızı diler en derin saygılarımı sunarım.” Hikmet Bayur’un bu sorusu üzerine Dışişleri Bakanı vekili olan Etem Menderes söz alarak şu şekilde cevap vermiştir: “Sayın Hikmet Bayur arkadaşımın iktisadi kalkınmamızı münhasıran böyle bir kredinin sağlanmasına bağlayan görüşüne tam olarak iştirak edemeyeceğim. Bilindiği gibi bir hayli zaman evvel ortaya atılmış olan böyle bir kredi tasavvurunun tahakkuk etmemiş olmasına rağmen iktisadi kalkınmamızın hızla devam etmekte olduğunu hep birlikte görüyoruz. İktisadi yardımın, karşılıklı mahiyeti ve Türkiye’nin maruz bulunduğu tehlike ve tekabül ettiği külfetler, diğer taraftan iktisadi ve askerî potansiyel ve imkânları ile dünya sulhuna yapabileceği hizmetler göz önünde tutularak bu külfetlerin münasip nispetlerde paylaşılmasına gayret edilmiş olmasını görmenin, Türk Milletinin derin memnuniyetini mucip olacağı şüphesizdir. Diğer taraftan iktisadi yardım mevzuunu muhakkak surette kredi mevzuu ile irtibatlandırmak da doğru olmayacaktır. Her halükârda biz büyük dostumuz ve müttefikimiz Birleşik Amerika’nın memleketimiz ve milletimiz hakkındaki takdir hisleriyle son derece samimî niyetlerinden eminiz. Ve yukarda arz ettiğim hakikatlerin büyük müttefikimizce de kemaliyle takdir edilmesine ve gerek siyasi, gerekse askerî, iktisadi vaziyetimizin daha da takviyesine hizmet edecek bir anlayışın vücut bulmasına daimî surette sarfı gayret etmekteyiz.”¹⁷³

1958 yılına gelindiğinde de Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ülkenin içinde bulunduğu mali durumdan ve alınan dış yardımdan bahsederken: “Bu yardımlar iki kısımda mütalâa edilmelidir. Bilindiği gibi başta büyük müttefikimiz Amerika olmak üzere, Federal Batı Almanya, İngiltere ve Avrupa iktisadi işbirliğine dahil diğer memleketler ile Milletlerarası Para Fonundan temin edilen nakdî yardım yekûnu 359 milyon doları bulmaktadır. Bu nakdî yardımdan ayrı olarak gecikmiş ödemelerimizin ve 1961 yılına kadar vadeleri gelecek olan taksitlerin, ileriki yıllara yayılmak suretiyle uzun vadeli bir tediye plânına bağlanması hususunda mutabakata varılmıştır. Uzun vadeli ödemeye tâbi tutulacak miktar, 400 milyon dolar raddesindedir. Demek oluyor ki, nakit ve borçların uzun vadeli tediyeye bağlanması suretiyle temin edilen yardım tutarı 750 milyon doları aşmaktadır. Ayrıca bu yekûna ilâvesi lâzım gelen 225 milyon liralık bir yardım daha vardır. Büyük dostumuz ve müttefikimiz Amerika’nın bu yeni

---

¹⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 17, 15 Şubat 1957, s. 217–218.

yardımını şükranla kaydederim”¹⁷⁴ açıklamasını yapmıştır. Türkiye’nin başına uzun yıllar mali bir dert olacak olan Uluslararası Para Fonu yani IMF’den uzun vadeli borç alımları da bu dönemden itibaren artmıştır.

1960 yılında CHP Meclis Grubu adına mecliste konuşma yapan Ferid Melen, 1950 yılının başından 1958 sonuna kadar olan dokuz yıllık sürede Menderes hükümetlerinin eline geçen dış imkânları resmi kayıtlara bağlı olarak açıkladığını söyleyerek şu rakamları vermektedir. Dokuz yıllık ihracat geliri 2,882 milyon dolar, dokuz yılda alınan dış borç 1,138 milyon dolar, Amerika’dan alınan yardımlar 844 milyon dolar, Amerikan askeri yardımları 1 milyar dolar, toplam olarak da 5,864 milyon dolar olarak verilmiştir.¹⁷⁵ Fakat dönemim maliye bakanı Hasan Polatkan Ferid Melen’in bu iddialarını yalanlayan konuşmasında şunları söylemiştir: “Sözcüye göre 9 yılda elimize geçen imkân 54 milyar 35 milyon lira imiş ve hesabı da şöyle: 2 milyar 882 milyon dolar ihracattan, 1 milyar 138 milyon dolar dış borçlanmalardan, 884 milyon dolar Amerika yardımından hibe olarak, 1 milyar dolar Amerika askerî yardımından, olmak üzere yekûn sözcünün hesabına göre 5 milyar 864 milyon dolardır. Bir de buna Amerikan Hükümetinin karşılık paralar fonundan verdiği bir milyar 259 milyon Türk lirasını ilâve ediyor. Dolarları da 9 lira üzerinden hesaplayarak 54 milyar 35 milyon lirayı buluyor. Şimdi lütfen dikkat buyurulsun: 1. Karşılık paralar hesabından verildiği ileri sürülen 1 milyar 259 milyon liraya sözcünün Amerika Devletleri tarafından yapılan yardım olarak hesaba soktuğu miktarın Türk Lirası karşılığıdır. Mükerrer olarak hesaba alınmıştır. Yani yanlıştır. Zira bu yardım bir kere dolar olarak, bir kere de Türk parası olarak dış imkânlar hesabına iki defa ithal edilmiştir. Diğer taraftan bu paranın hemen tamamının Millî Müdafaa’nın cari ihtiyaçlarını karşılamak üzere libero (geride tutmak) edildiğini unutmamak lâzımdır. 2. Birleşik Amerika Devletleri tarafından yapılan yardım 1950 – 1958 devresinde 884 milyon dolar değil, 568 milyon dolardır. Bunun da 171 milyon doları hibe değil, kredidir. Ve sözcünün zikrettiği borç rakamına dâhildir. Binaenaleyh bu da mükerrerdir. Hibe olan miktar 397 milyon dolardır. Sözcünün iddia eylediği rakam yine tamamen yanlıştır.”¹⁷⁶

Ayrıca yine 19 Şubat 1960 tarihli tutanakta, 1950 yılı ile 1959 yıllarında devlet

¹⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 5, 1 Kasım 1958, s. 7.

¹⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 12, 19 Şubat 1960, s. 47.

¹⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 12, 23 Şubat 1960, s. 259.

bütçesi ve dış borçların karşılaştırıldığı şu tabloya yer verilmiştir:

Yılı	Devlet Borçları	Devletin Bütçesi
1950	2 402 000 000	1 313 000 000
1959	4 894 000 000	5 980 000 000

Borç miktarındaki bu artış Marshall Yardım Planı çerçevesinde Amerika'dan alınan kredilerle Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan ve bunun yanında İngiltere ile Avrupa İskân Fonundan alınan kredilere dayandırılmaktadır.¹⁷⁷

Amerika'dan alınan yardımlar, örneğin 1956 yılında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün yukarıda vermiş olduğumuz meclis konuşmasında da söylediği gibi, özellikle Amerika'nın isteği üzerine çoğunlukla savunma amaçlı hizmetlerde kullanılmıştır. Yine 1960 yılı bütçesi görüşülürken Amerika'dan alınan dış yardımlardan 632 milyon Türk Lirası'nın Milli Savunmaya ayrılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁸

1960 yılı bütçesi görüşülürken Bütçe Encümeni Reisliği'ne gönderilen bir raporda Amerika'dan alınan yardımlar daha net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Şöyle ki, Amerikan yardımlarının başladığı 1948 yılından 1949 yılına kadar yapılan Amerikan yardımlarının toplamı 1,162 milyon dolardır. Bunların 1,016 milyon doları iktisadi yardım, 118 milyon doları askeri maddeler yardımı, 28 milyon doları da teknik yardım şeklindedir. Bu yardımların 846,2 milyon doları hibe, 299,2 milyon doları uzun vadeli kredi ve 17,3 milyon doları da şarta bağlı yardımlardır. Bu yardımlardan başka yine Amerika'dan ihtiyaç fazlası zirai maddeler yardımından 1954-1959 devresi içinde 249,8 milyon dolar tutarında hububat, nebatat yağ ve muhtelif hayvan mahsulleri temin edilmiştir.¹⁷⁹

Mecliste çıkarılan yasalara bakıldığı zaman, Türkiye'nin Amerika'dan almış olduğu krediler genel itibarıyla Amerika Birleşik Devleti namına hareket eden "Export – İmport Bank Of Washington" adlı banka aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Bu konuda çıkarılan kanunlara baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkarmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ TBMM Tutanak... , s. 58.

¹⁷⁸ TBMM Tutanak... , s. 96.

¹⁷⁹ TBMM Tutanak... , s. 160.

¹⁸⁰ TBMM Tutanak... , s. 1092-1106.

<u>Kanun Tarihi</u>	<u>Kanun Maddesi</u>	
24.12.1948	5284	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri adına hareket eden Export - Import Bankası arasında 2 Kasım 1948 tarihinde akdedilen 30 milyon dolarlık Kredi Anlaşmasının onanmasına dair Kanun
12.11.1951	5852	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri adına hareket eden Export – Import Bank arasında akdedilen 36 milyon dolarlık Kredi Anlaşmasının onanmasına dair Kanun
10.03.1954	6352	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile «Amerika Birleşik Devletleri Müşterek Güvenlik İdaresi» namına hareket eden Export - İmport Bank Of Washington arasında imzalanan (11,2) milyon dolarlık Kredi Anlaşması ve Ekinin onanması hakkında Kanun
01.09.1956	6849	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Dış Muameleler İdaresi namına hareket eden Export – İmport Bank of Washington arasında imzalanan 20 milyon dolarlık Kredi Anlaşması ve eklerinin tasdiki hakkında Kanun
14.06.1957	7005	Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri namına hareket eden Export – İmport Bank Of Washington arasında 20 Mart 1956 tarihinde imzalanan 25 milyon dolarlık Kredi Anlaşması ve Ekinin tasdiki hakkında Kanun
03.06.1959	7318	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri namına hareket eden Export - İmport Bank Of Washington arasında 28 Haziran 1957 tarihli Anlaşmanın tasdiki hakkında Kanun

Amerika ile ekonomik ilişkiler konusunda son olarak şunları söylemek mümkündür. Türkiye, Amerika ile olan ilişkilerinde ister DP dönemi olsun, ister DP öncesi tek parti döneminde olsun sürekli bir ittifak halinde, ekonomik ve ticari ilişkileri canlı tutmaya çalışmıştır. Her fırsatta her ortamda “büyük müttefik”ten övgü ile söz edilmiştir. Siyasal buhranın yavaş yavaş ufukta gözüktüğü 1960’ın başlarında İsmet

İnönü, mecliste yaptığı konuşma ile Amerika'yla olan ilişkilerin DP'nin ötesinde "milletten millete" olduğunun vurgusunu yapmıştır: "...bütün bu ittifaklar içinde Birleşik Amerika ile münasebetlerimiz hususi bir ehemmiyet taşımaktadır. Birleşik Amerika NATO'dan evvel yardımcımız, NATO içinde müttefikimiz, CENTO içinde ittifakın teşvikçisi ve bunlardan başka iktisadi, malî alanda kuvvetli desteğimiz olmuştur. Bu kadar geniş münasebetlerin millet bünyesinde yerini isabetle tayin etmekte fayda vardır. İlk önce şunu belirteyim ki, siyasi partilerin hiçbirinde Amerika münasebetlerini kıymetli tutmayan bir telâkki yoktur. Biz, Cumhuriyet Halk Partisi ise, bu yeni münasebetlerin on beş sene evvelki kurucusu ve on beş seneden beri sadık taraftarıyız. Bizim kanaatimizce Birleşik Amerika dostluğunun temelini hükümetten hükümete bir münasebet manzarasının ötesinde, milletten millete münasebet kaidesinde sağlam olarak muhafaza etmek lâzımdır."¹⁸¹ Bunların yanı sıra Cüneyt Akalın, Fransız elçilik raporları üzerinde yapmış olduğu çalışmalarda şu sonuç ile karşılaşmıştır: "Türkiye'nin hemen hemen tüm gereksinimleri Amerika tarafından karşılanmaktadır. Ulaşım araçlarının yüzde 100'ü, tarım malzemelerinin yüzde 97,1'i ve öteki donanımların yüzde 99'u Amerika'dan satın alınmaktaydı. Türkiye'de 1951'den itibaren önemli tüm büyük projeler, Amerikan firmalarınca hazırlanmaktadır."¹⁸²

Son olarak şunu söylemek gerekmektedir ki, Amerika ile olan ekonomik ilişkiler bağlamında incelediğimiz bütün veriler, DP döneminin ekonomik performansının temelinde Amerika'nın büyük payına işaret etmektedir.

---

¹⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 12, 25 Şubat 1960, s. 497-498. ; Akalın, *Askerler ve Dış Güçler...*, s. 142.

¹⁸² Akalın, *Askerler ve Dış Güçler...*, s. 165-166.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KORE SAVAŞI’NA VE NATO’YA GİRİŞİ

A. Kore Savaşı’na Giriş

1. II. Dünya Savaşı Sonrası Kore’de Siyasi Durum

II. Dünya Savaşı sırasında Japonya’nın işgali altında bulunan Kore, savaş sonunda Japonya’nın yenilmesi ile Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından işgale uğramıştır. Sınır olarak 38. paralelin seçildiği Kore’de paralelin kuzeyine Rusya, güneyine ise Amerika Birleşik Devletleri hâkim olmuştur. Amerika ve Rusya arasında sınır olarak belirlenen bu 38. paralel, aynı kültürden gelen ve aynı dili konuşan bir devleti iki ayrı düşman devlete dönüştürmüştür. Bunun sebebi ise paralelin iki tarafında farklı rejimlerin kurulmuş olmasıdır. Kuzeyde Sovyet denetiminde Komünist bir denetim kurulurken, güneyde Amerika denetiminde demokratik bir yönetim kurulmuştur. 1948–1949 yıllarında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından birleştirilme çabaları sonuçsuz kalmış olan iki Kore Cumhuriyeti arasındaki anlaşmazlık, rejimlerindeki farklılık, Sovyet ve Amerikan askerlerinin çekilmesinin ardından, 1950 yılına gelindiğinde öldürücü bir düşmanlık halini almıştır.¹⁸³

II. Dünya Savaşı’ndan sonra az bir zaman geçmişti ki Kore’de yeni bir savaşın çıkacağı kendini hissettirmeye başlamıştı. Asya’da Milliyetçi Çin Hükümeti yenilmişti. Çin Hindi’nde Komünistlerin idare ettikleri bir savaş sürüp gidiyordu. Merkezi Moskova’da bulunan dünya komünizmi, nükleer güçten çekinmeden saldırgan politikalarını sürdürüyordu. Bu saldırgan politikanın Batı aleminde meydana getirdiği tedirginlik, bir savunma antlaşması imzalamalarına neden olmuştu. Fakat Kuzey Atlantik Paktı’na (NATO) rağmen henüz Batılılar bir mücadeleye hazır değildi.¹⁸⁴ Rusya ise çoktan hazırlıklara başlamış ve Kuzey Kore’nin harbe hazırlık çalışmalarını başlatmıştı.

Kore’ye gönderilen Türk tugayının komutanı olan Tahsin Yazıcı, yazdığı hatırasında Kuzey Korelileri harbe hazırlayan ve sevk eden Sovyet Rusya’nın Kore

¹⁸³ Ali Denizli, **Kore Harbi’nde Türk Tugayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 20.

¹⁸⁴ Lütfü SEL, **Kore, Kore’de Cereyan Eden Muharebelere Alınacak Dersler**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, s. 3.

Savaşı'ndaki amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır:

“Kore'nin bütününi komünist hâkimiyeti altına alarak canlı cansız varlıklarını kendi menfaatlerine hadim kılmak,

Çin Mançuryası'nı güneyden kuşatmak,

Henüz zayıf olan Japonya'yı kendi tarafına çekmek, Japon tehdidini Rusya ve Çin'den uzakta tutabilmek için Kore'yi ileri bir karakol olarak kullanmak,

Bazı memleketlerde muvaffakiyetsizliğe uğramış olan komünizm hareketlerinden kırılan ümitleri canlandırmak ve taze bir hareket yaratmak,

Dünya efkârında hüküm süren emniyetsizliği iktisadi huzursuzluğu artırarak yeni propagandalarla komünizm nüfusunu geliştirmek.”¹⁸⁵

Rus, Çin ve Kuzey Kore liderleri, Ocak 1950'de Pekin'de yaptıkları bir toplantıda Güney Kore'nin işgalini görüşmüşlerdir. Kış boyunca 38. enlem dairesi yakınlarına, Rusya'dan gemilerle taşınan askeri malzemelerin korunması için büyük depolar yapılmıştır. 105. Zırhlı Tugay Personeli T-34 Rus Tankları üzerinde eğitime tabi tutulurken, kuzeyli havacılar da Yak uçakları üzerinde eğitime başlamıştı. 8 Haziran 1950 günü, Kuzey Kore'nin başkenti olan Pyongyang'da gazeteler Demokrasi Mücahitleri Cephesi Merkez Komitesi'nin bir bildirisini yayınlamıştır. Bu bildiriye Merkez Komitesi'nin, Kuzey ve Güney Kore'de yapılacak seçimler sonucunda kurulacak olan birleşik Kore parlamentosunu, Kore'nin Japon işgalinden kurtuluşunun beşinci yıl dönümünden önce, Seul'de toplamaya çalışacağından söz edilmiştir. Bildiriye, BM himayesine ve Amerika'nın desteğine dayanan Syngman Rhee başkanlığındaki Güney Kore Cumhuriyeti'nden hiç söz edilmemiştir. Aynı bildiri Rus haber ajansı TASS tarafından İzvestia Gazetesi'nin 10 Haziran 1950 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Bu gazetenin Batılılar tarafından görüldüğü bir gerçektir. Kuzey Kore, Uzak Doğu'da bütün dünyayı kendisiyle uğraştıracak ve binlerce insanın hayatına mal olacak bir savaşın çıkacağını hissettirmiştir.¹⁸⁶

2. Savaşın Başlaması

25 Haziran 1950 günü saat 11.00'de Kuzey Kore, Güney Kore askerlerinin 38. paralel boyundaki sınırı geçtiklerini ileri sürerek Kore Cumhuriyeti'ne resmen harp ilan

¹⁸⁵ Tahsin Yazıcı, **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1963, s. 47–48.

¹⁸⁶ Sel, **Kore, Kore'de Cereyan Eden...**, s. 3–4.

etmiş ve sınırı 15.000 asker, 5000 Sovyet tankı ile geçmişlerdir.¹⁸⁷

Uluslararası saat farkı nedeniyle, Kore'den savaşın başladığını bildiren haberler alındığında Washington'da tarih hala 24 Haziran 1950 idi. Kore saatiyle pazar sabahı erkenden Amerika Büyükelçisi John J. Muccio ve Amerikan Askeri Ataşesi, durumu Amerika Dışişleri Bakanlığı'na ve Müşterek Kurmay Başkanlığı'na bildirdiler. Amerikan Büyükelçisi, mesajında taarruzun yapılaş şeklinden bunun Güney Kore Cumhuriyeti'ne karşı topyekûn bir saldırı niteliğinde olduğunu bildirmiştir. Kore'deki BM Komisyonundan da New York'taki BM Karargahı'na bir mesaj gönderilmiştir. Durumu telefonla öğrenen BM Sekreteri Trygve Lie, bu savaşın BM'ye karşı başlatılmış bir savaş olduğunu düşünmekteydi. Alınan haberler Washington'da sürpriz olarak karşılanmıştır. Bir kaç gün sonra General Lyman Lemnitzer, Savunma Bakanıyla görüştüğünde; Amerikan İstihbarat Teşkilatı'nın Kuzey Kore'nin, Güney'e taarruz edebilecek yetenekte olduğunu bildirdiği halde, hiç kimsenin Kuzey Kore'nin hemen bir tehdit oluşturabileceğini düşünmediğini söylemiştir. Berlin ablukasının kaldırılması ve NATO'nun kurulmasıyla 1949 yılında Avrupa'daki Sovyet baskısı azaltılmıştı. Amerika'nın, Avrupa'yı desteklemesi ve ekonomik üstünlüğü nedeniyle Avrupa'da hemen bir savaş çıkması beklenmiyordu. Buna karşın Asya'daki durum açıklığa kavuşmamıştı. Sovyet stratejisinin Avrupa'dan Asya'ya kaydırıldığını Batılılar pek fark edememişlerdi. Özellikle Amerika, hazırlıklı olmadığı sınırlı bir askeri harekâta ihtimal dahi vermiyordu. Sovyetlerden sadece topyekûn bir harekât bekliyordu.¹⁸⁸

Genel Sekreter olarak Kore'de BM Komisyonu'nun kurulmasını sağlayan Trygve Lie, bu savaşı kişiliğine yöneltilen bir hareket olarak kabul ediyordu. Trygve Lie, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan BM'nin, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulup dünya barışını koruyamayarak dağılan Cemiyeti Akvam'a benzetilmesine ve onun gibi büyük devletlerin oyuncağı olmasına izin vermeyecekti. Amerika'nın da desteğini alan Lie, BM Güvenlik Konseyi'ni 25 Haziran 1950'de olağanüstü toplantıya çağırıldı. Yalnızca bir tarafsız delegesi bulunan Güvenlik Konseyi, Kore sorununu görüşerek bir karar aldı. Konseyin hemen karar alabilmesinde Trygve Lie'nin çabaları kadar Sovyet Rusya delegesinin de toplantıya katılmaması etkili olmuştur. Sovyet delegesi 10 Ocak 1950'de Komünist Çin, BM'ye kabul edilinceye kadar konsey toplantılarına girmeyeceğini bildirerek toplantıyı terk etmiş ve bu tarihten sonra toplantılara

¹⁸⁷ Denizli, **Kore Harbi'nde...** , s. 26.

¹⁸⁸ Sel, **Kore, Kore'de Cereyan Eden...** , s. 39.

katılmamıştır.¹⁸⁹

Amerika, Kuzey Kore'nin yapmış olduğu saldırının dünyayı tehdit ettiğini ve BM'nin temellerini sarstığını söyleyerek şu teklifte bulunmuştur:

- a) Kuzey Kore'nin çarpışmayı durdurması,
- b) Kuvvetlerini 38. paralelin kuzeyine çekilmesi,
- c) Bu çekilmenin BM Kore Komisyonu'nca kontrolü,
- d) Bu teklife BM üyelerinin katılmaları,
- e) BM'ye dahil hükümetlerin Kuzey Kore'ye bir yardımda bulunmamaları.¹⁹⁰

Ancak Kuzey Kore ne Amerika'nın teklifini dikkate almış ne de Birleşmiş Milletlerin uyarılarına uymuştur. Arkasındaki Sovyet destek ve teşvikine dayanarak saldırılarına devam etmiştir. Bunun üzerine Başkan Truman, daha önce Güvenlik Konseyinin 25 Haziran 1950 tarihinde almış olduğu karara uyararak Uzak Doğu Amerikan Komutanı Mac Arthur'a, taarruza uğrayan Güney Kore'ye silah ve askeri malzeme yardımı için yetki vermiştir.¹⁹¹ Kore'deki durum artık Birleşmiş Milletler tasarrufuna bırakılmıştır ve savaşın gidişatında, bundan sonra en büyük etken Birleşmiş Milletler olacaktır.

27 Haziran gecesi BM Güvenlik Konseyi toplanmıştı, ancak toplantıya Sovyet delegesi yine katılmamıştır. Güvenlik Konseyi'nin bu toplantısında, Amerika'nın teklifiyle Kore'de silahlı taarruzları gidermek ve bu bölgede uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak için BM'ye üye devletlerin Güney Kore Cumhuriyeti'ne gereken yardımda bulunmaları önerildi.¹⁹² BM Genel Sekreteri, 28 Haziran 1950'de bütün üye devletlere Güvenlik Konseyi'nin 27 Haziran tarihli kararını bildirmiştir.¹⁹³ Bu karar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 53 devlet tarafından prensip olarak kabul edilmiştir. Kuzey Kore'yi koruyan Sovyetler Birliği o sırada Komünist Çin'in BM üyeliği konusu yüzünden konseyi terk etmiş olduğu için – ki ancak 1 Ağustos'ta yerine dönecektir – konseyin bu kararını veto edememiştir.¹⁹⁴

BM Genel sekreterinin göndermiş olduğu yardım kararı üzerine 29 Haziran

---

¹⁸⁹ İbrahim Artuç, **Kore Savaşlarında Mehmetçik**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1980, s. 34.

¹⁹⁰ Yazıcı, **Kore Birinci Türk...**, s. 24.

¹⁹¹ **Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950–1953)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s. 49–50.

¹⁹² Sel, **Kore, Kore'de Cereyan Eden...** s. 53.

¹⁹³ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945–1990) C.II.**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 85.

¹⁹⁴ Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 12.

1950’de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Türkiye adına cevaben şu kararı bildirmiştir:

“Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin, Kore’deki acı olaylar üzerine yapmış olduğu girişimleri, bozulan barışın yeniden kurulmasını ve açıkça saldırıya uğramış bir devletin egemenlik haklarının korunmasını sağlayacak, böylece dünya barışının ve ulusların güvenliğinin güçlenmesine en etkin biçimde hizmet edecek bir kararın ifadesi sayacak hükümeti adına, 28 Haziran 1950 günlü ve 8755 sayılı telgrafınızın içerdiği öneriye yanıt olarak Ekselanslarına, Türkiye Cumhuriyeti’nin BM Kurulunun bir üyesi sıfatıyla üstlenmiş bulunduğu yükümlülükleri yasa çerçevesinde ve içenlikle yerine getirmeye hazır olduğunu bildirir ve bu vesileye saygılarımı sunarım.”¹⁹⁵

Kore Savaşı’na ilk askeri yardım BM’nin çağrısına uyan Amerika’dan gelmiştir. Kore Savaşı boyunca da en çok asker, malzeme ve para yardımında bulunan devlet yine Amerika olmuştur. Amerika’dan başka 15 üye devlet, saldırıya uğrayan Güney Kore’ye asker göndermiş ve BM bayrağı altında barışı yeniden kurmak için savaşmıştır. Türkiye dışında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin yardım davetine icabet eden devletler Amerika, İngiltere, Kanada, Avustralya, Hollanda, Fransa, Yunanistan, Yeni Zelanda, İsviçre ve bunların yanında BM üyesi pek çok devlet Güney Kore’ye çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır.¹⁹⁶ Kore savaşına katılan bu devletler kendi bayraklarının yanında BM bayrağını da kullanmışlardır. Bu durum BM çatısı altında ortak bir ordu kurulduğunun kanıtıdır. Nihat Erim bu durumu şöyle değerlendirmiştir: *“Birleşmiş Milletler bayrağı, Birleşmiş Milletler ve insanlık tarihinde ilk defadır ki, bir harp karargâhına dikilmektedir. Birleşmiş Milletler kurulduğundan beri ilk defa silahlı bir sefer açılmıştır. Bu bakımdan Kore Harbi insanlık tarihinde çok mühim bir dönüm noktası teşkil edecektir.”¹⁹⁷*

Kore’de savaşın başlaması sonrası Türk kamuoyu konuyu yakından izlemeye başlamıştır. Bir dönem BM Kore Komisyonu’nda görev yapmış olan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Güney Korelilere şu mesajı göndermiştir: *“Kore Cumhuriyeti’ne yapılan bu tecavüzü öğrenmekle çok üzüntü duydum. Sizin kahraman askerlerinizi ve ordu organizasyonunuzu şahsen pekiyi bildiğim için bu, sulhun feci ihlaline karşı duracağınıza ve müstevliyi geri püskürteceğinize itimadım vardır. Ben*

¹⁹⁵ Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası...**, s. 86.

¹⁹⁶ Celal Dora, **Kore Savaşı’nda Türkler 1950- 1951**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1963, s. 8.

¹⁹⁷ Serkan Sipahi, **Kore Savaşı ve Türk Kamuoyu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi(Basılmamış), İzmir, 2007, s. 37.

aynı zamanda Birleşmiş Milletler teşekkülünün ve üye devletlerin derhal tedbirler olarak sulhun idamesi için mücadelenizde size hem maddi hem manevi yardımlarda bulunacağına da eminim, size en derin dostluk hislerimi bildirirken kudretinize olan itimadımı da tebarüz ettirmek isterim.”¹⁹⁸

Konuyu yakından takip eden Cumhuriyet gazetesinin 27 Haziran 1950 tarihli sayısında, Kore tecavüzüne karşı Birleşmiş Milletlerin müdahalede bulunacağı ve Amerika'nın da BM'yi destekleyeceği haberine yer verilmiştir.¹⁹⁹

Ayrıca böyle bir savaş sonrası çıkabilecek üçüncü dünya savaşı korkusu medyaya da yansımıştır. Duyulan endişe Milliyet gazetesinde şu sözlerle dile getirilmiştir: “... *Maazallah harp olursa Türkiye'nin hali ne olur bizim Allah'tan başka sığınacağımız yoktur. Herhangi bir hava taarruzunda yağacak zehirli gaz, tahrip, yangın ve belki de mikrop; atom ve hidrojen bombaları karşısında büyük şehirlerimizin ve halkımızın hali ne olacaktır? ...şimdiye kadar gelip geçen halk hükümetleri acaba ne yapmışlardır. Günün birinde bir tehlike işareti verildiği zaman acaba halk kitleleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halk Evlerine mi, abidelerine mi, açık hava tiyatrolarına mı, kapalı spor salonlarına mı, her koltuğu adeta taht-ı saltanat gibi beş bin liraya mal olacağından bahsedilen muhteşem meclis binasına mı, milyonluk stadyumlara mı, elli milyona mal olacağı söylenen fakülte binasına mı, yoksa kaç milyona mal olacağını Allah'tan başka kimsenin bilmediği Anıt Kabre mi sığınacaktır.*”²⁰⁰

3. Türkiye'nin Kore'ye Asker Gönderme Kararı ve Yankıları

Türkiye, Rusya'nın toprak ve boğazlar konusundaki taleplerine karşı durmuş, Birleşmiş Milletlere üye olmuş, bu kapsamda her ne kadar Amerika'nın direkt desteği karşılıklı anlaşma ile sağlanamamış ise de Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD'nin kısmi desteğini almış, 8 Ağustos 1949 tarihinde Avrupa Konseyi'ne davet edilmiş ve 12 Aralık 1949'da Avrupa Konseyi Statüsü TBMM tarafından onaylanmıştı.²⁰¹ Ancak, bütün çabalarına rağmen Türkiye, ABD'nin de içinde bulunduğu NATO'ya girememiştir ve Kore Savaşı belki de Türkiye'yi NATO'ya dahil edecek bir basamak olacaktır.

¹⁹⁸ Sipahi, **Kore Savaşı...**, s. 39.

¹⁹⁹ **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1950.

²⁰⁰ Sipahi, **Kore Savaşı...**, s. 40-41.

²⁰¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII. , C. 22, 12 Aralık 1949, s. 195.

Savaşın başlamasından bir gün sonra gazetelerde Kore haberleri yer almaya başlamıştır. Cumhuriyet gazetesi 26 Haziran 1950 tarihli sayısında “*Kore’de dün sabah harp başladı*” manşetini atmıştır. Ankara’da büyük heyecan uyandıran bu haber sonrası Birleşmiş Milletler delegesi olarak Kore Komisyonu’nda yer alan Kasım Gülek, bu savaşın çok ciddi olduğunu, fakat yeni bir dünya savaşına sebep olmayacağı açıklamasını yapmıştır.²⁰²

Türkiye’de henüz iktidara yeni gelmiş olan Menderes hükümetinin Kore savaşı karşısındaki tutumu, Amerika’nın girişimleri ve BM Güvenlik Konseyi kararları ile tam bir uyum içinde olmuştur.²⁰³ DP Hükümeti’nin Kore’ye asker gönderme kararını vermesinde etkili olan hususların başında Truman Doktrini ve Marshall Planı ile başlayan Amerikan yardımı gelmekte idi. Bu kapsamda; Türkiye’deki Amerikan askeri yardım heyeti ile iktisadi işbirliği heyeti hakkında bilgi edinmek için 23–25 Temmuz 1950 tarihleri arasında Türkiye’ye resmi ziyarette bulunan ABD Silahlı Kuvvetler Komisyon üyesi Senatör Cain’in verdiği demeçte Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesinin telkin edilmesi oldukça anlam kazanıyordu.²⁰⁴ Bu doğrultuda, DP’nin yayın organı konumunda olan Zafer gazetesinde Mümtaz Faik Fenik, asker gönderme kararının haklılığını vurgulamak için karar ile ekonomik yardım arasında bağlantı kurularak kamuoyuna ve özellikle muhalefete karşı kararın doğruluğunu şu şekilde vurgulamaktaydı; “*Amerikan Ayanı çok mühim bir karar almıştır. Bu karar şudur: Kore Harbine yardım yapmayan devletlere ayrılmış olan iktisadi yardım kesilecektir. Bu hususta Başkan Truman’a salâhiyet verilmiştir.*”²⁰⁵ Türkiye’ye Amerika yardımlarının kesilmesi; Amerika’nın Rusya’ya karşı Türkiye’ye desteğinin sonlandırılması ve Türkiye’nin yalnız kalması anlamına da geliyordu. DP hükümeti, içinde bulunduğu zor koşulların üstesinden gelebilmek için maddi olarak Amerika’dan bir şeyler alabilmek adına, askeri gücünü Amerikan desteği ile artırmak zorunda hissetmiş olmalı ki, Kore harbinde diğer ülkelerin cesaret edemediği bir yaklaşımla kendisinden beklenmemesine rağmen tugay büyüklüğünde bir birliği Kore’ye göndermiştir.²⁰⁶

Cumhuriyet gazetesi, yukarıda sözünü ettiğimiz Senatör Cain’in Türkiye’de yapmış olduğu açıklamasını eleştirerek şu yorumu yapmıştır: “*Sayın Amerikan Senatörü*

²⁰² Cumhuriyet, 26 Haziran 1950.

²⁰³ Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası...*, s. 25.

²⁰⁴ Zafer, 25 Temmuz 1950.

²⁰⁵ Zafer, 3 Ağustos 1950.

²⁰⁶ Emin Karakuş, *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*, Hürriyet Yayınevi, 1977, s. 176–177.

Cain yurdumuza gelir gelmez 24 saat içinde Ankara’da toplanıp bu karara varmak için Hükümet ne gibi bir gerekçeye dayanıyordu? O ziyaretle bu karar arasında her hangi bir münasebet var mıdır? Varsa da yoksa da hükümeti gördüğümüz şekilde harekete zorlayan sebepler nelerdir? Aradan bir kaç gün geçtiği halde yazık ki bu noktalar henüz karanlıktan kurtarılamamıştır. Demokratik gelenekleri yurdumuzda kökleştirmek sorumluluğunu taşıyan yeni iktidardan gerek muhalefete, gerek halk efkârına karşı doğrusu biz daha dikkatli bir alaka beklerdik.”²⁰⁷

Kore’de çıkan savaş sonrası Türkiye’de bir kesim, Amerika’ya hizmet edileceği düşüncesi ile Kore’ye asker göndermeye karşı çıkarken, diğer bir kesim de Türkiye için faydalı sonuçlar doğuracağı düşüncesinde idi. İşte böyle bir ortamda Amerikan vatandaşlarına karşı bir saldırı olabileceği gerekçesi ile Amerikan başkonsolosluğunun Türkiye’de yaşayan Amerikan vatandaşlarına olası bir saldırı halinde İstanbul’u nasıl terk edeceklerine yönelik bir bildiri yayınladığı konuşulmaya başlanmıştır. Bu durum üzerine Bursa mebusu Selim Ragıp Emeç, Dışişleri Bakanından bir açıklama yapmasını istemiştir. Bunun üzerine 14 Temmuz’da bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı, “*Bunlar, birtakım spekülâtörler tarafından piyasada panik yaratarak bir, iki gün içerisinde menfaat temin için uydurulmuş asılsız şayialardan ibarettir.*” diyerek bu konuyu yalanlamıştır.²⁰⁸ Ayrıca Köprülü, Amerikan Konsolosluğu ile görüşüğünü ve konsolosluğun böyle bir beyanattan haberlerinin olmadığını da açıklamıştır.²⁰⁹

DP yönetime geldikten sonra, hem CHP iktidarı döneminde başlayan NATO’ya üyelik sürecini yoğun bir şekilde devam ettirmiş hem de ülke güvenliğini sağlayabilmek amacıyla bazı adımlar atmıştır. Feroz Ahmad’ın da söylediği gibi Türkiye’nin DP döneminde izlediği dış politika, onların Türkiye’yi dönüştürme vizyonlarında önemli bir unsurdur.²¹⁰ Kore Harbi de, bu kapsamda DP hükümetinin Türkiye’nin vizyonunu değiştirme konusunda bir fırsat olmuştur.

İzmir Milletvekili Cihad Baban’ın, BM’ye üye bir devlet olarak Türkiye’nin Kore konusundaki tutumunu ve izlemiş olduğu siyaseti, Dışişleri Bakanı’nın açıklamasını istemesi üzerine, TBMM’nin 30 Haziran 1950 tarihli oturumunda Kore olayı görüşülmüştür. Kürsüye gelen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Kore’deki olayı şu

²⁰⁷ **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1950.

²⁰⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 1, 14 Temmuz 1950, s. 723.

²⁰⁹ **Akşam**, 15 Temmuz 1950.

²¹⁰ Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s. 143.

şekilde değerlendirmiştir: “*Muhterem arkadaşlar. Kore’deki malûmunuz olan vaziyet dolayısıyla Hükümetimizin bu mesele hakkında nokta-i nazarını belirtmeyi zaten istiyordum. Eğer arkadaşımın bu takriri olmasaydı, ben, bu maruzatıma müsaade etmenizi rica edecektim. Sualleriyle buna vesile verdikleri için kendilerine bilhassa teşekkür ederim. Geçen pazar gününden beri Kore meselesinin aldığı vaziyet, tabiatıyla malûmunuzdur. Şimalî Kore’deki komünist cumhuriyeti, Cenubi Kore’ye, aralarında evvelce ayrılmış olan 38. arz derecesiyle tahdit edilmiş olan muntıkaya hücum suretiyle silâhlı bir tecavüz yaptı. Hâlbuki o muntıkada Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu tetkikle meşguldü ve muvakkat bir hudut tescil edilmişti. Binaenaleyh bu hareket, yani bu açık tecavüz dünya sulbüne karşı bir tehdit teşkil ediyordu. Bunun geçirdiği safhaları yine gazete ve ajanslarda takip etmişsinizdir. Bu tecavüz üzerine Birleşmiş Milletler güvenlik konseyi bir taraftan Cenubi Kore Hükümeti’nin de talebi üzerine, diğer taraftan dünya sulhunun muhafazasıyla alâkadar devletlerin talepleri üzerine toplandı.*”²¹¹

Köprülü, Kore’deki olayları bu şekilde değerlendirdikten sonra Güvenlik Konseyi’nin 25 ve 27 Haziran 1950 tarihli kararlarını içeren telgraflarını okumuştur. Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta şunlar yazmaktadır: “*Emniyet Konseyinin 25 Haziran 1950 tarihli ve 473 sayılı toplantısında almış olduğu kararın metnini bildirmekle şeref duyarım: Genel Kurulun 21 Ekim 1949 tarihli kararına atfen Emniyet Konseyinin, Kore Cumhuriyeti Hükümeti’nin kanuni şekilde kurulmuş ve Birleşmiş Milletler Kore Muvakkat Komisyonu’nun kontrol ve memuriyet havzası altında bulunan ve Kore ahalisinin meskûn bulunduğu bölgelerde, fiilî kontrol ve hâkimiyeti haiz bir hükümet olarak tanıdığına, Bu hükümetin Birleşmiş Milletler Muvakkat Komisyonu’nun nezareti altında Kore’nin o kısım ahalisinin serbest ve meşru seçimlere dayanarak kurulmuş yegâne hükümet olduğuna, aza devletlerin, Kore’nin mutlak istiklâlini ve birliğini meydana getirmek için Birleşmiş Milletlerin başarmak istediği neticelere karşı tevessül edilecek harekette doğacak neticeler hakkındaki Genel Kurulun 12 Aralık 1948 ve 21 Ekim 1949 tarihli kararlarında beyan olunan mütalaanın Birleşmiş Milletler Kore Komisyonunun raporunda zikredilmiş olduğu ve dururumun Kore Cumhuriyeti ve Kore ahalisinin emniyet ve selâmetini tehlikeye koyduğuna ve Kore’deki karışıklığın askerî muhasamata yol açabileceğini ve Kore Cumhuriyeti’nin Şimali Kore*

²¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX. , C. I. , 30 Haziran 1950, s. 311.

Cumhuriyetleri tarafından silâhlı bir taarruza maruz kaldığını derin bir endişe ile kaydederek bu hareketin sulhu ihlâl ettiğine karar verildiğinden,

1. Askerî harekâtın derhal durdurulması ile Şimali Kore askerî kuvvetlerinin derhal 38. arz dairesine çekilmelerini Şimali Kore makamlarından talep eder.

a) Tavsiyelerin en kısa bir zamanda Şimali Kore makamlarına tebliğini,

b) Şimali Kore kuvvetlerinin 38. arz dairesine çekilip çekilmediklerinin müşahedesini;

c) Bu kararın tatbik edilip edilmediğinin işaretini Birleşmiş Milletler Kore Komisyonundan;

2. — Bu kararın tatbiki için Birleşmiş Milletlere her türlü yardımda bulunulmasını ve Şimali Kore makamlarına ise yardımda bulunmaktan kaçınmalarını bütün aza devletlerden talep eder.”²¹²

Dışişleri Bakanlığına gönderilen bu telgraf, BM'nin Kore için almış olduğu genel karardır ve diğer üye devletlere olduğu gibi Türkiye'ye de bu şekilde bildirilmiştir. Köprülü, telgrafları okuduktan sonra şunları söylemiştir:

“Arkadaşlar; malumunuzdur ki, dış siyasette Birleşmiş Milletler şartına bütün kuvvet ve samimiyetle iştirak bizim için sarsılmaz bir esas teşkil eder. Bu şartın men'i ve ruhu dâhilinde, yeni yeryüzünde sulhu ve emniyeti müdafaa, taarruza karşı mukavemet ve bütün milletlerin istiklallerine, toprak bütünlüklerine riayet, bütün insanlığın saadetini, refahını temin, takip ede geldiğimiz harici siyasetin esasıdır. Birleşik Amerika ile çok sıkı ve samimi işbirliğimiz, İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifakımız, bu son vaziyet karşısında, yani tecavüz karşısında eğer Birleşmiş Milletler derhal fiili bir harekete geçmiş olmasaydı ve eğer emrivakii kabul etmek vaziyetinde kalsaydı bu, yalnız bu bölge için değil, dünyanın bütün bölgeleri içinde yeni emniyetsizlik membaı olacak ve dünya sulhu temelinden sarsılacaktı. Bundan dolayı, Birleşmiş Milletlerin bu kararını tatbik hususunda bütün kuvvetlerini derhal fiili harekete geçen Birleşik Amerika Hükümeti'nin hareketini büyük bir memnuniyetle karşılamak, sulhsever bütün milletlerin vazifesidir; tecavüzün tamamen hukuk dışı olduğuna inanan bütün demokrat milletlerin vazifesidir.”²¹³

Daha sonra Köprülü Türk Hükümeti adına, BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin

²¹² TBMM Tutanak... , s. 311; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)*, C.II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 84-85.

²¹³ TBMM Tutanak... , s. 312.

telgrafına verilen cevabı okumuştur. Bu cevapta şöyle deniyordu: *“Birleşmiş Milletler Konseyinin Kore’deki elim hâdiselerle ilgili olarak yapmış olduğu teşebbüsleri, bozulan barışın iadesini ve açıkça tecavüze uğramış bir devletin egemenlik haklarının korunmasını sağlayacak ve bu suretle dünya sulhunun ve milletler güvenliğinin kuvvetlenmesine en müessir bir surette hizmet edecek bir kararın ifadesi addeden hükümetim adına ve 28 Haziran 1950 tarihli 8755 sayılı telgrafınızın ihtiva ettiği tavsiyeye cevap olarak zati devletlerine Türkiye Cumhuriyeti’nin Birleşmiş Milletler Kurulunda bir üye olmak sıfatıyla deruhte eylemiş bulunduğu taahhütleri, şart hükümleri dâhilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu bildirmeye müsaraat eder ve bu vesile ile derin saygılarımı sunarım.”*²¹⁴

Dışişleri Bakanı’nın meclisteki beyanından sonra, İzmir Milletvekili Dr. Ekrem Hayri Üstündağ ve yedi arkadaşının, Cumhuriyet Hükümeti’nin BM dahilindeki barış anlayışını Meclisin tasvip ettiğini bildiren önergesi milletvekillerinin çoğunluğunca kabul edilmiştir. Meclis bu konuda bir milli birlik gösterisinde bulunmuştur. Bu, o dönemde dış politika konularında uygulanan bir gelenek haline gelmiştir. Mecliste bu karar verilirken büyük ihtimal çoğu milletvekili, özellikle muhalefet milletvekilleri, bu işin Kore’ye asker göndermeye kadar gideceğini düşünmemiştir.

Cumhuriyet gazetesi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’nün telgrafını şu şekilde yorumlamıştır: *“...milletlerarası münasebetlerde şiddet politikasını konu dışı bulan Türkiye Cumhuriyeti, dünyanın neresinde olursa olsun barış cephesini vurmaya hedef tutan böyle bir hareketi elbette hoş göremezdi. Hükümetimiz Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin telgrafına verdiği cevabında milletimizin samimi duygularına tercüman olmuş, bu gibi sulh bozucu hareketler karşısında yalnız platonik temennilerle yetinmeyeceğini, Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince üzerine aldığı vecibeleri öteki milletlerle beraber yerine getirmeye çalıştığını kesin olarak bildirmiştir.”*²¹⁵

Kore Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Türkiye’de, kamuoyunda çeşitli endişelerin duyulması yanında, Kore’ye yapılacak yardımın niteliği tartışılmıştır. Bir takım çevreler bu yardımın sembolik olmasını savunurken bazıları ise esaslı bir yardımdan yanaydı. Cumhuriyet gazetesi: *“Bizden yardım isteyen Amerika değil, azası bulunduğumuz Birleşmiş Milletler Kuruludur. Bu yardım işinin Amerika tarafından*

²¹⁴ Metin Toker, **DP’nin Altın Yılları 1950 – 1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.77; **TBMM Tutanak...**, s. 312.

²¹⁵ **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1950.

yapılan Marshall Planı ile alakası yoktur. Marshall Planından gördüğümüz yardım devede kulak kabilindedir”²¹⁶ açıklamasında bulunarak, Kore’ye yapılacak yardımın Amerika’yla bir alakası bulunmadığını öne sürmüş ve diğer haberlerden de anlaşıldığı üzere Kore’ye yardım edilmesi hususunu tekrar etmiştir. CHP iktidarının son dışişleri bakanı Necmettin Sadak da şu açıklamayı yapma gereğini hissetmişti; “Türkiye’nin Kore’ye ciddi bir yardımı kimse aklına getiremez. Buna maddeten imkân yoktur. Türkiye bir tecavüze uğrarsa, Kore’ye yardım etmiş diye kimse yardımımıza gelmez.”²¹⁷

Necmettin Sadak bunların yanı sıra Akşam gazetesindeki yazısında şunları da söylemiştir: “Birleşmiş Milletlere dahil altmış milletin hepsi için manevi veya sembolik kalacak fakat tecavüz bölgesine yakın ve ellerinde vasıta ve imkanlar bulunan devletler için maddi, fiili olacaktır. Bir Doğu Akdeniz devletinin Pasifik’e, işe yarar değerde fiili ve ciddi yardımda bulunması, bugünkü şartlar içinde akla sığar, tatbiki mümkün bir şey değildir. Türkiye kime yardım edebilir ve Türkiye’ye kimin yardımı işe yarar? Türkiye’nin evvela müttefikleri var. Bunlarla, karşılıklı ahdi mecburiyetlerle bağlı bulunuyoruz. Bu karşılıklı ahdi yardım mecburiyetinde Kore harbi, şu veya bu hadise sebep veya bahane olamaz. Bundan başka, Türkiye’ye tesirli yardımda bulunacak Amerika var. Amerika ile her hangi ahdi bir rabitamız yoktur. Fakat menfaat birliğimiz, Truman Doktrini, silah yardımları, Türkiye’nin bütünlüğüne ve istiklaline gösterilen yakın alaka, nihayet muhtelif temaslar bizde şu inancı uyandırmıştır ki, Türkiye tecavüze uğrarsa Amerika yardımımıza gelecektir. Türkiye’nin nazik durumunu bilmeyen yoktur. Biz Kore’ye kuvvet ayırmağa kalkışsak, dost ve müttefiklerimizin razı olmayacaklarına eminiz. Bunun içindir ki bu gibi ahvalde gönüllü toplamak, cemiyet kurmak gibi hususi teşebbüsleri, hatta münakaşaları faydalı bulmuyoruz. Karar ancak hükümetindir.”²¹⁸

Türk kamuoyunda Kore’ye yapılacak yardımın şeklinin ne olacağı konusunda tartışmaların sürdüğü bir sırada, 18 Temmuz 1950’de Yalova’da Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın başkanlığında Başbakan Adnan Menderes, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Muzaffer Gökşenin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Tümamiral Sadık Altıncan,

²¹⁶ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1950.

²¹⁷ Toker, DP’nin Altın Yılları, s. 78.

²¹⁸ Akşam, 16 Temmuz 1950.

Genelkurmay Hareket Dairesi Başkanı Tümgeneral Yusuf Egeli'nin katıldığı, dikkat çeken bir toplantı yapılmıştır.²¹⁹ Başbakan toplantı sonrası gazetecilerin soruları üzerine: “*Silahlı Kuvvetlerimizin takviyesi ve tensiki hususunda alınacak yeni tedbirler müzakere edilmiştir*”²²⁰ açıklamasında bulunmuştur. Kore konusunda herhangi bir kararın alındığına dair ipucu verilmemiştir. Fakat basın, asker gönderme konusunun görüşüldüğünden emin gibidir. Milliyet gazetesi ise 18 Temmuz'da Yalova'da yapılan toplantıda “*dış siyasette enerjik hareketimize uygun bir yol takip edilecek kararların alınmış olduğunu*” yazmıştır.²²¹ Ayrıca aynı gün Akşam gazetesinde, Milliyet gazetesindeki habere ek olarak şunlar da yazılmıştır: “*Silahlı kuvvetlerimizin takviyesi ve tensiki hususunda alınacak yeni tedbirler müzakere edilmiştir. Yeni iktidar bu mevzuya büyük bir ehemmiyet atfetmektedir. Takdir edersiniz ki dünya şartları ayrıca milli savunma meselelerinin ön plana alınmasını zaruri kılmaktadır.*”²²²

25 Temmuz'a gelindiğinde hükümet Türk askerinin savaşmak için Kore'ye gönderilmesine karar vermişti.²²³ 25 Temmuz akşamı, yani Kore'de savaşın başlamasından tam bir ay sonra, Bakanlar Kurulu, Ankara'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında toplanmıştır. Bu toplantıya TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut da katılmıştır. Toplantı gündeminde BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin yardım talebine verilecek cevap vardı. Toplantıda alınan karar gereğince Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından BM Genel Sekreteri Trygve Lie'ye şu telgraf çekilmiştir:

“Ekselans Bay Trygve Lie

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri

Lake Success

Birleşmiş Milletler Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkında yardım talebini mutazammın 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vaaz etmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrük olarak Kore'de hizmet etmek üzere 4500

²¹⁹ Zafer, 19 Temmuz 1950; Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 24.

²²⁰ Hürriyet, 19 Temmuz 1950; Zafer, 19 Temmuz 1950.

²²¹ Milliyet, 19 Temmuz 1950.

²²² Akşam, 19 Temmuz 1950.

²²³ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 73.

mevcutlu silahlı bir savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar vermiştir.

*Türkiye Dışişleri Bakanı Prof. Fuat Köprülü*²²⁴

Türkiye'nin, Kore'ye asker gönderme kararının ardından Genel Sekreter Trygve Lie'nin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'ye gönderdiği telgrafta; “*Derin şahsi takdirlerimi arz etmek ve Birleşmiş Milletler'in bu suretle desteklenmesi keyfiyetinin Birleşmiş Milletler'e mensup diğer aza devletler tarafından itihaz edilmiş olan hattı hareket üzerinde son derece müsait bir tesir icra ettiğini bilhassa belirtmek isterim*” denmekteydi.²²⁵

Hükümetin Kore'ye asker gönderme kararı üzerine Genelkurmay Başkanlığı, 3 Ağustos 1950'de 4500 kişilik savaş birliğinin hazırlanmasını emretmiştir. Komutanlık karargâhıyla gerekli birliklerden meydana gelecek bir tugay olması kararlaştırılmıştır. Erlerin, 1929 doğumlu ve gönüllülerin tercih edilmesi, işlemlerin 20 Ağustos 1950'ye kadar bitirilmesi istendi ve bir Kore Bürosu kurulmuştur.²²⁶

Kore'ye asker gönderme kararı sonrası, gönderilecek olan Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına kanunlarda yazılı harp hali hükümlerinden hangilerinin uygulanacağı sorusu üzerine mecliste şu karar alınmıştır: “*Birleşmiş Milletler emrine Kore'ye gidecek olan Türk Silâhlı Kuvvetleri mensuplarına kanunlarımızda yazılı harp hali hükümlerinden aşağıda yazılı olanların uygulanması; Millî Savunma Bakanlığı'nun 10 Ağustos 1950 tarihli ve 209974 sayılı yazısı üzerine, 1211 sayılı Kanununun 4790 sayılı Kanunla değiştirilen 3. maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 20 Eylül 1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır. A) Askeri Ceza Kanununda yazılı harp hükümleri, B) Türk Ceza Kanununda yazılı harp hali, harp zamanı ve harp esnasında tâbiri ile yazılı ceza hükümleri, C) Askerî Yargılama Usulü Kanununda yazılı seferde tatbik edilecek usulü hükümler, D) 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 39. maddesinin B fıkrası ile geçici 83. maddesi gereğince subay, askerî memur ve gedikli erbaşların emeklilik ve istifa muamelelerinin 20 Eylül 1950 tarihinden itibaren geri bırakılması ve 36. maddesinin A fıkrası ile 64. maddesi ve 69. maddesinin (D) fıkrası ve 4273 sayılı Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kânununun 10, 11 ve 13.*

²²⁴ Tahsin Yazıcı, **Kore Birinci Türk...**, s. 33; Toker, **DP'nin Altın Yılları**, s. 80; **Akşam**, 26 Temmuz 1950; **Milliyet**, 26 Temmuz 1950; **Zafer**, 26 Temmuz 1950.

²²⁵ Ahmet Yücel, **Kore Harbinin Türk Dış Politikasına Etkisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s. 34–35.

²²⁶ Ahmet Emin Yaman, “Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 37, Ankara, 2005, s. 239.

maddeleri hükümlerinin, Türk silâhlı kuvvetler birliğinin Birleşmiş Milletler emrine giriş tarihinden itibaren tatbikine başlanması, E) Subayların ailelerine 203 sayılı Kanununun 2. maddesi gereğince birer emir eri verilmesi, F) 1776 sayılı Kanuna göre kuvvetli er tayini verilmesi.”²²⁷

Hükümetin Kore’ye asker gönderme kararından iki gün sonra Nihat Erim alınan kararı şu şekilde eleştirmiştir:

“1. 4500 Türk evladı memleketten binlerce km uzaktaki bir memlekette harp hareketlerine iştirak ettirilirken üç milyondan fazla vatandaşın oyuna dayanan muhalefetle istişareye lüzum görülmemiş olması acıdır. Öyle zannediyoruz ki böyle bir hareketin başka demokratik bir ülkede örneği bulunamaz...

2. Hükümetin daha büyük bir hatası TBMM’den karar almamış olmasıdır... Askerlerimizin yurt dışında velev ki BM adına olsun çarpışmasına hükümet tek başına karar verebilir mi? Mesele kanunlar ve Anayasa açısından inceden inceye incelenmeye ve tahlil edilmeye muhtaçtır. Kanaatimizce Anayasa ve kanunlar bakımından Meclis kararı şarttır...

3. Muhalefet yurdumuz etrafında son bir iki aydır ne gibi hazırlıkların yapıldığından habersizdir. Karşısında bulunduğumuz tehlike nedir? Su an gücümüzün derecesi nedir? Ordumuzun bu günkü durumda imkânları ne ölçüdedir? Yapılacak en iyi yardım 4500 asker göndermek midir?

4. ...Bu gün bahis konusu olan büyük bir dünya stratejisidir. Ancak BM’nin müşterek bir kurmay heyeti dünyanın her kösesindeki tehlikeleri hakiki ölçüsü ile takdir edebilir. Ve ancak bu kurmay komitesi üye devletlerin özel durumlarına göre yardıma muhtaç cephenin durumunu karşılaştırarak karara varabilir. Trygve Lie’ye bu yolda yapıcı bir telkin yapılmak mümkün iken hükümet, doğrudan doğruya ve acele bir kararla asker göndermeyi tercih etmiştir. Bu kararı ile hükümet her bakımdan sorumluluğu kendi başına yüklenmiştir...”²²⁸

TBMM, hükümetin Kore hakkında verdiği karardan 10 gün kadar önce, yani 15 Temmuz 1950’de tatile girmişti. Bazı milletvekilleri kararın meclisten geçirilmesini sağlamak üzere TBMM’yi olağanüstü toplantıya çağırmak için bazı teşebbüslerde

²²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 3, 6 Aralık 1950, s. 54.

²²⁸ Adnan Üzmez, İkinci Dünya Savaşından Sonra Gelişen Olaylar Işığında Kore Savaşı ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 76–77.

bulundularsa da, bu teşebbüsler bir sonuç vermemiş ve mesele meclisin Kasım toplantısına kalmıştır.²²⁹ Meclisin toplanması için büyük çaba gösterenlerden birisi olan Kemal Türkoğlu daha sonraki meclis konuşmalarında bu konuyu şu şekilde açıklamıştır: *“Hükümetin sadece muhalefete danışmadan böyle bir kararı almasının doğru olmadığı meselesi münaakaşa edildiği bir sırada iki hukukçu milletvekili işi politik cepheden değil; fakat sadece hukuki zaviyeden tetkik ettik ve hükümetin millî hâkimiyet haklarının kullanılması demek olan böyle bir harekette bulunamayacağı kanaatine vararak, acele alınmış ve hemen tatbikine geçilmek üzere bulunulan kararın müzakeresini temin maksadıyla Yüksek Meclisi toplamak teşebbüsünde bulduk. 10 gün içinde gerekli beşte bir nisap dolmadığından efkârı ammeyi daha fazla bu nazik mesele ile işgal etmiş olmamak için muvaffak olamadığımızı kabul ederek faaliyetimize nihayet verdik ve meclisin normal toplantısını bekledik.”*²³⁰

Zafer gazetesi Kemal Türkoğlu'nun bu çağrısına hiçbir DP'li Milletvekilinin uymayacağını yazmış ve bu çağrıyla “sakat bir teşebbüs” olarak nitelendirerek şu yazıyı yayınlamıştır: *“Muhalefet Kore'ye bir birlik gönderme kararının istismarına türlü şekillerde devam etmektedir. Dün Mardin milletvekili ile bir arkadaşı Büyük Millet Meclisini içtima çağırmaya teşebbüs etmişlerdir. Malum olduğu üzere anayasa gereğince meclis mevcudunun beşte birinin teklifi ile meclis içtima davet olunabilir. İki milletvekili bu hükümden faydalanarak kendi adreslerine milletvekillerinin müracaatlarını istemekte ve beşte bir nispetinde bir iltihakı temin ettikleri takdirde meclisi içtima çağırmaya muvaffak olacaklarını ummaktadırlar. Böyle bir teşebbüsün muvaffak olmayacağını şimdiden bildirmekle beraber şehrimizde bulunan iki demokrat milletvekilimizin bu hususta fikir ve mütalaasını aldık. Cemal Köprülü şunları söylemiştir: Bunun sakat ve tehlikeli bir teşebbüs olduğu kanaatindeyim. Mesele meclise hükümet tarafından bildirilmişti. Meclis hükümetin hattı hareketini tespit etmişti. Hükümet o zaman vaziyette kati bir tehlike mevcut olmamakla beraber her an inkişaf edebilir. Hadiselere göre tedbir alacağız.”*²³¹

Meclisi toplantıya çağırma girişiminde bulunan Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu ve DP Niğde Milletvekili Necip Bilge, yeterli sayıya ulaşamadıkları için faaliyetlerini sona erdirdiklerini 9 Ağustos'ta basına bildirmiştir. Mardin Milletvekili

²²⁹ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950–1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 65.

²³⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C.3, 11 Aralık 1950, s. 153.

²³¹ **Zafer**, 1 Ağustos 1950.

Kemal Türkoğlu ve Niğde Milletvekili Necip Bilge, basına yaptıkları açıklamada hükümetin kararını doğru bulduklarını belirtmişler ve milli menfaatlere uygun olarak hareket ettiklerini söylemişlerdir.²³²

Ancak meclisin toplanacağı 1 Kasım tarihine kadar Türk birliği Kore’de savaşmak için çoktan yola çıkmıştı. Kore’ye asker gönderme kararı meclisin tatilde olduğu yaz döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına kanunda yazılı “Harp Hali” hükümlerinin uygulanmasına dair 20 Eylül 1950 tarih ve 3/11940 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile alınmıştı.²³³ Türkiye, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra ilk kez bir silahlı mücadeleye giriyor ve Türk halkının adını bile duymadığı, Türkiye’den binlerce kilometre uzaktaki bir yere Türk askerini gönderiyordu. Bunu da kendisi bir saldırıya uğradığı için değil, BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu kararlara uyararak, tecavüze uğramış bir devlete insani yardım yapmak amacıyla yapıyordu. BM’ye üye olan birçok ülkede Kore’ye yapılacak yardımın şeklinin ne olması gerektiği düşünülürken Türkiye, hatırı sayılır bir kuvvetle Amerika’dan sonra Kore’ye asker gönderen ilk devlet olmuştur. Bunun yanı sıra dönemin Milli Savunma Bakanı olan Refik Şevket İnce de Kore’ye gönderilen askeri birlik hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Kore’ye 241. Piyade Alayı ile bir topçu taburu ve bir de bölük kuvvetinde olmak üzere, istihkâm, muhabere, nakliye birlikleri gönderilmiştir.*”²³⁴

Ali Naci Karacan, Milliyet’teki yazısında Kore’ye asker göndermemizin sebeplerini şu şekilde açıklamıştır: “*Kore hadisesi üçüncü bir dünya harbine sebebiyet verecekse Türkiye’nin bu sefer bu dünya harbinin dışında kalmasına iki sebeple imkân yoktur. II. Dünya Harbi’ne bizden çok uzakta Orta Avrupa’da bulunan Almanya sebebiyet vermişti. Üçüncü dünya harbi ise eğer sebebiyet verirse kendisiyle yüzlerce kilometrelik müşterek hududumuz ve topraklarımız üzerinde ihtiraslarını birkaç defa açığa vurmuş bulunan Sovyet Rusya sebebiyet verecektir. Siyasi ve askeri şartlar tamamen değiştiğine göre üçüncü dünya harbinde II. Dünya Harbi’nde olduğu gibi muharip devletlerin karşısında bir avutma politikası yapamayız. ...bir tarafa iltihak etmek zorundayız. Üçüncü dünya harbinin münhasıran kendi kuvvetimize güvenerek dışında kalmamız mantiken ve memleketimizi yutmak isteyen Rusya ile kurt ile kuzu gibi aynı komünist ağın içinde bağdaşa bilmek de aklen mümkün olmadığına göre istesek de*

²³² Cumhuriyet, 10 Ağustos 1950.

²³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 3, 11 Aralık 1950, s. 153.

²³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 4, 24 Ocak 1951, s. 337.

istememek de hayati zaruret olarak Birleşmiş Milletler safında yer tutmak mecburiyetindeyiz."²³⁵

Cumhuriyet Halk Partisi 26 Temmuz 1950'de, Genel Başkan İsmet İnönü'nün başkanlığında toplanarak, Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararını görüşmüştür. Hükümetin kararı hakkında muhalefetin görüşü, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tarafından Türk kamuoyuna şu şekilde açıklanmıştır: *"Birleşmiş Milletlere karşı olan vecibelerimizi tanıyoruz. Dünyada sulhun ancak Birleşmiş Milletlerin müşterek korunma cephesiyle temin edilebileceğine inanıyoruz. Aza devletler, birbirine olan taarruzu samimi olarak hepsine tevcih olunmuş bilerek derhal harekete geçerlerse sulh müdafaa olunabilir. Birleşmiş Milletlerin bizim takdirimize bırakarak istediği yardımı, emsalimiz olan birçok devletler gibi vaziyetimize göre ve maddi imkanlarımız dahilinde tayin edebilirdik. Ancak silahlı kuvvet göndererek yardım etmek hiç şüphesiz imkânı bulununlar için en tesirli vasıtaadır. Bu hususta bizim fikrimiz şudur: Birleşmiş Milletler hücumu uğrayabilecek bütün cephelerin mesuliyetini üzerine alarak her aza devletin yapacağı yardımı tayin eder. Müşterek cephe mesuliyeti bu suretle temin olunabilir ve ancak bu usul bütün aza devletlere güvenlik verebilir. Hudutlarımızda son zamanlarda yapılmakta olan hazırlıkların ve vatanımızın karşısında bulunduğu ihtimallerin bugünkü manzarasını bilmiyoruz. Bugünkü durumda Birleşmiş Milletlere karşı olan vecibelerin nasıl yerine getirileceğini hükümet Millet Meclisinde müzakere edilmeden ve partimizle istişare etmeden yalnız başına takdir etmiştir. Parti Genel Başkanı İnönü veya yetki sahibi herhangi bir CHP şahsiyetinin bu karar hakkında hiçbir fikir ve mütalaası alınmamıştır. Hâlbuki büyük memleket meselelerinde, hususiyile memleket müdafası ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisi ile fikir mutabakatı temini, memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir. İktidarın bu ihtiyacı takdir etmesi ve ati için muhalefetin memlekette bertaraf edilecek bir mani değil memleket hayrına yapıcı olarak işbirliği temin etmek için en tesirli vasıta olduğunu anlamış olmasını temenni ederiz"*²³⁶

CHP Başkanı İsmet İnönü de Akşam gazetesi'ne verdiği demeçte şunları söylemiştir: *"... halen bir Kore cephesi yoktur. Bugün Atlantik'ten Pasifik'e kadar uzanan bir cephe vardır. Bu sebeple Birleşmiş Milletlerin bu cephe üzerinde hücumu uğrayabilecek kısımların mesuliyetini üzerine alacak müşterek bir kurmay heyeti*

---

²³⁵ Milliyet, 28 Temmuz 1950.

²³⁶ YAZICI, **Kore Birinci Türk...**, s. 34-35; Milliyet, 27 Temmuz 1950.

teşkilinden sonra aza devletlerin yapabilecekleri yardımları etmeleri gerekirdi. Müşterek cephe mesuliyeti bu suretle temin olunabilir ve ancak bu usul Türkiye gibi diğer aza devletlere de emniyet verirdi. Aksi halde muhtemel bir tecavüz karşısında Türkiye'ye nasıl bir yardım edebileceği düşünülebilir. Acaba Birleşmiş Milletler Teşkilatı Türkiye tecavüze uğramıştır, kendisine ne şekilde yardım edeceksiniz, diye aza milletlerin, Kore misalinde olduğu gibi, sadece takdirlerine mi müracaat edecektir? İşte memleket hesabına içimi titreten nokta budur. Arzu edilirdi ki uzun müddet iktidarda kalmış bir partinin başkanı sıfatıyla hükümet, benim de bu mesele hakkında reyime müracaat etsin. Büyük memleket meselelerinde hususiyle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisiyle fikir mutabakatı teminini tecrübe etmesi, memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir. Kaldı ki, bu mesele hakkında hükümet, meclisin dahi reyini almış değildir. Hâlbuki II. Cihan Harbi'nde harp Türkiye'nin kapısını çaldığı zamanlar ve Alman orduları hudutlarımızda iken bu devletle iktisadi münasebetlerimizi bile kesme kararını almadan evvel, CHP Hükümeti meclisin fikrini sormuştu.”²³⁷

Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur da asker gönderme kararını eleştirmiştir. Hikmet Bayur, hükümetin kararını gazetelerden öğrendiğini belirterek, görüşlerini şöyle açıklamıştır: “Cumhuriyet devrinde ilk defa olarak Türk askeri fiilen savaşa gönderilirken hükümet bu hususta Büyük Millet Meclisini toplayıp keyfiyeti ona arz etmek lüzumunu duymamıştır. Keza ne muhalefete bir haber vermek ve ondan mütalaa sormak yoluna girmiş ne de hiçbir suretle halk efkârını buna hazırlamak ihtiyacını hissettirmiştir. Şurasını da unutmamalıdır ki Birleşmiş Milletler kararı üzerine asker sevki keyfiyeti bütün dünyaca birinci defa olarak yapılıyor. Bunun erkânını Büyük Millet Meclisi ile birlikte tekevvin ettirmek herhalde zaruri idi. Yapılması gereken ikinci müşahede şudur: Kore Savaşı'nın çıkması ve Birleşmiş Milletlerde üye olan devletlerden yardım istemesi haziran sonunda, yani meclis toplu iken vaki olmuştu. Hükümet bu keyfiyeti meclise getirmeyi düşünmediği gibi meclis tatil devresine girdikten 15 gün sonra, asker sevk etme kararını almak zorunda kalabileceğini tahmin dahi etmeyerek meclisi toplu tutmak lüzumunu takdir eyleyememiştir. Bizce hükümet derhal meclisi davete oradan bir karar almaya mecburdur. Bu düşünceler her türlü particilik duygusu üstünde kalınarak ileri

---

²³⁷ Akşam, 28 Temmuz 1950.

sürülmektedir. Biz şu inançtayız ki Türk askeri her sefer olduğu gibi bu seferde vazifesini kahramanca yapacaktır. Esas amillerini bilmediğimiz hükümetin Kore'ye Amerika'dan sonra ilk kara kuvveti gönderen devlet olmak kararından memleket için hayırlı neticeler çıkmasını da dileriz.”²³⁸

Ali Naci Karacan ise Milliyet gazetesindeki bir yazısında Hükümetin almış olduğu kararla ilgili olarak, meclisin verilen kararı tasvip etmesini ileri sürenlere karşı, hükümetin bu hususta evvelce salahiyet aldığını ileri sürenlerin de olduğunu yazmıştır. Buna göre, “Birleşmiş Milletler ana tüzüğüne imzamızı koyduk ve taahhüt altına girdik. Bu taahhütleri yerine getirmek salahiyetini de meclisçe vaktiyle hükümete verilmiştir” görüşünü savunanlar da olmuştur.²³⁹

Yeni İstanbul gazetesinin haberine göre de muhalefet partileri aslında kararı destekliyorlardı ancak itirazları bu yardımın şekli ve kararın alınış tarzındaydı. Dışişleri Bakanı Köprülü ise yapılan eleştiriler üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmış olan Birleşmiş Milletler Anayasası gereği girişilen taahhütlerin hükümetçe yerine getirilmesi hususunda ayrıca karar almaya gerek olmadığını söylemiştir.²⁴⁰ Köprülü ayrıca, muhalefet partilerinin göstermiş olduğu tepkileri de şu şekilde yorumlamıştır: “Hükümetin vermiş olduğu karar komünist basını hariç, memleketin her köşesinde ve dünyanın her tarafında büyük bir memnunlukla karşılanmış ve tasvip edilmiştir. Hükümetimizin verdiği karar sulh ihtimallerini kuvvetlendirecek bir karardır. Muhalefetin böyle milli bir davayı siyaseti parti politikası mevzu yapması hakikaten teessürle karşılanacak bir durumdur. Bunlar mugalâttadır ve memleket için hüüzün vericidir. Hepsi iyice idrak etmemeden doğan şayanı esef bir mana taşır. Esasen meclis Kore meselesi hakkındaki kararını, önceden müttefikan izhar etmişti. Muhalefet kendisini Barışseverler Cemiyeti ile aynı safta gördüğü takdirde hatalarından rücu edeceğini ümit ediyorum. Bugünkü serbest seçimler sonucunda ezici bir ekseriyetle iktidara gelmiş kuvvetli bir hükümettir. Vazife ve mesuliyetini tamamıyla müdriktir”²⁴¹

Kore savaşına katılma kararına en ciddi tepkilerden biri de Barışseverler Derneği'nden gelmiştir. Derneğin başkanı Behice Boran, Genel Sekreter de Adnan Cemgil idi. Dernek Kore'ye asker gönderme kararını bir bildiri ile protesto etti. Bu

²³⁸ **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1950.

²³⁹ Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. 1**, s. 757.

²⁴⁰ **Yeni İstanbul**, 27 Temmuz 1950.

²⁴¹ **Milliyet**, 31 Temmuz 1950.

bildiride; hükümetin almış olduğu karar Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na ve BM Anayasası'na aykırıdır. Asker gönderme kararı ile Türkiye Hükümeti savaş kararı vermiştir. Bu bakımdan hükümet Anayasa'ya aykırı hareket etmiştir, düşüncelerine yer verilmiştir. Türkiye'nin Kore'deki silahlı savaşa askeri bir birlikle katılması yerine, Hindistan Hükümeti'nin yaptığı gibi barış için yapılacak çalışmalara katılması ve bu şekilde savaşın durdurulması ve dünya barışının sağlanması istenilmiştir. Son olarak da cemiyet, menfaatlerimize ve BM Anayasası'na aykırı olan bu kararın bir an önce iptal edilmesi için TBMM'nin olağanüstü toplantıya çağırılması isteğinde bulunmuştur.²⁴² Bu bildiri üzerine Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şu açıklamayı yapmıştır: *“Bu tamamen komünizm propagandası ve komünist matbuatın lisanıdır. Maksatları milletlerin mukavemet kudretlerini içinden yıkmak ve böylece kolaylıkla yabancı ideolojilerin elinde esir olmalarını temenni etmektedir. Haddi zatında hükümetin verdiği karar, sulh ihtimallerini kuvvetlendirecek olan bir karardır. Cemiyetin başkanı Behice Boran'dır. Bu bayan, Ankara Tarih ve Dil Fakültesi'nde talebeye solcu fikirler aşlamak suçundan dolayı muhakeme edilen doçent olduğuna göre, bu cemiyeti ne gibi bir maksatla kurduğu meydandadır. Birkaç gün evvel birkaç kişi tarafından kurulmuş olan cemiyetin bütün barışçı Türk halkının Kore meselesindeki en samimi hissine tercüman olduğuna inanmak mümkün müdür? Hepimiz adına, bütün bir millet namına konuşmak salahiyetini kimden almışlar? Behice Boran'ın kurduğu cemiyetin istediği barışın komünist barışı olduğunu anlamak güç değildir; hani şu Kore'de ani bir baskınla harp etmeye ve kan dökmeye başlayan kızulların barışı. Cemiyetin, bize Hindistan'ı misal göstermesinin sebebi basittir. Çünkü Hindistan Başbakanı Nehru, Kore meselesinde Stalin'e müracaat etmek ve Kızıl Çin'in Birleşmiş Milletler teşkilatına kabulünü ileri sürmek suretiyle tavassutta bulunmuş ve Stalin'in verdiği cevabı minnetle karşılamıştır.”*²⁴³

Barışseverler Cemiyeti Başkanı Behice Boran, Genel Sekreter Adnan Cemgil, bildiriye basan matbaacı Cemal Onur, cemiyet üyelerinden Vahdeddin Barut, Osman Fuat Toprakoğlu ve Reşat Güranan ve diğer cemiyet üyeleriyle beyanname dağıtma işine ismi karışanlar, milli menfaatlere aykırı ve milli mukavemeti sarsacak mahiyette fiil ve harekette bulunmak suçuyla tutuklandıktan sonra yargılanmak üzere Ankara'daki

²⁴² Zafer, 29 Temmuz 1950.

²⁴³ Cumhuriyet, 31 Temmuz 1950; Ayın Tarihi, 30 Temmuz 1950.

Askeri Garnizon Mahkemesi'ne gönderilmiştir.²⁴⁴ Askeri Mahkemede yapılan duruşmalarının ardından, sanıklardan Behice Boran, Muvakkar Güran, Adnan Cemgil, Vahdet Barut, Nevzat Cemal Özmeriç, Osman Fuat Toprakoğlu, üçer yıl dokuz ay, Naci Osmanlar da bir yıl altı ay yirmi bir gün hapse mahkûm edilmişlerdir. Sanıklardan matbaacı Talat Tıkan ve Cemal Anıl ise beraat etmiştir.²⁴⁵ Dolayısıyla, derneğin yayımladığı bu bildiri üzerine askeri mahkemece takibata uğramasından sonra kapatılmasına karar verilmiştir.²⁴⁶

Hükümetin Kore'ye asker gönderme kararına tepkilerin olduğu bir dönemde Milliyet gazetesi olayı şu şekilde yorumlayarak, hükümete destek vermiştir. *“Bu karar mutlak surette lazım ve müstaceldi. Kore hakkında hükümetin aldığı karar faydalıdır. Meclisin tasvibi meselesine gelince, öyle müstacel şeyler vardır ki, hükümet derhal karar lüzumunu hisseder. İlk önce bizim böyle bir karar almış olmamız çok isabetli bir görüşün ifadesi olmuştur.”*²⁴⁷

Daha önce bahsi geçtiği üzere hükümetin Kore'ye asker gönderme kararından on gün önce yani 15 Temmuz 1950'de meclis tatile girmişti. Dolayısıyla bu tarihten sonra 1 Kasım'a kadar hükümetin ve muhalefetin Kore hakkındaki görüşlerini meclisin tatilde olmasından dolayı tutanaklar bazında takip edemiyoruz. Bu süreç zarfında, yani meclisin tatil olduğu dönemde *Ayın Tarihi* ışığında Başbakanın Kore'ye asker gönderme konusunda yapmış olduğu beyanlara baktığımızda, bu kararın öncelikle bir harp kararı değil, sulhu koruma kararı olduğunun açıklanması ve bunun yanında muhalefetin alınan karar karşısında göstermiş olduğu tepkilere karşı bir tenkit karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 31 Temmuz'da Başbakan Menderes Başbakanlıkta yapmış olduğu bir basın toplantısında şu beyanatta bulunmuştur: *“...Evvvela şurasını söyleyeyim ki, hükümetimizin almış olduğu bu karar bir harp kararı değil, sulhu koruma teşebbüs ve kararıdır... Dış politikada bizden birlik olmamızı isteyenler, 5 seneye yaklaşan muhalefet devremizde harici meselelerde, mütemadi ısrarlarımıza rağmen kendi guruplarına verdikleri izahatı gurubumuza da bir kere dahi vermek lüzumu kabul etmemişlerdir. Kaldı ki bu meselede istişare bir partiler arası mücamele meselesi olmanın ötesinde, hatta lüzumsuz da sayılabilir. Çünkü Kore meselesinde hükümetin*

²⁴⁴ *Milliyet*, 2 Ağustos 1950.

²⁴⁵ *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1950.

²⁴⁶ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 33.

²⁴⁷ *Milliyet*, 28 Temmuz 1950.

tuttuğu hareket hattını onlar da tasvip etmişlerdir.”²⁴⁸

18 Ekim 1950’ye gelindiğinde BM’nin çağrısına uyarak Kore BM Komutanlığı emrine asker vermeyi kabul eden Türkiye’nin, 4500 kişilik güçlendirilmiş bir tugayı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında Seul’e varmış ve hemen cepheye sürülmüştür. Daha sonra bu 4500 kişilik kuvvete 600 kişilik bir kuvvet daha dahil edilmiştir.²⁴⁹ Kore Savaşında büyük başarıyla çarpışan Türk tugayı Kunuri’de 8. Amerikan ordusunun çekilmesini korurken ayrıca eşsiz bir kahramanlık göstermiştir. Savaşlarda 721 şehit, 175 kayıp, 2147 yaralı ve 234 tutsak²⁵⁰ veren Türk tugayı 1953’te savaş sona edikten sonra da Kore’de tutulmuş, 1960’ta bir bölüğe indirilmiş ve 1965’te ise sembolik anlamda bir manga bırakılmış, o da daha sonra geri dönmüştür.²⁵¹

4 Aralık 1950’de Zafer gazetesinde belirtildiği üzere Amerikan Washington Daily News gazetesi manşetine şu başlığı atmıştır; “*Türkiye İmtihanı Kazandı.*” Yazının devamında, Türkiye’nin sadık bir müttefik olduğu ve Türk askerlerinin cesurca savaştığı yazılmaktadır. Son olarak da Türkiye gibi cesur ve şayanı itimat bir müttefiki selamlamışlardır.²⁵² Ayrıca Kore savaşı sonunda yaralı ve gazilerimize “*Silverstar*” isimli Amerikan kahramanlık nişanı verilmiştir.²⁵³

4. Asker Gönderme Kararının Mecliste Görüşülmesi

Daha önce de belirtmiş olduğumuz üzere, DP Hükümeti’nin Kore’ye asker gönderme kararını vermeden 10 gün önce TBMM yaz tatiline girmişti. Bu nedenle Kore olayı ile ilgili meclis görüşmeleri 1 Kasım 1950’de yapılabilmıştır. Meclisin açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Celal Bayar Kore ile ilgili olarak; “...*Kore tecavüzü, barışı tehdit eden tehlikeli bir mahiyet arz etmiştir. Birleşmiş Milletlere bağlılığını her vesile ile gösteren ve vâki tecavüze karşı bu teşkilâtın zamanında harekete geçmesini memnuniyetle gören Türkiye, Güvenlik Konseyi’nin davetine uyarak Kore’ye bir askerî birlik göndermek suretiyle kendisine düşen vecibeyi zamanında yerine getirmiştir.*”²⁵⁴ diyerek hükümetin verdiği kararın zaruri olduğunu söylemiştir.

²⁴⁸ **Ayın Tarihi**, 31 Temmuz 1950.

²⁴⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 5, 20 Şubat 1951, s. 279; Mehmet Kürşad Ordu, **Amerikan Kamuoyunda Kore Harbi (1950–1953)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 76.

²⁵⁰ **Kore Harbinde Türk Silahlı...**, s. 417.

²⁵¹ Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası...**, s. 25.

²⁵² **Zafer**, 4 Aralık 1950.

²⁵³ Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, s. 33.

²⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. II, 1 Kasım 1950, s. 10.

TBMM aldığı kararlarla, birincisi 27 Kasım 1950, ikincisi 4 Aralık 1950 tarihinde olmak üzere iki kez Türk Tugayı'na minnet ve şükran duygularını iletmiştir. 27 Kasım 1950'de alınan kararlarla meclisin şükran duygusu şu sözlerle ifade edilmiştir;

“İmzamıza ve taahhütlerimize sadık bir millet olarak verdiğimiz isabetli bir kararla, Birleşmiş Milletler emrinde savaşmak üzere Kore'ye göndermiş olduğumuz şanlı tugayımızın iştirak ettiği bütün hareketlerde gösterdiği üstün kahramanlık ve elde ettiği iyi neticeler, yerli ve yabancı matbuatta ve ajanslarda takdir dolu ifadelerle büyük bir yer almaktadır. Millî Savunma Bakanlığımızın tebliğleri de bu hakikati teyit eylemektedir. Hakiki sulhu kurmak ve korumak azmiyle Birleşmiş Milletler etrafında toplanan demokrat cephe milletleriyle samimî bir işbirliği tesis eden aziz milletimizin, bu fedakâr ve cesur çocuklarının muvaffakiyetleri, bütün yurttta heyecan ve alâka ile takip dilmekte ve göğüsler iftiharla kabarmaktadır. Türk Milletinin hakiki rey ve iradesiyle teşekkül eden Büyük Meclisimizin de hissiyatı hiç şüphesiz bu merkezdedir. Tezahür eden bu duygu ile bayrağımızın şeref ve itibarını milletimize has liyakat ve vazife severlikle temsil eden evlâtlarımıza Büyük Meclisimizin selâm ve sevgilerinin, başarı temennilerimizle birlikte, duyurulmasının karar altına alınmasını saygı ile arz ederiz.”²⁵⁵

TBMM'nin Türk tugayına minnet ve şükran duygularını içeren 4 Aralık 1950 tarihli kararı ise şöyledir: *“Dünya sulhunu korumak ve kurmak ve bu suretle medeni insanlık âleminin emniyet ve huzurunu sağlamak yolunda Birleşmiş Milletler orduları saflarında parlayan ve bütün dünyada hayranlıklar yaratan süngüleriyle Kore'de şanlı tarihimize yeni bir hamaset ve şeamet destanı daha katan Plevne, Çanakkale ve Dumlupınar kahramanlarının yiğit evlatlarına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yürekten minnet ve şükran duygularının bir kere daha duyurulmasına oy birliği ile karar verilmiştir.”²⁵⁶*

Hükümetin Kore'ye asker gönderme kararını ve meclise danışılmamasını her fırsatta eleştiren muhalefet, 1 Kasım'da meclisin açılışıyla birlikte bu eleştirilerini meclis kürsüsünden daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. 1 Aralık'ta muhalefet lideri İsmet İnönü dış politika ile memleketin siyasi ve askeri meseleleri hakkında başbakan hakkında gensoru açılmasını teklif etmiştir. Yine aynı gün Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı ve Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu, Kore'ye

²⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. II, 27 Kasım 1950, s. 215.

²⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C.III, 4 Aralık 1950, s. 28–29.

gönderilen savaş birliği hakkında başbakan hakkında gensoru açılmasını istemişlerdir. İsmet İnönü'nün önergesi meclis içtüzüğüne uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu'nun önergesi ise 11 Aralık'ta görüşülmek üzere kabul edilmiştir.²⁵⁷

TBMM'de 6 Aralık'ta "*Birleşmiş Milletler Emrine Verilmek Üzere Askeri Birlikler Halinde Yabancı Ülkelere Gönderilecek Ordu Mensuplarının Aylık ve Ücretleriyle Çeşitli İstihkakları ve Birliğin Sair Masrafları Hakkında Kanun*" görüşmeleri sırasında hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Kanun tasarısı hakkında söz isteyen Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu, Kore'ye gönderilen Türk birliğinin masraflarının BM tarafından ödenmesi gerektiğini söylemiş ve BM emrine silahlı kuvvetler vermek üzere BM Güvenlik Konseyi ile üye devletler arasında antlaşmalar yapılmadığı için ancak Meclis'in kararıyla asker gönderilebileceğini belirterek konu hakkında hükümetten malumat istemiş ve bu görüşmeler sırasında hükümet ile muhalefet arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştır.²⁵⁸

11 Aralık'ta konu tekrar meclis gündemine alınmış ve daha önce Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu'nun vermiş oldukları soru önergesi okunduktan sonra Başbakan Menderes kürsüye gelerek BM ile yapılan güvenlik anlaşmalarını ile maddelerini²⁵⁹ hatırlatmış ve aynı zamanda 1924 Anayasası'na göre hükümetin böyle bir durum karşısında Bakanlar Kurulu kararı ile hareket edebileceğini ve hükümetin almış olduğu kararın da Anayasa'ya uygun olduğunu söylemiştir.²⁶⁰

Yine aynı gün, yani 11 Aralık'ta Mardin mebusu Kemal Türkoğlu, Başbakan

²⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C.III, 1 Aralık 1950, s. 1–6.

²⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C.III, 6 Aralık 1950, s. 56–64.

²⁵⁹ Başbakan Menderes'in bahsettiği BM Antlaşması'nın maddeleri şunlardır: 39. Madde: Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır. 40. Madde: Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. Madde gereğince önerilerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da salık vermeye değer gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir. 41. Madde: Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve BM üyelerini uymaya çağırabilir. 42. Madde: Güvenlik Konseyi, 41. Madde'de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliği korumak veya yeniden kurmak için yeterli olacak derecede hava, deniz ve kara kuvvetleri kullanmasını gerektirecek önlemler alabilir. 43. Madde: BM'nin tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile özel antlaşma ya da antlaşmalar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için silahlı kuvvetleri vermeyi ve her türlü kolaylıkta bulunmayı üslenmiştir. **Birleşmiş Milletler Antlaşması**, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, Ankara, Temmuz 2000, s. 18–19.'den akt. Sipahi, **Kore Savaşı...**, s. 86.

²⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 3, 11 Aralık 1950, s. 138–139.

Adnan Menderes'e Kore kararı alınırken Bakanlar Kuruluna danışılıp danışılmadığını sorması üzerine Menderes: *“Muhterem arkadaşlar, Kemal Türkoğlu arkadaşımızın sualini hakikaten garipsemiş olmanız iktiza ediyor. Diyor ki: Kore kararını alırken siz bir Heyeti Vekile kararı verdiniz mi? Kore kararı hakkında Heyeti Vekile kararının mevcut olması kadar tabî bir şey tasavvur olunamaz. Fakat sualinin şu kısmı daha acayıptir; diyor ki: Bu kararı, ittifakla mı ekseriyetle mi aldınız? Arkadaşlar derhal arz edeyim ki Kore kararı, Heyeti Vekile'nin mevcut azasının ittifakıyla alınmıştır.”*²⁶¹

Ana konusunu hükümetin Kore'ye asker gönderirken muhalefete danışmamış olmasından kaynaklanan tartışmaların oluşturduğu 11 Aralık günü, Birleşmiş Milletler emrine Kore'ye silahlı kuvvetler gönderilmesi hususunda hükümet tarafından verilen hukuki ve siyasi izahın yeterli olduğu 311 oyla kabul edilmiştir.²⁶² Oylama sonucunda bir konuşma yapan Başbakan Menderes: *“Kore meselesi hakkında Hükümetin vermiş olduğu karar ilan edildiği andan itibaren, memleketçe bilindiği andan itibaren bu kararın meşru olmadığı hakkında söylentiler, memleketin yüksek menfaatini haleldar edecek derecede zararlı olmakta devam edegeldi. Şimdi Hükümete vermiş olduğunuz itimat reyi ile Hükümetin almış olduğu kararın gayrimeşru olmadığını en salahiyyetli makam olarak tesbit etmiş bulunuyorsunuz”* sözleriyle Kore'ye asker gönderme konusunda hükümetin almış olduğu kararda haklı olduklarını dile getirmiştir.²⁶³

Mecliste hükümet ile muhalefet arasındaki tartışmalar sadece 1950 yılı ile sınırlı kalmamış ilerleyen yıllarda da muhalefet tarafından sürekli dile getirilmiştir. Muhalefetin göstermiş olduğu tepkiler daha çok hükümetin meclise danışmadan Kore'ye asker gönderme kararına yönelik olmuştur ve uzun yıllar bu konu tartışılmıştır. Bu konu üzerinden de aynı zamanda hükümetin iç ve dış siyaseti sürekli bir eleştiri konusu olmuştur. Örneğin 28 Kasım 1952 tarihli meclis görüşmeleri sırasında söz alan İsmet İnönü *“...biz iki defa istizah tavrı verdik. Bunlardan birisi, meclise danışmadan meclise ait olan kararı Hükümet tasahup edip, kullanarak Kore harbine girdik. Memleketin emniyeti, dış meselesi üzerinde umumi bir görüşme açılın, dendi. Kabul etmediler. Demek ki dış mesele üzerinde bir harp kararı verildiği gün, umumi müzakere açılın dedik kabul etmediler. İki buçuk sene sonra kendi beyanlarıyla memlekete verdikleri telaşlarla iç politika meselesi mühim bir mevzu halini aldı. Bunun üzerine*

²⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 3, 11 Aralık 1950, s. 151–152.

²⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. III, 11 Aralık 1950, s. 199–201.

²⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. III, 11 Aralık 1950, s. 199.

umumi bir müzakere açılınsın dedik, onu da kabul etmediler. Bu hükümet, iç ve dış politika üzerinde muhalefetin talebi üzerine müzakere açar mı açmaz mı?” sözleri ile hükümeti eleştirmiştir.²⁶⁴ Ancak bütün bu eleştiriler karşısında hem hükümet hem de Cumhurbaşkanı Celal Bayar alınan kararın doğruluğuna vurgu yapmışlardır. 1 Kasım 1954 tarihinde meclis açılış konuşmasında Celal Bayar muhalefetin yapmış olduğu eleştirileri göz ardı ederek “Kore kararımızın isabeti artık bugün kimse tarafından münakaşa dahi edilmemektedir” diyerek Kore’ye asker gönderilmesi konusundaki düşüncesini tekrar dile getirmiştir.²⁶⁵ Yine 1955 yılı Aralık ayında meclis konuşması sırasında İsmet İnönü, bu sefer eskisi kadar sert bir üslup kullanmadan ve hatta hükümetin Kore’ye asker göndermesini isabetli bulduğunu söylemiştir. Ancak, yine meclise danışılmadığını şu sözlerle dile getirerek hükümeti eleştirmiştir; “Kore’den bahsediyorlar. Diyorlar ki, siz Kore’ye gitmek istemiyordunuz biz gittik, şu kadar itibar temin ettik (Soldan; Yalan mı sesleri) eski münakaşa, evet Kore’ye gittin. İsbet ettin. Ama Büyük Millet Meclisi karar vermeden gittin.”²⁶⁶

Türkiye’nin BM’nin çağrısı üzerine Kore savaşına asker gönderme kararı olumlu olumsuz pek çok eleştiri almıştır. Ancak sonuç ne olursa olsun Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmesinde önemli bir basamak olmuştur.

B. NATO’ya Giriş

1. Kuruluş Amacı ve Türkiye

II. Dünya Savaşı’nın sonunda Almanya’nın Müttefik kuvvetlerine teslim olmasıyla birlikte Kıta Avrupa’sında beş yıldır süren savaş son bulurken, Uzak Doğu’da halen devam etmekteydi. Fakat Uzak doğu’daki bu savaş da fazla uzun sürmemiş, Amerika’nın savaşın sonlarına doğru geliştirmiş olduğu nükleer silahları Japonya’ya karşı kullanması ile sona ermiştir. Savaşın sonucunda dünyada siyasi anlamda yeni bir düzen kurulmuştur. Savaş öncesinin Avrupa merkezli dünya liderleri olan İngiltere, Fransa ve Almanya savaşın neden olduğu büyük yıkım nedeniyle dünya siyaset sahnesinde ikinci plana itilirken, iki kutup olarak adlandırılan Amerika ve Sovyetler Birliği hem siyasi ve ekonomik hem de askeri bakımdan dünya lideri iki büyük güç

²⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 17, 28 Kasım 1952, s. 386.

²⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 2, 1 Kasım 1954, s. 16.

²⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 8, 16 Aralık 1955, s. 325.

olarak ortaya çıkmışlardır.²⁶⁷ Bu savaş sonrasında dünyada uluslararası sistem köklü bir değişim geçirmiş ve bu değişim de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Avrupa ülkelerinin savaştan oldukça zayıflamış olarak çıkmaları ve aynı zamanda etkili bir güvenlik sisteminin bulunmayışı, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa üzerinde nüfuz kurmalarına imkân sağlamıştır.²⁶⁸

Sovyet Rusya'nın II. Dünya Savaşı sonrası bir barış düzeninin kurulmasından ziyade, mümkün olduğu kadar geniş alanları Komünist kontrol altına sokmak istemesi sonucu, Amerika'yı Sovyetlere karşı durdurma politikası içine sokmuştur.²⁶⁹ Ayrıca Batı Avrupa devletleri de, II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik açıdan yeniden yapılanmalarına devam ederken, Sovyetler Birliği'nin komünizmi kabul ettirme politikalarından da endişe duymaya başlamışlardır. Savaşın bitmesiyle birlikte askeri yapılarını küçültmeye ve bu alandaki yatırımlarını azaltmaya başlayan batılı ülkeler, Sovyetler Birliği'nin, ordusunu güçlendirmekte kararlı olduğu görünce, endişeye kapılmışlardır. Üstelik Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın şartlarına uymayan ve savaşın sonunda varılan uluslararası uzlaşmaları ihlal eden Sovyetlerin, diğer ülkelerin bağımsızlıklarına saygı göstermediğini ve özgür demokratik toplumlar için kabul edilemez bir ideolojik yola girdiğini göstermiştir.²⁷⁰ Böylece, başta Amerika olmak üzere, ciddi bir Sovyet yayılması ve baskısı altında tehlikede hissedilen diğer Avrupa devletleri, güvenliklerini ve bağımsızlıklarını koruyacak çözüm arayışları içine girmişlerdir. İşte bu arayış ve gelişmeler Kuzey Atlantik Anlaşma Teşkilatı'nın (NATO) doğuş sebeplerini oluşturmaktadır.

1945 yılı sadece savaşın sonu olmakla kalmamış, aynı zamanda yayılcı emeller güden Sovyetler Birliği'nin de büyük bir güç olarak dünya sahnesine çıkış yılı olmuştur. Sovyet tehdidine maruz kalan ülke yalnızca Türkiye olmamıştır. Yunanistan ile İran da benzer bir tehdit ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu üç ülkeye karşı ortaya çıkan Sovyet baskısı aynı zamanda Batı'nın Balkanlar ve Ortadoğu'daki çıkarlarına da ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı.²⁷¹ Böyle bir durum başta Amerika olmak üzere Avrupa

---

²⁶⁷ Alptekin Molla, **NATO Savunma Politikaları Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Analizi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 5

²⁶⁸ Abdülkadir Baharççek, "Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 57.

²⁶⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 448.

²⁷⁰ Feride Fatma Bilgili, **Geçmişten Günümüze NATO**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008, s. 4-5.

²⁷¹ Baharççek, "Soğuk Savaşın Sona Ermesinin... , s. 62.

ülkelerinin dünya siyasetine taban tabana zıttı. Çünkü Balkanlar ve Ortadoğu bu ülkelerin nüfuzu altına almak istedikleri ve çıkarlarının olduğu bölgelerdi.

Aslında II. Dünya Savaşı sonrası 1945 yılında, uluslararası barış ve güvenliği sürdürmek ve aynı zamanda uluslararası işbirliğini kurmak amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) teşkilatı kurulmuştu. Ancak bu teşkilat üslendiği görevi tam anlamıyla yerine getiremedi. Çünkü bu teşkilatın kurucu üyelerinden olan Sovyetler Birliği, ne zaman Sovyet yayılmasını zorlaştıracak ya da engelleyecek mahiyette bir karar alınmak istendiyse, kendisine verilen veto hakkını kullanarak, kendi aleyhine alınacak kararları çıkmaza sürüklemiştir. Öyle ki 1949 yılında otuzu bulan vetosuyla Sovyetler Birliği, BM'ye ümit bağlayan Avrupa devletlerinin, ümitlerini ortadan kaldırmıştır.²⁷² Durum böyle olunca Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma sistemi kurulmasından başka çare olmadığı görülmüştü. Bu yönde ilk girişim beş Batı Avrupa devleti İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan gelmiş ve 1948'de Batı Avrupa Birliği adında bir pakt oluşturulmuştu.²⁷³ Ancak bu devletler savaştan çok yorgun çıktıkları için bu pakt istedikleri etkiyi gösterememiştir. İşte tüm bu sebeplerden dolayı, Avrupa devletleri Sovyet tehdidi karşısında Amerika'yı da içine alacak geniş bir güvenlik örgütü oluşturma yönünde çabalarını artırmışlardır. Bu yöndeki girişimler Amerika'nın da olumlu yaklaşımı sonucu 10 Batı Avrupa ülkesi (İngiltere, Fransa, İtalya, Danimarka, Portekiz, İzlanda, Norveç, Hollanda, Belçika, Lüksemburg) ile Kanada ve Amerika'nın katılımıyla 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü'nün kurulmasıyla sonuçlanmıştır.²⁷⁴ NATO Antlaşması, kurucu üye devletlerin meclislerinde onaylandıktan sonra 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girmiştir.²⁷⁵

²⁷² Mert Özışıklı, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Girişi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2009, s. 85.

²⁷³ Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 391-392.

²⁷⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 448; Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 392; Molla, **NATO Savunma Politikaları...**, s. 8; **NATO El Kitabı**, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 1995 s. 204'den akt. Bilgili, **Geçmişten Günümüze NATO**, s. 28.

²⁷⁵ Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan...**, s. 188. Üye devletler arasında yapılan anlaşma şu maddeleri içermektedir:

“Bu antlaşmanın tarafları Birleşmiş Milletler Yasası'nın amaç ve ilkelerine sadık kalacaklarını ve tüm halklar ve tüm hükümetlerle barış içersinde yaşamak istediklerini teyit ederler. Taraflar, kendi halklarının özgürlüklerini, ortak mirasını ve uygarlığını, demokrasi, bireysel özgürlük ve hukuk devleti ilkelerine bağlı kalarak korumaya kararlıdırlar. Taraflar, Kuzey Atlantik bölgesinde refahı ve istikrarı geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Taraflar, barış ve güvenliğin korunması ile toplu savunma yönünde verecekleri çabaları ortaklaştırma konusunda kararlıdırlar. Taraflar, bu nedenle aşağıdaki Kuzey Atlantik Antlaşması üzerinde mutabık kalmışlardır:

Madde 1

Birleşmiş Milletler Şartında belirtildiği üzere taraflar, uluslararası barış ve güvenlik ile adaleti

tehlkeye atmadan ve kendi uluslararası ilişkilerinde BM'nin amaçlarına ters düşen bir şekilde tehdit ya da güç kullanımından kaçınarak, barışçı yollarla çözümlenmek amacıyla müdahil olabilecekleri herhangi bir uluslararası uzlaşmazlığı çözme girişiminde bulunacaklardır.

Madde 2

Taraflar, kendi bağımsız kurumlarını güçlendirerek, bu kurumların kuruluş amaçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayarak ve istikrar ve refah koşullarını iyileştirerek barış ve dostluk içindeki uluslararası ilişkilerin daha da geliştirilmesine katkıda bulunacaklardır. Kendi uluslararası ekonomi politikalarında çatışmaları ortadan kaldırmaya çalışacak ve üyelerinin bazıları ya da tümü arasında ekonomik işbirliğini teşvik edecektir.

Madde 3

Bu Antlaşmanın hedeflerine daha etkin bir şekilde ulaşabilmek için Taraflar, ayrı ayrı ve ortaklaşa olarak, sürekli ve etkin kendi kendine yardım ve karşılıklı yardımlar anlamında, silahlı saldırılara direnmede kendi bireysel ve kolektif kapasitelerini geliştirip, güçlendireceklerdir.

Madde 4

Taraflar, içlerinden herhangi birinin siyasal bağımsızlık ve güvenliği, toprak bütünlüğü tehdit altına girdiğinde, içlerinden birinin talebi durumunda bir araya gelerek durumu müzakere edeceklerdir.

Madde 5

Taraflar, Avrupa veya Kuzey Amerika'daki üyelerinden biri ya da daha fazlasına karşı silahlı bir saldırıyı, anlaşma taraflarının tümüne yapılmış sayacakları konusunda mutabık kalmışlar ve sonuç olarak ta böyle bir silahlı saldırı gerçekleştiği takdirde, taraf devletlerin her biri, BM Şartının 51. maddesinde belirtilen toplu veya bireysel savunma hakkının kullanılmasında saldırının muhatabı olan taraf ya da taraflara derhal karşı saldırı konumuna geçerek yardım edecek, ve diğer taraflarla işbirliği içersinde silahlı güç kullanımı, Kuzey Atlantik Bölgesinin güvenliğinin devamının sağlanması da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemleri düzenleyeceklerdir. Böyle herhangi bir saldırı ve alınan bütün önlemler acilen Güvenlik Konseyine rapor edilecektir. Bu önlemler, Güvenlik Konseyinin durumu çözüme kavuşturmak ve uluslararası barış ve güvenliği sürdürmek için gerekli adımları atması halinde bu önlemlere son verilecektir.

Madde 6

5. Maddenin amacıyla ilgili olarak, taraflardan biri ya da daha fazlasına yapılacak silahlı bir saldırının "silahlı saldırı" kapsamına girmesi için gereken koşullar aşağıdadır:

Avrupa veya Kuzey Amerika'daki, Fransa'nın Cezayir bölgelerindeki, Türkiye'deki veya Kuzey Atlantik Bölgesinin Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde kalan kısmında yerleşik Antlaşma tarafları ya da onların idaresi altındaki her hangi bir adanın toprak bütünlüğünü tehdit eden silahlı saldırılar; Antlaşmanın yürürlük tarihinden itibaren, Akdeniz veya Kuzey Atlantik Bölgesinin Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde kalan kısmında, taraf ülkelerin işgal güçlerinin bulunduğu Avrupa'daki herhangi bir bölgede ya da bu toprakların üzerinde Antlaşma Taraflarına ait uçak, araç ya da güvenlik güçlerine yönelik silahlı saldırılar.

Madde 7

Bu Antlaşma, tarafların üyesi bulunduğu BM Şartı altında bulunulan taahhütler ya da Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin devamı için üstlendiği öncelikli sorumluluğu etkileyecek biçimde yorumlanamaz.

Madde 8

Antlaşmanın bütün tarafları, tarafların kendi aralarında veya üçüncü bir devletle imzalanmış olup halen yürürlükte olan uluslararası anlaşmalardan hiç birinin bu Antlaşmanın hükümleriyle çatışmadığını ve ileride de bu antlaşmayla çatışacak hiçbir uluslararası angajmana taraf olmayacaklarını deklare ederler.

Madde 9

Taraflar burada antlaşmanın uygulanmasıyla ilgili meseleleri görüşmek üzere ve her birinin temsil edileceği bir Konsey kurmuşlardır. Konsey, her an ihtiyaçları karşılayabilecek bir şekilde organize edilecektir. Konsey, gerekli olabileceğinden hareketle bazı alt kurullar oluşturacaktır ve bu çerçevede derhal bir Savunma Komitesi kuracak ve Madde 3 ile Madde 5'in uygulanması için Komiteye öneriler getirecektir.

Madde 10

Taraflar, oy birliği ile karar almaları halinde, her hangi bir diğer Avrupa devletini bu Antlaşmanın ilkelerini daha ileriye taşıyacak pozisyonda olması ve Antlaşmaya dahil olarak Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunması koşuluyla davet edebilir. Davet edilen her hangi bir devlet, Antlaşmaya dahil oluşunu belgeleyen enstrümanını ABD Hükümetine depozit ederek antlaşmaya taraf

NATO Avrupa merkezli bir organizasyon gibi görünmekle beraber özellikle kurulduğu yılların dünya konjonktürü göz önüne alındığında, Amerika'nın Avrupa'ya Sovyetlere karşı koruma altına aldığı bir şemsiye olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Avrupa'da başlayan bloklaşma sürecinin de kurumsal açıdan başlangıcını teşkil etmekle birlikte, Avrupa kıtası için Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarıyla başlayan bir sürecin de sonucu olarak değerlendirilebilir.

Batılı devletlerin muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamaları, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerinden hala endişe duyan ve 1947 yılından beri Amerika'dan yardım almakta olan Türkiye'de de ilgi uyandırmıştı. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları sonrasında ABD ile ekonomik, siyasal ve askeri olarak bir ittifak politikası izlemiş olan Türkiye'nin, kurulan bu paktın dışında kalması, geçmişte Sovyetler karşısında yeterli desteği bulamamış olmasının da etkisiyle güvenlik endişelerini tekrar gündeme getirmiştir. Sovyet tehditleri karşısında yalnız kalmak ve Amerikan yardımının azalması ihtimali Türkiye'yi Pakta doğru yönelten iki önemli nedendir.²⁷⁶

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın hazırlıkları sürerken Türkiye'nin NATO dışında kalabileceğini düşünen Türk Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin Atlantik

---

olur. ABD, böylesi bir giriş enstrümanının depozit edildiği bilgisini bütün taraflara iletacaktır.

Madde 11

Bu anlaşma, taraf ülkelerin yasalarına geçirilecek ve antlaşmanın hükümleri, tarafların kendi ülkelerinde yürürlükte olan anayasa süreçlerine uygun olarak uygulanacaktır. Ülkelerde bununla ilgili çıkarılan uyum yasalarına ilişkin resmi belgeler olabildiğince kısa bir süre içinde ABD'ye depozit edilmek üzere gönderilecektir, ABD de her seferinde tüm diğer tarafları durumdan haberdar edecektir. Antlaşma, antlaşmayı kendi ülke yasalarına geçiren büyük taraf devletlerarasında derhal yürürlüğe girecektir ve bu ülkeler arasında Belçika, Kanada, Fransa, Luxemburg, Hollanda, İngiltere ve ABD bulunmaktadır. Uyum yasalarını daha sonra çıkaran taraf devletler için ise antlaşma, uyum yasalarının çıkarıldığına dair resmi belgelerin depozit edildiği tarihte yürürlüğe girecektir.

Madde 12

Antlaşmanın 10 yıllık yürürlük süresi sonunda ya da bu sürenin bitiminden itibaren herhangi bir zamanda, taraflardan birinin talebi halinde, taraflar antlaşmayı gözden geçirmek üzere müzakerelerde bulunacak, bunu yaparken, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için BM Şartı'na bağlı olarak yapılmış bölgesel düzenlemelerin yanı sıra evrensel kalkınma da dahil olmak üzere Kuzey Atlantik Alanındaki barış ve güvenliği etkileyen faktörleri dikkate alacaklardır.

Madde 13

Antlaşma 20 yılını doldurduktan sonra, taraflardan birinin antlaşmadan çekilmek istemesi halinde, çekilme talebinin ABD'ye iletilmesini takip eden 1 yılın ardından taraf devlet antlaşmadan çekilmiş olacaktır. ABD, kendisine iletilen her bir çekilme talebini diğer taraflara iletacaktır.

Madde 14

*İngilizce ve Fransızca çevirileri eşit düzeyde güvenilir olan bu antlaşma metni ABD Hükümeti arşivlerinde saklanacaktır. Antlaşmanın resmi onaylı fotokopileri ise antlaşmanın diğer imzacı devletlerine iletilecektir." Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 119–123; <http://www.nato.int> (NATO Resmi İnternet Sayfası)*

²⁷⁶ Gönlübol ve Ülman, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 221–225.

Antlaşması'na katılması mümkün olmayacaksa, Türkiye, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin dahil olduğu bir Akdeniz güvenlik sisteminin oluşturulması gerektiğini açıklamıştır.²⁷⁷ Sadak'ın yapmış olduğu bu açıklamanın ardından, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin de, ABD Dışişleri Bakanı yardımcısı ile görüşerek Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda temaslara başlamıştır. Ancak görüşmelerden Türkiye lehine bir sonuç çıkmamıştır. Çünkü ABD Dışişleri Bakanı yardımcısı, Kuzey Atlantik Birliği'nin dilleri, kültürleri ve dünya görüşleri ortak devletlerin bağlı oldukları ortak manevi değerleri savunmak için bir araya geldiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'de bulunan Türkiye'yi Atlantik Paketi'ne alamayacaklarını söyleyerek, Türkiye'nin NATO'ya katılma isteğine olumsuz bir yanıt vermiştir.²⁷⁸ Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman Türkiye'nin NATO'nun dışında bırakılmak istenmesini şu şekilde açıklamaktadırlar: *“Bir kere, NATO üyesi İskandinav devletleri ve Benelux ülkeleri, Türkiye'nin NATO'ya katılmasının kendilerini günün birinde pek az ilgili oldukları Doğu Akdeniz'de bir savaşa sürüklemesinden korkmuşlardır. İkincisi, NATO üyeleri, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarının kendilerine bu teşkilat çevresinde yapılan Amerikan yardımlarını bölmesinden çekinmişlerdir. Üçüncüsü, bazı üyelere göre Kuzey Atlantik Anlaşması yalnızca bir savunma paketi değil, gelecekte kurulacak bir Kuzey Atlantik Topluluğu'nun çekirdeğidir. Oysa gene bu üyelere göre Türkiye ve Yunanistan ne kültür ne de gelenek bakımında bir Atlantik devleti değildir. Nihayet bu iki devletin NATO'ya alınmasına karşı en büyük itiraz İngiltere'den gelmiştir. Çünkü İngiltere'nin Ortadoğu'nun savunması konusunda kendine göre düşünce ve görüşleri vardır.”*²⁷⁹

Türkiye'nin NATO'ya katılmasına NATO'nun küçük üyelerinden itirazlar olmuştur. Ancak bu işe en fazla itiraz edenlerin başında İngiltere gelmiştir. Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler Sovyet tehdidine en fazla ve en ağır şekilde maruz kalan Türkiye'nin NATO'ya katılması halinde, Sovyetlerin buna sert bir tepki göstererek hemen bir savaş yoluna gitmesinden çekinmişlerdir. Bu devletlerin yapmış oldukları itirazlar Türkiye'nin NATO'ya katılmasında geciktirici bir faktör olmuştur. İngiltere'nin itiraz sebepleri ise bambaşkadır. İngiltere, Süveyş Kanalı

²⁷⁷ Ömer Metin, **Demokrat Parti Dönemi Türk-İngiliz ilişkileri(1950-1960)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006, s. 40.

²⁷⁸ Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl...**, s. 13-14.

²⁷⁹ Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965”, **Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXI S. I. , 1966, s. 147-148.

üzerindeki menfaatlerinden vazgeçmek istemiyor ve Türkiye'yi de Ortadoğu'da kurmayı planladığı bir savunma teşkilatı içine dahil etmek istiyordu. Mısırın da katılacağı bu savunma sistemi içinde İngiltere, Süveyş'te kalma yetkisini elde edecekti. Hâlbuki Türkiye bakımından önemli olan, Amerika'nın fiili garantisini sağlayabilmektir. Bu sebeple Türkiye, Ortadoğu savunma sistemine katılmakla beraber NATO üyeliği için de ısrar edince İngiltere, Ortadoğu savunma sistemine katılması şartı ile Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye başladı.²⁸⁰

2. Türkiye'nin NATO'ya Girişi

II. Dünya Savaşı sonrasında zor bir dönem yaşayan Türkiye için NATO üyeliği önemli bir çıkış yolu olarak görülmüştür. DP'nin iktidara gelir gelmez NATO üyeliği ve Amerika'nın yanında olmayı bir hedef haline getirmelerinde Türkiye'nin maruz kaldığı Sovyet baskısı ve duyulan güvenlik endişesi kadar, bunun kendileri için önemli bir iç politika malzemesi olması da etkili olmuştur. DP, 1950 seçim kampanyası sırasında yaptıkları konuşmalarda NATO'ya katılmayı aynı zamanda demokratik düzenin geleceğini güvence altına almak için de kaçınılmaz bir teşebbüs olarak görmüşlerdir.²⁸¹

Avrupa'dan istediği desteği alamayan Türkiye, güvenliğini sağlayabilmek adına tek çıkar yolun NATO bünyesine girmekte olduğunu görmüş ve bundan sonra pakta girebilmek için büyük çaba sarf etmiştir. Aslında CHP döneminde başlayarak DP döneminde de pakta dahil olabilmek için yoğun çaba gösterilmesinin tek sebebi güvenlik endişesi değildir. Özellikle DP döneminin yöneticilerinin, Batı'ya sıkı sıkıya bağlanmak istemelerinin sebeplerinden birisi de Batı'da kurulan siyasal, askeri ve ekonomik örgütleri bir dünya görüşü olarak yorumlamaları olmuştur. Türkiye'nin NATO'nun dışında bırakılması, aynı zamanda bir uygarlık düzeninin dışında bırakılması şeklinde de yorumlanmıştır. Örneğin Celal Bayar 1956 yılında verdiği bir demeçte: “*Biz Atlantik camiası ruhunun hür dünyayı harp afetinden koruyacak, bekasını temin edecek, onu maddi ve manevi yükselmeye ulaştıracak ve bütün cihana şamil şekilde tecelli etmesi halinde insaniyetin yegâne necat yolunu teşkil edecek bir ruh olduğuna inanıyoruz*”²⁸² açıklamasını yapmıştır.

²⁸⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 519.

²⁸¹ Sedef Bulut, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 41, Ankara, 2008, s. 40.

²⁸² Gönlübol ve Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945–1965”, s. 157.

1950 yılına gelindiğinde NATO, Türk dış politikasında en önemli yeri teşkil ederken, 1950 genel seçimlerinin de yaklaşmış olması ile birlikte NATO konusu seçimler öncesi iktidar ile muhalefet arasındaki rekabetin kızışmasına neden olmuştur. CHP hükümeti, Türkiye’yi NATO’ya sokarak seçimler öncesi puan toplamak niyetindeydi. Demokrat Parti ise, CHP yönetimini Türkiye’yi “Batılı Demokratik Cepheye” dâhil edememekle suçluyordu. Tüm bu gelişmeler yaşanırken 2 Mart 1950 tarihinde Amerika’nın Akdeniz filosuna ait savaş gemilerinin bazıları, İstanbul ve İzmir limanlarını ziyaret etmiş ve bu ziyaret Türkiye’nin ABD’ye karşı duyduğu güveni daha da artırmıştır.²⁸³ Akşam gazetesi 9 parçadan oluşan Amerikan filosunun gelişini iki gün boyunca manşetten vermiştir.²⁸⁴ Cumhuriyet gazetesi ise Amerikan filosunun gelişini şu şekilde yorumlamıştır: “*Dost Amerikan devletinin Akdeniz filosu iki grup halinde İstanbul ve İzmir limanlarını ziyaret etmektedir. Güvertesinde Japonya’nın teslim şartlarını imzaladığı tarihi Missouri zırhlısının 5 Nisan 1946’da İstanbul’u ziyaretinden beri her yıl Amerika’nın Akdeniz filosuna mensup gemileri, küçük veya büyük gemiler halinde limanlarımıza geliyor. Bu defaki ziyaretin şimdiye kadar yapılanlardan farklı Akdeniz’deki Amerikan filosu büyük kısmının aynı zamanda İstanbul ve İzmir’i ziyaret etmekte olmasıdır. Esasen 20 kadar gemiden mürekkep olan Akdeniz filosuna mensup 14 gemilik bir deniz kuvvetinin iki mühim Türk limanında bulunmasını sadece bir nezaket ve dostluk ziyareti addetmeye imkân yoktur. Bu ziyaretin siyasi bir manası da vardır. Bu siyasi mana dost Amerika’nın Yakın ve Ortadoğu’da demokrasi cephesinin kalesi olan Türkiye’ye büyük ehemmiyet ve kıymet verdiğini bir defa daha göstermesinden başka bir şey değildir.*”²⁸⁵ Zafer gazetesi ise Amerikan filosunun gelişini “Dokuz Harp Gemisi İstanbul’da” haberi ile duyurmuştur.²⁸⁶

Bu gelişmelerin yaşanmasının ardından Türkiye, NATO’ya ilk resmi başvurusunu CHP döneminde 11 Mayıs 1950’de yapmıştır.²⁸⁷ Türkiye, NATO’ya girmek istemesinin nedenlerini şöyle sıralamaktaydı:

1- Ortadoğu’da Arap devletleri, İsrail’le savaş halinde bulduklarından teknik olarak Doğu Akdeniz Paktı kurulamaz.

²⁸³ Özışıklı, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası...**, s. 115.

²⁸⁴ **Akşam**, 2–3 Mart 1950.

²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 3 Mart 1950.

²⁸⁶ **Zafer**, 3 Mart 1950.

²⁸⁷ Alpaslan Eker, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler ve Türkiye’nin NATO’ya Giriş Süreci (1945–1952)**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007, s. 70; Özışıklı, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası...**, s. 116.

2- Arap Birliği içindeki ülkeler kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bu sebeple sözü edilen pakta oybirliğiyle giremezler.

3- 1936 tarihli İngiliz-Mısır Antlaşması'nın yarattığı sorunlar ortadan kaldırılmadıkça, Mısır'ın İngiltere ile aynı savunma örgütünde yer alması beklenemez.

Türkiye'nin NATO'ya girmek için öne sürdüğü bu gerekçeler ABD, İngiltere ve Fransa tarafından olumlu karşılanmamış ve Türkiye bir süre daha NATO dışında kalmaya devam etmiştir.²⁸⁸

Türkiye'nin NATO'ya başvurmasından 3 gün sonra, yani 14 Mayıs 1950'de seçimler yapılmış ve CHP iktidarı DP'ye devretmiştir. DP iktidarı devralmasından kısa bir süre sonra 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı patlak vermiştir. BM'nin çağrısı üzerine Türkiye bu savaşa 4500 kişilik bir birlik göndermeyi kararlaştırmıştır.

Türkiye 11 Ağustos 1950'de NATO'ya katılmak için ikinci müracaatını yapmıştır. Fakat Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte yaptığı bu müracaat 1950 Eylül'ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiştir. Buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan'ı Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlemlerine katılmaya çağırma kararı almıştır.²⁸⁹ Yani bu plana göre Türkiye, doğrudan NATO'ya üye olmayacak, ama Akdeniz'le ilgili bir sorun olursa askeri olarak yardımına başvurulacaktır. Bu konu ile ilgili Akşam gazetesi şu habere yer vermiştir: “Üçler Atlantik Paktına alınmamamıza karar verdiler; Amerika, Büyük Britanya ve Fransa Dışişleri Bakanları Türkiye ile Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı arasında özel askeri münasebetler kurulmasını kararlaştırmışlardır. 3 büyüklerin Dışişleri Bakanları bugün Türkiye'nin Atlantik ittifakına üyelik müracaatını müzakere etmişler ve bu devletin üyeliğe kabul edilmemesine karar vermişlerdir. Karar başlıca iki sebebe dayanmaktadır: 1- Türkiye Atlantik bölgesine dâhil değildir. 2- Atlantik devletleri antlaşma taahhütlerini genişletmekte teyakkuza hareket etmelidirler.”²⁹⁰

Cumhuriyet gazetesi ise haberi şu şekilde vermiştir: “Üçler Konferansı dün akşam sona erdi. Bakanların Atlantik Paktına girmemize dair teklifi tasvip etmedikleri bildiriliyor.”²⁹¹

Türkiye'nin Atlantik Paktına alınmaması sonrası Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü,

²⁸⁸ Metin, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 41–42.

²⁸⁹ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 229.

²⁹⁰ **Akşam**, 15 Eylül 1950.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1950.

istifa edeceği söylentileri üzerine şu açıklamayı yapmıştır: “Sakın bunları uyduranlar komünistler olmasın... Benim bu karar dolayısıyla teessüre kapıldığımı uyduranlar bir hayal peşinde koşmaktadırlar. Bu meseleden dolayı istifaya kalktığımı söylemek kadar da büyük gaflet eseri olamaz. Ben bu akşam ne Cumhurbaşkanı ile ne de Başbakanla bu mevzuda olağanüstü bir görüşme yapmış değilim. Atlantik paktına alınmamız hakkında CHP hükümetlerinin yaptığı bazı teklifler de vaktiyle reddedilmişti. Onlar o zaman toptan istifa mı ettiler? Bu mesele şahıslara ait değildir. Hükümetlerle ilgilidir. Esasen Atlantik paktına alınmamamız keyfiyeti, bizi büyük teessüre sevk edecek mahiyette olamaz. Hele bir beklenilsin. Onlardan bize gelecek yeni teklifler vaki olabilir. Kaybedilmiş hiçbir şey yoktur.”²⁹²

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Türkiye NATO’ya tam üye olarak kabul edilmemiş fakat Akdeniz’in savunulması konusunda bir ortaklık teklif edilmişti. Türkiye sadece Akdeniz bölgesinin savunulması için bile olsa NATO çalışmalarına katılmaktan memnundu. Çünkü bu tür adımların gelecekte NATO üyeliği yolunda olumlu sonuçlar vereceği düşünülmekteydi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1950’de meclis açılış konuşmasında bu konuya şu şekilde temas etmiştir: “Kezalik, sulh davasına candan bağlı olan memleketimiz, halen tecavüze karşı en müessir emniyet teşkilâtı addettiği ve günden güne daha sağlam esaslara istinat ettirilmesine gayret edildiğini memnunlukla gördüğü Atlantik Paktı’nın inkişafını büyük bir alâka ile takip etmekte ve bu emniyet sisteminin takviyesi için âkid devletlerle işbirliğine amade bulunmaktadır. Harbi, sulh gibi bölünmez bir bütün sayan Türkiye bu savunma sisteminin Doğu Akdeniz’e teşmilini arzu etmektedir. Zira hâdiseler, ezcümle Kore Harbi, tecavüz kuvvetlerinin emniyet sisteminde açık bırakılan gediklere teveccüh eylediğini bir kere daha göstermiştir. Bu itibarla Türkiye Doğu Akdeniz’in bu sistem içinde ahden alınmasını ve bu suretle fasulasız bir istikrar ve sulh cephesinin kurulmasını temenni etmektedir. Bunun tahakkuku için ilgili memleketler nezdinde şimdiye kadar yapılmış olan siyasi teşebbüsler tamamen neticesiz kalmamış ve sayın milletvekillerinin de bildikleri gibi, Atlantik Paktı Konseyi adına Amerika Birleşik Devletleri Hariciye Nazırı, Şimali Atlantik Paktı teşkilâtının Akdeniz müdafaasıyla ilgili askerî plânlaştırma mesaisi safhasına iştirake, Türkiye Hükümetini davet etmiştir. Hükümetimiz Doğu Akdeniz istikrarının idamesi hususunda Türkiye’nin oynamakta

---

²⁹² Akşam, 16 Eylül 1950.

olduğu mühim role işaret eden Konseyin bu arzusunu, Türkiye'nin mezkûr plânlaştırma mesaisine iştirakinin Akdeniz müdafaasına manalı surette medar olacağı kanaatine istinat, ettirdiğini nazarı dikkate alarak, zaten politikasını, güvenliği ve barışı müessir şekilde korumaya hizmet esasında teksif etmiş olduğu için, bu mesaiye katılmaya karar vermiştir. Bu temasların Akdeniz sahasının emniyeti için, gerek askerî, gerek hukuki bakımlardan semereli neticeler vereceğini ümit ediyoruz.”²⁹³

Türkiye'nin pakta katılma isteğinin NATO Konseyi tarafından geri çevrilmesinin ardından çalışmalara ara verilmemiştir. 23 Nisan 1951 tarihinde Paris, Londra ve Roma Büyükelçileri Türkiye'ye çağrılarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında bu konuda bir toplantı düzenlenerek, yapılması gerekenler değerlendirilmiştir. Akşam gazetesinin haberine göre: *“Bu toplantıda memleketimizin İngiltere, Fransa ve İtalya ile münasebetleri, Akdeniz ve Atlantik Paktları meseleleri gözden geçirilmiş ve bu devletlerin Türkiye'nin emniyeti bahsinde fikir ve kanaatleri hakkında alakalı büyükelçiler müşahedelerine müntehid izahat vermişlerdir. Hatırlarda olduğu üzere Türkiye'nin Atlantik Pakta alınması için vaki talebimize dair gazetelerde birçok tefsirler intişar etmiştir. Bu hususta Türk nokta-i nazarı malum olduğundan yeni bir karar alınması bahis mevzuu olmamak lazım gelir. Bu bakımdan Türkiye'nin emniyeti davası her cepheden mütalaa edilmiş, gerek Atlantik Pakta muvacehesindeki durumumuz gerek bir Akdeniz Pakta kurulması hakkında görüşümüz ve Birleşik Amerika ile ahdi bir şekilde bağlanmak hususundaki vaziyet etraflı bir şekilde gözden geçirilmiştir.”²⁹⁴*

Türkiye'nin Atlantik Pakta'na başvuru süreci gazetelerde de yerini almıştır. 3 Ağustos 1950 tarihli Hürriyet Gazetesi “Atlantik Pakta Girmek İçin Dün Resmen Müracaatta Bulunduk” başlığını atmıştır.²⁹⁵ Yaklaşık bir yıl sonra ise, Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman 24 Mayıs 1951 tarihli yazısında, Türkiye'nin Atlantik Pakta'na girmesinde menfaatimizin olup olmadığını sorgulamış ve siyasi bakımdan evet, askeri bakımdan ise hayır cevabını vermiştir.²⁹⁶

1951 yılından itibaren Amerika, Türkiye'nin NATO'ya alınması konusundaki politikasını değiştirmeye başlamıştır. Amerika'nın politikasındaki değişim

²⁹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 2, 1 Kasım 1950, s. 10–11.

²⁹⁴ **Akşam**, 24 Nisan 1951.

²⁹⁵ **Hürriyet**, 3 Ağustos 1950.

²⁹⁶ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. IV**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 23, s. 4123.

sebeplerinden birisi şudur: Amerikalı hava uzmanları Türkiye'nin ittifaka alınmasını önemle istiyorlardı. Çünkü Türkiye ittifaka alınmadığı takdirde, ülkesindeki hava üslerinin Batılı devletlere kiralanmasına muhalefet ediyordu. Amerikalı hava uzmanları Sovyetlerin Batı Avrupa'ya saldırımları halinde Türkiye NATO üyesi olduğu takdirde bu ülkedeki üslerden kalkacak Amerikan uçaklarının Kafkaslardaki petrol ve Urallar'daki endüstri bölgelerini bombalayabileceklerini ileri sürmüşlerdir.²⁹⁷ Yani Amerika hava kuvvetlerini kendi çıkarları doğrultusunda daha verimli kullanabilmek için Türkiye'ye ihtiyacı olduğunun farkına varmıştır. Amerikalı Senatör M. Cain Türkiye'yi ziyareti sırasında bu konuyu daha açık bir şekilde dile getirmiştir. Yapmış olduğu açıklamada şu sözlere yer verilmiştir: *“Türkiye'nin Kore'ye yardımı dünyada şerefini arttıracak ve Atlantik Paktına da katılmasına tesir edecektir. Türkiye Süveyş Kanalını ve Boğazları kontrol etmektedir. Biraz egoistçe konuşacağım, Türkiye Atlantik Paktına tam üye sıfatıyla girdiği takdirde kendimizi çok daha iyi koruyabiliriz. Akdeniz'in tamamını müdafaa etmek istiyorsak, Türkiye Atlantik Paktına alınmalıdır.”*²⁹⁸

Türkiye'nin NATO'ya alınmasına en büyük itiraz ise sürecin başlangıcından beri İngiltere tarafından yapılmıştır. Bu itiraz özellikle Ortadoğu'nun savunulması konusundaki değişik görüşlerden ortaya çıkmıştır. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan doğruya Avrupa yerine Ortadoğu'nun savunulması planı içine alınması gerektiğini ileri sürmüştür. İngiltere Batı Örgütü Dairesi Genel Müdürü E. Shuckburg, Ortadoğu'nun savunulmasının üzerinde durarak *“Rusya tarafından tehdit edilen her devletin bu pakta üye olması gerekmediğini, NATO'nun bölgesel bir pakt olduğunu, Norveç ve İskandinav ülkelerinin paktın genişlemesinden endişe duyduklarını”* belirttiikten sonra, İtalya'nın bu pakta yer almasının nedeninin, bu ülkenin yönetim biçimi, kültür ve dini ile Avrupa topluluğunun bir parçası olduğu açıklamasını yapmıştır.²⁹⁹ 1951 yazına doğru Ortadoğu'daki siyasi havanın bulanması, bu arada İran buhranının doğurduğu endişeler NATO'nun genişletilmesi konusundaki direnmeleri, özellikle İngiltere'nin itirazlarını önemli biçimde zayıflatmış ve İngiltere Dışişleri Bakanı 18 Temmuz 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarının

²⁹⁷ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 230.

²⁹⁸ **Akşam**, 26 Temmuz 1950.

²⁹⁹ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 421.

İngiltere tarafından destekleneceğini açıklamıştır.³⁰⁰ İngiltere Dışişleri Bakanı Türkiye'ye verilecek desteği şu sözlerle açıklamıştır: *“İngiliz hükümeti, Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Paktı'na alınması meselesini dikkatle ve bütün şümulüyle inceledikten sonra, bu meselenin en mükemmel hal suretinin Türkiye ile Yunanistan'ın pakta alınmasında bulunduğuna karar vermiştir. Aynı zamanda İngiliz hükümeti, Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunulmasında kendine düşen rolü oynaması üzerine ısrarla durmaktadır.”*³⁰¹

İngiltere'nin böyle bir politika değişikliğine gitmesini Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şu şekilde yorumlamıştır: *“Bu haklı davamızın müttefikimiz İngiltere tarafından da büyük bir anlayışla benimsendiğini şimdi arz etmekle büyük bir bahtiyarlık duymaktayım. Filhakika matbuatımızda da görmüş olduğunuz veçhile Mr. Morrison bu beyanatında, ezcümle, İngiliz Hükümetinin Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paktına alınması meselesini dikkatle ve bütün şümulü ile inceledikten sonra bu meselenin en mükemmel hal suretinin bu iki memleketin pakta alınmasında bulunduğu neticesine vardığını diğer taraftan, Türkiye'nin Ortadoğu savunmasında kendisine düşen rolü oynamayı ziyadesiyle arzu ettiğini, pakta iltihak hususunda akid devletlerin görüşlerini de nazarı itibara almak lazım geldiğini ve bu umumi hatlar dairesinde Krallık Hükümetinin anlaşmaya varmak için elinden gelen gayreti tabiatıyla sarf edeceğini vazih şekilde ifade etmiştir. İngiltere Hükümetinin emniyet dâvamızı büyük bir anlayışla benimsemesini ve bunun tahakkuku için elinden gelen gayreti sarf edeceğini beyan etmiş bulunmasını huzurunuzda büyük bir memnunlukla kaydetmek isterim. Dış siyasetimizin temel taşlarından biri addettiğimiz iki memleket arasındaki ittifakın yeni bir tezahürünü teşkil eden bu beyanatın, bu davayı bir alâka ve hassasiyetle yakından takip eden efkârı umumiyemiz tarafından da aynı memnunlukla karşılanmış olduğunu burada tebarüz ettirmeyi bir vazife bilirim. Kökleri milletlerimizin hislerinin en derinliklerine kadar giden rabıtalarla bu ittifaka bağlı bulunan memleketimiz dost İngiltere'den esasen başka bir şekilde hareket beklemezdi. Şu noktaya ehemmiyetle işaret etmek isterim ki, Orta Şark müdafaasının, gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğu kaniiyiz. Bu itibarla Türkiye, Atlantik Paktına iltihak edince, Orta Şark'ta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için alâkalılarla derhal müzakereye*

³⁰⁰ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 231.

³⁰¹ Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi...*, s. 128.

*girmeye amade olacaktır.*³⁰²

İngiltere'nin Ortadoğu'daki planlarının şeklini değiştirerek Temmuz ayı içerisinde yeni bir politika benimsemeye ve Türkiye ile Yunanistan'ın üyeliğini desteklemesi üzerine diğer ülkelerin de ikna olmasıyla, 16–21 Eylül 1951'de NATO konseyinin Ottawa'da yaptığı toplantıda, Türkiye ve Yunanistan üye devletlerinin parlamentolarının onayı şartıyla pakta üyeliğe davet edilmişlerdir.³⁰³ 1951 Eylül ayının sonlarına doğru Başkan Truman, Celal Bayar'a şu mesajı göndermiştir: “*Türkiye'nin pakta girişinden büyük ölçüde fayda göreceğine eminim. Ottawa'da verilen karardan derin bir haz duyuyorum. Antlaşmanın imzacısı sıfatıyla Türkiye, diğer üyelerin aynı haklarına sahip olacak ve tabi aynı sorumlulukları sırtlayacaktır.*”³⁰⁴ Bu olumlu karar Türkiye'de büyük bir sevinç yaratmıştır. Mümtaz Faik Fenik bu sevincini şu sözlerle belirtmiştir: “*İşte Kore'de akıtılan Türk kanı heder olmamıştır. Atlantik Paktı şimdi, Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde Birleşik Amerika'nın otomatik surette yardımını sağlamıştır.*”³⁰⁵

Türkiye'nin pakta davet edilmesi üzerine 17 Ekim 1951'de Londra'da, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Teşkilatına iltihakına mütedair protokol imzalanmıştır.³⁰⁶ Türkiye'yi NATO üyesi yapan bu protokolün maddeleri şöyledir:

“4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan devletler,

Kuzey Atlantik Bölgesi güvenliğinin Yunanistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin iş bu antlaşmaya iltihakları ile artacağına kani bulunmakla, aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde 1-

İşbu protokolün yürürlüğe girmesi ile ABD hükümeti bilumum taraflar namına Yunanistan Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine ve bu protokolün 27. maddesi ile muaddel şeklini alacak olan Kuzey Atlantik Antlaşması'na iltihak için bir davetiye gönderecektir. Bunu müteakip Yunanistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nden her biri, iltihak vesikasını ABD Hükümetine tevdi eylemesi tarihinde, antlaşmanın 10. maddesine tevfikan işbu antlaşmaya taraf olacaktır.

³⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 9, 20 Temmuz 1951, s. 232.

³⁰³ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 232.

³⁰⁴ Toker, *DP'nin Altın Yılları*, s. 166.

³⁰⁵ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s. 422.

³⁰⁶ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili...*, s. 89–90; Horay, *Demokrat Parti Dönemi...*, s. 55.

Madde 2-

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olması halinde, antlaşmanın 6. maddesi Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin iltihak vesikasının ABD Hükümetine tevdi eylemesi tarihinden itibaren aşağıdaki şekilde tadil edilmiş olacaktır:

a) *Taraflardan birinin Avrupa veya Kuzey Amerika'daki ülkesine yahut Fransa'nın Cezayir vilayetine, Türkiye ülkesine, Kuzey Atlantik bölgesinde seretan medarının kuzeyinde olup taraflardan herhangi birinin hakkı kazasına tabi bulunan adalara,*

b) *Taraflardan herhangi birinin işbu ülkelerde ve ülkeler üzerinde yahut Avrupa'nın antlaşma yürürlüğe girdiği tarihte taraflardan herhangi birinin konaklamış olduğu diğer herhangi bir ülkesinde ve Akdeniz'de yahut seretan medarının kuzeyinde kuzey Atlantik bölgesindeki kuvvetlerine gemilerine veya uçaklarına yapılan bir silahlı tecavüz taraflardan birine veya bir kaçına yapılmış bir silahlı tecavüz addedilip 5. maddenin tatbikini icap ettirecektir.*

Madde 3-

İş bu protokolün Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan devletlerden her birinin kabulünün ABD hükümetine tebliğ etmesiyle yürürlüğe girecektir. ABD bu tebliğlerden her birinin alındığı tarih ve işbu protokolün yürürlüğe girdiği tarihi Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan bilumum devletlere bildirecektir.

Madde 4-

Fransızca ve İngilizce metinleri aynı derecede muteber olan işbu protokol, ABD hükümeti hazine evrakına tevdi olacaktır. Mezkûr hükümet, protokolün musaddak suretlerini Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan bilumum devletlere verecektir.”³⁰⁷

Ardından 12 Ekim 1951'de İngiltere, Fransa ve Amerika'dan gelen bir askeri heyet Türkiye ile görüşmelere başlamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar meclis konuşmasında bu konuyla ilgili olarak şu uzun konuşmayı yapmıştır: “*Bildiğiniz gibi, Atlantik Konseyi, Ottawa'da akdettiği son toplantıda, Türkiye'yi üye devletler parlâmentolarının tasdiki kaydıyla, eşit haklarla Pakta iltihaka davet etmeye karar vermiştir. Bu münasebetle, umumi emniyet çerçevesi içinde, bizim de emniyet davamıza karşı, başta Birleşik Amerika Devletleri olmak üzere, anlayış gösteren bütün dost üye*

³⁰⁷ Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi...* , s. 131-132.

devletlere, bu kararlarından dolayı samimî teşekkürlerimizi, huzurunuzda ifade etmekle, hepimizin ve milletimizin içten gelen duygularına tercüman olduğuma eminim. Atlantik camiasına iltihak edince, paktın diğer üyelerine bahşettiği aynı haklardan istifade edecek olan Türkiye'nin, iltihaktan doğacak vecibeleri de tam sadakatle yerine getireceği şüphesizdir. Pakta kabulümüzün, askerî ve iktisadi bir takım tatbikat meselelerinin hallini icap ettireceği tabiidir. Bu mevzular üzerinde şimdiden ve ihzari mahiyette fikir teatisinde bulunmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri müşterek Kurmay Başkanları Komitesi reisi General Omar Bradley, İngiltere İmparatorluğu Genel Kurmay Başkanı Mareşal Sir William Slim ve Fransa Genel Kurmay Başkanları Komitesi İkinci Reisi Orgeneral Charles Lecheres'den mürekkep bir heyetin, 12 Ekim'de Ankara'ya geldiği malûmunuzdur. Dost ve müttefik devletlerin bu mümtaz şahsiyetlerini aramızda görmekten bahtiyarlık duyduk. Tam bir samimiyet havası içinde yapılmış olan bu temaslar, iki tarafın kendi görüşlerini birbirlerine açıkça ve teferruatıyla izah etmelerine imkân vermiştir. Görüşmelerde bittabi, Ortadoğu meselesi de mevzu bahis olmuştur. Ortadoğu'nun korunması, hür dünyanın stratejik ve iktisadi icapları bakımından büyük ehemmiyeti haizdir ve bu bilhassa, o bölgeye mücavir olan memleketimiz için, hayati bir mahiyet arz etmektedir. Atlantik Paktı camiası içinde diğer üye devletlerle, eşit şartlar dâhilinde, bütüün icabeti ile mevkiimizi alınca, bundan ayrı olan ve henüz tahakkuk sahasına intikal etmemiş bulunan Ortadoğu müdafaası tertibatı için de, müşterek tedbir alınmasına kuvvetle taraftar bulunuyoruz. Kurulması mukarrer bu tertibe Ortadoğu'daki bütüün dost devletlerin de katılmaları, bizzat kendi menfaatleri ve umumi menfaat bakımından hayırlı olacaktır. Dünyanın bu nazik anlarında, memleketimize yaptığı askerî ve iktisadi yardımlarla, bizde şükran duyguları uyandıran Birleşik Amerika Devletleri başta olmak üzere, pek yakında kendileriyle Atlantik Paktı camiası içinde de, işbirliği yapacağımız müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile ve Paktın azası diğer dost devletlerle mevcut münasebetlerimizi daha da inkişaf ettirmeyi büyük bir samimiyetle arzu ediyoruz. Komşumuz ve yakın dostumuz Yunanistan'ın bizimle beraber Atlantik Paktı'na iltihakı kararını, büyük memnunlukla karşıladık. Bu memleketle, aramızdaki sıkı iş birliğinin, pakt teşkilâtı içinde daha verimli inkişafa mazhar olacağından eminim.³⁰⁸

Türkiye'nin NATO'ya üye olma girişimleri Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiş ve

³⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 10, 1 Kasım 1951, s. 14-15.

30 Kasım 1951’de Sovyet Rusya Türkiye’yi protesto eden bir nota vermiştir. Bu nota 10 Aralık 1951’de mecliste açıklanmıştır. Kısa bir süre sonra bu konu ile ilgili açıklama yapan Dışişleri Bakanı Köprülü şu açıklamada bulunmuştur; “*Kendi haklarının, istiklalin ve toprak bütünlüğünün müdafaasına azmetmiş, başkalarının haklarına, istiklaline ve toprak bütünlüğüne titizlikle riayeti şiar edinmiş bir millet olarak, bu isnatlar ve haksız ithamlar karşısında vicdanımız tamamen müsterihtir. Sırf tadafüi olan Atlantik Paktı’nın kurulmasından ve bizim ona iltihakımızdan, ancak tecavüz emelleri besleyenler hoşnutsuzluk duyabilir. İyi niyet sahibi herhangi bir müşahidin bizim, topraklarımızda başkasına asla üs vermek düşüncesinde olmadığımızı ve kendi üslerimizi ancak bir tecavüz vukuu takdirinde müttefiklerimizle gereken işbirliği çerçevesi dahilinde kullanacağımızı teslim etmemesine imkan göremiyoruz.*”³⁰⁹

Rusya itirazlarda bulunsa da, 18 Şubat 1952 tarihine gelindiğinde Türkiye’nin NATO’ya girişi TBMM tarafından onaylanmıştır. NATO kararının onaylandığı gün Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, hem NATO’nun tarihsel süreci ile ilgili hem de Türkiye’nin NATO’ya başvuru ve kabul süreci ile ilgili olarak şu uzun nutkunu okumuştur: “*Muhterem arkadaşlar, Birleşik Amerika Hükümeti, Atlantik Antlaşması üyesi bulunan bütün devletler namına Türkiye’yi Atlantik Antlaşması’na katılmaya resmen davet etmiş bulunmaktadır. Bu davete istinaden hazırlamış olduğumuz kanun tasarısını bugün tasdikinize arz etmekteyiz. Şükranla arz edeyim ki, tasarı Dışişleri Komisyonu tarafından oy birliğiyle tasvip edilmiş bulunuyor. Yüksek Meclisçe de tasvip edildiği takdirde, usulü mucibince Birleşik Amerika Hükümetine, Antlaşmaya iltihakımızı bildiren vesika derhal tevdi olunacak ve bu suretle Türkiye, tam ve eşit haklarla Atlantik Antlaşması’nın üyesi olacaktır. Aziz arkadaşlar; müsaade buyurursanız Atlantik Antlaşması’na katılmamızın ne demek olacağını izah eyleyeyim. 1949 Nisan’ında Washington’da 12 devlet arasında imzalanan bu vesika, başlangıcında ulvi bir sadelikle tasrih edildiği veçhile, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın gaye ve prensiplerine imanı olan demokrasi fertlerin hürriyeti ve adaletin hükümranlığı prensiplerine müstenit bütün bir medeniyetin korunması azmiyle mütahalli bulunan refah ve istikrar gibi insani iki gayenin sağlanması kaygısı ile barış ve güvenliğin el birliği ile muhafazası kararını taşıyan milletlerin eseridir. Bu antlaşmaya taraf olan devletler içtimai, iktisadi ve fikri sahalarda iş birliği yapmayı anlaşmazlıklarını daima*

³⁰⁹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. VI**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 28, s. 7469–7471.

barış ve adalet yoluyla halletmeye çalışmayı içlerinden bir tanesinin bile toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını veya emniyetini tehdit eden bir vaziyet hâsıl olursa derhal toplaşıp çaresini düşünmeyi ve nihayet aralarından birine tevcih olunacak silâhlı bir tecavüzü hepsine tevcih olunmuş telâkki edip ona göre silâha müracaat etmek de dâhil olmak üzere gereken tedbirleri almayı birbirlerine taahhüt etmiş bulunmaktadır. Görüyorsunuz ki, bu antlaşma, silâhı ancak mevcudiyetini, mukaddesatını ve kendisi gibi iyi niyetlerini ispat etmiş müttefiklerini müdafaa için kullananların refahı, saadeti, inkişaf ve terakkiyi ancak barışta, karşılıklı anlaşmada ve samimiyetle işbirliği yapmakta arayanların antlaşmasıdır. Bu antlaşmayı yapanların maksatlarını, ideallerini anlatırken Türkiye Cumhuriyeti'nin maksat ve ideallerini anlatmaktan başka bir şey yapmış olmuyorum. İşte bunun içindir ki, Atlantik Antlaşması içine alınmaya her bakımdan lâyük devletlerden biri olduğumuz antlaşmayı yapanlar tarafından teslim olunmuş ve bugün, biz de buna iltihaka davet edilmiş bulunuyoruz. Muhterem arkadaşlar, arz ettiğim izahat gösteriyor ki, Atlantik Antlaşması yalnız bir askerî müdafaa vasıtası değil, çok geniş manada, maddi ve manevî yükselişi hedef tutan bir dayanışma ve işbirliği antlaşmasıdır. Fakat maalesef yaşamakta olduğumuz çok nazik ve tehlikeli zamanların bir tecellisi olarak fikirler, bu antlaşmanın daha ziyade askeri mahiyeti üzerinde toplanmaktadır. Bu itibarla ben de, şimdi antlaşmanın bir cephesi üzerinde biraz duracağım. Biraz evvel arz ettiğim gibi, antlaşmanın beşinci maddesinde, taraflardan birine veya birçoğuna karşı vuku bulacak silâhlı bir tecavüzün taraflardan her birince kendisine tevcih edilmiş bir tecavüz addedileceği yazılıdır. 6. maddede ise, beşinci maddede vazedilen bu hükmün nerelere tecavüz vaki olduğu takdirde cari olacağı tasrih edilmiştir. Bu tasrih, tecavüzün vuku bulacağı memleketler veya muntkalar tahdidi şekilde sayılmak suretiyle yapılmıştır. Eğer biz, Atlantik Antlaşması'na, bahsettiğim 6. maddede sayılan yerlere topraklarımızın kâffesi ilâve edilmeden iltihaka davet olunsaydık, o zaman Türkiye bütüin ülkesiyle antlaşmaya girmiş olmayacaktı. İşte bundan dolayıdır ki, antlaşmayı imzalayan devletlerin, dostumuz Yunanistan'la birlikte bizim anlaşmaya girerken davet olunmamız hususunda Eylül 1951'de Ottawa'da toplanan Atlantik Konseyi'nde prensip kararı almaları üzerine, bahsettiğim eksikliğin tamamlanması için ayrıca bir vesika tanzimine lüzum hâsıl olmuştur. Bu vesikada, bugün Atlantik Antlaşması ile birlikte metni huzurumuza gelen, 17 Ekim 1951'de Atlantik Teşkilâtı üyesi devletlerin temsilcileri tarafından

Londra'da imzalanan ve her birinin teŖri̇ usullerine göre tasdiki tekemmül etmiŖ bulunan protokoldür. Bu protokolda, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik AntlaŖması'na iltihak etmelerinin faydasına iŖaret edildikten sonra, Türkiye antlaŖmaya iltihakı kabul ettiği takdirde, yukarıda bahsettiğim 6. maddenin deęiŖmiŖ olacağı beyan edilmekte ve eski 6. maddenin yerini alacak yeni 6. maddenin metni verilmektedir. Tetkikinden de görüleceği gibi, bu yeni 6. maddede, nerelerde taarruz vukuunun, antlaŖmanın derpiŖ ettiği miŖsterek harekete geçmeyi istilzam edeceği tasrih olunurken, sayılan ülkeler arasına Türkiye toprakları kayıtsız ve Ŗartsız olarak ilâve edilmiŖ bulunmaktadır. Bir zamanlar, Atlantik AntlaŖması'na topraklarımızın yalnız bir kısmı için alınacağımıza veya bu antlaŖmaya, diğer üyelere nispetle eŖit Ŗartlarla girmeyeceğimize dair ortaya çıkan birtakım yanlış haberler ve tefsirler karŖısında, fırsat dŖtke verdiğimiz izahatın bugün bu vesikalarla sabit olmuŖ bulunuyor. Muhterem arkadaŖlar; bugün bir kanun tasarısı halinde önünüze elen güzel netice 1948 senesine kadar giden bir maziye maliktir. O zamandan beri gelip geçen hükümetler, emniyetimizi BirleŖik Amerika'nın da dâhil olacağı muhtelif miŖsterek tedbirlerle kuvvetlendirmeye alıŖmıŖlardır. Bütün bu teŖebbsler, burada izaha lüzum görmediğim bir takım sebeplerden dolayı miŖspet bir neticeye varmamıŖtı. Birçok istihalelerden sonra vaziyet, daima aynı istikamette etin ve sabırlı emeklerle yavaŖ yavaŖ olgunlaŖtırılmıŖ ve nihayet bugünkü netice elde edilmiŖtir. Bu münasebetle maksadımızın tahakkukunda çok müessir ve değerli yardımlarda bulunmuŖ olan BirleŖik Amerika ile kıymetli mzaheretlerini gördüğümüz İngiltere ve Fransa'ya ve Atlantik AntlaŖması'nın içinde mukadderatımızı birleŖtireceęimiz diğer üyelere Ŗkran hislerimizi ifade etmek isteriz. Bu kısa tarihçeyi yapmaktan maksadım, bugünkü neticenin yıllardan beri bütün milletçe beklenen bir netice olduğunu tebarüz ettirmektir. Atlantik AntlaŖması camiasının savunması için Türkiye'nin bu camiaya bağlanması onun ona mensup devletlere temin edeceği faydalar üzerinde söz söylemeye artık lüzum yoktur. Çünkü onlar bu hakikati çok iyi anladıkları içindir ki, bizi kendi aralarına katılmaya davet etmiŖ bulunuyorlar. Aziz arkadaŖlar; bugün, her türlü yıkıcı kuvvet karŖısında hürriyet ve demokrasi cephesini saęlamlaŖtıran, menfaatlerimiz ve ideallerimiz bir olan bu camia ile sıkı tesanüt bağlarıyla, bağlanmak suretiyle müteakabil el birliğiyle kalkınmayı ve yükselmeyi hedef tutan çok mühim bir vesikayı Hkmetimiz yüksek tasvibinize arz etmiŖ bulunuyor. Bu vesikanın, hürriyet, istikll, demokrasi ideallerine bütün hürriyet aŖıęı milletler gibi

*samimiyetle bağı olan milletimizin arzu ve iradesine ve onun mümessili olan muhterem Meclisin isabetli direktiflerine tamamen uygun olduğu kanaatindeyiz. Karar yüksek heyetinize aittir.*³¹⁰

Mecliste yapılan müzakereler sonucunda Türkiye'nin NATO'ya katılmasına dair kanun tasarısı DP ile CHP'nin oybirliği ile kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 410 milletvekilinden 409'u olumlu oy vermiş, bir kişi de çekimser oy kullanmıştı. Bu çekimser üye Seyhan bağımsız Milletvekili Cezmi Türk'tür. O da sonradan yaptığı açıklamada kendisinin pakta girişimize karşı olmadığını tasarının meclisteki müzakere usulünden ötürü çekimser oy verdiğini açıklamıştır.³¹¹

Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO'ya alınmamıştı ama zamanla onun Sovyetler Birliği'ne karşı Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'daki önemi anlaşılınca, Ankara ile stratejik bir işbirliği için formüller aranmıştı. Sonunda Türk kuvvetlerinin 1950'de BM kuvvetleri için Kore savaşında göstermiş olduğu başarıların da etkisiyle 1952'de NATO'ya tam üye olmuştur. Artık Türkiye jeostratejik konumu nedeniyle NATO'nun lideri Amerika için Sovyetler Birliği'ne karşı savunma düzeninde bir ileri karakol durumuna gelecektir.³¹² Artık Türkiye Batı'nın güvenlik şemsiyesi altına girmeyi başarmıştır.³¹³ Bu süreçten sonra Türkiye pek çok alanda Batı'nın savunucusu rolünü üstlenmiştir. Başbakan Adnan Menderes'in sözleri söylemiş olduğumuz Batı savunuculuğuna örnek olarak gösterilebilir; *“Türkiye'nin bugüne kadar takip ettiği politikada Birleşmiş Milletler prensiplerini aşan hiçbir nokta mevcut değildir. Aksine olarak biz, Birleşmiş Milletler prensiplerini teyit etmeyi ve ayrıca mensubu bulunmakta itimat duyduğumuz NATO'nun metodunu ve politikasını her sahada teyit etmeyi dış politikamızın mihveri haline getirmişizdir.”*³¹⁴ Mim Kemal Öke ise bu konuda şöyle düşünmektedir: *“Askeri gücü açısından NATO içinde ikinci sırada yer alan Türkiye'nin silahlı kuvvetleri, BM'nin küresel operasyonlarında başarılı performans sergilemiştir.”*³¹⁵ Türkiye'nin NATO'ya girmesinde büyük emeği geçen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye göre Türkiye'nin NATO'ya dahil olması, Batılılaşma ve

³¹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 18, 18 Şubat 1952, s. 313–315.

³¹¹ Burçak, **On Yıllık Anıları...**, s. 116.

³¹² Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri...**, s. 16.

³¹³ Ertan Efeğil, “Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç?”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 343.

³¹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 15, 28 Aralık 1956, s. 343.

³¹⁵ Mim Kemal Öke, “Küreselleşmenin Algılanması: Paranoya mı, Türk Asrı mı Paradoksu”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 75.

demokratikleşme yolunda faydalar getirdiği gibi, Sovyet yayılmasına karşı da emniyetini sağlamıştır. Türkiye'nin NATO'ya girişini Türkiye tarihinin dönüm noktası olarak gören Köprülü, şu açıklamayı yapmıştır: “...Memleketin ve milletin emniyetini sağlayacak böyle bir neticenin elde edilmesinden dolayı ne kadar memnun olsak yeridir. Atlantik Paktı, demokrat milletlerin, demokrat rejimlere sahip milletlerin muasır medeniyette aynı medeniyet seviyesine erişmiş milletlerden teşkil bir heyettir. Sadece askeri ve siyasi bir topluluk değil, bir medeniyet topluluğu, bir kültür topluluğu, bir demokrat milletler topluluğudur. Demokrat Parti ve onun hükümeti memlekette demokratik bir rejim kurmuş olmasından, bütün medeni demokrat milletlerin müdafaa ettikleri hak ve sulh prensiplerini benimsediğini haklı olarak ispat etmesinden ve hariçte gelecek herhangi bir taarruzun, velev ki, hiçbir yardım görmese dahi, şan ve şerefi ile ödeyebilmek kararında bulunmasından dolayıdır ki, bu Pakt'a davet edilmiş bulunuyoruz.”³¹⁶

Türkiye'nin NATO'ya resmen alınmasında en çok etki eden nedenleri kısaca özetleyecek olursak:

1. Sovyet Rusya'nın komünizm ideolojisini Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu'da yayma amacının, Amerika ve İngiltere'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarına zarar vereceği inancı. Çünkü Batılılar petrol gereksinimlerinin % 63'lük bir bölümünü o yıllarda Ortadoğu'dan karşılıyorlardı ve bu bölgenin dünyanın en zengin petrol rezervine sahip olduğu biliniyordu,

2. Türkiye ve İran üzerindeki Sovyet tehdidinin giderek artması. Türkiye'nin NATO'ya alınması durumunda, bölgede istikrara yardımcı olacağı ve bunu engellemek için iyi bir güç oluşturulacağı inancı,

3. Akdeniz'in güvenliğinin Türkiye olmadan sağlanamayacağı,

4. Türkiye'nin demokratik-laik sistemi benimsemiş tek Müslüman ülke olması nedeniyle, öteki Müslüman ülkelerle, Batı arasında köprü olacağı inancı,

5. Türkiye'nin liberal ekonomik sistemi benimsemiş olmasının, başta Amerika olmak üzere, Batılı ülkelere ve bu ülkelerin yatırımcılarına yarar sağlayacağı düşüncesi,

6. NATO'nun Avrupa'daki gücüne, Türkiye'nin sağlayacağı destek.³¹⁷

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin NATO'ya katılmasında, BM'nin çağrısı üzerine Kore Savaşı'na katılmış olması önemli bir yer tutmaktadır. Rıfki Salim

³¹⁶ Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi...**, s. 132–133.

³¹⁷ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 423–424.

Burçak, “Türkiye’nin 1950 yılında Kore Savaşı’na katılması kendisini Atlantik Paktına götüren yolu şüphesiz ki çok kısalttı ve Türkiye 1952 yılı başlarında NATO’ya dahil oldu”³¹⁸ sözleriyle bu savı doğrulamaktadır. Ayrıca Kamuran Gürün de “Kore’de en ağır yükü taşıyacak olan ABD’ye yardım eder durumda olmak Türkiye’nin NATO’ya alınması için o devletin desteğinin alınmasını da sağlayabilirdi ve böyle de oldu”³¹⁹ sözleriyle Kore savaşı ile Türkiye’nin NATO’ya girişi arasındaki bağı göstermektedir. Tanel Demirel de Kore’ye BM gücünde savaşmak için asker gönderilmesinin Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmesini kolaylaştıran bir faktör olduğunu yazmaktadır.³²⁰ Cem Eroğlu ise bu dönemdeki olayları ve Türkiye’nin NATO’ya girişini farklı bir şekilde yorumlamıştır: “1950–1954 döneminde DP’nin dış politikasını tek kelimeyle özetlemek gerekirse, tam bir emperyalizm uyduculuğudur. Bu dönemde DP iktidarı Kore’ye asker göndermiş, Türkiye’yi NATO ve Balkan Paktı’na sokmuş, Ortadoğu’da emperyalist bir askeri bloğun temellerini atmış, kısacası dünyanın dört bir yanında emperyalizme hizmet etmek için olağanüstü bir çaba harcamıştır.”³²¹

Başbakan Menderes Kore’ye asker gönderme kararından bir yıl sonra şu açıklamayı yapmıştır: “Bir hükümet için kriz anında karar alırken, aynı sorumluluğu paylaşan muhalefete de danışmaktan daha cazip ne olabilirdi? Bizim Kore’ye asker gönderme kararında muhalefete niçin danışmadığımıza gelince; biz gördük ki ülkemizin selameti uzun vadede sayısız riski göze almada ve dış politikadaki inisiyatiflerimizi korumada yatmaktadır. Tüm hür insanlığın güvenliği için, Kore’de saldırganla büyük güçlerle meydan okuyan Amerika’yı yapayalnız bırakamazdık. Gelecekteki savunmamızda aktif bir rol oynayabilmemiz açısından da bunun bize büyük yarar sağlayacağını gördük. Bu kararımız ve onu uygulama biçimi, bir saldırıya maruz kaldığımızda onunla nasıl mücadele etmemiz gerektiğinin canlı bir örneğini verdi. NATO’ya dahil edilişimiz, bu yoldaki çabalarımızın sonucudur. Türkiye’nin adı uluslararası ilişkilerde artık büyük bir güç şeklinde geçmektedir.”³²²

³¹⁸ Burçak, **On Yılın Anıları...** , s. 109.

³¹⁹ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1983, s. 349.

³²⁰ Demirel, **Türkiye’nin Uzun On Yılı...** , s. 148.

³²¹ Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s. 153.

³²² Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...** , s. 29.

3. NATO'ya Giriş Sonrası Gelişmeler

Türkiye, NATO'ya dahil olduktan sonra bazı sorumlulukları da yerine getirmek zorunda kalmıştır. Kuzey Atlantik Antlaşması'na dahil olan ülkelerin müşterek savunmaları bakımından meydana getirilecek temel tesislerin masrafları için ortak bir fon oluşturulmuştur. Kurulacak olan bu tesisler içinde, NATO adına Türkiye'ye kurulacak olan tesisler için ortak fondan 146 762 000 İngiliz lirası ayrılmıştır. Türkiye ise bu fona 3 200 000 İngiliz lirası ile katılmak zorunda kalmıştır.³²³ Bunun dışında NATO ile ilgili olan işlerde vergilendirme konusuna da düzenleme getirilmiştir. Örneğin Makine ve Kimya Endüstrisi tarafından Milli Savunmaya teslim edilecek her türlü malzeme vergi muafiyetine tabi tutulmaktaydı. Şimdi buna ilaveten NATO tarafından bu kuruma verilmiş olan siparişler için de aynı vergi muafiyeti getirilmiştir. Dönemin İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı mecliste yaptığı konuşmasında, NATO'ya dahil memleketlerin bu gibi endüstri kuruluşlarına sipariş verebildiğini söylemiştir ve ayrıca verilen bu siparişlerden herhangi bir şekilde vergi alınmayacağını da söylemiştir. Bu mahiyette Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu 8,5 milyon dolarlık bir sipariş almıştır.³²⁴ Makine ve Kimya Endüstrisi 1955 yılında bu siparişin 2 milyon liralık kısmını tamamlayıp teslim etmiştir.³²⁵ Bunun yanı sıra Amerika'dan alınan yardımlar savunma alanında kullanılacaksa ve Amerika NATO kapsamında Türkiye'de bir yatırım yaptığı zaman, yapılan bu işler de vergiden muaf tutulacaktır.³²⁶

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1953 tarihinde meclis açılış konuşmasında, NATO'dan elde edilen gelirlerle yeni ve modern hava yolları, haberleşme şebekeleri, akaryakıt boru ve depolarının inşasına başlanmak üzere olduğunu söylemiştir.³²⁷ 1954 yılı bütçe görüşmelerine bakıldığında NATO işleri için Eskişehir, Konya, Diyarbakır, Balıkesir, Bandırma, Merzifon, Malatya ve Batman'da hava üslerinin inşasına başlandığı görülmektedir.³²⁸

NATO bünyesinde bulunan üye devletlerde yapılacak işler için ortak bir fon oluşturulduğunu yukarıda ifade etmiştik. 1955 yılında bu fondan Türk ordusunun

³²³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 24, 2 Aralık 1953, s. 242.

³²⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 24, 20 Temmuz 1953, s. 862–863.

³²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 5, 27 Şubat 1955, s. 950.

³²⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 1, 16 Haziran 1954, s. 2.

³²⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 25, 1 Kasım 1953, s. 15.

³²⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 3, 10 Aralık 1954, 78.

takviyesi için 3 milyar Türk Lirası kullanılmıştır.³²⁹ Türk ordusunun takviyesi için yapılan 3 milyar Türk lirası dışında NATO askeri tesisleri yapılabilmesi için 1955 yılına kadar toplam 490 milyon Türk lirası tahsis edilmiştir. Yine bu program kapsamında Türkiye'ye ortalama 1500 kilometre uzunluğunda petrol borusu, toplam 262,500 metre küp hacminde akaryakıt depoları, 15 hava meydanı, haberleşme tesisleri ve ayrıca muhtelif yerlerde deniz üsleri, radar ve radyo tesisleri inşa edilmiştir.³³⁰ 1958 yılında milli müdafaanın takviyesi ve NATO kapsamında yapılacak olan tesisler için fonan alınan miktar 850 milyon lirayı bulmuştur.³³¹ Bu ekonomik faaliyetlerin yanı sıra Türkiye'de NATO'nun daha iyi anlaşılabilmesi ve tanıtılabilmesi için NATO makamları tarafından tertip edilen seyyar sergi 19 ilde sergilenmiş ve 1 milyona yakın kişi tarafından ziyaret edilmiştir.³³²

NATO ile olan askeri ve ekonomik ittifak yıldan yıla artmış ve bu durum meclis konuşmalarına da yansımıştır. 1956 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar “*Bütün samimiyet ve azmimizle bağlı bulunduğumuz NATO içinde azamî ölçüde faal ve faydalı olmaya çalışıyoruz. NATO'nun askerî kuvvet ve tedbirlerinin sulh uğrunda daha mütekâmil bir hal almasının zaruretine kaniyiz. Bunun yanında NATO'nun siyasi sahada iş ve hareket birliğini behemehal artırması hususundaki gayretleri memnuniyetle destekliyoruz*” sözleriyle bir kez daha NATO ittifakına verdiği önemi dile getirmiştir.³³³ Başbakan Adnan Menderes ise “*Tecavüze karşı kendilerini müdafaa etmek isteyen Garp milletlerinin Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak vücuda getirdikleri bu teşekküle en halis niyetlerimizle ve sadakatle bağlıyız. NATO'nun millî emniyetimizin takviyesi bakımından olan tesiri büyüktür ve emniyet vericidir. Bilmukabele bizim de bu teşkilâtı takviye hususundaki gayretlerimiz küçümsenecek derecede değildir*” sözleriyle NATO'ya bağlılığı tekrar etmiştir.³³⁴ Bu dönemde NATO'ya olan bağlılık yalnızca hükümet kanadından değildir. Muhalefette olan CHP de NATO'ya olan bağlılığını dile getirmektedir. CHP meclis grubu adına konuşan İsmet İnönü NATO'ya olan bağlılıktan memnuniyetini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Muhterem arkadaşlarım, dış politikamız Birleşmiş Milletler Anayasası'nın düsturlarına bağlıdır.*

³²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 18 Şubat 1955, s. 67.

³³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 27 Şubat 1955, s. 914.

³³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 2, 19 Şubat 1958, s. 81.

³³² TBMM Tutanak Dergisi Dönem X, C. 5, 27 Şubat 1955, s. 915.

³³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 14, 1 Kasım 1956, s. 11.

³³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 1, 4 Aralık 1957, s. 62.

Hemen bütün dünya milletleri aynı iddiada bulunuyorlar. Birleşmiş Milletlerin Anayasası, bölge anlaşması hükmü içinde büyük müdafaa gruplarının teşekkülüne elverişli olmuştur. Biz kendi muhitimizde NATO adı altında toplanan müdafaa grubuna dâhiliz. NATO irtibatına sadakatle bağlıyız. NATO içinde şikâyetler ve ihtilâflar olmasından müteessiriz. Müttefiklerin aralarındaki hususi meseleleri halletmek için NATO azası bulunmayı münasip bir fırsat saymalarının aleyhindeyiz. Bizim kanaatimiz odur ki, NATO müttefikleri, büyük cihan sulhu bir istikrara varıncaya kadar birbirleriyle olan hususi davalarını uyandırmamak ve tehir etmelidirler. Yoksa sadık müttefikler hususi menfaat güdenlerin arzularına yetişemezler.”³³⁵ Aradan bir yıl geçtikten sonra da yine CHP adına konuşan Necati İlder “ Birleşmiş Milletler ve NATO siyaseti mesut bir siyasettir” açıklamasını yapmıştır.³³⁶

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 1958 yılında yapmış olduğu açıklamada geçmiş dönemde olduğu gibi NATO’dan övgü ile bahsettikten sonra, o döneme kadar NATO çerçevesinde alınan yardımlardan bahsetmiş ve miktar olarak 280 milyon dolarlık bir yardım aldığımızı açıklamıştır.³³⁷

Türkiye NATO’ya girdikten sonra, pakta üye devletlerle olan ilişkilerini de geliştirme çabası içine girmiştir. Özellikle Amerika ile olan ilişkiler bu bağlamda iyice yoğunlaşmıştır. NATO’ya dahil olduktan sonra 1950–1960 yılları arası yani DP döneminde Amerika ile bir dizi ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bunların bazıları parlamentonun onayından geçmiş bazıları geçmemiştir. 1954 yılında imzalanan Askeri Kolaylıklar Antlaşması ile Amerika üsleri ve askeri personeli Türkiye’nin denetimi dışında büyük olanaklara kavuşmuştur.³³⁸ Kore savaşı sırasında Amerika ile Türkiye arasında yakınlaşma iyice artmış ve Türkiye’nin 1952’de NATO’ya kabul edilmesi ile birlikte askeri işbirliği kuramsal bir çerçeveye oturmuştur. Güvenlik alanındaki işbirliği NATO içinde ve ikili boyutta zenginleşerek devam etmiştir.³³⁹ Kısacası, NATO üyeliği dolayısıyla bazı risklere ve külfetlere katlanmasına rağmen Türkiye, Batı ile her alanda ilişkilerini geliştirmiş, hem ekonomisini yenileyerek kuvvetlendirmede ve hem de demokrasisini geliştirmede büyük kazanç elde etmiştir.

³³⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, C. 1, 4 Aralık 1957, s. 68.

³³⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, C. 2, 25 Şubat 1958, s. 620.

³³⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, C. 2, 25 Şubat 1958, s. 617.

³³⁸ Nevin Yurtsever Ateş, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 38.

³³⁹ Çağrı Erhan, “Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 142.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN DEVLETLERİYLE İLİŞKİLER VE BALKAN İTTİFAKI

A. Yunanistan ile İlişkiler:

1. Bağımsızlıktan Lozan'a

1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan, genişleme anlayışını esas alan bir dış politika izlemiştir. Megali İdea olarak adlandırılan bu politikayı Yunanlı politikacı Kolettis 1844 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle ortaya koymuştur: “*Yunan Krallığı, Yunanistan değildir. Bugünkü Yunanistan, asıl Yunanistan'ın ancak küçük ve en yoksul bölümünü oluşturuyor. Bir Yunanlı, bu krallık topraklarında yaşayan biri olmaktan çok, Yanya'da, Selanik'te, Serez'de, Edirne'de, Konstantinopolis'te, İzmir'de, Trabzon'da, Girit'te, Sisam'da ve Yunan tarihi ve ırkıyla bağlantısı olan başka herhangi bir yerde yaşayan biridir... Elenizmin başlıca iki merkezi vardır: Yunan Krallığı'nın başkenti Atina ve bütün Yunanlıların rüyası ve umudu olan Konstantinopolis.*”³⁴⁰

Balkan Savaşları Yunanistan'a Megali İdea doğrultusunda önemli bir kazanım sağladı. Savaştan oldukça kazançlı çıkan Yunanistan, Güney Epir, Güney ve Doğu Makedonya, Mesta Irmağı'na kadar Batı Trakya, Girit, Taşoz, Somatraki ve Limni Adaları'nı alarak ülkesinin yüzölçümünü yaklaşık iki katına çıkardı.³⁴¹

I. Dünya Savaşı Yunanistan'a, Megali İdea'ya ulaşabilmesi için büyük bir fırsat vaat ediyordu. Bu fırsatı kaçırmayan Yunanistan, 1917 yılında İtilaf Devletleri safında savaşa girdi ve savaşın galipleri arasında yer aldı. Megali İdea'nın gerçekleşeceğine inanan Yunanistan'ın, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e ayak basması ile birlikte, “Küçük Asya Macerası” başlamış oldu. Fakat bu macera fazla uzun sürmedi ve Türk Milli Mücadelesi'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte sona erdi. Savaş sonrasında toplanan Mudanya Konferansı ile de Megali İdea, Anadolu kıyılarında durdurulmuş oldu. Mudanya Ateşkes Antlaşması, Yunanistan'ın hayallerini sona erdirirken, Milli Mücadele'nin askeri safhasını da bitirmiş oldu. Askeri alanda kazanılan mücadelenin

³⁴⁰ Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyutları içinde Türk-Yunan İlişkileri(1821–1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 30; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 370.

³⁴¹ Gürel, **Tarihsel Boyutları içinde Türk-Yunan İlişkileri**, s. 33.

ardından diplomatik alanda da zorlu bir mücadele sürecine girildi.³⁴² Milli mücadele yıllarının ardından Türkiye'yi artık başka sorunlar bekliyordu. Bu sorunların ilki de Lozan görüşmelerine İstanbul ve Ankara hükümetlerinin birlikte çağrılması ile başladı.

İtilaf devletleri TBMM Hükümeti'ni, diplomatik bir savaş olarak adlandırabileceğimiz, 13 Kasım 1922'de Lozan'da başlayacak konferansa davet etmişlerdir.³⁴³ Ancak İtilaf Devletleri konferansa, TBMM Hükümeti'nin yanında İstanbul Hükümetini de davet etmişlerdir. Niyetleri Ankara-İstanbul çekişmesinden yararlanmaktı. Daha konferans başlamadan, ülkeyi kimin temsil edeceği konusu büyük bir sorun haline almıştı. Lozan barış görüşmelerinde ülkeyi hangi hükümetin temsil edeceği ikilemiyle birlikte saltanatın kaldırılması gerekliliği de kendini hissettirmeye başlamıştı. Bu sebeple, Lozan görüşmeleri için seçilecek temsilci krizi, saltanatın 1 Kasım 1922 tarihinde kaldırılmasının görünürdeki nedeni ya da dinamiği olmuştur.³⁴⁴

Temsilci krizinin atlatılmasının ardından başlayan Lozan görüşmelerinde Türkiye ile Yunanistan arasında sınırlar, Türk ve Rum ahalinin mübadelesi ile Patrikhane ve savaş tazminatı konularında görüşmeler yapılmıştır.³⁴⁵ Yapılan görüşmeler sonucunda sınırlar konusunda Türk tezinin aksine Meriç sınır olarak kabul edilmiştir.³⁴⁶ Mübadele konusunda ise 30 Ocak 1923'te, Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol ile sivil rehinelere geri verilmesine ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin Türk-Yunan Antlaşması imzalanmıştır.³⁴⁷ Konferansın ikinci döneminde Türk tarafı, Anadolu'yu işgale kalkışan Yunanistan'dan bu bölgelerde zarara yol açtığı gerekçesiyle kendisine tamirat borcu olduğunu öne sürmüştür. Yunan tarafı ise ekonomilerinin böyle bir tamirat borcunu para ile ödeyebilecek durumda olmadıklarını belirtmiştir. Bunun üzerine Türk heyeti tamirat bedeli olarak Karaağaç'ı talep etmiş ve bu talebi kabul edilmiştir.³⁴⁸

---

³⁴² Ferhat İvgen, **1923–1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2007, s. 11.

³⁴³ İvgen, **1923–1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası**, s. 11.

³⁴⁴ Bülent Tanör, **Kurtuluş Kuruluş**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 167–172.

³⁴⁵ Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 76.

³⁴⁶ Demirci, **Belgelerle Lozan**, s. 87.

³⁴⁷ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 91.

³⁴⁸ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, C. I., Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 178–180.

2. Sorunların Çözümü ve Gelişen İlişkiler

21 Haziran 1925’de Lozan Antlaşması’ndan arda kalan mübadeleye ilişkin mali ve hukuki sorunların çözümü için Türkiye ve Yunanistan hükümetleri arasında yapılan ikili görüşmeler sonucunda Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Fakat General Pangalos, bir darbe ile hükümeti düşürmüş ve Ankara Antlaşması uygulanamamıştır.³⁴⁹ İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, 1925 yılında Cevat Ezine’nin Atina’da, Perikles Argiropulos’un da Ankara’da göreve başlamasıyla ortaelçilik düzeyinde sürdürülmüştür.³⁵⁰

Lozan Antlaşması sonrası Türkiye ile Yunanistan arasında sorun teşkil eden konulardan birisi de nüfus mübadelesi meselesi idi. 30 Ocak 1923’te iki taraf arasında “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalanarak Türkiye’deki Rum ahali ile Yunanistan’daki Müslümanların mübadele edilecekleri ve İstanbul’daki yerleşik Rum’larla, Batı Trakya’daki Müslüman halkın, yapılacak olan mübadelenin dışında tutulması kararlaştırılmıştı. Bu karar uygulamaya geçince pek çok sorun yaşandı ve bu durum iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirdi.³⁵¹ İki taraf arasında yapılmış olan sözleşmede geçen yerleşmiş, “*etabli*” deyiminin kapsamı ve konusu, Türk ve Yunan temsilciler tarafından farklı yorumlanmıştı. Yunanistan, İstanbul’da mümkün olduğu kadar Rum ahali bırakmak istiyordu ve 30 Ekim 1918’den önce İstanbul’da bulunan her Rum’un “yerleşmiş” sayılacağını ileri sürüyordu. Bu konu üzerinde Yunanistan ile bir görüş birliğine varılamayınca konu Milletler Cemiyeti’ne götürüldü. Ancak Cemiyetten çıkan karar da anlaşmazlığı çözümleyemedi. 1 Aralık 1926’da yapılan bir anlaşma ile taraflar çözüm yoluna gitti ve ahali değişimi ile ilgili pek çok sorun bu anlaşma ile giderilmiş oldu. 10 Haziran 1930’da ahali değişimini düzenleyen bir anlaşma daha yapıldı. Yapılan anlaşma ile yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi Etabli, yani yerleşmiş deyimini kapsamı içine alındı. Bu sorunun da çözülmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler 1954 yılına kadar barışçı bir şekilde devam etti.³⁵²

Türkiye 1932’de Milletler Cemiyeti’ne katıldıktan sonra, Balkan devletleri ile arasında büyük bir yakınlaşma ve işbirliği başlamıştır. Bu yakınlaşma ve işbirliği 1934

³⁴⁹ Derya Sevinç, **Demokrat Parti Dönemi Türk Yunan İlişkileri (1950–1960)**, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 14.

³⁵⁰ Sevinç, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 14.

³⁵¹ Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler”, s. 338–339.

³⁵² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi...**, s. 326–327.

yılına gelindiğinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasındaki Balkan Antantı ittifakını doğurmuştur. Balkan Antantı ile taraflar, sınırlarını karşılıklı olarak garanti ve birbirine danışmadan, herhangi bir Balkan devletiyle birlikte bir siyasal harekette bulunmamayı veya bir siyasi antlaşma yapmamayı taahhüt etmişlerdir.³⁵³

Türkiye'nin katılmış olduğu bu pakt ve 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu Üçlü İttifak Antlaşması, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Yapılan bu anlaşma gereği Türkiye'nin, İtilaf Kuvvetleri'nin Balkanlara saldırması veya İtalya'nın Akdeniz'de bir savaş başlatması durumunda, İttifak Devletleri ile ortak hareket etmesi gerekiyordu.³⁵⁴ İtalya, Yunanistan'ın İngilizlere üs vermesini bahane ederek 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan'ı işgal ettiğinde, İttifak Devletleri Türkiye'nin kendi taraflarında savaşa katılmasını beklemişlerdi. Fakat Üçlü İttifak Anlaşması dolayısıyla Türkiye savaşa dahil olmamıştır.³⁵⁵

Bu gelişmeler yaşanırken iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesi için de önemli olaylar yaşanmıştır. Örneğin Aralık 1939'da Erzincan'da meydana gelen deprem dolayısıyla Yunanistan Türkiye'ye 113.955.000 lira para yardımında bulunmuştur.³⁵⁶ Yunanistan'ın yapmış olduğu bu yardım daha sonra II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a yapacağı yardımlar sırasında hatırlanmıştır. Savaş sırasında zor durumda kalmış olan Yunanistan'a Türkiye yardım elini uzatmış ve insani yardım amacıyla, Kurtuluş adlı Türk Vapuru ile 13 Ekim, 27 Ekim, 24 Kasım, 12 Aralık, 28 Aralık olmak üzere, Pire Limanı'na, 1941 yılı boyunca toplam beş sefer halinde, bakliyat, yumurta, konserve balık, patates, sağlık ve giyim eşyası gibi malzemeler göndermiştir. Kurtuluş Vapuru'nun, Marmara Adası'nda, 20 Ocak 1942 günü karaya oturması nedeniyle yardım malzemeleri, 1942 yılı boyunca Dumlupınar adlı Türk Vapuru ile gönderilmeye başlanmıştır. Yunanistan'ın Pire Limanı'na, 21 Şubat, 26 Mart, 24 Nisan, 6 Haziran, 19 Temmuz olmak üzere yine beş sefer halinde, bakliyat, incir, elma, patates, kuru üzüm, şeker, yumurta, battaniye gibi yardım malzemeleri ulaştırılmaya çalışılmıştır. Kurtuluş ve Dumlupınar vapurlarıyla, on seferde gönderilen

³⁵³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 337–340.

³⁵⁴ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774–2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 76.

³⁵⁵ Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923–1954**, s. 223–224'den akt. Sevinç, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 17.

³⁵⁶ Tuğba Eray Biber, "Kızılay Arşiv Belgelerine Göre 1940–1942 Yılları Arasında Türkiye'den Yunanistan'a Yardımlar", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 201, Aralık 2012, s. 101.

toplam yardım malzemesi miktarı, 17.000 ton civarındadır.³⁵⁷ Ayrıca Kızılay Türk tebaasının Yunanistan'daki yakınlarına gönderilecek paketlerin ulaştırılmasını da üstlenmiştir.³⁵⁸ II. Dünya Savaşı sırasında yapılan bu yardımlar Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik iyi komşuluk ve dostluğunun güzel bir örneğini oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye ve Yunanistan'ı ortak noktada buluşturan olay ise, İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a daha fazla yardıma bulunamayacağını Amerika'ya bildirmesi olmuştur. Bu olay üzerine, Amerika ile ilişkiler bahsinde anlatmış olduğumuz Truman Doktrini çerçevesinde Amerika, Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmeye başlamıştır.

3. Demokrat Parti Dönemi'nde İlişkiler

1950 yılına gelindiğinde Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelişi, hem Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuş hem de dış politika ve ilişkiler açısından yeni bir döneme girilmiştir. Demokrat Parti döneminde, Türkiye ve Yunanistan arasındaki askeri ve siyasi olaylar birbiriyle bağlantılı ya da birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olmuştur.

DP iktidara geldikten kısa süre sonra Yunanistan ile iyi ilişkiler kurulacağını sinyali vermiştir. DP'nin iktidarı alması, Yunanistan tarafından iyi temennilerle karşılanmıştır ve mecliste yakın dost ve komşumuz olan Yunanistan'a şükran duyguları ifade edilmiştir.³⁵⁹ Yine 1 Kasım'da meclis açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar şu sözlerle Yunanistan ile olan ilişkilerin hangi doğrultuda ilerleyeceğini göstermiştir: *“Komşumuz Yunanistan ile mevcut dostane ve pek sıkı münasebatı, karşılıklı bir anlayışla takviyeye çalışmaktayız. Doğu Akdeniz havzasında menfaat ve mukadderatı birbirine bağlı bulunan memleketlerimiz arasındaki işbirliğine daha ileri bir istikamet vermek, Akdeniz müdafaası ile alâkalı Atlantik Paktı devletleriyle temin edilecek müşterek mesai çerçevesi içinde, bu bölgenin güvenlik ve istikrarını emniyet altına alacaktır. Buna hususi bir ehemmiyet atfettiğimizi bu vesile ile tebarüz ettirmek*

³⁵⁷ Çağla Derya Tağmat, **Yunanistan'da Büyük Açlık ve Türk Yardımları (1941–1943)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 112–125'den akt. Sevinç, **Demokrat Parti Dönemi Türk...**, s. 18.

³⁵⁸ Burhan Bilgili, **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Yunan İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 116.

³⁵⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 1, 31 Mayıs 1950, s. 79.

isterim.”³⁶⁰

DP'nin yönetime gelmesinin ardından 1950 yılı Haziran ayında Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Yunanistan Başbakanı Nikolaos Plastiras'ın Paris'te bir görüşme gerçekleştirerek, tüm alanlarda etkili bir Türk-Yunan işbirliği gerçekleştirme konusunda anlaşmışlardır. İmzalanan yeni Türk-Yunan İşbirliği Anlaşması için Sofoklis Venizelos: “*Dost ve komşu ülke Türkiye ile olan ilişkilerimiz mükemmel seviyededir. Yunanistan ve Türkiye Genelkurmay Başkanlıkları arasında icra edilen görüşmeler sonrasında, iki taraflı anlaşma yapılması kararlaştırıldı. Ancak muhtemelen toplu bir güvenlik anlaşması imzalanması kararlaştırıldı. Yetkililerimiz, hâlihazırda devletlerin Genelkurmay Başkanlıkları ile yakın temas halindeler ve Akdeniz'in güvenliği konusunda meşgul oluyorlar*” sözlerini kullanmıştır. Anlaşma kapsamında iki ülke arasındaki askeri işbirliği ve karşılıklı güvenin pekiştirilmesi amacıyla; Semadirek Adası'nın kuzeyinde bulunan mayınlı sahayı taramak üzere Yunanistan Deniz Kuvvetleri'ne mensup bir mayın tarama gemisinin Ocak 1951 tarihinde Türk Karasularına girmesine izin verilmiştir.³⁶¹ Yapılan bu işbirliği anlaşmasından bir yıl sonra da Türk-Yunan Kültür Anlaşması imzalanmıştır.³⁶² Bu anlaşma için Milli Eğitim Komisyonu şu raporu yazmıştır: “*Türkiye ile Yunanistan'ın içtimai hayatını ve müesseselerini birbirlerine tanıtacak ve iki memleket arasındaki ilmi ve kültürel münasebetleri, inkişaf ettirecek olan bu anlaşma Avrupa Konseyi azası devletlerarasında takarrür eden umumi esaslardan mühlhem bulunmaktadır. Anlaşmaya nazaran, her iki memleketin dahilî mevzuatına riayet şartıyla, akid devletler ülkelerinde karşılıklı olarak kültür enstitüleri kurulabilecektir. Anlaşmada burslar ve yaz tatili kursları ihdası, ilmî ve meslekî elemanlar ve talebe teatisi, ilim cemiyetleri, gençlik ve spor teşekkülleri arasında sıkı iş birliği temini, seyahatler ve izcilik kampları tertibi, maarifle ilgili sergiler açılması, faydalı yeni ve eski eserler ve neşriyat mübadelesi, konferanslar, konserler, temsiller ve radyo yayınları tertibi gibi hususlar derpiş edilmektedir.*”³⁶³ Dolayısıyla bu anlaşma ile Türkiye ile Yunanistan arasında kültürel bağlar açısından önemli bir köprü kurulmaya çalışılmıştır.

1951 yazına doğru Ortadoğu'daki siyasi havanın bulanması, bu arada İran

³⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 2, 1 Kasım 1950, s. 12.

³⁶¹ Sevinç, *Demokrat Parti Dönemi Türk Yunan İlişkileri*, s. 46-47.

³⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 15, 5 Mayıs 1952, s. 67. Anlaşma metni için Bkz; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 15, 5 Mayıs 1952, Kanun Tasarıları kısmı s. 4-7.

³⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 15, 5 Mayıs 1952, s. 157.

buhranının doğurduğu endişeler, NATO'nun genişletilmesi konusundaki direnmeleri, özellikle İngiltere'nin itirazlarını önemli biçimde zayıflatmış ve İngiltere Dışişleri Bakanı 18 Temmuz 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarının İngiltere tarafından destekleneceğini açıklamıştır.³⁶⁴ İngiltere'nin Ortadoğu'daki planlarının şeklini değiştirerek Temmuz ayı içerisinde yeni bir politika benimsemesi ve Türkiye ile Yunanistan'ın üyeliğini desteklemesi üzerine diğer ülkelerin de ikna olmasıyla, 16–21 Eylül 1951'de NATO konseyinin Ottawa'da yaptığı toplantıda, Türkiye ve Yunanistan üye devletlerinin parlamentolarının onayı şartıyla pakta üyeliğe davet edilmişlerdir.³⁶⁵ 15 Ekim 1951'de Londra'daki NATO merkezinde Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya katılmasını sağlayan protokolü üye devletlerin tasdik etmesinden sonra 22 Ekim 1951'de bu protokol yürürlüğe girmiştir ve Türkiye ile Yunanistan pakta dahil edilmiştir.³⁶⁶ Daha sonra 1952 yılı içinde, yapılmış olan protokoller, iki devletin de parlamentolarında onaylanarak resmi olarak yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1951'de meclis açılış konuşmasında Yunanistan'ın NATO'ya dahil edilmesini şu sözlerle değerlendirmiştir: “*Komşumuz ve yakın dostumuz Yunanistan'ın bizimle beraber Atlantik Pakti'na iltihakı kararını, büyük memnunlukla karşıladık.*”³⁶⁷

Türkiye ve Yunanistan, NATO'ya dahil olduktan sonra Sovyet Rusya'ya yönelik bazı ortak kararlar almışlardı. Alınan kararların Sovyet Rusya'da yarattığı yankıları görüşmek üzere Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı'ndan bir heyet, Ankara'ya gelerek konuyu Türk Genelkurmayı ile görüşmek istemiş ve bu istek Türkiye tarafından olumlu karşılanarak, heyetin 14 Nisan 1952'de Türkiye'ye gelmelerine izin verilmiştir.³⁶⁸

Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen heyetle görüşmelerin tamamlanmasının ardından gazeteler, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Yunanistan'a giderek iki devletin pakta iştirakleri ile ilgili meseleleri görüşeceklerini yazmıştır.³⁶⁹ Böylece Adnan Menderes ilk resmi ziyaretini de Yunanistan'a yapmış olacaktır. 26 Nisan 1952'ye gelindiğinde Adnan Menderes heyetiyle birlikte Yunanistan'a resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir ve Atina'da tezahüratlarla

³⁶⁴ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 231.

³⁶⁵ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 232.

³⁶⁶ Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi...*, s. 130.

³⁶⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem IX, C. 10, 1 Kasım 1951, s. 15.

³⁶⁸ Sevinç, *Demokrat Parti Dönemi Türk Yunan İlişkileri*, s. 49–50.

³⁶⁹ *Akşam*, 16 Nisan 1952.

karşılanmıştır. Yunan başbakan yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Venizelos verdiği demeçte : *“Bu ziyaretin geçenlerde Türkiye’ye yapmış olduğum seyahatin neticelerini ve iki memleket arasındaki dostluk bağlarını bir kat daha kuvvetlendirecek şekilde destekleyeceğine eminim”* açıklamasını yapmıştır.³⁷⁰

Atina’da bu görüşmeler sürerken aynı zamanda Türkiye’de de Türk –Yunan görüşmeleri yaşanmıştır. Dışişleri Bakanlığı’nın yapmış olduğu açıklamada, Venizelos’un Türkiye’yi ziyareti münasebetiyle 2 Şubat 1952’de Türkiye ile Yunanistan arasında ortak bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon tarafından hükümetlerin onayı sunulmak üzere bazı tasarılar hazırlanmıştır. Bu tasarılar baktığımızda:

1- İki memleket tütün mahsulünün dış piyasalarda revacını daha fazla temin için müşterek tedbirler alacaktır.

2- Kuru üzüm mahsulü ihracatının artırılması için ittihaz edilecek müşterek tedbirler alınacaktır.

3- İki memleket arasında karşılıklı olara vize formalitelerinin kaldırılması kararlaştırılmıştır.

4- Türk-Yunan milletvekillerine seyahat kolaylıkları sağlanacaktır.

5- İki memleket gençliği için muhtelif kamplar düzenlenecektir.³⁷¹

Atina’da ve Ankara’da yapılan Türk-Yunan görüşmeleri sonuçlandığında iki taraf da yapılan görüşmelerden memnuniyetini dile getirmişlerdir. Yunanistan Başbakanı Plastrasın, gazetelere verdiği beyanatta iki ülkenin NATO içindeki ortaklığından bahsederek: *“Pakt içindeki müşterek çalışmalarımızın tatbik sahası ve birliğimizin idare merkezi İstanbul olacak ve bu işlere Türkiye rehberlik edecektir”* açıklamasında bulunmuştur.³⁷²

3 Mayıs günü yurda dönen Türk heyeti, her sahada Türk-Yunan işbirliğine karar verildiğini açıklamıştır. Devamında Başbakan Menderes görüşmelerle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: *“Ana hatlar üzerindeki antlaşma esasen tahakkuk etmişti. Atina görüşmeleri bunların birer müspet zaruret haline getirilmesi hususunda iki tarafa tam kanaat vermiştir. Hususi anlaşmalar esasına dayanarak güvenliğimizi temin yolunu arıyoruz. Ümit ederim ki, bu anlaşmalar başka memleketlere de örnek olacaktır.”* Gümrük birliği hakkında ki bir soruya da şöyle cevap vermiştir: *“ İki memleketin*

³⁷⁰ **Akşam**, 27 Nisan 1952.

³⁷¹ **Akşam**, 27 Nisan 1952.

³⁷² **Akşam**, 2 Mayıs 1952.

iktisadi münasebetlerini bu tedbirin kolaylaştıracağını görürsek buna da gitmek mümkündür.”³⁷³ Ayrıca 26 Mayıs 1952 tarihli meclis konuşmasında Fuat Köprülü, gerçekleştirdikleri Yunanistan ziyaretini daha geniş bir şekilde şöyle açıklamıştır: “Hükümetimiz, iktidara gelir gelmez, komşu ve dost Yunanistan ile münasebetlerini yeni zaruretlere göre ayarlamayı, daha faal ve verimli bir şekle ifrağ etmeyi kendisine ehemmiyetli bir vazife bilmiştir. Ezcümle Birleşmiş Milletler ve muhtelif beynelmilel teşekküllerde Türkiye ve Yunanistan arasında hayırlı neticeler veren sıkı işbirliği çığırını açılmıştır... Atlantik Paktı’na iltihaktan sonra Türkiye-Yunan münasebetlerinin yeni ve daha faal bir safhaya girmiş bulunduğuna şüphe yoktur. Bundan böyle müşterek emniyetimiz bir kül halinde bu Pakt çerçevesi içinde mütalâa olunacaktır. Binaenaleyh, el ele yürüdüğümüz, sıkı iş birliği yaptığımız nispette iki memleketin ve dünya sulhu için elzem olan, bu çok nazik olan, bölgenin emniyeti artmış refahı yükselmiş bulunacaktır. Nisan sonunda Yunanistan’a yapmış olduğumuz seyahat, Türk-Elen dostluğu mevzuunda mevcut mutabakatın sebebinin daha iyi anlamamıza imkân vermiştir. Dost memlekete ayak bastığımız andan itibaren geçtiğimiz her yerde hararetli tezahüratla karşılandık. Yunan ricalinin Türkiye ile dostluk siyasetinin temellerini ziyaretimiz vesilesiyle fevkalâde kuvvetle bir ifade bulmuş olan Yunan milletinin hissiyatında aramak lâzımdır. Türk milletinin Elen milletine karşı beslediği derin dostluk hisleriyle bu tezahürat karşılaştırılınca iki memleket arasındaki dostluğun millî anane mahiyetini almış köklü, şuurlu bir dostluk olduğu meydana çıkar. Bu ise hepimizi ziyadesiyle sevindirecek mühim bir hâdisedir. Bu vesile ile seyahatimiz esnasında gerek Yunan Hükümeti’nden gerek Elen milletinden gördüğümüz içten gelen hüsnü kabul, misafirperverlik ve hararetli tezahüratı yüksek huzurunuzda anmayı zevkli bir vazife bilirim. Bu karşılıklı ziyaretler esnasında vaki temas ve görüşmelerimizde dünya meseleleri üzerinde tam bir görüş mutabakatını memnuniyetle müşahede etmiş bulunuyoruz. Şurasını da ilâve etmek isterim ki, aramızda açık ve sıkı işbirliğinin inkişafına mâni olabilecek, hiçbir mesele yoktur. Diğer taraftan gerek Ankara’da gerek Atina’da Yunan devlet adamlarıyla vaki temas ve görüşmelerimizde her hangi bir metin imzalamadık hiçbir anlaşma akdetmedik, fakat aramızdaki iş birliğini geliştirmek hususunda esaslı fikir müdavelelerinde bulunduk. Ve bu hususta tam bir mutabakata

---

³⁷³ **Akşam**, 3 Mayıs 1952.

vardık. Bu itibarla çok müspet bir başarı elde ettiğimize kaniim.”³⁷⁴ Yine bu geziyle ilgili olarak 1 Kasım 1952’de meclis açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar da hükümetin yapmış olduğu bu diplomatik ziyareti şu şekilde değerlendirmiştir; “Bildiğiniz gibi Ocak ayı zarfında dost Yunanistan’ın Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ekselans Venizelos’un memleketimizi ziyaretini müteakip, Başbakanımız ve Dışişleri Bakanımızın Atina’ya yaptıkları ve Türk - Yunan dostluk münasebetlerinde yeni ve yapıcı bir çığır açan seyahat esnasında, Yunan Hükümetinin ve halkının kendilerine karşı gösterdikleri çok samimî dostluk tezahürlerini, hâlâ derin bir memnuniyetle hatırlamaktayız. Bu seyahat esnasında, tarafımızdan vâki davet neticesi olarak, Majeste Yunan Kral ve Kraliçesinin memleketimize yaptıkları ve kalbimizde unutulmaz hâtıralar bırakan ziyaretin, hem memleketimizde hem Yunanistan’da tevhit ettiği büyük heyecan, müttefikimiz Yunanistan’la aramızdaki dostluğun ne kadar sıkı ve faal bir safhaya girdiğinin en güzel miyarını teşkil etmiştir. Memleketlerimiz arasındaki bu faal siyaset, üstünde yaşadığımız müşterek emniyet sahasındaki sulhperver koruma siyasetimizi muvaffakiyete götürecektir en emin vasıta.”³⁷⁵

İki ülke arasındaki münasebetlerin her alana yayılmak istendiği bir dönemde, özellikle savunma konularına daha fazla ağırlık verilmiştir. 18 Ağustos 1952’de Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığından bir heyet, müşterek deniz tatbikatları hakkında görüşmek üzere Yunanistan’a gideceği bir gün önceden bildirilmiştir.³⁷⁶ Bu ziyaret öncesinde ise 17 Ağustos 1952’de Türk-Yunan Müşterek Deniz manevraları başlamıştı. Müşterek tatbikata katılmak üzere Yunanistan’dan 6 muharip gemi İzmir’e gelmiştir ve Yunan subaylar için resmi bir kabul tertiplenmiştir.³⁷⁷ Bunun yanı sıra, Trakya bölgesinde 4 Ekim 1953 tarihinde müşterek bir harekât daha yapılmıştır.³⁷⁸

Savunma amaçlı yapılan bütün bu faaliyetlerin yanında en önemlisi 1953 yılında yapılmış olan Balkan Paktı’dır. Bu konuyu ayrıca bir başlık altında inceleyeceğiz.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki iktisadi ilişkilere baktığımız zaman, bu ilişkilerin iki ülke arasındaki istikrarlı siyasete bağlı olduğunu görmekteyiz. Ortak tehdit algılarına sahip olduğu için bir araya gelen Türkiye ve Yunanistan aynı zamanda, aynı coğrafyada ortak çıkar taleplerine de sahiptir. Bu nedenle Türk-Yunan siyasi ilişkileri

³⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 15, 26 Mayıs 1952, s. 352–353.

³⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 17, 1 Kasım 1952, s. 20.

³⁷⁶ Milliyet, 17 Ağustos 1952.

³⁷⁷ Son Posta, 18 Ağustos 1952.

³⁷⁸ Milliyet, 05 Ekim 1953.

inişli çıkışlı bir grafik çizmiş; bu durum iktisadi ilişkilerin kesintiye uğramasına neden olmuştur. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler, 1950 yılından Kıbrıs sorununun dünya gündemine taşındığı 1955 yılına kadar, siyasi olaylara paralel bir şekilde olumlu olarak değerlendirilebilir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki iktisadi ilişkilerin sadece kendi aralarındaki ilişkilerden değil, kendileri dışındaki siyasi ve ekonomik krizlerden etkilendiği söylenebilir. Özellikle Soğuk Savaş döneminin başında ortaya çıkan siyasi ikiliğin, Türkiye ve Yunanistan'ın da iktisadi tarafını belirlemesine yol açtığını söyleyebiliriz.

Daha önce Amerika'yla ilişkiler bağlamında anlatmış olduğumuz Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesine Türkiye ile birlikte Yunanistan da dahil edilmişti. Marshall Planının uygulanmasının dördüncü çeyreğinde Yunanistan, yarım fazlası kalkınma ve askeri amaçla verilen yardım görünümünde toplamda 1.327 milyon dolarlık yardım almıştır. Ancak bu yardımlar da Marshall Planı'nın uygulanmasında beklentileri karşılamamıştır. Yunanistan'da ekonomik alanda uygulanan düzenlemeler özellikle iç sorunlar nedeniyle istenilen düzeye ulaşamamıştır.³⁷⁹

20 Temmuz 1950'de Türkiye-Yunanistan ve Marshall planı temsilcileri arasında bir toplantı yapılmış ve Türk-Yunan Hudut Komisyonu'nun Meriç Nehri'nin taşmasından dolayı ortaya çıkabilecek sınır değişikliklerini önlemek amacıyla alınabilecek tedbirler üzerinde bir görüşme yapılmıştır.³⁸⁰

Bu gelişmeler olurken iki ülke arasındaki ticaret de devam etmiştir. 12 Mart 1951 tarihli gazetelerde, Yunanistan'a canlı hayvan ihracatının devam etmekte olduğu bildirilmektedir. Canlı hayvan ihraç fiyatlarının dış piyasa fiyatlarına uymasının, Yunanistan'a hayvan ihracı faaliyetini de hızlandırdığı ifade edilmektedir.³⁸¹ Ancak 1954 yılı meclis raporları incelendiği zaman karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Yapılan ihracattan dolayı alınan vergiler zamanla artırılınca canlı hayvan ihracatı yıldan yıla bir düşüş göstermiştir. 1950 yılında 140.450 baş hayvan ihracatı varken, 1951'de 116.682'ye gerilemiş, 1952 yılına gelindiğinde ise 40.040'a kadar düşmüştür. Buna çare olarak da canlı hayvan ihracatını güçleştiren durumun giderilmesi için 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun 24. maddesi düzenlenerek canlı hayvan alım satımındaki

---

³⁷⁹ Sevinç, **Demokrat Parti Dönemi Türk Yunan İlişkileri**, s. 65.

³⁸⁰ **Milliyet**, 21 Temmuz 1950.

³⁸¹ **Milliyet**, 12 Mart 1951.

vergilerin alınmayacağı hükmü ilave edilmiştir.³⁸² Bunların yanı sıra Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Türkiye ziyareti sonrasında 2 Şubat 1952'de oluşturulan Türk-Yunan Karma Komisyonu, 1-22 Nisan tarihleri arasında görüştüğü konulardan bazılarını sonuca bağladı ve komisyonun Yunan Heyeti Başkanı M. Bakkalbaşı ile Türk Heyeti Başkanı Cemal Hüsnü Taray tarafından iki ülke arasında karşılıklı olarak vize formalitelerinin kaldırılması kararlaştırılmıştır.³⁸³

Avrupa İktisadi İşbirliği çerçevesinde iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla Türkiye ile Yunanistan arasında, Türkiye Temsilcisi Turgut Menemencioglu, Yunanistan Temsilcisi, Aleksis Liatis tarafından 7 Kasım 1953 tarihinde, 11 maddelik bir Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın;

Birinci maddesine göre; iki ülke arasındaki ticari mübadeleler, iki tarafın yürürlükte bulunan ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak yapılacaktır.

İkinci maddede; Türkiye, Yunanistan'dan gönderilecek malların ithali için gerekli izni vereceğini taahhüt ediyordu.

Üçüncü madde ile Yunanistan, Avrupa İktisadi İşbirliği üyesi ülkelere uyguladığı ithalat serbestliği yükümlülüklerini uygulamayı taahhüt ediyordu.

Dördüncü maddeye göre; taraflardan birinin, yürürlükteki liberasyon (dış ticaret serbestliği) rejimine aykırı hareket etmesi halinde, karma bir komisyon toplanarak duruma müdahale edecekti.

Beşinci maddede, anlaşmanın yürürlük süresi içinde yapılacak olan ticari mübadelelere ait ödemelerin, Ödeme Anlaşması çerçevesinde dağıtılacağı bildirilmektedir.

Altıncı madde ile iki ülke, iptidai maddelerin aralarında tahvili konusunda uzlaşmaya varmışlardı.

Yedinci maddede, anlaşmanın yürürlüğe konmasından sonra her iki ülke tarafından sevk edilen mallar hakkında, ihracatı yapan ülke makamlarınca verilecek örnek bir yemin metni isteme hakkına sahip olacaktı. Bedeli, yüz Türk lirasını veya başka bir para birimiyle muadilini aşmayan sevkiyatlar için yemin metni aranılmadığı belirtilmiştir.

Sekizinci maddede; iki ülke temsilcilerinden seçilecek karma bir komisyon oluşturulacağı ve bu komisyonun yapılan anlaşma çerçevesindeki tüm meseleleri

³⁸² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 29, 2 Mart 1954, s. 183.

³⁸³ Milliyet, 27 Nisan 1952.

çözmekle görevlendirildiği bildirilmiştir.

Dokuzuncu maddede; anlaşmanın yürürlüğe konmasından önce her iki ülke uzman makamlarınca onaylanmış olduğu bildirilmektedir. Bu nedenle uygulama sürecinde olan ticari işlemlerin bu makamlarca düzenleneceği kabul edilmektedir.

Onuncu madde anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, her iki ülkenin yetkili makamlarınca düzenlenen fakat anlaşmanın onaylanması sırasında henüz tamamlanmamış olan işlemlerin, uzman makamlarca düzenleneceği bildirilmektedir.

On birinci maddede söz konusu anlaşmanın imzalandığı tarih itibariyle bir yıl yürürlükte kalacağı ifade edilmektedir.³⁸⁴

1953 yılında iki ülke arasında iktisadi alanda yaşanan olumlu gelişmeler 1954 yılında da devam etmiştir. Gazeteler Ocak 1954'de Yunanistan'dan zeytinyağı ithal edilmesine ilişkin görüşmeler yapıldığı bildirmektedir.³⁸⁵

Türkiye ile Yunanistan arasında ticari ilişkilerin yanında kültürel olarak da bağlar kurulmuştur. İki ülke arasındaki spor müsabakaları da bu kültürel bağa köprü vazifesi görmüştür. 1950 yılı gazete haberlerinden bazı örnekler verecek olursak; Türkler ve Yunanlılar arasında 13 Eylül 1950'de bir boks maçı müsabakası yapılmış ve yapılan boks maçını Türk sporcu Halit Ergönül almıştır.³⁸⁶ 25 Temmuz 1954 tarihinde yapılan Balkan Atletizm karşılaşmalarında 110 metre engelli koşuda; Mustafa Batman üçüncü, Erdoğan Karabelen altıncı olmuştur. Gülle atmada; Nuri Turan beşinci, Necdet Akın altıncı olurken 1500 metre koşuda; Cahid Önel ikinci, Turhan Göker dördüncü olmuştur. 100 metrede; Muzaffer Selvi ikinci, 400 metrede Emin Doybak dördüncü, Doğan Acarbay altıncı, uzun atlamada; Akın Altıok dördüncü, Aydın Onur beşinci olmuştur. 5000 metrede Abdullah Gökpinar ikinci, Osman Coşgöl dördüncü, Cirit atmada ise Halil Zıraman dördüncü, Kemal Köksal altıncı olarak ülkemizi temsil etmişlerdir. Yugoslavların 94, Yunanların 54 ve Türklerin 50 puan alarak tamamladıkları karşılaşmaların sonunda bir Balkan Spor Komitesi oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu amaçla yapılan toplantıya 4 Türk, 4 Yunan ve 4 Yugoslav temsilci katılmıştır.³⁸⁷ Yapılan bu spor etkinliklerinin yanında Gümölcine'de kurulan Celâl Bayar Lisesi ve Türkiye'den Batı Trakya ilkokulları için gönderilen 25 Türk

³⁸⁴ Sevinç, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 69–70.

³⁸⁵ **Milliyet**, 27 Ocak 1954.

³⁸⁶ **Milliyet**, 14 Eylül 1950.

³⁸⁷ **Milliyet**, 25 Temmuz 1954.

öğretmeninin orada vazife görmesi bu hususta güzel örnekler olarak sayılabilir.³⁸⁸

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler bu boyutta ilerlerken Türkiye, Türk-Yunan ilişkilerini bozabilir düşüncesi ile İzmir'in kurtuluş gününün kutlanmasını yasaklamıştır. Yunanistan'da ise Enosis lehinde gösteriler yapıyordu. Başbakan Menderes, Türklerin buna karşı tepkilerini yumuşatmak için “9 Eylül'ün kutsal anlamını herhangi bir şekilde siyasi buhrana alet etmek milli vicdanımızı tedirgin edecektir” açıklamasını yapmıştır.³⁸⁹

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Balkan Paketi'ni imzalaması ile birlikte Balkanlarda dostluk rüzgârları eserken, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler de bu bahar ortamı dolayısıyla yoğunlaşmıştır. Bu ilişkiler yukarıda da örneklerini verdiğimiz gibi spor faaliyetleri aracılığıyla iyice artırılmaya çalışılmıştır. Bunun örneklerinden birisini de 22 Mart 1953'de Türk ve Yunan takımları arasında yapılan futbol maçı oluşturmaktadır.³⁹⁰

Amerika'nın desteği ve Sovyet Rusya'nın Balkanlar'da ortaya çıkardığı tehdidin Türkiye ve Yunanistan'da paralel düşüncelerle algılanması iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. 1953 yılına kadar ikili ziyaretler ve antlaşmalarla geliştirilmeye çalışılan ilişkiler 1953 yılında yeni bir boyuta girerek çok taraflı bir görünüm kazandı. Öyle ki bu görünüm meclis konuşmalarında çok samimi açıklamalarda kendisini göstermiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1 Kasım 1953'de meclis açılış konuşmasındaki sözleri bahsetmiş olduğumuz yakınlaşmaya örnek olarak gösterilebilir; “Aramızda mevcut sıkı dostluğa ilâveten, Atlantik Paketi içinde ittifak bağlarıyla da bağlı olduğumuz Yunanistan ve salim görüşlerine, realizmine tam bir itimadımız olan dostumuz Yugoslavya ile akdettiğimiz Üçlü Dostluk ve İş Birliği Antlaşması'nı, yalnız kendimiz ve Balkanlar için değil, bütün sulhperver Garp devletleri camiası için, kıymetli bir sulh, emniyet ve istikrar unsuru olarak telâkki ediyoruz.”³⁹¹ Yugoslavya'nın da Balkan Paketine katılmasıyla birlikte Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkanlar'da kısa süreli bir birliktelik için zemin hazırlanmıştı. Bunun yanında Türkiye ile Yunanistan arasındaki “Kıbrıs Sorunu” 1954 yılından itibaren ilişkilerin ana belirleyicisi durumuna gelmiştir.³⁹² Bu sözünü etmiş olduğumuz Kıbrıs Meselesi'ni yeni

³⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 7, 21 Mayıs 1955, s. 581.

³⁸⁹ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili...*, s. 128.

³⁹⁰ *Milliyet*, 22 Mart 1953.

³⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 25, 1 Kasım 1953, s. 16.

³⁹² İvgen, *1923–1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası*, s. 133–134.

bir başlık altında inceleyeceğiz.

B. Yugoslavya İle İlişkiler

1. İlişkilerin Başlangıcı ve Balkan Paktı

I. Dünya Savaşı'nın taraf ülkelerinden birisi olması sebebiyle Yugoslavya, Lozan Konferansı'na katılmış ancak Barış Antlaşması'nı imzalamamıştı. Dolayısıyla Türkiye ile Yugoslavya arasındaki savaş durumu fiiliyatta olmasa da devam ediyordu. Fiiliyattaki bu duruma 28 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan Dostluk Paktı ile son verilmiştir. Balkan devletleri arasında başlayan yakınlaşma sürecinde Yunanistan ve Romanya'nın ardından Yugoslavya ile de sorunların barışçı yollardan çözümü için yeni bir anlaşmaya gerek görülmüştü. Sorunların çözümü için yapılacak olan bir anlaşmanın hazırlıkları sürerken Yugoslavya Kralı'nın Ekim 1933'te İstanbul'u ziyareti ve Atatürk ile yapmış olduğu görüşme, iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiş ve Balkan Birliği'nin kurulmasına katkıda bulunmuştur.³⁹³ Kasım 1933 tarihinde Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey'in Belgrat'a yapmış olduğu ziyaret sonucunda 27 Kasım 1933'te Belgrat'ta Türkiye ile Yugoslavya arasında “*Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tesviye, Uzlaşma ve Tahkim Antlaşması*” imzalanmıştır.³⁹⁴

Türkiye ile Yugoslavya'nın sınır komşusu olmamalarından dolayı aralarında önemli bir anlaşmazlık konusu yoktu. Ancak, iki ülke arasında askıda olan bazı meseleler vardı. Yugoslavya'daki Türk emlakı işi, bunların başında geliyordu. Belgrat'ta 27 Kasım 1933'te imzalanan antlaşmadan sonra yayınlanan bildiride; Türkiye ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları milletlerarası durumu ve özellikle Balkanlardaki vaziyeti aralarında görüşerek her iki hükümetin aynı barış ve intizam ilkelerine ve milletlerarası antlaşmalara saygı gösterilmesi esasına bağlı olduklarını açıklamışlardır. Türkiye ile Yugoslavya arasında yapılan antlaşma zaten aralarında mevcut olan devamlı dostluk ilişkilerini güçlendirecek ve aralarında daha da güçlü bağlar kurulmasına temel

---

³⁹³ Nurulay Funda Aydemir, **Balkanlarda İttifak Arayışı ve Türkiye Birinci Balkan İttifakı**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 49.

³⁹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IV, C. 20, 1 Mart 1934, s. 3.

olacaktır.³⁹⁵ Türkiye ile Yugoslavya arasında kurulan bağlar, 1934 yılında kurulan Balkan Paktı ile daha da güçlenmiştir. İmzalanan bu pakt 5 Mart 1934’de TBMM’de görüşülmüş³⁹⁶ ve 8 Mart 1934’de de meclis tarafından onaylanmıştır.³⁹⁷ Yapılan Pakt sonrası Yugoslavya hükümeti, Türk Hükümeti’ne gönderdiği telgrafta yapılan anlaşmadan dolayı memnuniyetini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Balkan yarımadasında sulh ve emniyeti takviyeye matuf Balkan Anlaşma Paktı’nın imza müinasebetiyle göndermiş olduğumuz sevimli tel yazısına kalpten teşekkür ederim. Mevcut bilcümle dostluk ve taahhütlerinin ipkası ve akitlerin her türlü tecavüzden içtinapları kararı atisi üzerine müesses olan bu misakın Balkan yarımadasında medeni mesai ile dolu uzun bir emniyet devresi temin edeceğinden bu suretle, zati âlilerinin buyurduğunuz veçhile, Balkan tarihinde mesut ve kati bir dönüm noktası teşkil edeceğinden eminim. Balkanların saadetinin temini hususunda sebbeden mesainizi samimi surette takdir eder ve tebriklerimin kabulünü rica ederim.*”³⁹⁸

Balkan Paktı, II. Dünya Savaşı sebebiyle çok uzun ömürlü olamamıştır. Yunanistan ve Yugoslavya Alman işgaline uğrayınca pakt işlerliğini kaybetmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Balkan devletleri arasında çeşitli gruplanmalar görülmeye başlamıştı. Türkiye ve Yunanistan Batının yanında, yani NATO içinde yer alırken, komünistlerin yönetimine geçen Romanya, Bulgaristan doğrudan, Yugoslavya ve Arnavutluk ise dolaylı olarak Moskova’nın kontrolü altında kalmıştı. Zamanla Yugoslavya bağlantısız bir devlet olmuş, Arnavutluk ise Moskova’dan uzaklaşmıştı. Balkanlardaki tablo bu şekilde iken 1934 yılında yapılmış olan Balkan Paktı’nın tekrar canlandırılması söz konusu olmamıştı.³⁹⁹

1944 yılında Stalin Yalta Konferansı’nda Batılı devletlerle Yugoslavya’yı paylaşma planları yapınca, Tito’nun Sovyet Rusya’ya olan güveni iyiden iyiye azaldı. 29 Kasım 1945’de ise Halk Cephesi adı altında birleşen Tito’nun liderliğindeki halk, Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşunu ilan etmişlerdir. Halk Cephesi yapılan seçimlerde oyların % 90’ını alarak iktidar olmuştur.⁴⁰⁰ Böylece sosyalist ve

³⁹⁵ Hikmet Öksüz, “Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923–1938)”, **Türkler**, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1141.

³⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IV, C. 20, 5 Mart 1934, s. 2.

³⁹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IV, C. 20, 8 Mart 1934, s. 2.

³⁹⁸ **Akşam**, 10 Şubat 1934.

³⁹⁹ Aydemir, **Balkanlarda İttifak Arayışı ve Türkiye...**, s. 206.

⁴⁰⁰ Pınar Yürür, **Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s. 27–28.

bağımsız bir Yugoslavya kurulmuş oldu.⁴⁰¹ Yeni kurulan Yugoslavya devleti ilk yıllarında SSCB modelini izleyerek sosyalizmi kurmaya çalıştıysa da, 1948 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkiler artık iyice gerilmişti. 28 Haziran 1948’de Yugoslavya’nın Kominform’dan çıkarılmasıyla somutlaşan bu gerilimin altında şunlar yatıyordu: Sovyetlerin Yugoslavya’yı da diğer sosyalist ülkeler gibi kontrolü altına almak istemesi ancak Tito’nun bağımsız hareket etmesi; Moskova’nın Tito’nun Balkanlar’da nüfuzunu arttırmasından endişelenmesi; Tito’nun “milli komünizm” tasavvurunun tepki çekmesi. İşte tüm bu faktörler birleşince, Yugoslavya’nın Doğu Avrupa’ya egemen olacağı yolundaki SSCB endişesi, iki ülke arasında bir kopuşa yol açmıştır. Bundan sonra Tito, kendi özyönetimi sistemini ve Yugoslav milli sosyalizm modeli’ni benimsemiştir.⁴⁰²

2. Demokrat Parti Döneminde Yeniden Yakınlaşma

Yugoslavya’nın 1948 yılında Kominform’dan çıkarılması O’nu Batı Bloğu’na yakınlaştırdı. İşte bu yakınlaşma NATO’ya girmek için büyük çaba harcayan ve SSCB’nin baskısından kurtulmak isteyen Türkiye ile Yugoslavya’nın yollarını buluşturdu.

1952 yılında iki ülke arasında ticaretin geliştirilmesi amacıyla başlatılan görüşmeler Türkiye ile Yugoslavya’nın yakınlaşmalarında önemli adımlar olarak algılanmıştır. Yapılan uzun görüşmeler sonucunda 26 Şubat 1953 tarihinde “Ticaret ve Ödeme Antlaşması” ile “Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi” ve buğday satışını düzenleyen bir protokol imzalandı.⁴⁰³ İki ülke arasındaki ticareti düzenleyen ve uygulanacak ithalat ve ihracat rejimlerini belirleyen bu antlaşmaların, ekonomik katkısıyla birlikte siyasi ilişkilere de olumlu bir etkisi olduğu kesindir. Ticaret antlaşmalarının imzalanmasından iki gün sonra Ankara’da Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953’de bir dostluk antlaşması imzalandı.⁴⁰⁴ Bu antlaşmayla birlikte Türkiye-Yugoslavya ilişkileri uluslararası gelişmelerin ekseninde

---

⁴⁰¹ Mehmet Fatih Çömlekçi, **Yugoslavya’nın Dağılma Sürecinde ve Bosna Krizi Sırasında Türk Basımının Tavrı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 12.

⁴⁰² Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789–1960**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s. 451’den akt. Çömlekçi, **Yugoslavya’nın Dağılma Sürecinde...**, s. 12–13.

⁴⁰³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 22, 22 Mayıs 1953, s. 346; **Düştur**, 3. Tertip, C. 34, s. 1626–1646’den akt. İvgen, **1923–1960 Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası**, s. 147–148.

⁴⁰⁴ Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920–1945)**, s. 475–477; Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili...**, s. 107.

bir görüntü kazanmıştır. Bu tarihten itibaren iki ülke arasında Yugoslavya'daki Türk mallarının tasfiyesi meselesi bir kenara bırakılırsa, ilişkileri yönlendiren temel etken Balkan İttifakı olmuştur.

Ayrıca iki ülke arasında bürokratik ziyaretler de, yapılan ittifak sonrası oluşan dostluk ortamıyla orantılı olarak artmıştır. Örneğin Yugoslavya Parlamento Reisi Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuş ve yapmış olduğu bu ziyaret sonucu memnuniyetini TBMM'ye gönderdiği telgrafta şu şekilde dile getirmiştir: *“Türk topraklarını terk ederken, Yugoslav heyeti namına ve şahsım namına güzel memleketinizi ziyaretimiz sırasında Türk halkı, Meclisi ve diğer makamların bize gösterdikleri misafirperverlikten dolayı zatı âlinize teşekkürlerimi takdim etmek isterim. İstiklâlimizi müdafaa etmek ve böylece dünyanın bu bölgesinde sulh ve hürriyeti temin etmek hususunda müştereken taşıdığımız arzuyu zevkle müşahade etmek imkânını bulduk. Türk topraklarını, aramızdaki bağları inkişaf ettirmek ve sağlamlaştırmak arzusu ile dolu olarak terk ediyoruz. Sayın Cumhur Reisine en derin hüürmetlerimi bildirmenizi ve bütün Meclis azaları ile birlikte en samimî teşekkürlerimizi ve kardeşçe hislerimizi kabul etmenizi istirham ederim.”*⁴⁰⁵ Yugoslavya Parlamento Reisi'nin yapmış olduğu ziyaretin ardından da devlet başkanı Tito, 13 Nisan 1954'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Tito'nun yapmış olduğu bu ziyaretten duyulan memnuniyet TBMM'de dile getirilmiştir.⁴⁰⁶ Tito'nun yapmış olduğu bu ziyaretin ana konusunu 28 Şubat 1953 tarihinde imzalanan Üçlü Ankara Paketi'nin geliştirilmesi oluşturmuştur. Görüşmeler sonrasında açıklanan resmi beyanlarda da belirtildiği gibi Türkiye ve Yugoslavya, Üçlü Paketi bir ittifak antlaşmasına dönüştürmek noktasında karara varmıştır.⁴⁰⁷

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Balkan İttifakı konusunu bir sonraki başlıkta işleyeceğiz. Balkan İttifakı'nın yarattığı olumlu atmosfer içinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar da, devlet başkanı Tito'nun daveti üzerine 28 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'yı ziyaret etmiştir.⁴⁰⁸ Yapılan bu ziyaret sonucu iki devlet başkanı da karşılıklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Yugoslavya devlet başkanı Tito: *“Muhterem Reiscumhur, Yugoslav milleti adına ve kendi namına zatı devletinizi kendi toprağımız üzerinde dost ve müttefik milletin en yüksek temsilcisi sıfatıyla kalbi*

⁴⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 23, 1 Haziran 1953, s. 4.

⁴⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 1, 24 Mayıs 1954, s. 33.

⁴⁰⁷ İvgen, 1923–1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası, s. 149.

⁴⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 2, 1 Kasım 1954, s. 20.

şekilde selâmlamaktan duymuş olduğum sevinç ve memnunluğu ifade etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim. Memleketiniz yakında vaki ziyaretimiz sırasında şahsen zati devletiniz ve aynı zamanda Türk milleti nezdinde görmüş olduğumuz yakın alâka ve büyük hüsnükabulün hafızalarımızda derin hatıralar bırakmış olmasından ötürü bu sevinç ve memnuluk daha da büyüktür. Her iki memleketimiz arasındaki münasebetlerin her gün biraz daha artarak ilerlediğini ve karşılıklı işbirliğini son neticesi olarak siyasî, kültürel, askerî ve iktisadî sahalarda gittikçe daha ehemmiyetli muvaffakiyetlerin tahakkuk ettiğini müşahede edebilmekle bilhassa bahtiyarım. Bu müessir ve umumî işbirliği, iki memleketimiz arasında mevcut samimî sempatilerin anlayışın teyidini teşkil etmektedir. Türk milletinin bu derece derin bir surette meşbu bulunduğu vatanperverlik ruhunu istiklâlini muhafaza azmine ve terakkiyi gerçekleştirmek imanına karşı milletimiz büyük takdir ve saygı hissi beslemektedir. Bu müşterek temayüllerle meşbu bulunan milletlerimiz, müteakabil ihtilâflarla gölgelenmemiş münasebetler tesis etmişlerdir. Bu münasebetlerin bariz vasfı, müşterek menfaati ilgilendiren meselelerin hallinde tam bir anlayışa sahip olmaktır. Muhterem Reiscumhur, ziyaretiniz, dost Yunanistan ile birlikte akdetmiş olduğumuz ve münasebetlerimizin kuvvet ve kudretini gözle görülür bir şekilde aksettiren Balkan İttifakı'nın seneyi devresine rastlamaktadır. Bu ittifak, karşılıklı münasebetlerimizde yeni bir devir açmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki, bu ittifakın akdi sadece istiklâlimizi ve dünyanın bu bölgesinde barışı muhafaza hususundaki müşterek azmimizin ve milletlerimizin arzusunun bir ifadesi değil, fakat aynı zamanda bu bakımdan misal teşkil edebilecek umumî işbirliğinin inkişafı yolundaki müşterek gayretlerimizin de bir neticesidir. Her sahadaki bu işbirliği ve bu işbirliğinde mündemiç ittihad ve sıkı rabıatalar, her gün memleketimizde dünyanın bu bölgesinde sulhu ve memleketlerimizin istiklâlini teminat altına alan kuvveti sağladığı gibi kati şeklini geçenlerde Bled Antlaşması'nın imzasında bulan birlik duygusunu da bahşetmektedir.

Bunun içindir ki, Türk-Yunan ve Yugoslav milletleri, münasebetlerinin derinleşmesi uğrunda takibe devam etmeleri icap eden yolu Balkan İttifakı'nda bulmaktadırlar. Bugün milletlerimizin müşterek emniyet sistemine büyük yardımını teşkil eden ittifakın hakikî kudreti işte buradadır. İttifakın oynadığı bu rolü, demokratik dünyaya efkârının heyeti umumiyesi selâmlamış ve onu, mühim ideallerinden, Birleşmiş Milletler anayasasının prensiplerinden mühlhem yapıcı bir

işbirliği ve milletlerarası bir anlayış misali olarak takdir etmiştir. Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyeti milletleri ve hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Krallığı ile her gün daha sağlam ittifak münasebetlerinin tahakkuku yolunda sarf edilen fasulasız gayretleri haricî siyasetlerinin esas unsuru ve devamlı menfaati, aynı zamanla karşılıklı saygı ve iç meselelere adem-i müdahale prensiplerine dayanan sağlam ve kuvvetli bir camianın kurulması yolunda da bir vasıta telâkki etmektedirler. Bu camia dahilî ittifadı, teşkilâtı ve milletlerarası itibarı sayesinde Balkan memleketlerinin birbirlerine devamlı bir şekilde yakınlaşmalarına, dünyada ve hususiyle Avrupa'da münasebetlerin normalleşmesi uğrunda sarf edilen umumî gayretlere en son haddine kadar hizmet edecekler”⁴⁰⁹ sözleriyle yapılan ittifaka ve Türkiye ile olan münasebetlere duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise: “Ben Yugoslav-Türk işbirliğini, gayet mümbit bir toprağa atılmış tohuma benzetiyorum. Bu toprak, asırların yoğurduğu, menfaat ve kader birliği ile hiçbir ihtilaflı meselenin bulandırmadığı karşılıklı sevgi ve hürmetin feyizlendirdiği dostluk toprağıdır. Bu toprakta biten tohumun her sahada zengin dal budak salacağı, bol meyve vereceği muhakkaktır. Nitekim bu böyle olmaya da başlamıştır. Bu güzel dostluğa müşterek komşu ve dostumuz Yunanistan'ın da işbirliğinin ilavesiyle doğan Bled İttifakı hayati ve devamlı ihtiyaçların neticesi olarak üç devlet arasında süratle olgunlaşan fiili bir ittifak vaziyetinin hukuki ifadesi şeklinde ortaya çıkmıştır”⁴¹⁰ ifadeleri Türk-Yugoslav ilişkileri açısından önem taşımaktadır.

Balkan Paktı'nın yarattığı olumlu atmosferde Yugoslavya'da kalan Türk malları konusu da görüşülmeye başlanmıştır. Yugoslavya'daki Türk mallarının tasfiyesindeki ana sorun diğer ülkelerin Yugoslavya'daki mallarının çoğunlukla büyük sanayi kuruluşlarından oluşurken, Türklerin mallarının tarla, bahçe ve ormandan meydana gelmesi ve dolayısıyla bunların kıymet ve yer tespitlerinin zor olmasıydı. Uzun görüşmelerin ardından 31 Temmuz 1954 tarihinde bir protokol yapıldı ve 13 Temmuz 1956 tarihinde de Yugoslavya'da devletleştirilen Türk mal, hak ve menfaatlerinin tazmini hakkında antlaşma imzalanmıştır.⁴¹¹

1954 sonrası Türk-Yugoslav ilişkileri, aynı yıl yapılan Balkan İttifakı doğrultusunda gelişme göstermiştir. Balkan ittifakı başlığı altında Yugoslavya ile olan

⁴⁰⁹ **Ayın Tarihi**, 3 Eylül 1954.

⁴¹⁰ **Ayın Tarihi**, 3 Eylül 1954.

⁴¹¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 14, 1 Kasım 1956, s. 2; **Ayın Tarihi**, 16 Temmuz 1956.

ilişkilere devam edeceğiz.

C. Balkan İttifakı

1. İttifak'a Giden Yol

NATO'nun üyeliği Türkiye'nin dış politikasında aktif bir devir açmıştır. Bundan sonra Türk dış politikası, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki güvenlik ve savunma sistemlerinin daha da pekiştirilmesine yönelmiş ve bu çabalarda Türkiye birinci planda rol almıştır.⁴¹²

Demokrat Parti'nin (DP) ilk iktidar döneminde Türkiye'nin dış politikasını meşgul eden konulardan birisi de, Balkanlarda Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir ittifak kurulması düşüncesi idi. 1948'de Yugoslavya'nın Sovyet Bloğu ile ilişkileri bozulmuştu. Solcu rejimin yarattığı şüphelere rağmen Batılılar, Yugoslavya'yı kendilerine bağlamaya büyük önem veriyorlardı. Türkiye ve Yunanistan NATO'ya alındıktan sonra, bu iki ülke ile Yugoslavya arasında bir Balkan Paktı kurulmak suretiyle bu amacın gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür.⁴¹³ Ayrıca NATO'nun güney kanadını oluşturan İtalya-Yunanistan ve Türkiye arasındaki bağda bir kopukluk vardı. Eğer Yugoslavya'yı da içine alacak bir tertip meydana getirilebilirse bu kopukluk ortadan kaldırılabilirdi. İkinci Balkan Paktı'nın ortaya çıkışında bu düşüncenin belirli bir rol oynadığı şüphesizdir. Aslında, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye de böyle bir tertibin ortaya çıkarılmasında, her biri kendi açısından, belirli menfaatler görmekteydiler. Kominform'dan atılmış olan Yugoslavya, sadece Rusya'nın baskısını değil, Doğu Bloğuna dahil komşularının devamlı çıkardıkları sıkıntıları da karşılamak durumunda kalmıştı. ABD ve İngiltere kendisine askerî kredi temini bakımından yardımcı oluyorsa da, aralarında organik bir bağ yoktu. Zaten Yugoslavya'nın, rejimi icabı böyle organik bir bağ kurmak düşüncesi de bulunmuyordu. Buna karşılık, Balkan Yarımadasındaki devletlerle yapacağı bölgesel bir savunma paktının, iki büyük blok arasında tercih yapması şeklinde bir yoruma yol açmayacağı belliydi. İç savaştan yeni çıkmış olan Yunanistan ile, Rusya'nın devamlı baskısını hisseden Türkiye'nin de, Bulgaristan ile münasebetleri hiç iç açıcı değildi. Dolayısıyla bu iki devlet de, Balkanlarda bir saldırıya uğramaları halinde, icabında buradan diğer NATO devletleri

⁴¹² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 521.

⁴¹³ Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s. 119.

ile irtibatları olmasında fayda bulunduğunu düşünmekteydiler.⁴¹⁴

Bunun dışında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünist Yugoslavya'nın lideri Tito, ülkesinin Sovyetlerin bir parçası olmasını istememişti. Bu yüzden Tito, NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'a yaklaşmakta fayda görmüştü.⁴¹⁵ Fakat Balkan Paktının kurulmasındaki en önemli sebebi, Paktı oluşturan devletlerin, Doğu ve Batı Blokları arasındaki Soğuk Savaş mücadelesinden etkilenmiş olmaları oluşturmıştır. Yoksa normal şartlarda Mareşal Tito'nun Komünist rejimi ile Demokratik Türkiye Cumhuriyeti ve General Papagos yönetimindeki Kralcı Yunanistan'ın birbirlerine bu kadar sempati duyması başka türlü açıklanamaz. Ayrıca bu üç Balkan ülkesinde hakim olan, Sovyetler Birliği'nin kendilerini kontrol altına alma düşüncesi, Pakt'ın kurulması için gerekli olan süreci hızlandırmıştır.⁴¹⁶

1952 yılı geldiğinde artık Tito'nun Türkiye ve Yunanistan'la işbirliğine girişeceği ortaya çıkmış bulunuyordu. Askeri alanda işbirliğinden bahsetmesiyle de bu konuda başlamış olan görüşmelere hız kazandırmıştır. Zaten Tito, kısa bir süre sonra tutumunu yumuşatacak, Sovyetlerin gittikçe artan baskısı, Amerikan yardımına ihtiyacı ve Triyeste gibi önemli ulusal bir sorunun sürüncemede kalması, Yugoslavya'yı iki NATO üyesi ülke ile yazılı bir ittifaka taşıyacaktır. Bu üçüncü unsur, Yugoslav dış politikasının Batı'ya yönelmesinde önemli bir rol oynayacak, Yugoslavya Balkan Paktı içinde İtalya'ya karşı kendisini daha güçlü hissedecektir. Yugoslavya resmi yayın organı şöyle yazmaktadır: “Türkiye, Yugoslavya, Avusturya ve Yunanistan arasındaki dostane münasebetlerden ve bu temaslarla işbirliği dolayısıyla Yugoslavya'nın asla tecrit edilemeyeceği hakikatinden İtalya'nın ders alması, dünya sulhu için bir istifade ve kazanç olacaktır.”⁴¹⁷

Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün 20–25 Ocak 1953 tarihlerinde Belgrat'a yaptığı ziyaret Balkan Paktı'nın temelini oluşturacak resmi teşebbüslerin ilki, muhtemel bir saldırıya karşı ortak bir Balkan politikasının başlangıç noktasıdır. Görüşmeler Köprülü'nün ifadesi ile “son derece tatmin edici” şekilde cereyan etmişse de, Tito'nun yazılı anlaşmalar endişesi de ortaya çıkmamış değildir. Ziyaret sırasında verilen demeçler bunu açıkça göstermektedir. Ancak, 24 Ocak'ta yayınlanan ortak

⁴¹⁴ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 353.

⁴¹⁵ Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 471.

⁴¹⁶ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 51.

⁴¹⁷ **Ayın Tarihi**, 31 Ağustos 1952.

bildirinin işbirliği konusundaki “sulh ve emniyetin korunması sadedinde iki memleketin müstakbel işbirliğinin şekil ve istikametine sarıh bir mahiyet verilmesi lüzumu hususunda tam bir görüş birliği teessüs etmiştir” ifadesi Türk görüşünü aynen yansıtmaktadır.⁴¹⁸ Fuat Köprülü’nün Atina ziyaretinin en önemli sonucu, üç devlet arasında bir paktın imzalanacağına açıklanmasıdır.⁴¹⁹ Köprülü Atina’dan ayrılmadan önce gazetecilerin “Üçlü antlaşma akdedilecek midir?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Gayet tabii, fakat biz halen ihzari devredeyiz. Müzakereler olgunlaştığı vakit, üç dışişleri vekili paktın metnini kaleme alacaklardır. Daha sonra şartlar müsaade edince, bu metin üç hükümet tarafından imzalanacaktır.”⁴²⁰ Türkiye’den Belgrat’a giden heyette bulunan Bursa Milletvekili Hulusi Köymen de mecliste yaptığı konuşmayla, Belgrat gezisini ve gözlemlerini detaylı bir şekilde açıklamıştır: “Yugoslav topraklarına ayak bastığımız günden itibaren çok sıcak bir misafirperverlikle karşılaşmış bulunduk. Bize mihmandar olarak tefrik edilen Yugoslav milletvekilleri, halk mebusları, Yugoslavya sınırından itibaren bütün Yugoslavya’yı teşkil eden Cumhuriyetleri gezdiğimiz müddetçe bizimle birlikte aynı yorgunluğu çekerek ve daima misafirperverliğin en ileri derecesini göstererek bize dostluğun en kıymetli eserlerini bol bol gösterdiler. Belgrat’a vardığımız gün Yugoslav Federal Heyeti Reislerinden Sayın Maşe Piyade’nin tertip eylediği bir öğle yemeği Belgrat’ta Yugoslav Hükümeti erkânıyla tanışmak fırsatını bize temin etti. Onu takip eden günlerde Bosnasaray, Hırvatistan, Rubliyan, Sırbistan ve Makedonya Cumhuriyetlerini gezdik. Bu Cumhuriyetlerde bilhassa gündüz sanayi müesseselerini, ilmî kurullara, akademileri, fakülteleri ve kütüphaneleri gezmek ve gece de delegasyon heyeti adına ve dolayısıyla Yüksek Heyetiniz şerefine tertip edilmiş olan tiyatrolardaki opera, balo ve festival sahnelerinde, müzik ve sahne eserleriyle bütün yorgunluğumuzu dindirecek eserlerle karşılaştık. Bu tiyatrolarda mevcut olan halkın delegasyona karşı ayakta dakikalarca devam eden alkış tezahüratı Türk - Yugoslav dostluğunun samimî değerini ve kıymetini ifade etmek yolunda hakikaten kıymetli idi. Ayrıca ziyaret ettiğimiz Cumhuriyetlerden hali içtimada olan Asamblelerin daveti üzerine icabet ettik ve orada hazır bulunan azaların hepsi delegasyonumuzu ayakta dakikalarca alkışladılar ve reisleri dahi her iki devlet arasındaki dostluğa kıymet verdiklerini ifade eden sözleriyle memleketlerimiz

⁴¹⁸ **Ayn Tarihi**, 24 Ocak 1953.

⁴¹⁹ **Milliyet**, 30 Ocak 1953.

⁴²⁰ **Ayn Tarihi**, 30 Ocak 1953.

arasındaki iyi münasebeti takdirle ifade etti. *Cumhur reisi Sayın Mareşal Tito'nun heyetimizi kabulü ve bir gün misafir etmek suretiyle yüksek nezaketini göstermesi iki memleketin samimî dostluk seviyesinin en sahih ölçüsü olarak değerlendirilmek icap eder. Harbin neticesi galibiyet dahi olsa, bütün milletler için bir afet ve musibet olduğu kanaatinde olan Yugoslavya milletleri; II. Dünya Harbi'nin bu memleket sinesinde açtığı derin yaraları sarmakla meşguldür. Kalkınmalarının, daha ziyade sanayi sahasında ve sulh içinde kaydedilmesi mümkün ilerleyişle temin edileceğine inanmışlardır. Bu sebeple Yugoslavya her şeyden önce sulhu ve istiklâli korumak azminde çok samimîdir. Kendisiyle anlayış birliği gördüğü Türkiye ve Yunanistan'la dostluğuna bu bakımdan büyük bir kıymet vermekte ve bu üç devletin işbirliği ile harp tehlikesinin Balkanlar'dan ve hatta dünyadan uzaklaştırılacağına inanmaktadır. Gerek Yugoslavya'ya giderken ve gerek avdetimizde dostumuz Yunanistan'daki güzergâhtaki salâhiyetli makamlardan görmüş olduğumuz yakın alâka ve kolaylığı huzurunuzda şükranla yâd etmeyi de bir borç bilirim. İnsanlık namına şayanı temennidir ki yeryüzünde mevcut olan bütün yollar nereden geçerse geçsin her türlü kötü ihtiraslardan uzak, iyi insanlar için daima emniyet ve hürriyetle geçit sağlayacak yollar olması ve dünyanın böyle bir mesut yarına yakın zamanda kavuşması beşeriyet için müşterek bir hedef ve ideal olmalıdır.*"⁴²¹

Belgrad'daki görüşmelerini tamamlayan Köprülü, 26 Ocak 1953'de Atina'ya gitmiştir. Atina'da yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında şimdiye kadar iki taraflı gerçekleştirilen toplantıların üçlü yapılması düşüncesi somut olarak ortaya çıkmıştır. Fuat Köprülü'nün 23 Şubat 1953'de mecliste söylediği; "*işte bütün bu görüşmelerden, her üç memleketin üç taraflı ve ileri bir dostluk muahedesi akdetmeleri için vaziyetin tamamen olgunlaştığı neticesi çıkmıştır*" sözleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.⁴²²

2. Ankara Antlaşması

Tüm bu görüşmelerden ve devletlerarası ziyaretlerden sonra Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da, resmi adı "*Türkiye Cumhuriyeti, Yunan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (Ankara Antlaşması)*" olan Balkan Paktı

⁴²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 20, 13 Şubat 1953, s. 273–274.

⁴²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 20, 23 Şubat 1953, s. 825–826.

imzalanmıştır.⁴²³ Anlaşma metni şu şekildedir:

“Türkiye Cumhuriyeti, Yunan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (Ankara Antlaşması) / (Balkan Paktı)

(Ankara, 28 Şubat 1953)

İmzacı taraflar, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda açıklanan ilkelere inançlarını yineleyerek, bütün ulusların barış içinde yaşamasına ve uluslararası barışın sürdürülmesine çalışmaya kararlı olarak, aralarındaki dostça ilişkileri güçlendirmek özlemi ile ulusların özgürlük ve bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü dışarıdan yöneltilecek her kuvvete karşı savunmaya kararlı olarak, savunma örgütlerini dışarıdan gelecek her türlü saldırıya karşı daha etkili kılmak için çabalarını birleştirmeye ve ortak çıkarlarını ilgilendiren sorunlarda, özellikle savunmalarını ilgilendiren sorunlarda danışma ve işbirliği yapmaya kararlı olarak, bu antlaşmayı imzalamaya karar vermişlerdir ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı Ekselans Fuat Köprülü'yü; Yunan (Elen) Kralı, Dışişleri Bakanı Ekselans Stefanos Stefanopulos'u; Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı Ekselans Koca Popoviç'i, bu antlaşmayı imzalamaya yetkili kılmışlardır. Bu yetkili temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini sunduktan sonra aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır;

1-İmzacı Devletler, aralarında sürekli biçimde işbirliği yapılmasını sağlamak amacıyla, ortak çıkarlarını ilgilendiren bütün sorunlar üzerinde danışmalarda bulunacaklardır. İmzacı Devletlerin Dışişleri Bakanları, milletlerarası siyasal durumu incelemek ve bu antlaşmanın amaçlarına uygun düşecek gerekli kararları almak üzere, düzenli bir biçimde yılda bir defa ve gerekli görülürse, daha sık olarak, konferans düzenleyerek toplanacaklardır.

2-İmzacı Devletler, kendi bölgelerinde barış ve güvenliğin korunması için ortak çabalarını sürdürmek ve kendilerine karşı kışkırtılmış bir saldırı olursa, gerekli savunma önlemleri de kapsam içine girmek üzere, güvenliklerini ilgilendiren sorunları birlikte incelemeyi sürdürmek kararındadırlar.

3-İmzacı Devletlerin Genelkurmayları, uyumlu kararların alınabilmesi için aralarında anlaşarak saptayacakları savunma sorunlarına ilişkin önerileri

⁴²³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 522; Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 238; Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 471; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 353.

hükümetlerine sunmak üzere işbirliği yapmayı sürdürecektir.

4-İmzacı Devletler ekonomik, teknik ve kültürel alanlardaki işbirliğini geliştireceklerdir. Gerekliğinde ekonomik, teknik ve kültürel sorunların çözümü için uygun görülen anlaşmalar yapacak ve örgütler kuracaklardır.

5-İmzacı Devletler, aralarında çıkabilecek her uyuşmazlığı, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda belirlenmiş bulunan barışçı yollardan, anlayış ve dostluk ruhu içinde çözmeyi ve birbirlerinin işlerine herhangi bir biçimde karışmaktan kaçınmayı yükümlenirler.

6-İmzacı Devletler, içlerinden birine karşı yöneltilen ya da onun çıkarlarına zarar verebilecek nitelikte olan bir ittifak yapmaktan ya da bir harekete katılmaktan kaçınacaklardır.

7-İmzacı taraflardan her biri, kendisi ile üçüncü bir devlet ya da devletlerarasında bugün yürürlükte bulunan milletlerarası yükümlülüklerin hiçbirinin, bu antlaşmanın hükümleri ile çelişmediğini beyan eder ve ileride bu antlaşmaya aykırı olabilecek herhangi bir milletlerarası yükümlülük üstlenmeyeceklerini kabul ederler.

8-Bu antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'ın, 4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Paketi'nden (NATO) doğan hak ve yükümlülüklerini hiçbir biçimde etkilemez ve etkilediği biçiminde yorumlanamaz.

9-Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra, antlaşmanın amaçlarının gerçekleşmesi için katılmaları yararlı görülen her devlet, imzacı devletlerin (Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya) onayı ile aynı koşullara ve aynı haklara sahip olmak üzere, bu antlaşmaya katılabileceklerdir. Katılacak her devlet, katılma belgesinin sunulması ile Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının" taraflarından biri olacaktır.

10- Fransızca metni geçerli sayılacak bu antlaşma, imzacı devletlerin her biri tarafından onaylanacak ve onay belgeleri Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına sunulacak ve en son onay belgesinin sunulduğu gün yürürlüğe girecektir. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyen beş yılın sonunda, imzacı devletlerden her biri, diğer imzacı devletlerin hükümetlerine, bir yıl öncesinden gönderilecek bir bildirim ile bu antlaşmaya taraf olmaktan çıkabileceklerdir. Ankara'da 28 Şubat 1953 tarihinde, üç örnek olarak düzenlenmiş ve imzacı taraflara birer örnek verilmiştir.

Fuat Köprülü

Koca Popoviç

Stefanos Stefanopoulos"⁴²⁴

Balkan Paktı (Ankara Antlaşması), askeri zorunlulukların bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve askeri bir temel üzerine oturmuş olmasına rağmen askeri bir ittifak niteliği taşımamaktadır. Anlaşmanın 3. maddesinde üç ülke Genelkurmayları arasında işbirliği için görüşmeler öngörülmüştür. Bunun nedeni ise; NATO üyeleri sıfatıyla Türkiye ve Yunanistan'ın durumlarının, NATO üyesi olmayan Yugoslavya'nın durumu ile bağdaştırmak gerekmiş fakat bunun için hukuki bir imkân bulunamamıştır. Bu yüzden ilk olarak bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanarak askeri örgütün kurulması ileri bir tarihe bırakılmıştır.⁴²⁵

Dostluk ve İşbirliği Antlaşması sonrasında üç ülkenin Dışişleri Bakanları, 7–11 Temmuz 1953 tarihleri arasında Atina'da toplanmış ve Balkan Paktı'nın ilk Dışişleri Bakanları toplantısını düzenlemişlerdir. Paktın gelişmesinde önemli bir aşama olan bu konferansta, diğer Balkan ülkeleriyle işbirliği yapılması ve ortak savunmanın güçlendirilmesi konularında önemli kararlar alınmıştır.⁴²⁶

Balkan Paktı'nın önemli bir özelliği, antlaşma metninin üçüncü maddesinde ifade edildiği gibi, ortak savunma anlayışı ortaya koyması ve üç devlet genelkurmayları arasında işbirliğini öngörmesidir. Bu Balkan Paktı'nı iki savaş arası devresinde kurulmuş bulunan Balkan Antantı'ndan ayıran bir özelliktir. Balkan Antantı, bir saldırı halinde, ortak bir savunma örgütü olmaksızın her devletin kendi ordusu ile saldırıya karşı koyması öngörmekteydi. Hâlbuki Balkan Paktı ortak bir savunma temelini oluşturuyordu. Yunan Dışişleri Bakanı Balkan Paktı'nın bu ayırıcı özelliğini şu şekilde açıklamıştır: "...Üçlü Antlaşmanın özel vasfı üçüncü maddesidir. Bu madde, bugün itibari olarak ve yarın hukuken yeni bir teşekkül ihdas etmektedir. Bu teşekkül, müşterek güvenlik meselelerini ve bir tecavüze karşı müşterek tedbirleri inceleyecek ve üç hükümete telkin ve tavsiyelerde bulunacaktır. Üç hükümet'te böylece, Yugoslavya'dan başlayıp Yunanistan'dan geçerek Doğu Türkiye'ye kadar uzayacak olan bir müdafaa cephesi üzerinde müşterek müdafaa bahislerine müteallik koordine edilmiş kararlar

⁴²⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 22, 18 Mayıs 1953, s. 296; Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 475–477.

⁴²⁵ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945–1965)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 100.

⁴²⁶ Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945–1965)**, s. 104.

alabileceklerdir.”⁴²⁷

Mecliste söz alan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 28 Şubat 1953'te Ankara'da imzalanan Türk-Yugoslav-Yunan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın tasdiki ile ilgili olarak on maddeden oluşan anlaşmanın kimsenin aleyhine olmadığını ve olamayacağını belirterek anlaşmanın yegane gayesinin barışı ve mevcudiyeti korumak olduğunu açıklamıştır. Anlaşma sahasının teknik, ekonomik, askeri ve kültürel sahada genişletileceği ipuçlarını veren Köprülü, anlaşmanın üçüncü maddesinde de belirtildiği gibi üç ülke genelkurmay başkanlarının savunma konularında görüş alışverişinde bulunacaklarını ve bu anlaşmanın Yunanistan ve Yugoslavya Parlamentolarında tasdik edildiğini açıklayan Köprülü, sıranın kendilerine geldiğini ifade ederken kararın yine yüksek mecliste olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Tasvibinize arz olunan Antlaşma 10 maddeden mürekkep, ifadesi açık, maksadı açık ve daha imzalandığı gün baştan başa aleniye vazedilmiş bir metindir. Üç devlet arasında teessüs etmiş olan samimi ve yapıcı dostluğu tevsik ve teyide ve bu dostluğun müspet sahalarda meyveler vermesi için yapılacak işbirliğinin esaslarını ve mahiyetini tespitte matuftur. Kimsenin aleyhine müteveccih değildir ve olamaz. Yegâne gayesi sulhu, emniyeti ve mevcudiyetimizi korumaktır; bu itibarla, sıkı sıkıya ve imanla merbut bulunduğumuz Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın hem ruhuna hem de lâfzına tam manasıyla sadık olan çok hayırlı bir eserdir. Antlaşmada sahası, geniş bir üçlü işbirliği derpiş edilmiş bulunuyor. Filhakika, kültürel, ekonomik ve teknik işlerden askerî işlere kadar, milletlerin tealisi, refahı ve emniyeti için neler lazımsa bütün bunlar hususunda akıt taraflar yekdiğeriyle istişare edecek, gereken tedbirleri icabına ve imkânlara göre tespit ve tatbik, eyleyecektir. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın dâhil buldukları Atlantik Antlaşması'ndan mütevellit; hak ve vecibelerin mahfuzluğuna müteallik bulunan Antlaşmanın 8. maddesi hükmünü antlaşmanın yukarıda arz ettiğim şekilde inkişafını kösteklemeye matuf bir hüküm şeklinde tefsir etmek asla doğru olmaz. Bu hüküm gayet tabî olan hukuki bir vaziyetin teyidinden ibarettir. Bu madde mevcut olmasaydı dahi bahsettiğim hukuki vaziyet yine aynı derecede kuvvetini muhafaza edecekti. Binaenaleyh, bu maddeyi koymakla, antlaşmada derpiş edilen işbirliği ile azası bulunduğumuz Atlantik Antlaşması mucibince derpiş ve tatbik edilen işbirliği arasına set çekmek istenmiş değildir. Bilakis gerek Atlantik Antlaşması Teşkilâtı'nın gerek Yugoslavya'nın muvafakatiyle, münasip*

---

⁴²⁷ **Ayın Tarihi**, 10–17 Mart 1953.

ve mümkün görünebilecek herhangi bir şekilde bu iki işbirliğinin yekdiğeriyle irtibatlandırılmasını temenni ediyor ve lüzumlu görüyoruz. Biraz evvel de arz ettiğim gibi sulhun ve emniyetin tecezzi kabul etmez birer kül olması bunu icap ettirir.” Fuat Köprülü’nün ardından söz alan Cumhuriyet Halk Partisi adına Avni Doğan, Yunanistan ve Yugoslavya ile Türkiye arasında, dostluk ilişkilerini yazılı bir karara bağlayan, bu antlaşmayı memnurlukla karşıladıklarını ifade etmiştir. Bu anlaşmanın Balkanlarda üç ülkenin güvenliğini teminat altına alacağı için bu bölgede istikrarı sağlayacak bir yazılı belge olacağını dile getirmiştir. Üçlü ittifakın komşu Balkan ülkelerine de örnek teşkil etmesini temenni ettiğini ifade eden Avni Doğan, bu üç ülkenin Atlantik Paktı savunma istikametinde siyasi olarak birleştiğini ve uğrayacakları herhangi bir saldırı durumunda antlaşmanın otomatik olarak işleyecek askeri hükümler içermediğine dikkati çekmiştir. Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olan bu anlaşmayı Cumhuriyet Halk Partisi adına tasvip ettiklerini açıklamıştır.⁴²⁸

Antlaşmanın 8. maddesinde söz edilen NATO’ya bağlı imzacı tarafların bu anlaşmadan dolayı NATO’ya olan sorumluluklarını etkilemeyeceği konusu daha anlaşma imzalanmadan önce TBMM’de görüşülen konulardan birisi olmuştur. İsmet İnönü bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir: “Varlıklarını korumak kararında olan Yunanistan ve Yugoslavya ile beraber bulunmamızı, menfaatlerimiz icap ettiriyor. Münasebetlerimizin gelişmesini ve sulh cephesinde beraber bulunmamızı memnurlukla karşılarız. Ahdî bakımdan, nazik olan nokta, Türkiye ile Yunanistan’ın Batı demokrasileri ile olan ittifak icaplarının yeni Balkan Paktı ile ihtilâfa düşmemesini temin etmektir.”⁴²⁹

7 Kasım 1953 tarihinde Belgrat’ta imzalanan ek bir antlaşma ile de Balkan Paktı Daimi Sekreterliği kurulmuştur. Böylece Balkan Paktı’nın yönetim mekanizması da kurulmuş ve tam bir pakt haline gelmiştir. Daimi Sekreterliğin kurulması teklifi Yugoslavya’dan geldiği gibi; Yugoslav Hükümeti’nin, Paktın askeri işbirliğinin dışında da faaliyet alanı olması gerektiği inancının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁴³⁰

7 Kasım 1953 tarihli antlaşmanın metni şu şekildedir:

“Türkiye Cumhuriyeti İle Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Ankara’da 28 Şubat 1953 Günü İmzalanan Dostluk ve İşbirliği

⁴²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 22, 18 Mayıs 1953, s. 298.

⁴²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 20, 16 Şubat 1953, s. 322.

⁴³⁰ Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945–1965)*, s. 105.

Antlaşmasına Ek Antlaşma / (Belgrat, 7 Kasım 1953)

1- 28 Şubat 1953 günü Ankara'da imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın amaçlarını en etkin biçimde geliştirmek ve her alanda işbirliğini sürdürmek ve geliştirmek için Ankara Antlaşması'nı imzalayan ülkeler arasında bir Daimi Sekreterlik kurulmuştur.

2- Daimi Sekreterliğin görevleri şunlardır:

a) Ankara Antlaşması'nın 1. maddesinde öngörülen Dışişleri Bakanları Konferansını hazırlamak,

b) Ankara Antlaşması üyesi ülkeler arasında siyasal, askeri, kültürel, ekonomik ve teknik işbirliği çerçevesine giren tüm sorunları incelemek ve bunlar üzerinde hükümetlerin ilgisini çekmek,

c) Ankara Antlaşması üyesi hükümetlere önerilerde bulunmak üzere, sözleşmeler ve antlaşmalar imzalanması ve çeşitli sorunlar üzerinde ortak bir politika güdülmesi gibi konularda kapsam içine girerek, Ankara Antlaşması'nın amaçlarının gerçekleşmesi için gerekli önlemleri incelemek ve araştırmak,

d) Ankara Antlaşması'nın 4. maddesinde açıklanan amaçların gerçekleşmesi için, durum gerektiriyorsa, belirli zamanlarda konferanslar toplanmasını, sürekli ve geçici komisyonlar ve başka organlar kurulmasını adı geçen antlaşma üyesi hükümetlere önermek.

3- Daimi Sekreterlik:

a) Ankara Antlaşmasına üye ülkelerden her birinin Büyükelçi ya da Ortaelçi düzeyinde birer siyasal temsilcisinden ve gerekli ise, her biri için birer yardımcısından oluşan bir Sekreterlik Komitesi ile

b) Sekreterliğin teknik yürütme organı olmak üzere bir Sürekli Bürodan oluşur.

4- Daimi Sekreterlik Komitesi, kararlarını ancak tüm üyelerinin ya da bunların yardımcılarının katılması ve oybirliği ile alır.

5- Daimi Sekreterlik Komitesinin başkanı, belirli bir süre için Sekreterliğin ülkesinde çalışmalarını yürüttüğü devletin temsilcisidir.

6- Daimi Sekreterliğin merkezi, Dışişleri Bakanları Konferansı'nın sıra ile toplanacağı ülkede bulunacaktır."⁴³¹

Ankara Paktı askeri görüşmeleri Türk, Yunan ve Yugoslav Milli Savunma

⁴³¹ Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası...*, s. 478-480.

Bakanlarının katılımıyla 6 Mart 1954'de Ankara'da yapılmıştır. Görüşmelerden sonra Ankara Paktı'nın birinci yıldönümü nedeniyle verdiği beyanatta Yugoslav Dışişleri Bakanı Popoviç, Birleşmiş Milletler anayasasına uygun olarak ve adaletli bir biçimde üç ülkenin barışı kurmak için bir araya geldiği bu paktın bir yıllık işbirliği sonuçlarının olumlu olduğunu değerlendirmiştir.⁴³²

3. Bled Antlaşması (9 Ağustos 1954)

Balkan Paktı'nın imzalanmasından sonra üç ülke arasındaki ziyaret ve görüşmeler devam etmiş ve Mareşal Tito'nun 12–16 Nisan tarihleri arasında Ankara ziyareti sırasında iki konu üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Bu konular; Üç devlet arasında bir ittifak anlaşması imzalanmasının zamanı geldiği ve Yugoslavya'nın NATO üyesi olmayışının, ittifaka engel teşkil etmeyeceğiydi.⁴³³ Bu arada Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Tito'nun, 1954 Nisan'ında Ankara, Haziran'ında ise Atina ziyaretleri sonrasında, üç Balkan devleti arasında yapılacak İttifak Antlaşması'nın ön tasarısını hazırlamak üzere Atina'da üçlü bir komisyon toplanmıştır. Komisyonun çalışmaları sırasında iki önemli noktada görüş ayrılığı belirmiştir. Bunlardan birincisi, Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan doğruya kendilerine yapılan bir saldırı yüzünden değil de, NATO içindeki yükümlülükleri yüzünden bir savaşa sürüklenmeleri halinde Yugoslavya'nın durumu; ikincisi ise Yugoslavya'nın bir saldırıya uğraması halinde bu devletin savunması konusunda Türkiye ve Yunanistan'ın tutumlarının ne olacağıydı. Yugoslavya, ikinci ihtimalin meydana gelmesi halinde, kendisine Türkiye ve Yunanistan tarafından yardım yapılmasını talep ederken, Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi oldukları için, bu ittifakta öngörülenden daha geniş yükümlülükler altına girmekten kaçınmıştır. Komisyon tarafından hazırlanan ön tasarının, 17 Temmuz 1954'te toplanacak olan üç ülkenin Dışişleri Bakanları toplantısında gözden geçirilmesi gerekmektedir. Fakat Atina'da yapılmış olan komisyon toplantısında görüş ayrılıklarının giderilememesi sebebiyle, Türkiye 14 Temmuz 1954 tarihinde, bu toplantının ileri bir tarihe ertelenmesini talep etmiştir. Türk Hükümeti ayrıca, Üçlü İttifak Antlaşması'nın imzalanmadan önce, tasarı metninin diğer NATO üyelerine bildirilmesinin, kendilerinin de NATO üyesi olmaları sebebiyle bir nezaket kuralı olduğunu ve bu yüzden Dışişleri Bakanları arasındaki toplantının önceden tespit edilen

⁴³² **Ayın Tarihi**, 6 Mart 1954.

⁴³³ **Ayın Tarihi**, 12–16 Nisan 1954.

zamanda yapılmasının mümkün olamayacağını ittifakın diğer üyelerine (Yugoslavya ve Yunanistan) bildirmiştir.⁴³⁴ Türkiye'nin, yapılacak olan anlaşma imzalanmadan önce, tasarı metninin NATO üyelerine bildirilmesi düşüncesi, anlaşmanın 10. maddesinden ileri gelmekteydi. Çünkü 10. maddede belirtildiği üzere, anlaşmaya taraf olan ülkelerden Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi olduğu için bazı yükümlülükleri vardı ve bu anlaşmaya göre de NATO dolayısıyla üstlendikleri sorumluluklardan muaftılar. Dolayısıyla Türkiye bu konunun NATO'ya bildirilmesi taraftarıydı. Bu gelişmelerin ardından Balkan Paketi (Ankara Antlaşması), 9 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'nın Bled şehrinde Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan ikinci bir antlaşma ile ittifaka dönüştürülmüştür.⁴³⁵

Bled'de imzalanan 9 Ağustos 1954 tarihli ittifak antlaşmasının metni şu şekildedir:

“Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında İttifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması (Bled Antlaşması / Üçlü İttifak)

(Bled, 9 Ağustos 1954)

İmzacı taraflar, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda açıklanan ilkelere bağlılıklarını ve barışın korunması, güvenliğin sağlanması ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi için çabalarını birleştirip çalışmak isteklerini bir kez daha yineleyerek, Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndaki ilkelere ve hükümlere uygun biçimde toprak bütünlüklerini ve siyasal bağımsızlıklarını en etkin biçimde sağlamaya kararlı olarak, 28 Şubat 1953'te Ankara'da imzalanan ve büyük etkinliği ortaya çıkan, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın koyduğu dostluk ve işbirliği temellerini genişletmek özlemiyle, böyle bir ittifakın gerçekleşmesi gereğine inanarak, öte yandan, bir ittifak antlaşması imzalayarak, aralarında toplu güvenli düzenini kurmanın yalnız kendi güvenlik ve bağımsızlıkları bakımından çok etkin bir öge oluşturmakla kalmayıp, hakça ve hak gözetir bir barış kurulması ülküsüne bağlı bulunan başka ülkelere ve özellikle bunlardan kendi bölgelerinde bulunanlara yararı dokunacağını bilerek, bu antlaşmayı yapmaya karar vermişlerdir. Bu amaçla; Türkiye Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı

⁴³⁴ Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 241–242.

⁴³⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 522; Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri...**, s. 16; Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 471; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 353.

Ekselans Fuat Köprülü'yu, Yunan (Elen) Kralı, Dışışleri Bakanı Ekselans Stefanos Stefanopulos'u, Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Dışışleri Bakanı Ekselans Koca Popoviç'i, tam yetkili olarak atamışlardır. Bu yetkili temsilciler, yetki belgelerini sunduktan ve bunların yöntemine uygun olduğunu gördükten sonra aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır;

1- İmzacı devletler, içine girebilecekleri tüm milletlerarası uyuşmazlıkları, BM Antlaşması hükümlerine uygun olarak, barışçı yollardan çözmeyi ve milletlerarası ilişkilerinde BM Antlaşması'nın amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde tehdit ya da kuvvete başvurmadan kaçınmayı yükümlenirler.

2- İmzacı devletler, içlerinden birine ya da bir kaçına karşı, ülkelerinin herhangi bir yerine yönelik olarak girişilecek her silahlı saldırıyı tüm imzacı taraflara yöneltmiş bir saldırı saymak ve dolayısıyla, BM Antlaşması'nın 51. maddesinde tanınan tek başına ya da ortak meşru savunma hakkını kullanarak, silahlı kuvvet kullanımı da kapsam içine girmek üzere, etkin bir savunma için gerekli görecekları tüm önlemleri birlikte kararlaştırarak almak ve saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara gecikmeksizin tek başına ve ortaklaşa yardım etmek konusunda anlaşmışlardır.

3- Bu antlaşmanın amaçlarının sürekli ve etkin bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak üzere imzacı taraflar, savunma kuvvetinin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi için birbirlerine yardım etmeyi yükümlenirler.

4- Bu antlaşmanın etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak üzere şunlar kararlaştırılmıştır:

a) Bir Daimi Konsey kurulmuş olup bu imzacı tarafların Dışışleri Bakanları ile durumun gereklerine ve incelenecek konuların niteliğine göre, katılmaları gerekecek olan imzacı taraflar hükümetlerinin diğer mensuplarından oluşacaktır. Daimi Konsey düzenli biçimde yılda iki kez toplanacaktır. Tüm imzacı taraflar hükümetlerince gerekli görülen durumlarda ayrıca toplantılar yapılabilecektir. Daimi Konsey, toplantı içinde bulunduğu zamanlarda görevlerini, saptanacak bir yönteme göre, Ankara Antlaşması Daimi Sekreterliği aracılığı ile yerine getirecektir. Ankara Antlaşması'nın 1. Maddesinde öngörülen Dışışleri Bakanları Konferansı'nın yerine Daimi Konsey geçmiştir. Daimi Konseyin temel konulardaki kararları oybirliği ile alınacaktır.

b) İmzacı tarafların Genelkurmayları, Ankara Antlaşması'nın 2. ve 3. maddelerinin uygulanması için giriştikleri ortak çalışmaları, bu antlaşmanın hükümleri

göz önünde bulundurarak sürdürecektir.

5- Antlaşmanın 2. maddesinde öngörülen durum ortaya çıkarsa, imzacı devletler arasında hemen danışmalara girişilecek ve Sürekli Konsey, böyle bir duruma karşı koymak için söz konusu 2. madde gereğince alınmış bulunacak önlemleri tamamlayıcı ortak önlemleri saptamak üzere gecikmeksizin toplanacaktır.

6- Milletlerarası durumun tehlikeli biçimde bozulması, özellikle bu bozulma imzacı devletlerin bölgesindeki güvenliği doğrudan doğruya ya da dolaylı biçimde etkileyebilmesine neden olabilecek bölgelerde ortaya çıkması üzerine, imzacı taraflar durumu incelemek ve tutumlarını belirlemek üzere danışmalarda bulunacaklardır. İmzacı devletler kendilerinden başka bir ülkeye yapılacak silahlı bir saldırının, yayılıp aralarından birinin ya da birkaçının güvenlik ve bütünlüğünü doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak tehdit edilebileceğinin bilinci içinde aşağıdaki noktalarda anlaşmışlardır: İmzacı devletlerden biri ya da birkaçının, bu antlaşmanın imzalandığı günde karşılıklı yardım yükümlülüğü ile bağlı bulunduğu bir ülkeye karşı silahlı bir saldırı olursa, imzacı devletler kendi bölgelerinde böylece doğan duruma karşı koymak için, BM'nin amaçlarına uygun olarak, alınması gereken önlemler konusunda danışmalarda bulunacaklardır.

7- İmzacı taraflar, karşılaşmış bulunacakları silahlı saldırıdan ve almış olacakları meşru savunma önlemlerinde hemen "BM Güvenlik Konseyine" bilgi verecekler ve bu önlemleri Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yollama yapılan önlemleri edimli biçimde yürürlüğe koyunca, sona erdireceklerdir. Bunun gibi, imzacı devletlerin hükümetleri, BM Genel Kurulu'nun savaş durumunun başlaması üzerine, devletlere düşen görevlere ilişkin olarak kabul ettiği 378 sayılı ve 17 Kasım 1950 tarihli kararda öngörülen açıklamayı hemen yapıp bu karara uygun biçimde hareket edeceklerdir.

8- İmzacı taraflar, aralarında birbirine karşı yönelik herhangi bir birleşmeye katılmamak ve bu antlaşmanın hükümleriyle bağdaşmayacak herhangi bir yükümlülüğe girişmemek konusundaki kararlarını yinelerler.

9- Bu antlaşmanın hükümleri, imzacı taraflar için BM Antlaşması'ndan doğan hak ve yükümlülükleri etkilemez ve herhangi bir biçimde, etkilediği yolunda yorumlanamaz.

10- Bu antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Pakti'nden (NATO)

doğan hak ve yükümlülüklerini etkilemez ve herhangi bir biçimde etkilediği yolunda yorumlanamaz.

11- İmzacı devletler arasında 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara’da imzalanmış bulunan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, bu antlaşmanın hükümleriyle değiştirilmediği ölçüde, yürürlükte kalacaktır.

12- 28 Şubat 1953 tarihli Dostluk ve İşbirliğin Antlaşması’nın 9. maddesi hükümleri, aynı koşullar içinde bu antlaşmaya uygulanacaktır.

13- Bu antlaşma 20 yıllık bir süre için imzalanmıştır. İmzacı devletlerden hiçbiri sona erdiği günden bir yıl önce sona erdirme kararı bildirmemişse, antlaşmanın süresi kendiliğinden uzama yoluyla, bir yıl için uzayacak ve taraflardan birisince böyle bir bildirim yapılmasına değin, aynı biçimde yürürlüğünü sürdürecektir.

14- Bu antlaşma, imzacı taraflarca kendi anayasaları kurallarına göre onaylanacak ve sonuncu onay belgesinin sunulduğu günden başlayarak yürürlüğe girecektir.”⁴³⁶

Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu üç devlet arasında imzalanan bu anlaşma mecliste onaylanmadan önce Dışişleri Encümeni Mazbata Muharriri Firuzan Tekil bu anlaşma ile ilgili olarak kendi komisyonlarında olumlu görüşmelerin yapıldığı ve anlaşmanın meclis tarafından da onaylanması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Bu Antlaşma, 28 Şubat 1953’te Ankara’da aynı hükümetler arasında imzalanan Dostluk ve İş Birliği Antlaşması’nın devamı, daha müessir, daha tamam, daha müşahhas, daha tatmin edici şeklidir. Bled Antlaşması, sulhsever milletler tarafından muhtemel taarruzlara karşı peşinen alınan tesanüt ve yardımlaşma tedbirleri demek olan bilcümle paktlar içinde müşahede edilmiş bir boşluğu doldurmaktadır. Bu boşluk müdafaa sistemlerinin Balkanlar mıntikasında tam olarak alınmamış olmasından doğmakta idi. Yugoslavya gibi jeopolitik durumu ehemmiyetli, ordusu kudretli ve son seneler içinde barışçı karakterini ispat yolunda muvaffak olması ile hüsnüniyeti sabit bir millet müdafaa sistemlerinin dışında bulunuyordu. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya hükümetlerinin karşılıklı anlayışları ile böyle bir gedik kapatılmakta, böyle bir boşluk doldurulmuş olmaktadır. Filhakika Bled Anlaşması tabir edilen 9 Ağustos 1954 Antlaşması her üç devleti karşılıklı yardım vecibeleriyle bağlanmakta, buna mukabil Türkiye ve Yunanistan’ın gerek Birleşmiş Milletler manzumesi gerek Atlantik*

⁴³⁶ Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası...*, s. 481–485.

Paktı içindeki durumlarına müessir olmamaktadır. Muhterem arkadaşlar, Yugoslavya'nın maruz kalabileceği bir istilâ hareketinin bu memleketin jeopolitik durumu itibariyle ne kadar ehemmiyetli olduğu izahtan müstağni bir keyfiyettir. Buna mukabil, Türkiye veya Yunanistan'ın her hangi bir taarruz karşısında, Yugoslavya gibi kuvvetli bir devletten bu antlaşma ahkâmı dairesinde fiilî yardım görmemesi, hulâsa bu muntıkaya müteveccih her türlü harpçi ve mütearrız hareketin kolektif bir müdafaa sistemine çarpmaması, büyük ve hayati faydaları inkâr edilemeyecek zaruretindedir. Bu zaruret yalnız üç akit devlet için mi kanidir? Muhterem arkadaşlar, bu paktın portesini bu kadar dar bir çerçevede içinde mütalâa etmemek lâzım gelir. Böyle bir müdafaa sisteminin ifade ettiği zaruret, başta Yugoslavya'nın yakın komşusu İtalya için olduğu kadar bütün hür Avrupa camiası için de varittir. Bundan dolayıdır ki, bu pakt, bize, bir taraftan şimdiye kadar girdiğimiz tedafii emniyet sistemlerine ilâveten yeni imkânlar bahşeder ve huzurumuzun temellerini tarsin ederken, bir taraftan da Avrupa'nın mütesanit hür milletlerince sempati ve minnetle karşılanmıştır. Diğer taraftan, Bled Antlaşması ile birbirine bağlı olacak üç devletin muntikasına vâki olacak her hangi bir taarruz, az önce belirtmeye çalıştığımız veçhile, bütün hür milletleri yakından ilgilendireceği cihetle, böyle bir müdafaa'nın Balkanlarda mevzii kalmayacağı muhakkaktır. Bu suretle anlaması kolaydır ki, Bled Antlaşması ile Yugoslavya hür ve sulhçu milletler bloğuna fiilen ithal edilmiş olmaktadır. Yine bu suretle anlaşılmalıdır ki, Yugoslavya'nın bu iltihakı emellerindeki ümit ve cesaret derecesini ehemmiyetli surette düşürmüş olmakta, diğer bir tabirle, bu muntıkadaki tehlikeyi izaleye matuf bulunmaktadır. Pek muhterem arkadaşlar; Avrupa'nın hangi parçasına olursa olsun, vuku bulacak bir taarruz neticesinde harbin mevzii kalmasına imkân yoktur. Bütün sulhsever milletlerin kaderi tehlikeye gireceği cihetle, tedafii müdahale, radikal olacak ve bütün bu milletlere şamil bulunacaktır. Böyle bir harbin karakterini belirtmek için bulunacak vasıf ne olursa olsun, muhakkak ki, mahiyeti eski harplerden farklı olacaktır. Yugoslavya gibi kuvvetli ve iyi niyetleri müsellemler bir komşu devletle beraber olmak, diğer taraftan, her halükârda onu yalnız başına bırakmamak, mütearrıza karşı alınmış müdafaa tertiplerinin mutlak bir icabı sayılmakta idi. Kolektif emniyetin takviyesi için sulhçu milletler arasında fiilen katılacak her devletin faydalı olacağı muhakkaktır. Bled Paktı'nın akdi suretiyle Yugoslavya'nın iltihakı ise, her bakımdan ve âkîd tarafların her biri için, faydalı ve kıymetlidir. Komisyonumuz, Bled Antlaşması'nı bu anlayışla

mütalâa ve kabul etmiş ve tasvip buyrulması dileğiyle Yüksek Heyetinize sunmuş bulunmaktadır."⁴³⁷ Firuzan Tekil'in ardından söz alan Manisa Milletvekili Hikmet Bayur da Yugoslav milletini öven ve yapılan anlaşmanın iki ülkeye de hayırlı sonuçlar getireceğini düşündüğü şu konuşmayı yapmıştır; "*Yugoslavlar, Balkanlarda ruhen bize en yakın olan millettir. Bizim gibi vakurdurlar, ağır başlıdırlar, kahramandırlar. Ve bizi çok takdir ederler. Bu bakımdan mukabil bağlaşma gayet bereketli olacaktır. Menfaatlerimiz hiçbir yerde çatışmamaktadır. Bu bakımdan yapılan iş mesut bir şeydir, inşallah hayırlı olur.*"⁴³⁸

Yine aynı gün mecliste konuşan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, yapılan anlaşmayı "*Bled İttifaknamesi*" olarak adlandırmış ve 1953 yılında Ankara'da yapılan anlaşmanın tabii ve zaruri bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Ayrıca yapılan bu anlaşmayı Birleşmiş Milletler Antlaşması'na benzetmiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: "*Bu suretle, Bled Antlaşması, tam manasıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın lâfız ve ruhuna tetabuk etmektedir. Filhakika, bildiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler Antlaşması sulha, adalete ve hürriyetlere riayet ve tecavüz tehdidini menetmek prensiplerini vazetmekte ve fakat bu prensiplere riayet etmeyenlerin meydanı boş bulup tecavüzlere kalkışması ihtimalini de derpiş ederek, 51. maddesinde, meşru müdafaa hakkını tanımaktadır. Ankara ve Bled Antlaşmaları'nda her hangi bir tecavüz maksadı, niyeti görmek ve göstermek isteyenlere kısaca cevabımız şudur, o halde Birleşmiş Milletler Antlaşması da bir tecavüz antlaşmasıdır.*"⁴³⁹

Mecliste yapılan bu konuşmalardan sonra Köprülü'nün sözüyle "*Bled İttifaknamesi*", yapılan oylamadan sonra 341 oyla meclis tarafından onaylanmıştır.⁴⁴⁰

Bled Antlaşması mecliste onaylandıktan sonra ilerleyen günlerde yine mecliste sıkça adı geçmiştir. Yapılan konuşmalarda hem bu anlaşmadan bahsedilmiş hem de Yugoslavya ile olan ilişkilerden sıkça söz edilmiştir. Yine Dışişleri Bakanı Köprülü iki ülke arasındaki ilişkileri şu sözlerle değerlendirmiştir: "*Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti ile münasebetlerimiz, Ankara ve Bled Antlaşmaları çerçevesi içinde karşılıklı anlayış, samimiyet ve iş birliği havası içinde inkişaf etmektedir. Yugoslavya Reisicumhuru Mareşal Tito'nun geçen Nisan sonlarında memleketimize yaptığı*

⁴³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 16 Şubat 1955, s. 144–145.

⁴³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 16 Şubat 1955, s. 147.

⁴³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 16 Şubat 1955, s. 148–149.

⁴⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 16 Şubat 1955, s. 169.

unutulmaz ziyaret ve bu ziyareti iade için Reiscumhurumuz Eylül ayında Yugoslavya'ya vaki seyahati, iki memleket halkı arasında geniş bir mâkes bulmuş ve hükümetlerimiz arasında tahakkuk ettirilen dostluk ve işbirliğinden milletlerimizin ne kadar bahtiyar olduğunu meydana koymuştur. Yugoslavya ile memleketimiz arasında inkişafını büyük bir memnuniyetle gördüğümüz bu dostluk ve işbirliği, iki memleketin alâkalı makamları tarafından teşvik edilen kültürel, sportif, artistik ve ilmî temaslarla günden güne artmaktadır.”⁴⁴¹

Balkanlarda yapılan ittifakla ilgili olarak mecliste iyi niyet ve temenniler sunulurken, bazı milletvekilleri tarafında da yapılan anlaşma eleştiri konusu olmuş ve çok dikkatli olunması gerektiği söylenmiştir. Bunlardan bir tanesi de Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'dur. “Arkadaşlar; vaziyet bildiğiniz gibi değildir. Çok naziktir. Yakında Tito'nun da bize bir Yugoslav oyunu oynaması muhtemeldir. Ben Tito'yu gayet iyi tanırım, arkadaşımıdır. Ben Tito'yu Kayseri'den tanırım, çok siyasi bir insandır. Bakınız gitti Hindistan'ı kafese koydu, Mısır'ı kafese koydu, şimdi de bizi kafese koymak istiyor; Rusya'yı da kafese koyuyor. Tito işte bu Tito'dur...” sözleriyle bu endişesini dile getirmiştir.⁴⁴² Mecliste bu kaygıların dile getirildiği ve buna bağlı olarak da tartışmaların yaşandığı gün, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 2 Mart 1955'de Ankara'da imzalanan ve Balkanlarda birçok konuda ortak hareket etmeyi kararlaştıran “Balkan İstişari Meclisinin Teşkiline Mütedair Antlaşma” 275 oyla kabul edilmiştir.⁴⁴³

4. İttifak'ın Sonu

Üçlü ittifakın, yani Balkan İttifakı'nın ömrü, hızlı gelişmeler sonucu çok kısa olmuştur. 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra yeni Sovyet lideri Kruşçev ve Bulganin uluslararası ilişkilerde bir yumuşama havası yaratma girişimi içinde Yugoslavya'ya özel bir önem vermeye başlamışlardı.⁴⁴⁴ Sovyet Rusya'nın dış politikasındaki bu yumuşama sonucu Yugoslavya artık kendini tehlikede hissetmiyordu. Balkan Paktı ve İttifakı'nın yapılmasından sonra güney sınırlarının çevrelendiğini düşünen SSCB liderleri Başbakan Bulganin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi

⁴⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 27 Şubat 1955, s. 916.

⁴⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 7, 21 Mayıs 1955, s. 582.

⁴⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 7, 21 Mayıs 1955, s. 605.

⁴⁴⁴ Soysal, Türkiye'nin Uluslararası... , s. 473; Soysal, Türk Dış Politikası İncelemeleri... , s. 16-17.

(SBKP) Birinci Sekreteri Kruşçev, Yugoslavya'nın Batı'yla daha fazla yakınlaşmasını önlemek ve onlar ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla, 1955 Haziran'ında Belgrat'ı ziyaret etmişlerdir.⁴⁴⁵ Sovyet devlet adamlarını, Belgrat Havalimanında bizzat Mareşal Tito karşılamıştır. Kruşçev'in havalimanında söylemiş olduğu; “*Yugoslavya'nın yedi yıl önce komünist aileden ihraç edilmesi yanlıştı. Meydana gelmiş olaylardan dolayı bütün samimiyetimizle özür diliyoruz*” sözleriyle Tito'ya üzgün olduklarını belirtmişlerdir.⁴⁴⁶ Böyle olunca Yugoslavya'nın, Sovyetler Birliği'nin daha başlangıcından beri cephe aldığı ve kınadığı Balkan Paktı içinde Yunanistan ve Türkiye ile askeri işbirliği yapması için önemli bir neden kalmıyordu.⁴⁴⁷ Tito, Sovyetlerin yumuşak tutumu üzerine, dünyada iki bloğun dışında bağlantısız bir politika gütmek, hatta böyle bir harekete ön ayak olmak yolunu tutmuştu. Yugoslavya'nın milletlerarasında izlediği tarafsızlık politikası ve barış içinde bir arada yaşama (Sovyet Rusya'nın politikası) ilkesine aktif bağlılık politikası bu devletin Balkan Paktı'yla bütün ilişkilerini kesmesine kadar gitmiştir.⁴⁴⁸ Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan ile yaptığı ittifaktan hassas bir dönemde az çok yararlanmıştı. Gerçi ittifak resmen sona ermemişti ama artık işlemez duruma gelmişti. Zaten Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorunundan çıkan gerginlik, özellikle 6–7 Eylül 1955'te İstanbul'da Rum'lara karşı girişilen hareketler, bu iki devletin Balkanlardaki işbirliğini engelleyici bir durum ortaya çıkarmıştır. Böylece henüz 1955 Nisan'ında yürürlüğe giren pakt birkaç ay sonra işlevini yitirecektir. Ankara ve Bled Antlaşmaları'nın kâğıt üzerinde kalan 20 yıllık yürürlük süreleri 3 Nisan 1975'te resmen sona ermiştir.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁵ Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945–1965)**, s. 102–103.

⁴⁴⁶ Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s. 56–57.

⁴⁴⁷ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 248.

⁴⁴⁸ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 249.

⁴⁴⁹ Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s. 474.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞULU DEVLETLERLE İLİŞKİLER VE BAĞDAT PAKTI

A. Demokrat Parti Dönemi'ne Kadar Türkiye'nin Doğu İle İlişkileri

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki dönemde Türk dış politikasının temel hedeflerini belirleyen belge, son Osmanlı Meclisinde 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli'dir. Türk-Arap ilişkilerinin izleyeceği çizginin belirlenmesinde başlıca etken bu belgede belirtilen ilkeler olmuştur.

Yeni kurulmuş olan Türkiye, bu belgede kendi ulusal sınırlarını açıklamakla kalmamış, o yıllarda Batılıların yönetimindeki Arap ülkeleri halklarının kaderlerini, kendi serbest oylarıyla saptamaları gerektiğini de belirtmiştir. Nitekim Atatürk, daha sonra 7 Temmuz 1922'de verdiği bir demeçte, Türkiye'nin giriştiği kurtuluş savaşıyla doğuda ezilen ulusların davasını da desteklemiş olduğunu söylemiştir. Lozan Barış Konferansı'nda İsmet Paşa da, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden ayrılmış ülkelere empoze edilen manda rejimlerini tanımadığını açıklamıştır.⁴⁵⁰

Türkiye'nin doğulu devletler içinde ilk ve yakın münasebetler kurduğu devlet Afganistan olmuştur. Afganistan ile ilk resmi münasebetler 1 Mart 1921'de imzalanmış olan Dostluk Antlaşması yoluyla kurulmuştur. Milli mücadele sırasında kurulan bu dostluk, Türkiye'nin milletlerarası münasebetlerde yerini almasından sonra daha da gelişmiştir. 1928 yılında Afganistan Kralı Amanullah Türkiye'yi ziyaret etmiş ve 25 Mayıs 1928'de Ankara'da Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁵¹ Afganistan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında yapılan bu antlaşma iki ülke ilişkilerinin gelişmesi bakımından bir aşama olmuş ve işbirliğinin somut biçimde gerçekleşmesine yol açmıştır.

İran ile olan münasebetlere baktığımızda ise, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türk-İran münasebetleri büyük bir gelişme göstermemiştir. Bunun sebebi de Türk-İran sınırında eksik olmayan anlaşmazlıklar ve olaylardır. Türkiye Musul meselesini halledip, sınır anlaşmazlığını çözüme kavuşturduktan sonra, sınır meseleleri konusunda

---

⁴⁵⁰ İsmail Soysal, "Türk-Arap İlişkileri (1918–1997)", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 515.

⁴⁵¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 331.

İran ile 22 Nisan 1926'da bir Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın devamı olarak 23 Ocak 1932'de de Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra, Türk-İran münasebetleri dostluk ve samimiyet içine girmiştir.⁴⁵²

Türkiye ile Irak arasındaki münasebetlerin temelinde de sınır meseleleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Türkiye ile Irak arasındaki sınır meselesinin çözülmesi için Lozan Antlaşması'nda varılan karar gereği, Türkiye ile -Irak'ın mandateri olması dolayısıyla- İngiltere'nin ikili görüşmeler yapması gerekiyordu. İkili görüşmelerden de sonuç alınamayınca, sorunun çözümü Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir. 1926'da imzalanan Ankara Antlaşması ile Musul Irak'a bırakılmış, Türkiye'ye ise Irak petrollerinden 25 yıl süre ile % 10 pay verilmesi kabul edilmiştir.⁴⁵³

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalyan tehlikesi Türkiye'yi Ortadoğu devletleriyle bir takım savunma tedbirleri almaya götürmüştür. 1937 yılında İran ile çeşitli işbirliği konularında birçok anlaşma yapılarak iki devlet arasındaki dostluk kuvvetlendirilmiştir. 5 Haziran 1926'da Irak ile imzalanan ve süresi biten dostluk antlaşması 1937 Nisan'ında yenilendi ve süresi uzatıldı. Aynı yıl içinde, 7 Nisan 1937'de Türkiye ile Mısır arasında ilk dostluk antlaşması imzalandı.⁴⁵⁴ Nihayet İran ile Irak arasındaki sınır sorunu da ortadan kalkınca 1935'te yapılmış olan anlaşmayı imzalamak için şartlar oldukça müsaitti. Bu arada bu anlaşmaya Afganistan'ın da katılması sağlanmıştı. Bunun üzerine 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında *Sadabad Paktı* adlı anlaşma imzalanmıştır.⁴⁵⁵

Atatürk dönemi olarak adlandırılan 1923–1939 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu'nun Arap memleketleriyle münasebetlerinde çok büyük gelişmeler söz konusu olmamıştır. Bu memleketler manda rejimi altında Batı sömürgeciliğine maruz kaldıkları için, resmi münasebetler Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan münasebetlerin etkisi altında kalmıştır. Diğer taraftan Türkiye'de hilafete son verilmesi ve din alanında yapılan reformlar, bu memleketlerin fanatik çevrelerinde Türkiye'ye karşı bir antipatiye sebep olmuştur. Ortadoğu bu sebeplerden dolayı siyasi olarak

⁴⁵² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 332.

⁴⁵³ Emine Kısıklı, “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi” , **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 24, Kasım 1999, s. 487.

⁴⁵⁴ Yaşar Canatan, **Türk-İrak Münasebetleri (1926–1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 59.

⁴⁵⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 346–347.

Türkiye'nin uzağında kalmıştır.⁴⁵⁶ Fakat buna karşılık, yine bu memleketlerin İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesini yürüten aydınları için, Türk milli mücadelesi ve Atatürk en kuvvetli örneği teşkil etmiştir.⁴⁵⁷

II. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde Türkiye'nin temel hedefi, savaş süresince Sovyet karşıtı gözükmeyen Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak Müttefik garantilerini elde etmek olmuştur. Diğer taraftan Türkiye, savaş başlamadan önce İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu ittifak dolayısıyla sürekli Müttefik yanlısı bir politika izlediyse de, aynı zamanda Almanya ile de ilişkilerini mümkün olduğunca dengede tutmaya çalışmış ve bu çerçevede 1940–1941 dönemi hariç, Almanya'dan kendine yönelik ciddi bir tehdit hissetmemiştir. 1941'den sonra duyulan tedirginlik ise olası bir Alman işgalinden çok, işgalden Sovyetler tarafından kurtarılma ihtimalinden kaynaklanıyordu. Sonuç olarak başarılı bir dış politika uygulamasıyla savaş dışında kalmayı başarmış olan Türkiye'yi savaşın hemen ardından bekleyen tehlike, savaş boyunca kaçınmaya çalıştığı şey olacaktır, o da Sovyet tehdidi ile baş başa kalmaktır. Bu korku ise Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki iç ve dış politikalarının en önemli belirleyicilerinden biri olacak, Sovyet tavırlarından endişeye kapılan Türkiye, kuzey komşusundan aldığı tehdidi Batılı güçlerin, özellikle Amerika'nın desteğini alarak karşılama yoluna gidecektir.⁴⁵⁸ İşte tüm bu sebeplerden dolayı Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca Doğu ile ilgilenememiş ve bu doğrultuda da ilişkiler ileri düzeye taşınamamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise, Arap Ortadoğusu'ndaki milletlerarası gelişmeler karşısında Türkiye'nin izlediği politikanın gelişme seyri incelendiğinde, 1945–1947 döneminin daha sonraki devrelerden önemli bir farkı olduğu görülmektedir. İki kutupluluğa doğru giden uluslararası ortamda henüz hiçbir bloğa üye olmayan Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinde Batı faktörünün en az etkili olduğu dönem 1945–1947 arasındadır. Gerçi Türkiye 1945 yılında çok partili döneme girerek Batılı demokrasi modeline geçmeye çalışıyordu. Ancak Türkiye Batılılaşma yönünde politika çizmeye çalışsa da, henüz 1945–1947 devresinde batıyla ittifak bağlarına girmemişti. Bu sebeple batı faktörünün, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna karşı politikasındaki etkisi, bu devrede oldukça sınırlı olmuştu. Bunun doğal sonucu olarak da Türkiye ile

⁴⁵⁶ Ramazan Gözen, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkileri", **Türkler**, C. 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 234.

⁴⁵⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 332–333.

⁴⁵⁸ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 475.

Ortadoğu Arap ülkeleri arasında yakınlık söz konusu olmuştu.⁴⁵⁹

Savaş sonrasında Türkiye, Ortadoğu’da yeni bir birlikteliğin oluşturulması için çaba harcamıştır. Irak ile yapılan görüşmeler neticesinde 29 Mart 1946’da Türkiye ve Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanmıştır. Hükümleri genel olarak Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesinde belirlenen antlaşmaya göre taraflar diğerinin sınır ve içişlerine karışmama konusunda karşılıklı taahhütlerde bulunmuşlardır.⁴⁶⁰

II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu’daki nüfuzu azalan İngiltere bölgede yaşanan kargaşalardan sonra Filistin meselesini 2 Nisan 1947’de Birleşmiş Milletlere iletmiştir. Ardından konu 28 Nisan–15 Mayıs 1947 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda görüşülerek, Filistin’de inceleme yapılması maksadı ile Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun hazırladığı rapor Filistin’in Arap ve Yahudiler arasında bölünerek iki ayrı devlet kurulmasını öngörmektedir. Kudüs ise Birleşmiş Milletler denetimi altına alınacaktır. Yapılan oylamada Türkiye, Arap ülkeleri ile beraber bölünme kararına karşı yönde oy kullanmıştır. 14 Mayıs 1948’e gelindiğinde Yahudi Geçici Ulusal Konseyi İsrail devletinin kurulduğunu açıklamıştır.⁴⁶¹ İsrail devleti’nin kurulmasından sonra Arap milliyetçiliğinin yükselmesine karşın, Türkiye’nin Batılı ülkelerle bağlarını kuvvetlendirmesi şüphesiz ki Türk Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecektir. NATO’nun kurulmasından önce 1949’da Türkiye’nin İsrail devletini tanınması Türk-Arap ilişkileri açısından dönüm noktası olmuştur diyebiliriz. Mayıs 1950’de iktidara gelecek olan Demokrat Parti’nin Ortadoğu’da liderlik hedefi karşısında İsrail’in tanınması kararı, en büyük engellerden biri olarak önüne çıkacaktır.

B. Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Doğu İle İlişkileri

Demokrat Parti, 1950’de iktidara geldikten sonra Arap ülkeleri ile daha sıkı ilişkiler kuracağını işaretlerini Dışişleri Bakanı Fuat Köprülünün ağzından açıklamıştır. O dönemde Orta Doğu’da İngiltere ve Fransa’nın desteğiyle kurulmuş ve ayakta duran monarşi yönetimleri iş başında idi. Dönemin Türk hükümeti mevcut

⁴⁵⁹ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası (1945–1970)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s. 15–16.

⁴⁶⁰ Canatan, *Türk-Irak Münasebetleri*, s. 100–103.

⁴⁶¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 483–486.

yönetimlerle ilişkileri yakınlaştırmaya çalışırken, monarşilerin arka arkaya devrilmesi, bu ülkelerde halk arasında yükselen Arap milliyetçiliği eski yönetimlerle işbirliği yapan hükümetlere de tepkiler doğurmuştur. Soğuk Savaş döneminin başlangıç yılları diyebileceğimiz 1950’li yıllarda Orta Doğu coğrafyası kaynayan kazan durumundadır. Bölgenin sömürgeci devletleri İngiltere ve Fransa’nın etkin gücü bölgeden tasfiye edilirken yerlerini ABD ve Sovyetler Birliği almaya başlamıştır. Bu rekabet ortamının da yardımıyla ülkelerde yönetim değişiklikleri, İngiltere ve Fransa’nın Süveyş Bunalımı örneğinde olduğu gibi bölgede eski etkinliğini kaybetmesi, Arap ülkeleri arasında kendi aralarında çekişmeler, yine aynı ülkeleri ortak paydada birleştiren İsrail düşmanlığının getirdiği işbirliği ellili yılların belli başlı gelişmeleridir.⁴⁶²

Türkiye’nin Arap ülkelerine yönelik olan Ortadoğu’daki siyaseti, II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir eğilim gösterse de, asıl aktif değişim Demokrat Parti (DP) döneminde gerçekleşmiştir. Batı’nın Yakın ve Ortadoğu’daki çıkarları Menderes hükümeti tarafından, Türkiye’nin kendi güvenlik çıkarlarına özdeş algılanmıştır. DP dış politika kararlarında, özellikle bu bölgede bilinçli olarak Batı kulübünün aktif bir üyesi rolünü üstlenmiştir. Çünkü DP döneminde Türkiye, Ortadoğu’nun sismografi idi ve DP komünist olmayan ülkelerin bulunduğu bölgedeki anahtar rolünü sürekli olarak korumak istemiştir. DP döneminde, Arap dünyası ile ilişkilere dünya güvenliği kavramı açısından bakılmaktaydı ve bu süreç içerisinde, Türkiye’nin Ortadoğu politikasına güvenlik kavramı sokulmuştu.⁴⁶³

DP iktidarı aldıktan sonra kurulan hükümette dış politika esasları açıklanırken, bahsetmiş olduğumuz güvenlik sorununa da değinilmiştir: “...*cihan sulhu için haiz olduğu ehemmiyet her gün daha iyi anlaşılın Şark Akdeniz emniyetini maddi ve manevî bakımlardan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefiklerimizin dikkat ve alâkalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk rabıtalari ile bağlı bulunduğumuz Yakın-Şark devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan samimî bir dostluk ve tesanüt havası yaratmak lüzumunu duymaktayız. Kanaatimize göre, bu neticenin süratle elde edilmesi yalnız bu bölgelerin değil hatta Orta - Şark*

---

⁴⁶² Şinasi Sönmez, “Cemal Abdün Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basımına Yansımaları (1954-1962)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 43, Ankara, 2009, s. 495-496,

⁴⁶³ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 41.

memleketlerinin, dünyanın emniyeti bakımından da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir”⁴⁶⁴ sözleri, Türkiye'nin güvenlik endişesini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin 1949 yılında İsrail'i tanımasından sonra, Ortadoğu'daki Arap devletleri ile arası giderek soğumaya başlamış ve bu gelişme Türk-Arap ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Hatta 4 Temmuz 1950'de Türk-İsrail Ticaret Antlaşması'nın imzalanması Arap devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkileri tamamen olumsuz etkilemiştir.⁴⁶⁵ Bunun dışında Türkiye bölgedeki devletlerden Irak ve Ürdün ile 14 Temmuz 1958'deki ihtilale kadar iyi ilişkiler içinde olmuştur. Mısır ve Suriye ile de, Sovyet denetiminde hareket etmeleri nedeniyle zaman zaman gerginlikler yaşanmıştır.⁴⁶⁶

İsrail'in kurulmasının ardından Ortadoğu'da iki yıl süren (1948–1949) Arap-İsrail savaşları yaşanmıştır. Arap-İsrail savaşı Ortadoğu bölgesinin yapısını da değiştiren sonuçlar vermiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz; Savaş Filistin'de yaşayan bir milyon kadar Arap'ı yerinden etmiş ve bir mülteciler meselesi ortaya çıkmıştır. Arap ülkeleri içinde en kuvvetli orduya sahip olduğu sanılan Mısır'ın savaşta en ağır yenilgiye uğrayanlardan olması, Mısır'da monarşinin, yani Kral Faruk rejiminin devrilmesi neticesini verdi. Bir avuç denilebilecek İsrail ordusu karşısında beş Arap devletinin askeri gücünün yenik düşmesi, Arap dünyasında “milliyetçilik” duygusunu tahrik etmiş ve bir Arap Milliyetçiliği hareketini başlatmıştır.⁴⁶⁷

Arap dünyasında başlayan bu milliyetçilik hareketi, belki de en fazla İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Çünkü Ortadoğu bölgesi, İngiltere için büyük bir önem arz etmekteydi. II. Dünya Savaşı sona erdiğinde İngiltere, Ortadoğu'da hala önemli bir güçtü. İngiltere, Mısır, Irak, Ürdün, Kıbrıs, Libya, Yemen ve Filistin'de sahip olduğu üslerin yanı sıra bölgedeki İngiliz yatırımları, bölge ülkelerine yapılan ekonomik yardımlar, Ortadoğu'da İngiliz etkisini artırıyordu. Ayrıca İngiltere'nin, Mısır, Irak ve Ürdün ile karşılıklı savunma antlaşmaları da vardı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin yayılcı emellerinin ortaya çıkması, Arap milliyetçiliğinin yükselen bir değer haline gelmesi, İngiltere'nin Ortadoğu'daki durumunu tehlikeye sokmuştur. Bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve İngiltere'nin ekonomik olarak zayıf olması, ne Ortadoğu ülkelerinin ne

⁴⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 1, 29 Mayıs 1950, s. 31.

⁴⁶⁵ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 72.

⁴⁶⁶ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s. 473.

⁴⁶⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 487.

de İngiltere'nin tek başına bölgeyi savunamayacağını ortaya çıkardı. İngiltere'ye göre Ortadoğu'ya yapılacak bir Sovyetler Birliği saldırısına sadece Ürdün ve Türkiye direnebilirdi. Ortadoğu ülkelerine nazaran Türkiye siyasi ve ekonomik olarak daha iyi durumda idi. Bu sebeplerden dolayı hem Ortadoğu için hem de İngiltere'nin Ortadoğu siyaseti için büyük önem taşıyordu. Dolayısıyla İngiltere, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun, içinde Türkiye'nin de olduğu ortak bir savunma teşkilatı ile savunulmasını istiyordu.⁴⁶⁸ Amerika başlangıçta Ortadoğu'da bir savunma paketi kurulmasına sıcak bakmıyordu. Ancak Kore Savaşı'nın tüm çabalara rağmen engellenememesi ve İngiltere'nin Mısır'la olan sorunlarını çözmekteki başarısızlığı nedeniyle Ortadoğu'nun savunulması konusundaki fikrini gözden geçirmek zorunda kaldı. Amerika ve İngiltere yetkilileri 24–26 Ocak 1951'de Malta'da bir araya gelerek, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İngiltere'nin Ortadoğu'daki karargâhına bağlanması fikrini görüşmüşlerdir. Ancak Amerika bu teklife sıcak bakmamıştır. Çünkü Türkiye'ye askeri ve mali yardımı yapan Amerika idi. İki müttefik arasında Ortadoğu'da bir rekabet vardı. Bu rekabetin sebebi Türkiye idi. Çünkü Türkiye, coğrafi konumu, kültürel, siyasi ve dini yapısı nedeniyle, batılı ülkelerin Ortadoğu devletleri ile yeniden ilişki kurmak istediklerinde köprü vazifesi görebilecekti. İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'daki mevcut durumun sürmesini sağlamak için daha aktif olmalıydı. İşte Ortadoğu Komutanlığı projesi de İngiltere'nin Ortadoğu'da varlığını devam ettirme çabası sonucu ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁹

14–21 Şubat 1951 tarihleri arası Ortadoğu'nun savunulması konusunda Amerikan Elçileri Konferansı Ankara'da toplanmıştır. Bu konferansın Ankara'da toplanması önemli bir anlam taşımaktaydı. Gazetelerde çıkan haberlere göre, Türkiye Ortadoğu'nun müdafaası için Amerika ile işbirliği yapma arzusunu belirtmiş, fakat mukabilinde emniyetinin garanti edilmesini istemiştir.⁴⁷⁰

İngiltere ve Amerika, Haziran 1951'de Ortadoğu Komutanlığı'nın yapısı konusunda uzlaşmaya vardıldıktan sonra Türkiye'nin kurulacak olan bu teşkilata katılmasını istemişlerdir. 20 Eylül 1951'de İngiliz Dışişleri Bakanı Morrison, Türkleri Ortadoğu'nun savunmasını örgütleme çalışmalarında yerini almaya çağıran bir mesaj

⁴⁶⁸ Arda Baş, **Ortadoğu Krizleri ve Türkiye(1950–1958)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006, s. 42–43.

⁴⁶⁹ Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, 1968, s. 267.

⁴⁷⁰ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 79–80.

göndermiş ve Türkiye'nin, NATO kapsamı dışında olan Ortadoğu'nun savunmasında hayati bir rolü bulunduğunu belirterek, Türkiye'yi bir Ortadoğu Komutanlığı kurulmasına davet etmiştir.⁴⁷¹ Bu davet üzerine Türkiye'de hem basında hem de mecliste bu konu konuşulmaya başlanmıştır. Türkiye, NATO ile görüşmelerin devam ettiği bu süre içerisinde konuyu, yani Ortadoğu Komutanlığı fikrini, NATO'ya girebilmek için kendi politikaları doğrultusunda kullanmak istemiştir. Yani Türkiye, eğer NATO'ya dahil edilirse, Ortadoğu'da kurulacak olan savunma projesine de dahil olabileceği izlenimini vermiştir. Akşam gazetesinde yazılan şu satırlar, sözünü ettiğimiz konuyu desteklemektedir: *“Türkiye her şeyden önce kendi emniyeti -ahdi vesika ile sağlamadıkça ve Amerika'yı yanında görmedikçe Ortadoğu'da hiçbir tertibe girişemez.”*⁴⁷² Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de, Türkiye'nin NATO'ya dahil edildiği zaman Ortadoğu'da üzerine düşen vazifeyi yerine getireceğini şöyle açıklamıştır: *“Şu noktaya ehemmiyetle işaret etmek isterim ki; Orta Şark müdafaasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğu kanıyız. Bu itibarla Türkiye, Atlantik Pakta iltihak edince Orta Şark'ta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken itihaz için ilgililerle derhal müzakereye girmeye amade olacaktır.”*⁴⁷³

1951 yazına doğru Ortadoğu'daki siyasi havanın bulanması, bu arada İran buhranının doğurduğu endişeler NATO'nun genişletilmesi konusundaki direnmeleri, özellikle İngiltere'nin itirazlarını önemli biçimde zayıflatmış ve İngiltere Dışişleri Bakanı 18 Temmuz 1951'de Türkiye'nin NATO'ya alınmasının İngiltere tarafından destekleneceğini açıklamıştır.⁴⁷⁴ İngiltere Dışişleri Bakanı Türkiye'ye verilecek desteği şu sözlerle açıklamıştır: *“İngiliz hükümeti, Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Pakti'na alınması meselesini dikkatle ve bütün şümülüyle inceledikten sonra, bu meselenin en mükemmel hal suretinin Türkiye ile Yunanistan'ın pakta alınmasında bulunduğu karar vermiştir. Aynı zamanda İngiliz hükümeti, Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunulmasında kendine düşen rolü oynaması üzerinde ısrarla durmaktadır.”*⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye Batı ve Ortadoğu (1945–1958)**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 87.

⁴⁷² **Akşam**, 16 Ocak 1951.

⁴⁷³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 9, 20 Temmuz 1951, s. 232.

⁴⁷⁴ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 231.

⁴⁷⁵ Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi...**, s. 128.

12 Temmuz 1951’de Bakanlar Kurulu dış politika meselelerini görüşmek üzere toplandı. Konu Türkiye’nin Atlantik Paktı’na kabulü hakkında İngiliz Dışişleri Bakanı Morisson’un gönderdiği mektuba hükümetin vereceği cevaptı. Morisson, mektubunda Türkiye’nin Atlantik Paktı’na alınmasına İngiltere’nin taraftar bulunduğu ve diğer devletler nezdinde de bu yolda teşebbüslerde bulunacağını yazıyor, arkasından da bir takım dolambaçlı ifadelerle bu iltihakın bir nevi şartı olarak Türkiye, Amerika, İngiltere ve Fransa arasında Ortadoğu’nun savunmasını sağlamak üzere başta bir savunma sisteminin kurulmasını teklif ediyordu. Böylece Türkiye, Atlantik Paktı’na alınacak ama bunun karşılığında üç büyük devletle birlikte Ortadoğu’nun müdafaasına iştirak edecek demek oluyordu.⁴⁷⁶ Türkiye’nin dış politikasıyla ilgili önemli meseleler Bakanlar Kurulu’nun 24 Eylül 1951’de yaptığı toplantıda yeniden görüşüldü. Dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Rıfıkı Salim Burçak, Ortadoğu Komutanlığı hakkında şunları söylemekteydi: “*Atlantik Paktı’nın savunacağı sahanın sınırları açıkça bellidir. Bu topluluğa dahil devletlerin müdafa edecekleri toprak parçaları açıkça tespit edilmiştir. Yakında Türkiye ile Yunanistan da bu topluluğun içine alınacak. Ama savunulacak saha yine bellidir. Hâlbuki Ortadoğu için böyle bir sarahat yoktur. Ortadoğu’nun hududu ve kapsamının ne olduğu belli değildir. Ortadoğu Komutanlığı’na iştirakimiz bu şartlar altında bizi beklemediğimiz ihtilaflara sürükleyebilir.*”⁴⁷⁷

Yapılan bu görüşmeler ve ilerleyen süreçteki gelişmeler sonucu Ekim 1951’de Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı’nın kurulmasını yararlı gördüğü için ilke olarak katılmayı kabul etmiştir. Köprülü’ye göre Arap devletleri arasında önemli bir askeri güce sahip olanı bulunmasa da, bölgedeki komünist propagandasıyla savaşmak bakımından onların dostluğunu kazanmak önemli bir şeydi. Köprülü artık tüm Arap devletlerini Ortadoğu Komutanlığı’na katılmak üzere davet etmenin zamanı geldiğine inanıyor, bu arada Mısır’ın da katılmasına her zaman açık olduğunu belirtmek gerektiğini düşünüyordu. Ancak Mısır, böyle bir savunma organizasyonunun kurulması fikrine karşı çıkıyordu.⁴⁷⁸

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Mısır’a teklif edilen Ortadoğu Komutanlığı projesini TBMM’de verdiği demeçte şöyle dile getiriyordu: “...İngiltere ve Mısır arasındaki 1936 Muahedenamesi’ni feshedildiğini ilan eden Mısır’a İngiltere ile

⁴⁷⁶ Burçak, *On Yıllık Anıları (1950–1960)*, s. 89.

⁴⁷⁷ Burçak, *On Yıllık Anıları (1950–1960)*, s. 92.

⁴⁷⁸ Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi...*, s. 48.

olan ve iki taraflı olarak bir türlü halledilemeyen ihtilafını çok taraflı bir anlaşma çerçevesi içinde halledilmesi imkânını, bu Ortadoğu Komutanlığı projesi verecekti... Süveyş Kanalı'nda bulunan İngiliz askeri tesisat ve kuvvetlerinin yerine Ortadoğu Komutanlığı projesinde olduğu şekilde Mısır'ın askeri potansiyeli kuvvetlendikçe miktarının azalması... Bu komutanlığa Mısır'ın da kurucu aza olarak tamamen eşit haklar ve vecibelerle iştirak etmesi..."⁴⁷⁹

Fuat Köprülü, yine aynı konuşmasında Mısır'ın tavrını şu şekilde eleştirmiştir: "Maalesef, malûmunuz olan şekilde Mısır Hükümeti müzakereye yanaşmak şöyle dursun herhangi bir mütemmim izahat istemeye bile lüzum görmeden derhal ret cevabı verdi. Mısır'ın bu fevri hareketi yaparken, çok dostane ve samimî bir mahiyette olan hattı hareketimizi de yanlış tefsir ettiğini teessüfle kaydetmek isterim. Son zamanlarda bu memlekette gayrimesul bazı unsurların bize karşı gösterdikleri çirkin taşkınlıklar memleketimizde haklı bir teessür ve infiial uyandırdı. Bu taşkınlıklara karşı Mısır Hükümeti'nin hassasiyet göstermiş olmasını beklerdik."⁴⁸⁰

Ortadoğu Komutanlığı konusunda yapılan teklifi Mısır Hükümeti, 14–15 Ekim 1951'de görüştü ancak teklife olumsuz bir yanıt verdi. Bunun nedeni olarak da Mısır'da İngiliz işgal kuvvetlerinin bulunmasını öne sürdü. Mısır teklifi reddettiği gibi, 1936'da yapılan İngiltere-Mısır Antlaşmasını da feshetti. Mısır'ın ortaya koyduğu bu tavır sonucunda Ortadoğu Komutanlığı konusundaki girişim daha başlangıçta büyük bir darbe yemiş oldu. Temelinde, Süveyş konusunda İngiltere ile Mısır arasındaki anlaşmazlığı çözme amacı güden komutanlık, Mısır'ın olumsuz cevabıyla ölü doğmuş bir proje haline geldi. Ancak İngiltere ve Amerika, Ortadoğu Komutanlığı fikrinden hemen vazgeçmediler ve diğer Arap devletleriyle meseleyi gündemde tutarak görüşmelere devam ettiler. Fakat Mısır olmadan kurulacak bir komutanlık, batılı devletlerin batının çıkarlarını korumak için meydana getirdikleri bir kuruluş olmaktan öteye gidemeyecekti. İşte bu sebeplerden dolayı, Ortadoğu Komutanlığı projesinin gerçekleşmesi mümkün olmadı.⁴⁸¹

Türkiye ile Mısır arasında sorun teşkil eden diğer bir mesele de Ocak 1954'te yaşanmıştır. "Hulusi Fuat Tugay Olayı" olarak adlandırılan meselenin iç yüzüne

⁴⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 11, 19 Aralık 1951, s. 229.

⁴⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, s. 229.

⁴⁸¹ Kürşat Nusret Erden, **Menderes Dönemi Türkiye'nin Arap Ortadoğu Politikası**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009, s. 46.

baktığımızda; Mısır basınında devrik Kavalalı Hanedanı aleyhinde çıkan hakaret içerikli yazılar, Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'ı ve hanedan soyundan gelen eşini üzmüştü. Bu yazılara tepki gösteren büyükelçinin, 2 Ocak 1954'de Kahire operasında verilen bir temsilde, Başbakan Yardımcısı Cemal Abdül Nasır'ın elini sıkmamış ve "ben sizi bir centilmen olarak kabul etmiyorum" sözleri ve devamında da Mısır'ın şimdiki yöneticilerinin memleketlerini felakete sürüklediği yönündeki açıklamaları, Türkiye ile Mısır arasında diplomatik krize neden olmuştur. Bu olay üzerine Mısır hükümeti Kahire büyükelçimiz Hulusi Fuat Tugay'ı "*persona non grata*" yani istenmeyen adam ilan etmiş ve 24 saat içinde Mısır'ı terk etmesini istemiştir.⁴⁸² Bu olayın ardından Türkiye, Mısır yönetiminin bu tutumunu protesto etmiş ve bu gelişmeler sonucunda zaten iyi olmayan ilişkiler daha da gerginleşmiştir.⁴⁸³

Hulusi Fuat Tugay olayı 6 Ocak 1954 tarihinde TBMM'de görüşülmüş ve Dışişleri Bakanı Köprülü konu ile ilgili bir açıklamada bulunmuştur. Köprülü şu açıklamayı yapmıştır: "*Bu hadiseyi iki cepheden değerlendirmek gerekir. 1. Mısır Hükümetinin Türkiye Büyükelçisini kendi nezdinde gayrı muteber şahsiyet telakki etmesi bu devletin takdirine bağlı bir cihet olup bu hususta, beynelmilel kaideler mucibince Türkiye Hükümetince bir itiraz serdine mahal yoktur. 2. Büyükelçinin geri dönmesi cihetine gelince, bu bakımdan cari olan ve hiçbir istisna kabul etmeyen milletlerarası kaide mucibinde bir büyükelçi gayrı muteber şahsiyet addetmek kararını veren devletin bu hususu büyükelçinin mensup olduğu devlete usulü vehiçle bildirip onun geri çekilmesini talep etmesi gerekirdi. Hâlbuki Mısır hükümeti böyle hareket etmemiş ve büyükelçiye, siyasi imtiyaz ve muafiyetlerini de refetmek suretiyle doğrudan doğruya bir ihraç muamelesi tatbik etmiştir. Ki, bu tarzı hareketin diğer bir misaline medeni devletlerin siyasi münasebetleri tarihinde tesadüf olunmamıştır.*"⁴⁸⁴

Suriye'de ise 1 Mart 1954'te Nasır'ın yardımı ile darbe yapılmış ve yönetime Hüsnü Barazi geçmişti.⁴⁸⁵ Mısır'da ve ardından Suriye'de yaşanan darbeler sonucu Türkiye'de, bölgedeki yeni gelişmeleri değerlendirmek üzere 14 Temmuz 1954'de Ortadoğu'da görevli büyükelçiler ve diğer görevlilerin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda, bölgede meydana gelen gelişmeler ve izlenmesi gereken politikalar

⁴⁸² Burçak, *On Yılım Anıları (1950–1960)*, s. 186.

⁴⁸³ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s. 473.

⁴⁸⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem IX, C. 27, 6 Ocak 1954, s. 63.

⁴⁸⁵ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s. 474.

üzerinde durulmuştur.⁴⁸⁶

Menderes'in, Bağdat Paktı'nın kurulması amacıyla yaptığı Ortadoğu gezisi sırasında, Şam ve Beyrut'ta Türkiye aleyhine gösteriler yapılmış⁴⁸⁷ ve bu paktın kurulmasını engellemek için Mısır ve Suriye işbirliğine girişmişlerdi. Her iki devlet, 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nın imzalanmasına tepki göstermişler ve yayınladıkları ortak bildiriye iktisadi ve siyasi boykot uygulayacakları tehdidinde bulunmuşlardı. Kurulan paktta Türkiye'nin etkisinin bilincinde olan Mısır ve Suriye'nin aldığı bu olumsuz tutum nedeniyle üç ülke arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşmiştir. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından devletleştirilmesi sırasında, Türkiye'nin göstermiş olduğu anlayış sonucu düzelmeye başlamışsa da 14 Temmuz 1958'de meydana gelen Irak İhtilali nedeniyle, yeniden gergin bir devreye girmiştir.⁴⁸⁸

1. Bağdat Paktı'nın Kuruluşu ve Yankıları

Türkiye'nin NATO'ya katılması söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan en önemli güçlük, Ortadoğu'nun savunması sorunuydu. Hatırlanacağı üzere İngiltere, Türkiye'yi her şeyden önce bir Ortadoğu savunma düzenine sokmak istediği için, bu devletin NATO'ya alınmasına son dakikaya kadar itiraz etmişti. Ancak Kore Savaşı'nın çıkması üzerine Birleşik Amerika İngiltere'yi bu itirazlarından vazgeçmeye zorlamış ve Ankara'nın da rol oynama sözünü vermesi üzerine, Türkiye NATO'ya alınmıştır. Kore Savaşı'nın Ortadoğu bakımından birinci etkisi Türkiye'nin NATO'ya katılımı ise, ikinci etkisi de, Uzak Doğu'da bir saldırıya kalkışan Sovyetlerin başka bölgelerde de kuvvet denemesinde bulunabilmesinden endişe duyan Birleşik Amerika'nın, Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun güvenliği ile yakından ilgilenemeye başlamasıdır. Sovyet saldırısına uğraması en muhtemel devletin Yugoslavya olduğu sanılması Balkan Paktı'nın kurulmasına yol açmıştı ve ondan sonra da sıra bir Ortadoğu Savunma Paktı'nın yapılmasına gelmişti.⁴⁸⁹

Bu arada İngiltere'nin bölgedeki etkisinin giderek zayıfladığını ve Ortadoğu

⁴⁸⁶ **Ayın Tarihi**, 14 Temmuz 1954.

⁴⁸⁷ Özge Irmak, **Adnan Menderes'in Yurtdışı Gezileri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 147.

⁴⁸⁸ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 475.

⁴⁸⁹ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 251.

savunmasında bir boşluk olduğunu gören Amerika, 1953’de Eisenhower’ın başkan seçilmesiyle birlikte Ortadoğu politikasını gözden geçirmeye başladı. Soğuk Savaş’ın fikir babası sayılan Amerikalı diplomat George Kennan’ın “Containment= Komünizm’e set çekme” kuramına uygun olarak Amerika’nın, bölgede egemenlik kurması planlanmıştı. Kennan’ın kuramı, Eisenhower’ın Amerikan başkanı olmasından sonra daha da geliştirilerek “Rolling Back Communism= Komünizm’in geri itilmesi” şekline dönüştürülmüştü. Bu iki kuramın amacı da Sovyetler Birliği’nin Batı’ya bağlı devletlerden oluşan bir kordonla kuşatılması idi.⁴⁹⁰ Bu bağlamda yeni Amerika yönetimi Ortadoğu’da inisiyatifi ele almaya başladı. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 11–28 Mayıs 1953’de on bir bölge ülkesini ziyaret etti. 26–27 Mayıs’ta Türkiye’ye de gelen Dulles’a, Sovyetler Birliği’nden gelen tehdidin farkında olmayan Araplarla birlikte Ortadoğu savunmasını gerçekleştirmenin mümkün olmadığı, yeni bir yaklaşıma gereksinin olduğu ve Ortadoğu’da kurulacak bu yeni savunma sisteminin omurgasının Türkiye’nin olması gerektiği ve Pakistan’ın da bu sisteme dâhil edilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹¹

Ortadoğu gezisinden sonra 1 Temmuz 1953’de Ulusal Güvenlik Konseyi’nde bir konuşma yapan Dulles “Kuzey Kuşağı” (Northern Tier) savunma projesini ortaya atmıştır. Dulles’a göre Ortadoğu’nun savunması başta Türkiye olmak üzere İran, Irak, Pakistan ve Suriye gibi Sovyet tehdidinin bilincinde olan ve olası bir Sovyet saldırısının güzergâhında bulunan Kuzey Kuşağı ülkelerine dayandırılmalıydı. Çünkü Arap devletlerini öncelikle rahatsız eden konu İsrail’in oluşturduğu tehdit ile İngiltere’nin bölgedeki askeri varlığı (Mısır ve Irak’taki üsleri) iken, Kuzey Kuşağı devletlerini öncelikle rahatsız eden doğrudan hissettikleri Sovyet tehdidiydi.⁴⁹²

Bölgenin en güçlü devleti olması ve bütün kuvvetleri NATO emrine vermiş olmasından dolayı Ortadoğu’da kurulacak yeni teşkilatın temel taşı ancak Türkiye olabilirdi. Türkiye’nin de bir Ortadoğu savunma teşkilatının liderliğini üstlenmeye istekli görünmesinden sonra sıra buna katılacak devletleri bulmaya gelmişti. Pakistan doğrudan doğruya bir Sovyet tehdidi karşısında değildi ancak Hindistan ile Keşmir sorunu yüzünden bağlantıları çok kötüydü. Bu yüzden savunmasını güçlendirmek için

---

⁴⁹⁰ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 475.

⁴⁹¹ Behçet Kemal Yeşilbursa, “Bağdat Paktı (1955–1959)”, **Tarihin Peşinde Dergisi**, S. 6, 2011, s. 87. ; Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 251.

⁴⁹² Yeşilbursa, “Bağdat Paktı (1955–1959)”, s. 88.

kendisini batılı devletlere bağlamak istiyordu. Pakistan'ın Ortadoğu savunma düzenine katılma kararını alması kendine ya da Ortadoğu'ya yöneltilecek bir Sovyet tehlikesi korkusundan çok bu yüzden olmuştur.⁴⁹³

Kuzey Kuşağı savunma projesinin ilk somut adımı 28 Aralık 1953'de ABD ile Pakistan arasında bir teknik ve ekonomik yardım antlaşmasıyla atılmıştır. Bunun ardından 18 Şubat 1954'de Türkiye ve Pakistan bir antlaşma imzalayacaklarını açıklamışlar ve tüm olumsuz tepkilere rağmen 2 Nisan 1954'de aralarında "Karşılıklı Savunma Antlaşması" imzalamışlardır.⁴⁹⁴ Bu antlaşmanın mecliste onaylandığı gün, Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Han da TBMM'de bulunmuştur ve Dışişleri Bakanı Köprülü antlaşmayla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "*Kendisiyle aramızda asırlardan beri tarihî sıkı dostluk bağları bulunan kardeş Pakistan'la, Yüksek Heyetinizin tasvibinden geçerek yürürlüğe girmiş bulunan Dostluk ve Kültür Antlaşmaları gibi iki ahdî vesika ile esasen bağlanmış bulunmakta idik. Şimdi huzurunuzda getirilen Antlaşma ise, dünya siyasetinde ehemmiyetli bir mevki işgal eden Pakistan'la memleketimizin aynı yüksek ideallere bağlı olarak daha geniş işbirliği yapmaları imkânını sağlayan ve Orta – Doğu'da barışın ve emniyetin tahkiminde ilk adımı teşkil eyleyen diğer bir vesikadır. Yalnız akit tarafların emniyetlerini değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Misakı'nın ideallerini ve sulhu korumayı gaye edinen bu vesika, iyi niyet sahibi memleketlerle işbirliği sahasında yapılan antlaşmalar cümlesinden olup, bölünmez bir bütün teşkil eden sulh ve müşterek emniyet davasını bir kat daha takviyeye hadim olacaktır. Güzel ve mesut bir tesadüf eseri olarak, Pakistan'ın kıymetli ve realist Başvekili Sayın Muhammed Ali'nin şu sırada memleketimizin misafiri olarak aramızda bulunması, iki memleket arasındaki dostluğun bu tarihî tezahürüne ayrı bir değer vermektedir. Kıymetli misafirimize bu kürsüden hoş geldiniz der ve antlaşmayı, Yüksek Heyetinizin tasvibine arz ederim.*"⁴⁹⁵

Karaçi Antlaşması olarak da bilinen ve askeri bir nitelik taşımayan bu antlaşmada taraflar, ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunacaklarını, kültürel, ekonomik ve teknik konularda azami ölçüde işbirliği yapacaklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu antlaşma savunma alanında iki ülke arasında sıkı bir işbirliğini ön görmüyordu. Bunun üzerine Türkiye 1954 yılının ikinci

⁴⁹³ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 252.

⁴⁹⁴ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 121.

⁴⁹⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem X, C. 1, 11 Haziran 1954, s. 151.

yarısından itibaren çabalarını Irak üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştır.⁴⁹⁶

Bu dönemde Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler bazı küçük sorunlar olsa da iyi durumdaydı. Irak, Türkiye'yi hem güvenliğinin sağlanması için müttefiki olmasını, hem de Batı ile olan ilişkilerinde bir köprü vazifesi olarak kullanmak istiyordu. Bu sebeple Türkiye–Pakistan Antlaşması'na katılması ümit edilen ilk ülke Irak'tı. Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi, Nuri Said ile 19 Nisan 1954'te bu konuyu görüştü. Nuri Said, görüşmede Türk Büyükelçisinden antlaşmanın bazı maddelerinin değiştirilmesi konusunda Amerika'yı ikna etmesini istedi. Irak özellikle anlaşmada geçen “kısıktılmamış bir saldırı” kavramının muhtemel bir İsrail saldırısını da içine alacak şekilde genişletilmesini istiyordu. Ayrıca Irak, Amerika'dan askeri yardım da talep ediyordu. Irak'ın askeri yardım konusundaki talebi hemen karşılandı.⁴⁹⁷ 21 Nisan 1954'de Bağdat'ta Amerika ve Irak arasında bu konuda bir anlaşma yapılmıştır.⁴⁹⁸

Irak dış yardım meselesi halledildikten sonra pakta taraftar olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Bunun üzerine Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Londra'ya yaptığı bir ziyaretten dönerken Türkiye'ye gelerek 9–19 Ekim tarihlerinde Türk yöneticileri ile Ortadoğu güvenliği konusunda görüşmeler yapmıştır.⁴⁹⁹ Bu görüşmeler ile ilgili yayınlanan bildiri de şunlar denilmektedir: *“Türk ve Irak milletleri arasındaki tabii kardeşliğin neticesi ve iki milletin yüksek menfaatlerinin muktezası bulunan Türk – Irak dostluğunun her sahada faal ve sıkı işbirliği şeklinde tecelli etmesinin yalnız iki memleket için değil, bilhassa Orta Şark için de çok hayırlı olacağı hakikati göz önünde tutularak bunu temine matuf hedef birliği tebellür etmiştir. Bugün şartlar muvacehesinde tecezzi kabul etmez bir bütün teşkil eden cihan sulhu ve istikrarının teessüs edebilmesinin ancak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ideallerine ve prensiplerine samimiyetle bağlı milletlerin, onları topyekûn tahakkümü altına almak ve mevcudiyetlerini yok etmek gayesini güdenlere karşı aralarında tam tesaniüt halinde ve gediksiz bir müşterek emniyet cephesi kurlmaları mümkün olabileceği hususunda mutabık kalınmış ve böyle bir müşterek emniyet cephesinin tam müsavat şartları içinde Orta Şark'ta da kurulabilmesi için daha fazla gecikilmeden elbirliği ile çalışmak*

⁴⁹⁶ Arda Baş, **Ortadoğu Krizleri ve Türkiye (1950–1958)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006, s. 64–65.

⁴⁹⁷ Baş, **Ortadoğu Krizleri ve Türkiye(1950–1958)**, s. 67.

⁴⁹⁸ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 255; **Aynı Tarihi**, 26 Nisan 1954.

⁴⁹⁹ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 356.

*gerektiği neticesine varılmıştır.*⁵⁰⁰

Bundan sonra Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 6 – 14 Ocak 1955 tarihinde Bağdat'ı ziyaret ederek Irak yetkilileri ile görüşmeler yapmışlardır.⁵⁰¹ Bu görüşmeler sonucunda 12 Ocak 1955'te yayınlanan Türk – Irak Deklarasyonu'nda, Türkiye ve Irak arasında bir antlaşma yapmaya karar verildiği bildirilmiştir. Yayınlanan deklarasyon'da: *“Bu vesika, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesince ifade edilmiş olan meşru müdafaa hakkına istinaden, akidlere, gerek bu bölgede gerek bu bölge dışından, yani her nereden olursa olsun, kendilerine vuku bulunabilecek tecavüzlere müştereken karşı konulması için onlar arasında işbirliği yapılması taahhüdünü ihtiva edecektir. Bu antlaşmaya, vakit kaybetmeksizin, çok yakın bir zamanda, nihai şekli verilip imzalanacaktır. Türkiye ve Irak hükümetleri, Orta şark'ta, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nun prensiplerine ve bu prensiplere dayanan kararlara uygun şekilde istikrarın tesisine, her ne şekilde olursa olsun tecavüz niyetlerinin önlenmesi sureti ile emniyetin takviyesine hizmet edeceğine kavi buldukları böyle bir antlaşmaya onun gayelerinin tahakkukuna hizmet azmini ispat etmiş olan veya coğrafi mevkiinden dolayı veya elindeki imkânlar sayesinde bu yolda faaliyet sarf edebilecek vaziyette bulunan devletlerin iltihakını faydalı ve lüzumlu telakki eylemektedirler. Bu itibarla, bu antlaşmanın nihai şeklini almasına takaddüm edecek çok kısa zamanda bu mevzuda kendileri ile beraber hareket etmek arzusunu gösterecek devletlerle sıkı temas halinde bulunacaklar mümkün olursa vesikanın imzasının onlarla birlikte yapılmasına çalışacaklar ve her halükarda imzadan sonra dahi aynı gayretlere devam edeceklerdir.*⁵⁰²

Hazırlanan ortak bildiri bir anlamda Bağdat Paktı'nın ilk tanıtımı gibiydi. Bildiride, kurulacak olan paktın amaçları ve kapsamı belirtilerek özellikle bölge ülkelerinin ilgisi çekilmek istenmiştir. Ayrıca pakta katılmak isteyen devletlerin bölge ülkesi olması şart değildi. Bölge dışındaki ülkelerin, örneğin İngiltere'nin pakta katılması mümkündü. Bildiride değinilen bir başka nokta muhtemel saldırının *“gerek bölgeden, gerek dışından”* diye sınıflandırılmış olmasıdır. Burada bölge içinden ve dışından tabiri ile Sovyetler Birliği ve İsrail kastedilmiştir.⁵⁰³

⁵⁰⁰ **Ayın Tarihi**, 18 Ekim 1954.

⁵⁰¹ Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 257; Irmak, **Adnan Menderes'in Yurtdışı Gezileri**, s. 141-144.

⁵⁰² **Ayın Tarihi**, 31 Ocak 1955.

⁵⁰³ Baş, **Ortadoğu Krizleri ve Türkiye(1950-1958)**, s. 74-75.

Türkiye ile Irak arasında böyle bir deklarasyon yayınlanmasından sonra Arap dünyası tepki göstermiştir. Ancak Arap birliğinden gelen bütün baskılara rağmen Irak hükümeti mukavemet etmiş ve Türkiye ile Irak arasındaki Karşılıklı İşbirliği Antlaşması 24 Şubat 1955’de Bağdat’ta imzalanmıştır.⁵⁰⁴ İmzalanan bu pakt TBMM tarafından 26 Şubat 1955’de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁰⁵ Yapılan anlaşmanın mecliste onaylandığı gün Dışişleri Bakanı Köprülü yaptığı şu açıklamada paktın diğer Ortadoğu devletlerini de kapsadığını söylemiştir: “*Biz bu emniyet, sulh ve müdafaa paktının yalnız iki hükümet arasında, Irak ile Türkiye arasında değil, daha geniş bir surette Orta şark’ın huzur ve sükûnunun, sulhu müdafaa edebilecek bir şekilde gelmesini isteyen ve menfaatleri bunda bulunan memleketlerin, Arap memleketlerinin iştirakiyle meydana getirilmesini şiddetle arzu ettik.*”⁵⁰⁶

Türk-İrak İşbirliği Antlaşması en çok İngiltere’nin işine yaramıştır. İngiltere başlangıçta Türk- Pakistan Antlaşması ve bir Amerikan buluşu olan Kuzey Kuşağı fikrine, Hindistan’la ilişkileri bozabileceği düşüncesi ile fazla itibar göstermemiştir. İngiltere’nin Ortadoğu’nun savunulması konusundaki ilgisi, hala Süveyş Kanalı’nın güvenliği ile bu bölgede çeşitli antlaşmalarla elde ettiği üstleri korumak görüşüne dayanıyordu. Ancak Irak’ın burada önemli bir yer kaplayacağı anlaşılınca, bu ülkede iki önemli üsse sahip olması açısından İngiltere’nin Kuzey Kuşağı fikrine ilgisi artmıştır. Bu yüzden İngiliz Başbakan’ı 20 Mart’ta bir açıklama yaparak, İngiltere’nin pakta katılacağını açıklamıştır ve İngiltere 4 Nisan 1955’te Bağdat Paketi’na resmen katılmıştır.⁵⁰⁷ TBMM Başkanı Refik Koraltan 15 Nisan 1955’de mecliste yaptığı bir konuşma ile hem İngiltere’nin pakta dahil olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiş hem de paktın daha da genişleyeceğinin işaretini şu sözlerle vermiştir: “*Biz Irak’la kurduğumuz işbirliğinin bütün bölgemizin ve bütün sulhsever milletler camiasının nef’ine olduğuna kaniiz. Niyetlerimizin iyiliği ve halisliği mesut neticeler vermektedir. Akdedilişinden henüz pek az zaman geçtiği halde Bağdat Paketi bugün bir Türk - Irak Paketi olmaktan çıkmış bir sulh, istikrar ve emniyet idealinin ifadesi haline gelmiştir, İngiltere gibi kudretli ve sulh ve emniyet gayelerine canla başla hadim çok*

⁵⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 26 Şubat 1955, s. 807; Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 133; Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 67; Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 476; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 526; Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası...**, s. 493.

⁵⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 26 Şubat 1955, s. 225.

⁵⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 26 Şubat 1955, s. 808.

⁵⁰⁷ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 69; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 356.

kıymetli bir müttefikin iltihakıyla paktımız üçlü olmuştur. Yakında dördlü, beşli ve daha çok taraflı olacağından hiç şüphemiz yoktur."⁵⁰⁸ Aynı gün TBMM'de Irak Mebusan Meclisi Başkanı Abdülvahap Mercan da bir nutuk vererek, yapılan paktın iki ülkeye de hayırlı sonuçlar getireceğini ve ilerleyen süreçte işbirliğinin artarak devam edeceğini açıklamıştır.

İngiltere'den sonra Bağdat Paktı'na katılan ikinci devlet Pakistan oldu. Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Han, pakt imzalandıktan kısa bir süre sonra Mart 1955'te bu konudaki isteğini dile getirdi. Pakistan bölge savunmasından çok alacağı ekonomik yardımın artması ve Hindistan ile süregelen sorunlarında destek bulmak için bu antlaşmaya imza atmak istiyordu. İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılımı ise Pakistan'ın katılım sürecini hızlandırdı. İngiltere, Bağdat Paktı'na katılım antlaşmasını imzaladığı gün Türkiye ve Irak, Pakistan'a pakta katılması için resmi çağrıda bulundu 23 Eylül 1955'te Pakistan Bağdat paktı'na katılan ikinci devlet oldu.⁵⁰⁹ Pakistan'ın da katılmasından sonra Bağdat Paktı dördlü bir antlaşma olmuştur. Son biçimini alması da İran'ın katılması üzerine olmuştur. İran Hükümeti 11 Ekim 1955'de Pakt'a katılacağını açıkladıktan sonra ertesini gün bu husus Irak Hükümetine resmen bildirilmiş ve 3 Kasım'da katılma işlemi tamamlanmıştır.⁵¹⁰

24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta imzalanan antlaşmanın metni şu şekildedir:

"Türkiye İle Irak Arasında Karşılıklı İşbirliği Antlaşması

Bağdat, 24 Şubat 1955

Türkiye ile Irak arasındaki dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin sürekli olarak gelişme içinde bulunması nedeniyle ve iki ülke arasındaki barış ve güvenliğin bütün dünya uluslarının özellikle Ortadoğu uluslarının barış ve güvenliğinin ayrılmaz birer parçasını oluşturduğunu kabul ederek ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Majeste Irak Kralı arasında Ankara'da 29 Mart 1946'da Bağıtlanan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı bütünlemek amacıyla hareket ederek ve bunun her iki ülkenin dış politikalarının temelini oluşturduğuna inanarak,

Bundan başka, Arap Birliği Devletleri arasındaki Ortak Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın 11. maddesinde antlaşmanın herhangi bir hükmünün Bağıtlu

⁵⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 6, 15 Nisan 1955, s. 346.

⁵⁰⁹ Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 265; Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 141.

⁵¹⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s. 476.

Tarafları Birleşmiş Milletler Anayasası'ndan doğan hak ve yükümlülüklerinden hiçbirini herhangi bir biçimde zedeleyemeyeceği ya da onları etkilemeyeceği yazılı olduğundan ve Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. maddesi uyarınca uygun önlemlerin alınmasını gerektiren Ortadoğu bölgesinin barış ve güvenliğinin korunması yolunda BM üyesi sıfatıyla üstlendikleri büyük sorumluluklarının bilinci içinde olarak, Türkiye ve Irak amaçların gerçekleşmesi için bir antlaşma bağlatmak gereğine inanmışlar ve bunun için aşağıda adları yazılı tam yetkili temsilcilerini atamışlardır.

Ekselans Celal Bayar, Türkiye Cumhurbaşkanı

Başbakan Adnan Menderes,

Dışişleri Bakanı Ekselans Prof. Fuat Köprülü,

Majeste II: Faysal, Irak Kralı,

Başbakan Ekselans Nuri Es Said,

Dışişleri Bakanı Ekselans Burhanettin Basayan,

Temsilciler yönetime uygun yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1

Bağitli taraflar, güvenlik ve savunmaları için BM Yasası'nın 51. maddesine uygun biçimde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin gerçekleşmesi için almayı kararlaştıracakları önlemler arasında özel anlaşma konusu olabilir.

Madde 2

İşbu antlaşma yürürlüğüne girer girmez bağitli yüksek tarafların yetkili makamları birinci maddede öngörülen işbirliğinin gerçekleşmesi ve uygulamasını sağlamak üzere, alınması gereken önlemleri belirleyip saptayacaklardır. Bu önlemler bağitli tarafların hükümetlerince onaylanınca derhal uygulamaya girmiş sayılacaklardır.

Madde 3

Bağitli taraflar birbirlerinin içişlerine herhangi bir biçimde karışmamayı yükümlenirler. Taraflar, aralarında çıkacak bütün uyuşmazlıkları BM Yasası gereğince barışçı yollardan çözeceklerdir.

Madde 4

Bağitli taraflar, bu anlaşma hükümlerini içlerinden bir tarafından üçüncü bir devlet ya da devletlerle üstlenilen uluslararası yükümlülüklerden hiçbirisiyle

çelişmediğini açıklarlar. Bu hükümler bağıtlı tarafların yukarıda alınana uluslararası yükümlüklerine aykırı biçimde de yorumlanamaz. Bağıtlı taraflar işbu Antlaşma ile bağdaşmayan bir uluslararası yükümlülük üstlenmemeyi yükümlenirler.

Madde 5

İşbu antlaşma Arap Birliği üyesi devletlerden herhangi birisinin ya da bu bölgenin güvenlik ve barışı ile aktif biçimde ilgili olan ve taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devletin katılmasına açık bulunacaktır. Katılma belgesinin ilgili devlet tarafından Irak Dışişleri Bakanlığına sunulması ile gerçekleşmiş sayılır. İşbu antlaşmaya katılan herhangi bir devlet, antlaşmaya taraf olan bir ya da daha çok devletlerle birinci madde uyarınca özel antlaşmalar yapabilir. Katılan devletin yetkili makamı ikinci maddeye göre önlemleri belirleyip saptayabilir. Bu önlemler ilgili tarafların hükümetlerince onanır onanmaz yürürlüğe girmiş sayılır.

Madde 6

Bağıtların sayısı en az dördü bulunca, antlaşmayı ilgilendiren amaçlar çerçevesinde çalışmak üzere Bakanlar seviyesinde sürekli bir konsey kurulacaktır.

Madde 7

Bu antlaşma beşer yıllık sürelerle yenilenebilmek üzere beş yıl için geçerlidir. Taraflardan herhangi bir işbu antlaşmaya son vermek isteğinde bulunduğunu öbür taraflara yazılı olarak, yukarıda öngörülen sürenin sona ermesinden 6 ay önce bildirmekle bu antlaşmadan çekilebilir. Bu durumda antlaşma öbür taraflar için yürürlükte kalır.

Madde 8

İşbu antlaşma bağıtlı taraflarca onaylanacak ve onay belgeleri en kısa zamanda Ankara'da verilecektir. Antlaşma onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir. Yukarıda hükümleri kabul ederek, adları geçen yetkili temsilciler işbu antlaşmayı, her üç metinde aynı düzeyde geçerli olmak ve anlaşmazlık durumunda İngilizce metin geçerli sayılmak üzere Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak imza etmişlerdir.

İki örnek olarak Bağdat'ta 1374 hicri yılının 2. Recep günü (24 Şubat 1955)

Perşembe günü yapılmıştır.”⁵¹¹

Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türkiye'nin Arap ülkeleriyle olan

⁵¹¹ Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası...* , s. 501–504; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 5, 26 Şubat 1955, s. 225.

ilişkileri iyice bozulmuş, Menderes'in umut ettiği Arap ülkeleriyle geniş bağlar kurma yoluna gidilememiştir. Bağdat Paktı, Arap ülkelerinin birbiriyle liderlik yarışına girmesinden dolayı Arap dünyasından tam destek alamadı. Bu yüzden Bağdat Paktı aynı zamanda erken ve köksüz doğmuş bulunan Balkan İttifakı'nın etkisizleşmesine de yol açtı. Balkan ve Bağdat Paktları, Batının desteği ile komünist tehlikesine karşı sınırlarının hemen ötesinde girişmiş bulunduğu Türkiye'nin bölgesel çıkarlarına hizmet etmekten uzak kaldı. Her iki ittifak da bölgenin öteki devletlerinin ve özellikle Sovyetler Birliği'nin düşmanlığını çekmiş, bu nedenlerden dolayı da başarısız olmuştur.⁵¹²

2. Bağdat Paktı'nın CENTO'ya Dönüşmesi

Bağdat Paktı'ndan CENTO'ya geçiş sürecinde Türkiye'nin dış ilişkilerine kısaca değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda bahsedilmesi gereken konulardan birisi de Bandung Konferansı'dır.

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Avrupa devletlerinin sömürgesi bulunan Asya ve Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkları zaman uluslararası ilişkiler bakımından tecrübesiz ve yalnızdılar. Bu yüzden ileriki yıllarda da büyük devletlerin nüfuzu altına girmekten endişe duymuşlar ve kendi aralarında işbirliği yaparak bu endişelerini gidermek istemişlerdir. Bu niyetle 1955 yılında Asya ve Afrika ülkeleri Bandung'da böyle bir konferansın toplanması için karar almışlardır. Alınan karar sonrası konferans, 18–24 Nisan 1955 tarihleri arasında Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanmıştır.⁵¹³ Konferansa katılan devletler: Afganistan, Birmanya, Kamboçya, Seylan, Mısır, Habeşistan, Hindistan, Endonezya, Irak, Japonya, Ürdün, Laos, Lübnan, Liberya, Libya, Nepal, Pakistan, İran, Filipinler, Suudi Arabistan, Siyam, Sudan, Suriye, Kuzey Vietnam, Güney Vietnam, Yemen, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye'dir.⁵¹⁴

Konferansın amacı, bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin, Amerika ve Sovyet Rusya gibi iki büyük nükleer güç karşısında varlıklarını korumak

⁵¹² Erden, **Menderes Dönemi Türkiye'nin Arap Ortadoğu Politikası**, s. 81–82; Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955–1959)", s. 97.

⁵¹³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 624; Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 61; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 135.

⁵¹⁴ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 273.

için bir birlik ve dayanışma sağlamaktı.⁵¹⁵

Türkiye’yi Bandung’da Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu’nun başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. 1945–1955 döneminin iki kutuplu dünyasını değiştirecek üçüncü bir “tarafsızlar” bloğunun başlangıcını teşkil eden bu konferans, Türkiye ile Mısır’ın ön planda yer aldığı iki karşıt grubun görüşlerinin çatışmasına da sahne olmuştur. Türkiye ve Irak’ın liderliğindeki bir kısım ülkeler, batı ittifakının savunuculuğunu yapmışlar ve tarafsızlığa karşı çıkmışlardır. 21 Nisan tarihli konferansta bir konuşma yapan Fatin Rüştü zorlu komünist tehlikesi üzerinde durmuş ve tarafsızlık politikasını kınamıştır. Zorlu konuşmasına şöyle devam etmiştir: *“Eğer bugün barış ve emniyetin idame ettirilebileceğini ümit ediyorsak... Bu ümit, hürriyetsever milletlerin teşkil ettikleri birlikten, teşriki mesailerinden ve nihayet bu hususun müteceviz kimseler tarafından anlaşılmuş olmasından neş’et etmektedir... Bu hakikatleri inkâr ve gerektiği kadar hazırlıklı olmamak, gözümüzü kapamak suretiyle tehlikeden masun bulunduğumuzu sanmak, sadece bu şekilde düşünenleri değil, aynı zamanda bütün bir topluluğu da tehlikeye maruz bırakır. Bu kabil hayallere son zamanlarda çok rastladık ve hepsinin yıkılıp gittiğine şahit olduk. Çekoslovakya’nın maruz kaldığı akıbet bunun en güzel misalidir. Herkes tarafından gayet iyi bilindiği gibi bu memleket, tarafsızlık siyaseti, “yolun ortası bir siyaset” takibe çalışmış ve bunun bir neticesi olarak da hürriyetini istiklâlini, bu siyasetin müdafiliğini yapan liderlerini kaybetmiştir ve bunda şaşılacak bir şey yoktur...”*⁵¹⁶

Konferansta en hararetli tartışmalar, Batı’nın temsilcisi durumunda bulunan ve milletlerarası komünizm tehlikesi karşısında tarafsızlığın tehlikelerine işaret eden Fatin Rüştü Zorlu ile Hindistan’ın komünist veya antikomünist her türlü kuvvet gruplaşmasının karşısında olduğunu ve NATO’nun sömürgeciliğin en güçlü koruyuculuğundan biri olduğunu ileri süren Hindistan Başbakanı Nehru arasında olmuştur.⁵¹⁷

Türkiye, Konferans’ta Batı Bloğu’nu ve NATO’yu savunması sonucu Amerikan yardımı ile ödüllendirilmiştir. Türkiye’nin konferanstaki tutumu sonucu Amerika’dan aldığı yardım miktarı arttırılmıştır.⁵¹⁸

⁵¹⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 624.

⁵¹⁶ **Ayın Tarihi**, 23 Nisan 1955; Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 61.

⁵¹⁷ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 61–62; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 625.

⁵¹⁸ Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 135.

Konferansın yapılmasından yaklaşık bir yıl sonra Zorlu, konferansla ilgili şu açıklamayı yapmıştır; “Dünyaya yaymağa çalıştıkları fikir, tarafsızlık fikri idi. Bu devletlerin çoğu Garp müstemlekecilikinden henüz kurtulduğu için, Garp devletlerine muğber olmaları muhtemel görülerek, onları Rusya’nın politikasına doğru götürmek hedefini güden bir hareket mevzuubahisti. Hindistan, öncülük rolünü oynuyordu. Hindistan dostumuz olmasına rağmen, dünya görüşünde kendisiyle ayrılıyorduk. Biz, taarruzdan kurtulmak için ancak fedakârlıkları göze almak ve birleşmek lâzım geldiğini ileri sürüyorduk. Hâlbuki onlar, Gandi felsefesini takip ediyorlar ve silâhlanmamak, fakat herkese karşı dostuz demek ve bir tarafsızlık politikası takip etmek suretiyle düşmanlığı yenebileceklerini umuyorlardı. Bu politika, Türk felsefesine de Müslüman felsefesine de uymaz. Biz silâha silâhla,- tokada tokatla mukabele eden bir milletiz... Biz orada kendi politikamızı, dostlarımızla birlikte savunacaktık. Müttefiklerimiz de konferansa katılmamızı arzu ediyorlardı. Çünkü bir milyarı aşan bir kitlenin bu mümessilleri, atom silâhının müdafaa harbinde dahi kullanılmamasına taraftarlık etmekte idiler. Hâlbuki bugün, demokrasi cephesinin en büyük üstünlüğü, atom silâhına dayanıyor. Bu silâh bertaraf edildiği anda bir tehlikenin Hindistan’a, İran’a vesaire yerlere doğru nasıl akacağına kolaylıkla kavramak mümkündür. Konferansta, biz yalnız değildik. Bizim gibi düşünen Irak, Pakistan, İran, Sudan, Lübnan ve daha birçok devletler de vardı. Orada biz müstemlekeci fikirleri müdafaa etmedik. Birleşmiş Milletler anayasasına iştirak etmiş bir millet olarak, esasen bunu yapmamıza imkân yoktu. Bilakis, Bandung Konferansı kararları ile müstemlekeciliği mahkûm ettik. Müstemlekecilik ortadan kalkmalıdır, dedik. Şimalî Afrika’da takip ettiği politika bakımından Fransa’ya doğru yolu göstermeğe çalıştık. Konferansa katılan devletlerin birçok mümessilleri gelip bize teşekkür ettiler. Daha konferansa gittiğimiz zaman, önümüze çıkarılan ruznameyi reddettik. Konferans, akliselim ile hareket eden memleketlerin hâkimiyeti altında cereyan etti. Tarafsızlığın kötü bir şey olduğunu söyledik. Hem, kalp kazandık, hem Türkiye’nin prestijini yükselttik.”⁵¹⁹

Bandung Konferansı’nın uluslararası politikada önemli sonuçları olmuştur. Bunların ilki, Asya ve Afrika devletlerinin kendi aralarında kesin bir örgütlenmeye gitmemekle beraber, Birleşmiş Milletler içinde yeni ve etkili bir blok olarak belirmeleridir. Bandung Konferansının diğer bir sonucu da “barış içinde yaşama ve

---

⁵¹⁹ **Ayın Tarihi**, 24 Şubat 1956.

tarafsızlık” fikirlerinin Asya ve Afrika ülkeleri tarafından benimsenmiş olmasıdır. Ancak Türkiye tarafsızlık politikasını tehlikeli görmüştür. Menderes tarafından 1950’li yıllarda takip edilen bu gerçekçilik politikası, böylece konferanstaki temsilcisi, sonraları Dışişleri Bakanı olan Fatin Rüştü Zorlu tarafından Bandung’da teyit edilmiştir.⁵²⁰

Bağdat Paktı imzalandıktan sonra, her yıl olağan şekilde toplanması kararlaştırılmıştır. Paktın ilk toplantısı 21–22 Kasım 1955’de Bağdat’da yapılmış ve paktın amaçları tekrarlanarak, dünyadaki siyasi durum gözden geçirilmiş ve örgütün çalışma düzeni de belirtilmiştir. Konseyin ikinci toplantısı 16–19 Nisan 1956’da Tahran’da yapılmıştır. Toplantıda dünyada süren gerginliklerden, Filistin ve Keşmir sorunlarının bir an önce çözümlenmesinin gerekliliğinden, ekonomik-teknik işbirliği ve ticaretin üye ülkeler arasında artırılması kararlaştırılmıştır. 3. Olağan Konsey toplantısı ise 3–6 Haziran 1957’de Karacı’de yapılmıştır. Yapılan bu 3. toplantı önemlidir. Çünkü bu toplantıda ABD paktın askeri komitesine üye olmuştur. Konseyin 4. toplantısı da 27–30 Ocak 1958 tarihleri arasında Türkiye ev sahipliği yapmıştır. Türkiye’de yapılan görüşmelerde, Tahran’da kurulacak nükleer merkez için İngiliz Hükümeti’nin yardıma hazır olduğu ifade edilmiştir.⁵²¹

1958 yılına gelindiğinde Bağdat Paktı’nın geleceği açısından olumsuz sonuçlar doğuracak bazı olaylar yaşanmıştır. Bunlardan en belirgin olanı Irak’ta yaşanan ihtilal olmuştur. 14 Temmuz 1958’de Irak’ta General Kasım’ın giriştiği darbe ile krallığa son verilip Kral Faysal, veliaht Abdüillah ve Başbakan Nuri Said Paşa öldürüldüğü gün⁵²² Konseyin dört bölge ülkesi devlet başkanı ya da başbakanlarının İstanbul’da toplanması bekleniyordu. Darbe haberi üzerine konsey, Ankara’da Irak’sız olarak toplanmıştır.⁵²³

Irak ihtilaline en çok tepki Türkiye’den gelmiştir. Türkiye, 17 Temmuz’da Amerika’ya başvurup Irak’a müdahale etme kararında olduğunu bildirmiştir. Bu haber SSCB’yi harekete geçirmiş ve Türkiye’yi bölgede bir silahlı çatışmayı başlatabileceği düşüncesiyle uyarmıştır. SSCB bu tutumunu Amerika ve İngiltere’ye karşı da göstermiştir. Bu gerginlik üzerine Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, Türkiye, İran ve Pakistan’a, Türkiye’nin Kafkaslar bölgesinden Hayber Geçidi’ne kadar olan 3000 millik bir sınır bölgesinin savunma garantisini vermiştir. Bundan sonra Sovyetler de daha fazla

⁵²⁰ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 63.

⁵²¹ Ayşegül Şentürk, **CENTO Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959–1979)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2001, s. 41.

⁵²² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 512.

⁵²³ Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası...**, s. 493.

ileri gidememişlerdir. Zaten Amerika'nın da taraftar olmadığı müdahale kararından Türkiye de vazgeçmiştir.⁵²⁴

Fatin Rüştü Zorlu Irak'ta ortaya çıkan hadiseler hakkında mecliste uzun bir nutuk verdikten sonra şunları söylemiştir: *“Elbette ki bu son hadiseler en ziyade Ortadoğu memleketlerini ilgilendirmektedir. Zannediyorum hepimizin kanaati odur ki, bu meseleler Ortadoğu'yu çok aşarak bütün hür cepheyi ilgilendirmektedir ve dünya harbinin bitmesinden beri sulh cephesiyle mütearrız cephe arasında devam ede gelmekte olan mücadelenin yeni bir safhasından ve bu mücadelenin Ortadoğu'ya intikal etmiş bir merhalesinden başka bir şey değildir.”*⁵²⁵

Irak hariç paktın diğer üyeleri, Ortadoğu'da yaşanan son olayları görüşmek ve Irak ihtilalinden sonra Bağdat Paktı'nın durumunu görüşmek amacıyla 28- 29 Temmuz tarihleri arasında Londra'da toplanmışlardı.⁵²⁶ Bu toplantı sırasında yayınlanan ve Birleşik Amerika'nın da imzasını taşıyan bir deklarasyon yayınlanmıştı. Yayınlanan deklarasyonda Irak paktın içinde olmasa bile teşkilatın devam ettirilmesi istenmekteydi.⁵²⁷

Irak'ın 1958 ihtilalinden sonra Bağdat Paktı karşısında takındığı tavra baktığımızda; kurulan yeni yönetim Irak'ın dış politika amaçlarının, bütün devletlerle dostluk ve tarafsızlık olduğunu ilan etmişti. Devlet başkanı General Kasım ise Irak'ın Bağdat Paktı üyeliği konusunda birbiriyle çelişen çeşitli beyanatlarda bulunmuştu. Bununla beraber, yeni Irak hükümetinin ihtilalden kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği, Komünist Çin ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkiler kurması Irak'ın çok geçmeden Bağdat Paktı'ndan ayrılacağını göstermekteydi. Öte yandan Bağdat Paktı Konseyi'nin Irak'ın katılmadığı 23 Ekim 1958'deki Ankara toplantısından sonra yapılan açıklamada, bugünkü şartlar karşısında, Konsey merkezinin geçici bir süre için Ankara'ya alınacağı bildirilmişti. Irak, Bağdat Paktı'nın bundan sonraki toplantılarına katılmamış fakat 1959 Mart'ına kadar da paktla ilgili bir açıklama yapmamıştır. Nihayet General Kasım Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekildiğini 24 Mart'ta Bağdat'taki İngiliz, İran, Pakistan ve Türk büyükelçiliklerine bildirmiştir.⁵²⁸

⁵²⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 513–514.

⁵²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, C. 4, 21 Eylül 1958, s. 832.

⁵²⁶ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 360.

⁵²⁷ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 306.

⁵²⁸ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 305–307; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 360–361.

Bunun üzerine 19 Ağustos 1959'da Bağdat Paktı değişen koşullara uydurulmuş ve adı da NATO ile SEATO arasında olmasından dolayı CENTO (Central Treaty Organization/Merkezi Antlaşma Teşkilatı) olarak değiştirilmiştir. İşte CENTO, II. Dünya Savaşı sonrası yayılcı faaliyetlerini hızla artıran SSCB'nin Avrupa ve Asya ülkelerini tehdit eden hareketinin önünü kesme, özgür ulusların güvenliklerini koruma ve kalkınmalarını sağlama amacıyla kurulmuş olan Bağdat Paktı'nın Iraksız devamıdır.⁵²⁹

Bağdat Paktı temsilcilerinin 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da yaptıkları toplantı ve sonrasında yayınladıkları bildiriye göre; Amerika Bağdat Paktı'nın her üyesiyle ayrı ayrı güvenlik ve savunma anlaşmaları imzalamayı kabul etmiştir.⁵³⁰ Amerika 5 Mart 1959'da Ankara'da Türkiye, Pakistan ve İran ile içeriği tamamen aynı olmak üzere ikili antlaşmalar imzalamıştır.⁵³¹

Ankara'da imzalanan 5 Mart 1959 tarihli İşbirliği antlaşmasının metni şu şekildedir:

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti-Amerika Birleşik Devletleri Arasında İşbirliği Antlaşması (Ankara, 5 Mart 1959)

Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Londra'da 28 Temmuz 1958 günü kendilerinin de katıldıkları bildirgeyi uygulamaya koymak isteğiyle: 24 Şubat 1955 günü Bağdat'ta imzalanan Karşılıklı İşbirliği Paktının 1. Maddesi gereğince işbu antlaşmayı imzalayan tarafların güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapmayı kararlaştırdıklarını ve yine bunun gibi, söz konusu bildirmede açıklandığı üzere, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin dünya barışı yararına işbu bildirmeye katılan hükümetlerle, güvenlik ve savunmaları için işbirliğinde bulunmayı kabul ettiğini göz önünde bulundurarak; Karşılıklı İşbirliği Paktı üyelerinin yukarıda anılan bildirmede toplu güvenliklerini korumak ve doğrudan doğruya ya da dolaylı bir saldırıya karşı koymak konusundaki kararlılıklarını açıklamış olduklarını gözönünde tutarak; Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin 24 Şubat 1955 günü Bağdat'ta imzalanmış olan Karşılıklı İşbirliği Paktının başlıca komitelerinin çalışmalarına

⁵²⁹ Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri...* , s. 16; Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası...* , s. 94; Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 307; Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 200.

⁵³⁰ Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası...* , s. 505.

⁵³¹ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 192.

katılmak istediklerini de belirterek; Birleşmiş Milletler Yasası ilkeleri gereğince barışın güçlendirilmesi özlemiyle; Birleşmiş Milletler yasasının 51. maddesi gereğince güvenlik için savunmalarında işbirliği yapma haklarını yineleyerek, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü kendi ulusal çıkarı ve dünya barışı için yaşamsal nitelikte saydığını göz önünde bulundurarak; Değişikliğe uğrayan biçimiyle 1954 Karşılıklı Güvenlik Kanunu(Mutual Security Acte) ve Ortadoğu'da barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin ortak karar (Joint Resolution to Promote Peace and Stability in the Middle East) uyarınca Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı'na verilen, gerekli yardımda bulunma yetkisini hesaba katarak ve İran ve Pakistan hükümetleri ile Amerika Birleşik Devletleri hükümeti arasında, karşılıklı olarak, aynı nitelikte anlaşmalara girişildiğini anımsatarak, aşağıdaki konularda anlaşmaya varmışlardır:

Madde 1

Türkiye hükümeti saldırıya karşı koymaya karardır. Türkiye'ye saldırı olursa, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, Türkiye hükümetine, istemi üzerine, birlikte üzerinde anlaşmaya varılabilecek biçimde ve Ortadoğu'da barış ve istikrarı sürdürmeyi amaçlayan ortak kararda öngörüldüğü üzere, silahlı kuvvetlerin kullanılması da kapsam içine girerek, Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

Madde 2

A.B.D. Hükümeti, değişikliğe uğramış 1954 Karşılıklı Güvenlik Kanunu, Amerika Birleşik Devletlerinin ilgili öbür kanunları ve Türkiye Hükümeti ile A.B.D. Hükümeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak olan bu konuda uygulanabilecek anlaşmalar gereğince, ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasında ve ekonomik gelişmesinin etkin biçimde sürdürülmesinde Türkiye Hükümetine yardım etmek amacıyla, Türkiye Hükümeti ile A.B.D. Hükümeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askeri ve ekonomik yardımda bulunmayı sürdüreceğini yineler.

Madde 3

Türkiye hükümeti, A.B.D. Hükümeti tarafından sağlanacak askeri ve ekonomik yardımı, 28 Temmuz 1958'de Londra'da imzalanan bildirgeye katılan hükümetlerce belirlenmiş amaç ve niyetlere uygun olarak ve Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını etkin

biçimde özendirmek ve ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla kullanmayı yükümlenir.

Madde 4

Türkiye Hükümeti ve A.B.D. Hükümeti, bu Anlaşmanın uygulanabilir öbür hükümlerine bağlı olmak üzere, karşılıklı olarak kabul edilebilirliği konusunda anlaşmaya varılabilecek savunma düzenlemeleri hazırlamak ve bunlara taraf olmak için 28 Temmuz 1958'de Londra'da imzalanmış olan bildirgeye katılan öbür hükümetlerle işbirliği yapacaklardır.

Madde 5

İşbu anlaşmanın hiçbir hükmü öbür uluslararası anlaşma ve düzenlemelerde öngörülen iki hükümet arasındaki işbirliğini etkilemez.

Madde 6

Bu anlaşma imzası gününde yürürlüğe girecek ve iki hükümetten birinin öbürüne anlaşmaya son vermek konusundaki niyetini bildiren yazılı bir bildirin alınmasından başlayarak, bir yıl daha yürürlükte kalacaktır.

Ankara'da, 1959 Mart ayının beşinci günü iki örnek olarak yapılmıştır.⁵³²

Görüldüğü gibi, ABD Hükümeti, Türkiye'yi ve diğer Bağdat Paktı üyelerini her türlü tecavüz karşısında korumayı hedeflemiştir. Ancak bu konuda Türkiye'nin durumu ile Pakistan ya da İran'ın durumları farklıdır. Çünkü, Türkiye bir NATO üyesidir ve bir silahlı saldırı karşısında kalınca, Amerika dahil olmak üzere, diğer bütün NATO üyelerinden yardım görmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bu anlaşma Türkiye'nin güvenliği bakımından hiçbir yenilik getirmemiştir dersek yanlış bir yorum yapmış olmayız.

Türkiye ile Amerika arasında yapılan bu antlaşma, TBMM'de 9 Mayıs 1960'ta 308 oyla kabul edilerek onaylanmıştır.⁵³³

Bağdat Paktı, Ortadoğu'da bölgesel işbirliği için sadece temel bir çerçeve sağlamış olsa da, ne daha büyük bir Ortadoğu kalkınma örgütü için bir öz oluşturmuş ne de etkili bir savunma örgütü olmuştur. Bölgede güvenliği sağlamak yerine, Suriye'nin değil Ürdün'ün nihai savaş meydanı olduğu bir Irak-Mısır rekabetine sebep olmuştur. Pakt, Sovyetler Birliği'ni durdurmak için, bir Ortadoğu örgütü kurmak adına batının gösterdiği çabanın temsilcisi olmuştur. Ancak, bu hedeflere ulaşmada başarısız olmuş

⁵³² Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası...*, s. 507-509.

⁵³³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, C. 18, 9 Mayıs 1960, (Antlaşma metinleri kısmı s. 1.)

ve John Foster Dulles'in dediği gibi "Arap politikaları ve entrikaları için bir forum haline dönüşmüştür."

Bağdat Paktının Türkiye açısından da pek olumlu sonuçlar doğurduğu söylenemez. Türkiye, Arap devletlerinin Batı'yla olan ilişkilerinin geliştirilmesine yeterince katkı sağlayamadığı gibi, Araplarla kendi ilişkilerinin de bozulmasına sebep olmuştur. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletleriyle ilişkileri gerginleşmiştir. Ortadoğu'da liderlik vasfını üstlenemediği gibi, Osmanlı geçmişini hatırlatarak yeniden emperyalist politikalar izlemekle suçlanmıştır. Bağlantısızlar nezdinde dışlanmış, İsrail ile ilişkileri bozulmuş ve Batı'dan da beklediği desteği alamamıştır. Bağdat Paktını imzalarken temel hareket noktası Ortadoğu'yu Sovyet tehdidinden koruma ve Batı'nın bölgedeki çıkarlarını savunma olan (ama hepsinden daha önemlisi başta ABD olmak üzere Batı'dan alınacak ekonomik yardımı hedefleyen) Türkiye, bu konudaki tutumunu 1950'li yıllar boyunca inatla sürdürmüştür. Türkiye'nin bu olumsuz tabloyu görebilmesi ancak 1960'lı yıllarda mümkün olabilmıştır.⁵³⁴

---

⁵³⁴ Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955–1959)", s. 97.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KIBRIS SORUNU VE GELİŞMELER

A. Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı

24 Temmuz 1923’de imzalanan Lozan Anlaşması ile Türkiye, Kıbrıs adasındaki İngiliz idaresinin varlığını tanımak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye’nin Kıbrıs ile bağlantısı resmen kesilmiş oldu. Adanın İngiliz idaresine geçmesinden itibaren Kıbrıs Ortodoks Kilisesi “Enosis” isteklerine hız vermiştir. Ancak İngiltere Rumların enosis isteklerini siyasi çıkarları için tehlikeli bulmuştur. Bu sebeple Adadaki iki halk arasındaki kutuplaşmadan olabildiğince yararlanıyordu. Rum toplumu enosis isteklerinin anayasal yollardan gerçekleşmeyeceğini anlayınca adada karışıklıklar çıkarmaya başladı. Bunların en önemlisi 1931 yılındaki isyan hareketidir. 21 Ekim 1931’de kalabalık Rum gösterici topluluğunun valilik konağını yakmasıyla başlayan isyan hareketi İngilizlerin sert tedbirler alması ile önlenmiştir.⁵³⁵

Lozan sonrası Kıbrıs meselesi, İngiltere ve Yunanistan’ın karşılıklı faaliyetleri ile büyük bir sorun halini almaya başlamıştır. Türkiye de, Balkan İttifakını ve Bağdat Pakti’ni gerçekleştirdiği bir sırada, kendisini 1959’ların başına kadar uğraştıracak ve zaman zaman gayet şiddetli buhranlardan geçecek olan işte bu meselenin içine girmeye başlamıştır.

Yunanistan, II. Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren Kıbrıs meselesini kurcalamaya başlamış ve adayı kendisine ilhak (Enosis) etmek için faaliyete geçmiştir. Kıbrıs adasında 120 bin Türk’ün bulunması sebebiyle, Yunanistan’ın Enosis davası doğal olarak Türkiye’yi de yakından ilgilendirmiştir.⁵³⁶ Onun için, Kıbrıs’ta yükselen Enosis hareketine tepki olarak hem Kıbrıs Türk kamuoyu hem de Türkiye kamuoyunda birçok tepkisel eylem gerçekleştirilmiştir. Türkiye kamuoyu 1948 yılından itibaren Kıbrıs meselesi ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgi resmi düzeyde başlamamış aksine dönemin sivil toplum örgütleri pozisyonunda bulunan milliyetçi dernekler, üniversiteli öğrencilerin kurmuş oldukları öğrenci dernekleri ve bunlara destek olan dönemin Türk basınının Türk kamuoyuna yönelik çabaları sonucunda doğmuştur.

---

⁵³⁵ Ali Çakırbaş, **Kıbrıs Sorunu (1950–1960)**, Erciyes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2004, s. 26-27.

⁵³⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 529.

Türkiye’de yapılan gösterilerde “Kıbrıs Türk’ün ata yadigârıdır” , “Kıbrıs bizimdir, pazarlık istemeyiz” , “Kıbrıslılar, dileğiniz dileğimizdir” yazılı pankartlar taşınarak, Kıbrıs konusu Türkiye’de gündeme gelmeye başlamıştır.⁵³⁷

1940’ların sonunda CHP iktidarının sonlarına yaklaşırken Kıbrıs meselesi de kamuoyunun gündemine iyiden iyiye girmeye başlamıştı. Özellikle gençlik örgütleri, milliyetçi dernekler ve basın tarafından Türk kamuoyunda devamlı Kıbrıs meselesine yönelik olarak propaganda yapılıyordu. Amaç Kıbrıs meselesine ilgi duyan, onu sahiplenen bir kamuoyu yaratmak idi. Son CHP Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak, 23 Ocak 1950’de Meclis’te yaptığı konuşmada Kıbrıs meselesine dair şunları söylemektedir: “*Beyler, Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur. Basın muhabirlerinin sorularına karşılık olarak bunu birkaç zaman önce söylemişim. Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur; çünkü bu ada Büyük Britanya’nın hükümranlığı altında ve yönetimindedir. İngiltere’nin ada üzerindeki bu haklarını başka bir güce devretmek için herhangi bir niyetinin olmadığını ve böyle bir temayülü de hiçbir zaman göstermediğini biliyoruz. Bundan tamamıyla eminiz. Her ne çeşit olursa olsun, Kıbrıs’tan çıkacak herhangi bir kışkırtma durumu değiştiremez. Durum, böyle bir kışkırtma sonucu değiştirilemez*”⁵³⁸ diyerek CHP’nin Kıbrıs’a yönelik bakış açısını ortaya koymaktaydı.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidarı devralan Demokrat Parti’nin (DP) ilk hükümet programını incelediğimizde Kıbrıs’a dair bir atfın olmadığını görmekteyiz.⁵³⁹ Bunun nedeni Kıbrıs’ın henüz uluslararası bir meseleye dönüşmemiş olmasıdır. Demokrat Parti iktidarının ilk yılı olan 1950’de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Haziran 1950’de parti meclis gurubunda yaptığı bir konuşmada Kıbrıs meselesi diye bir sorunun mevcut olmadığını dile getirmiştir.⁵⁴⁰

Demokrat Parti 1951 yılında Yunanistan’ın resmen Enosis talep etmesi üzerine Kıbrıs meselesi ile gerçek anlamda yakından ilgilenmek zorunda kalacaktır. 16 Şubat 1951 tarihinde Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos, Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhak edilmesi gerektiğini resmen beyan etmiştir.⁵⁴¹ Bu beyanatın üzerine TBMM’de bazı tepkiler dile getirilmiştir. Örneğin DP Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Son bir cümle olarak Kıbrıs hakkında söyleyeceğim şudur:*

⁵³⁷ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1949.

⁵³⁸ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...** , s. 101.

⁵³⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 1, 29 Mayıs 1950.

⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1950.

⁵⁴¹ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 425–426.

*Biz, Yunanlılara, Yunanlıların bize dost olduğu kadar dost kalacağız. Ne bir santim fazla, ne bir santim noksan.*⁵⁴²

Mecliste her ne kadar böyle tepkiler gösterilse de DP Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda net bir açıklaması ve politikasının bulunmaması muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Millet Partisi Başkanı Hikmet Bayur 25 Kasım 1951'de hükümeti eleştiren bir yazı kaleme almıştır. Bayur, yazısında şunları ifade etmektedir: *“Bizim de cesur bir Kıbrıs politikamız olsa, Yunanistan bu ada işini kurcalamaktan sakınırdı. Yunanun cüretine, bizim çekingenliğimiz sebebiyet vermiştir. İngiltere adadan çekilirse, bu adanın bize geçmesi zaruridir. Ancak her taraftan tıkanmış olan limanlarımız (Mersin, İskenderun gibi) bu şekilde rahat bir nefes alabilir.*”⁵⁴³

27 Mayıs 1953'de Millet Partisi Meclis Grubu adına Kıbrıs sorunu hakkında bir yazı soru önergesi veren Abdurrahman Boyacıgil, Yunan vatandaşların Kıbrıs'ın ilhaki konusunda gayret ve faaliyet gösterdiklerini söyleyerek, Dışişleri Bakanının bu konuyu cevaplandırmasını istemiştir. Bunun üzerine Fuat Köprülü; *“ Dost ve müttefik Yunanistan'ın devlet adamlarıyla vaki görüşmelerde Kıbrıs üzerinde herhangi bir muhavere veya müzakere cereyan etmiş değildir. Bunun sebebi, Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir mesele mevcut olmadığı mütalaasında bulunması ve Kıbrıs halen İngiltere'ye ait bulunduğuna göre bu ada hakkında Yunanistan'la ikili konuşmalar yapılmasının mümkün ve caiz olmamasıdır”* açıklamasını yapmıştır.⁵⁴⁴

DP iktidarı, Yunanistan'la ilişkilerini sağlam tutabilmek için Kıbrıs meselesinde sürekli olarak temkinli hareket etmiş, sert açıklamalardan kaçınmıştır. Ancak, 1952 yılında iktidara gelen Papagos Hükümeti 1954 yılı içerisinde Kıbrıs meselesini BM'ye taşıyacağını açıklamıştır. Bunun üzerine harekete geçen Demokrat Parti Hükümeti, Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü Yunan Dışişleri Bakanı Jean Politis ile görüşmesi için acilen Yunanistan'a göndermiştir. Fuat Köprülü, Yunan Dışişleri Bakanına şunları söylemiştir: *“Birdenbire ortaya bir Kıbrıs sorunu çıkartmaktasınız. Sizden çok rica ediyoruz bunu yapmayın. Mareşal Papagos Yunan tarihine şanlı bir komutan, büyük bir devlet adamı olarak geçecektir. Sizden Atatürk ve Venizelos'un büyük ızdıraplar pahasına, tarihi yenerek kurdukları Türk–Yunan dostluğu adına yalvarıyorum, hiç*

⁵⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 5, 24 Şubat 1951, s. 695.

⁵⁴³ Hüseyin Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1997, s. 5.

⁵⁴⁴ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. V**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 27, s. 6718–6719.

yoktan ortaya bir Kıbrıs sorunu çıkarmaktan vazgeçin. Çıkarırsanız bizi karşınızda bulacaksınız ve bütün Türkiye, tek bir vücut halinde, dimdik önünüze çıkacaktır. Bu, Türk–Yunan dostluğunun sonu olacaktır. Yapmayın bunu.’’⁵⁴⁵

Bu sözler üzerine Yunan Dışişleri Bakanı tatmin edici bir cevap veremediği gibi Kıbrıs meselesinin bütün Yunanlıların kalbinde yattığını beyan etmiştir. Eğer Kıbrıs meselesi çözümlerse Türk–Yunan dostluğunun bundan zarar görmeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şunları söylemeyi zaruri görmüştür: *“Galiba size görüşümü iyi anlatamadım. Kıbrıs’ta nedenlerini bizim anlayamadığımız yahut da anlamak istemediğimiz emellerinizi nasıl olsa gerçekleştiremeyeceksiniz. Türkiye bu izni size asla vermeyecektir. Türkiye buna engel olacaktır. İyi düşününüz. Biz, bir gün heyecanınız yatıştır ve daha akıllıca davranırsınız umut ve dileğiyle bir süre sabredeceğiz. Resmî beyanlarımızda “Türkiye için Kıbrıs diye bir dava yoktur.” diyeceğiz. Fakat ister istemez bu sabrın da bir sonu olacaktır.*’’⁵⁴⁶

Köprülü’nün bu sözlerine baktığımızda, DP Hükümeti’nin artık Kıbrıs konusunda aktif bir siyaset izleyeceğini ve bu konuda kararlı olduğunu görmekteyiz.

1954 yılından itibaren Kıbrıs meselesi Türkiye ve Yunanistan arasında “resmen” bir sorun haline gelmiştir. Yunanistan 16 Ağustos 1954’de BM’ye başvurarak, ada halkına Self-Determination, yani kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi hakkının verilemesini talep etmiştir. Bu haktan kastedilen ise, adanın Rum halkına, kendilerini Yunanistan’a katma yetkisinin verilmesinden başka bir şey değildir.⁵⁴⁷ Yunanistan, BM’ye başvurduktan sonra 21 Ağustos’ta meselenin genel kurul gündemine alınmasını talep etmiştir.⁵⁴⁸ BM meseleyi ele almış 1954 Eylül’ünde meseleyi genel kurul gündemine alarak görüşmüş ancak mesele hakkında bir karar vermeyi reddetmiştir.⁵⁴⁹

BM’nin vermiş olduğu bu karar, yani mesele hakkında bir karar vermeyecekleri kararı Menderes’i o kadar hoşnut bırakmıştı ki, 18 Aralık 1954’te verdiği bir demeçte *“Bu mesele tamamıyla kapandığı için artık müttfikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun hatta gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyor”* demiştir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 103.

⁵⁴⁶ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 104.

⁵⁴⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 530.

⁵⁴⁸ **Ayın Tarihi**, 23 Eylül 1954.

⁵⁴⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 530.

⁵⁵⁰ **Ayın Tarihi**, 18 Aralık 1954.

1954 yılının sonlarında Kıbrıs Türk toplumunun dini lideri pozisyonunda bulunan Dana Efendi, müftü seçildikten sonra yaptığı konuşmada Demokrat Parti hükümetinin Kıbrıs tezlerini destekleyerek açıkça “Enosis’e Hayır!” sloganını dünya kamuoyuna şu sözlerle ifade etmiştir: “*Kıbrıs 308 yıl Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Ada’nın Türkiye’ye ilhak edilmesinin sebepleri, Yunanistan’a ilhak edilmesinin sebeplerinden çok daha kuvvetlidir. Makarios, Türkler Lozan Antlaşması’yla adadaki haklarından vazgeçmiştir.*” demektedir. Makarios’un bu tefsiri saçmadır. Türkler, bambaşka sebeplerden dolayı Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve bunu ancak İngiltere’ye karşı yapmıştır. Buna Yunanistan veya başka bir devlet için izin verilmemiştir. Bu antlaşmaya dayanarak İngiltere, günün birinde devletler hukukuna uyarak Ada’yı terk etmek durumunda kalırsa, Lozan Antlaşması’nın o maddesi de kalkmış olur. İngiltere, Ada’yı kimden almış ise ancak ona iade eder. Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi hakkında, BM karar veremez. Bu, kendi yasasına da aykırıdır. Çünkü Kıbrıs Adası Asya’dadır, Asya kıtasındadır. Avrupa kıtasında olan Yunanistan’ın, Asya kıtasında olan Kıbrıs Adası’nın ilhak etmesine müsaade ederse, BM teşkilatının ruhuna aykırıdır. Ada’nın Yunanistan’a bağlanmasında ileri sürülen tez, sadece halk oylaması konusudur. Bu düşünceye göre ada dörtte üç nispetinde Rum’dur. Rumlar bu tezlerini BM’ye kabul ettirirlerse Ada’yı alabilirler. Devletler hukuku prensiplerine uyarak İngiltere Ada’yı terk etme durumuna düşerse o zaman, Yeşil Ada’nın sahibi olan Türklere teslim edilmesinden başka mantıklı ve hukuki bir çözüm yolu bulunmaz. Eğer, daha önce, adayı Yunanistan’dan almış olsa idi, o zaman halk oylaması bir çözüm yolu olabilirdi. Kıbrıs tarihinde, Yunan idaresi denen bir idareye rastlanmamıştır. Venediklilerden alınan Ada’da Rumlar, Ceneviz, Roma ve diğer kavimlerden kalma melezler vardır.”⁵⁵¹

1954 yılı biterken Yunanistan’da Enosis lehine gösteriler devam etmekteydi. 1954 yılına kadar olan duruma baktığımızda Kıbrıs meselesine yönelik şunları söylemek mümkün; Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs meselesine yönelik temel tezi Kıbrıs’taki statükonun devam etmesi yönündedir. Şayet Kıbrıs’taki statüko değişecek olursa Türkiye’nin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarına ve Kıbrıs’taki Türk toplumunun güvenliğinin sağlanması amacıyla Kıbrıs’a müdahale edebileceğinin sinyali verilmiştir. Demokrat Parti iktidarı Kıbrıs meselesini Batı İttifakı’nın birliğini bozucu

---

⁵⁵¹ Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, s. 12–13.

bir unsur olarak görmüş ve Yunanistan'ın aksine elinden geldiğince ilişkilerini dostane bir biçimde sürdürmekten yana bir tutum takınmıştır. Bunları yaparken de, Kıbrıs meselesi temelinde yükselen milliyetçi dalgayı elinden geldiğince kontrol altına almaya çalışmıştır. Bunun en açık kanıtı, 1954 yılı sonlarında kurulan Kıbrıs Türktür Cemiyetine iktidar tarafından verilen açık destektir. Nitekim Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Başbakan Adnan Menderes'in direktifleri doğrultusunda yasal bir cemiyet hâlini almıştır.⁵⁵²

Kıbrıs konusu 1955 yılına girerken artık uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Türk kamuoyunun Kıbrıs meselesine yönelik hassasiyeti her geçen gün artmaktadır. Kamuoyunun hassasiyetinin artması Demokrat Parti iktidarının da bu mesele üzerine daha ciddi bir biçimde eğilmesini gerektirmiştir.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 27 Şubat 1955'de meclis konuşmasında Kıbrıs ile ilgili olarak şu sözleri söylemiştir: *"Bu sene yeni bir mevzu olarak BM'ye Kıbrıs işinin getirildiğini biliyorsunuz. Memleketimizi pek yakından alakadar eden bu davada, dostluk ve ittifaklarımızın havasını bozmamak için azami itidal göstermekle beraber, bu işteki yakın alakamızı pek tabi olarak tebarüz ettirdik."*⁵⁵³ Köprülü'nün sözlerinden anlaşılacağı üzere Demokrat Parti hükümeti her şeye rağmen Yunanistan ile olan ilişkilerini dostane bir biçimde sürdürmek istemektedir.

1955 yılının başlarından itibaren Kıbrıs'ta yükselen Enosis hareketine karşı Kıbrıs Türk toplumunun önderleri dünya kamuoyunu yanlarına çekerek Kıbrıs meselesini aydınlatmak ve Kıbrıs Türk toplumunun taleplerini ortaya koymak amacıyla çeşitli diplomatik temaslarla bulunmaya devam etmişlerdir. 18 Ocak 1955 tarihinde Kıbrıs Müftüsü Dana Efendi ve arkadaşları İngiltere ve Amerika'ya yaptıkları seyahatten geri dönmüşlerdir. Bu seyahatle ilgili olarak Hürriyet gazetesine bir beyanat veren Dana Efendi şu ilginç hikâyeyi aktarmaktadır: *"New York'ta BM'de birçok delegayla görüştim. Kıbrıs hakkında pek az malumat sahibi olduklarını gördüm. Kısa zamanda bu delegelere Kıbrıs Türkleri hakkında bilgi verdim. Çok memnun kaldılar. Aynı zamanda orada Makarios ile de karşılaştım ve görüştim. Bana çok hürmet gösterdi. Kendisine: "İkimiz de Lefkoşalıyız, orada görüşmek varken bak kısmet nerede buluşacaktık." dedim. Bana: "Rica ederim, bu işleri karıştırma." dedi. Kendisi çok bitkin ve yorgun görünüyordu. Eli boş dönüyordu. Londra'da Avam Kamarası azaları*

⁵⁵² Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, s. 11.

⁵⁵³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 5, 27 Şubat 1955, s. 915.

ile görüştim. Kıbrıs Umumi Valisi'ne gerekli emrin verileceği vaadini aldım” demiştir.⁵⁵⁴

B. Londra Konferansı ve Türkiye’de Yaşanılan Olaylar

Yukarıda bahsettiğimiz şekliyle, BM Kıbrıs meselesini bir karara bağlamayı reddedince Menderes, bu konunun tamamen kapandığını düşünmüş ve verdiği demeçlerde bunu dile getirmişti. Ancak gelişmeler olayların böyle olmadığını göstermektedir. BM kararından sonra Yunanistan, meselenin üzerine daha fazla düşmeye başlamış ve adadaki tedhişçiliği kışkırtma ve bu tedhişçiliğe yardım etme yoluna gitmişti. Yaşanılan olaylar nedeniyle İngiltere, ada’daki egemenliğinin geleceği açısından endişe duymuş ve Kıbrıs’taki Türk’leri Rum’larla karşı karşıya getirmenin kendi çıkarları açısından uygun olacağını düşünmüştür.⁵⁵⁵ Ada’da olayların bir buhran haline gelmesi üzerine İngiltere, meseleyi görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan’ı 29 Ağustos 1955’de Londra’da toplanacak bir konferansa davet etmiştir.⁵⁵⁶ Türkiye İngiltere’nin bu teklifini kabul etmiş ve konferans 29 Ağustos 1955’de toplanmıştır.⁵⁵⁷ Konferansta İngiltere, Doğu Akdeniz’in emniyeti bakımından, İngiltere’nin Kıbrıs’a ihtiyacı olduğu ve adayı bırakamayacağı görüşünü savunurken, Yunanistan ada halkına Self Determination, yani halkın kendi geleceğine kendisinin karar vermesini teklif etmiştir.⁵⁵⁸ Türkiye’nin görüşü ise Zorlu tarafından ortaya konulmuştur. Buna göre, “Lozan Antlaşması’nın 16. maddesi gereğince Türk devleti, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklar üzerinde hak iddia etmemeyi kabul etmiştir. Ancak 30 ve 31. maddelerde Kıbrıs adasına özel bir statü tanınmıştır. Burada Türkiye, egemenlik hakkını sadece İngiltere’ye devrettiğini belirtmiştir. Türkiye’nin ada üzerinde titizlikle durma nedeni tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik verilere dayanmaktadır. Ada, dört yüz yıla yakın bir süre Türk’lerin elinde kalmış, tarihte hiçbir zaman Yunan yönetiminde olmamıştır. Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan’a bin mil uzaklıktadır. I. Dünya Savaşı’na kadar Ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuş ve hala tapulu

⁵⁵⁴ Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, s. 20.

⁵⁵⁵ Dilek Yiğit Yüksel, “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye’de Demokrat Parti (1954–1957)”, s. 105. Bu makale <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/04-dilek-yigit-y%C3%BCksel.pdf> adlı internet sayfasından alınmıştır.

⁵⁵⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 531; Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 107; Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 140.

⁵⁵⁷ **Ayın Tarihi**, 29 Ağustos 1955.

⁵⁵⁸ Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, s. 27.

toprakların % 60'ı Türk'lere aittir. Güvenlik bakımında da Türkiye için önemi büyüktür. Bu şartlar altında İngiltere, Türkiye'den aldığı bir toprağı, çağdaş devletler hukukuna göre, Yunanistan'a devredemez. Şu halde Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için muhatap bile değildir."⁵⁵⁹ Türkiye'nin bu tezi Yunan hükümetini oldukça şaşırtmıştı. Konferans bu şekilde 7 Eylül'e kadar devam etmiştir ve herhangi bir sonuç alınmadan dağılmıştır.⁵⁶⁰

Türkiye'nin birkaç büyük şehrinde meydana gelen 6-7 Eylül olayları, 29 Ağustos'tan beri devam eden ve kısa bir süre sonra sona ermesi beklenen konferansın, öngörülen tarihten önce dağılmasına sebep olmuştur. Türkiye'de yaşanan bu olaylar üzerine Londra'daki Kıbrıs komisyonu Ankara'ya geri çağırılmıştır. Fatin Rüştü Zorlu Türkiye'ye dönüşünde Büyükelçi Dikerdem'e şöyle demiştir: "*Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti.*"⁵⁶¹

6-7 Eylül 1955 olayları o zamana kadar başarılı bir yönetim gösteren DP için ilk "büyük şok" olarak tanımlanabilir. Çünkü ilk defa bu olaylardan sonra ülkenin sevilen başbakanının popülerliğini yitirmeye başladığı görülmüştür.⁵⁶²

Londra konferansı devam ederken olaylar iyice karışmaya başlamıştır. 6 Eylül 1955'de İstanbul Ekspres gazetesinde çıkan bir haber, zaten patlama noktasına gelmiş olan Türk kamuoyunun harekete geçmesine neden olmuştur. Çıkan haberde: "Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin yanındaki Türk konsolosluğu'nun bahçesine atılan iki bombadan birinin patladığı, evin ve konsolosluk binasının camlarının kırıldığı" yazmaktadır.⁵⁶³ İngiliz Büyükelçiliği yıllık raporlarında da bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: "6 Eylül 1955'de Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba koyulduğu haberi, gazetelerin ve radyonun duyurularıyla birlikte Türkiye'de büyük etki yaratmıştır. Kıbrıs sorununda meydana gelen gelişmeler ve kamuoyunun tepkisi, özellikle Rum azınlıklara karşı bir saldırıya dönüşen gösterilere dönüşmüştür. Hükümet derhal Ankara, İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmiştir."⁵⁶⁴ Aynı günün öğleden sonrasının geç saatlerinde, çeşitli öğrenci birliklerinin ve Kıbrıs Türktür Cemiyetinin çağrısı doğrultusunda, Taksim Meydanı'nda bir protesto mitingi düzenlendi. Bu mitingin

⁵⁵⁹ Yüksel, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında..." s. 106.

⁵⁶⁰ **Ayın Tarihi**, 7 Eylül 1955.

⁵⁶¹ Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 109.

⁵⁶² Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi...**, s. 110.

⁵⁶³ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, s. 433.

⁵⁶⁴ Yüksel, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında..." s. 106-107.

ardından, bazı gruplar İstiklal Caddesi'nde bulunan gayrimüslimlere ait işyerlerinin camlarını taşlamaya başladılar. Kısa sürede Taksim civarındaki gayrimüslimlerin geleneksel ikamet ve iş çevresi olarak bilinen Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı gibi bölgeler, çeşitli araç gereçlerle donanmış olarak gelen ve işyerlerini, evleri, okulları kiliseleri ve mezarlıkları tahrip eden insan yığınlarının akınına uğramıştır. Aynı biçimde, İstanbul'un Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy, Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek gibi daha uzak semtlerinde, kentin Asya kıtasında yer alan Moda, Kadıköy, Kuzguncuk, Çengelköy gibi semtlerde ve hatta adalarda şiddet olayları meydana gelmiştir. Bu saldırılara aşağı yukarı 100 bin kişinin katıldığı düşünülmektedir.⁵⁶⁵

Olayların patlak verdiği 6 Eylül akşamı Ankara'ya hareket eden Başbakan Adnan Menderes ile İçişleri Bakanı Namık Gedik, olayları haber alınca İstanbul'a geri dönmüşlerdir. Olaylar aynı gün Ankara ve İzmir'e de sıçramış ve bu gelişmeler üzerine hükümet, Anayasa'nın 86. maddesi gereği, 7 Eylül günü sıkıyönetim ilan ederek, gece sokağa çıkma yasağı koymuştur.⁵⁶⁶

6–7 Eylül olayları öncesinde devlet yetkililerinin bazı olayların meydana gelebileceğine dair şüpheleri bulunduğu ve güvenlik uygulamalarında problem yaşanmaması için tedbir alma gerekliliğini hissettikleri bilinmektedir. İstanbul Emniyeti'nin yaklaşık 1.500 kişilik personeli Ağustos ayından itibaren alarma geçmiş ve memurlar Emniyet binalarını bile terk etmemişlerdir. Nüfusu ağırlıklı olarak Rumlardan oluşan Büyükkada'nın polisi, takviye güçlerle kuvvetlendirilmiş ve bu güçler, iskeleye demirlenmiş gemilerde gecelemişlerdir. Patrikhane ve Yunan Konsolosluğu iki hafta öncesinden sıkı bir gözetim altına alınmış, Hilton Oteli gibi uluslararası prestije sahip yerlerde polis tarafından çeşitli güvenlik önlemleri alınmıştır. Yabancı dükkânların korunması için bile tedbirler düşünülmüştür. Örneğin, Tünel'deki Bolero adlı Fransız dükkânı önünde bir polis memuru nöbetçi olarak konmuş ve bu memur ellerinde demir çubuklar bulunan 15–20 kişilik bir grup dükkâna yaklaşmaya çalıştığında onları durdurmuştur. Ayrıca 3 Eylül 1955'ten itibaren, Eskişehir ve çevresindeki polis memurlarından da İstanbul'a görevlendirmeler yapılmıştır.⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6–7 Eylül Olayları*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 23–24.

⁵⁶⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem X, C. 7, 12 Eylül 1955, s. 668; *Aynı Tarihi*, 7 Eylül 1955.

⁵⁶⁷ Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6–7 Eylül Olayları*, s. 21–22.

Olaylardan anladığımız kadarıyla İstanbul'da olayların çıkacağı emniyet tarafından tahmin edilmekteydi bu bağlamda bazı tedbirler alınmıştı. Ancak her ne kadar tedbir alınsa da, bu olaylar sonucunda hasar büyük olmuştu. Olaylarda meydana gelen hasar konusunda değişik kaynaklar ve bunlar arasında bazı farklar bulunmakla beraber resmi Türk kaynaklarına göre 4.214 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5.317 tesis saldırıya uğramıştır. Rıdvan Akar zararı 1004 ev, 4348 dükkân, 27 eczane ve laboratuvar, 21 fabrika, 110 lokanta ve kafe, 73 kilise, 26 okul, 5 spor kulübü, 2 mezarlık olarak belirtmektedir.⁵⁶⁸

Hükümet, 7 Eylül 1955'de bir bildiri yayınlarak, bu olayları tahrikçilerin de etkisiyle, büyük kitlelerin meydana getirdiği gösteri hareketleri olarak nitelendirmiş ve zarar görenlerin zararlarının ödeneceği açıklanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da, yayınladığı bildiride meclisi 12 Eylül'de olağanüstü toplantıya çağırmıştır.⁵⁶⁹

Yaşanılan bu olayların ardından 12 Eylül'de meclis toplantısında İnönü konu ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur: *“Muhterem arkadaşlar, bugün millet ve devlet olarak şan ve şerefle parlayan varlığımızı savunmaya mecburuz. El birliği ile adalet ile talimizi kurtarmalıyız. Büyük Millet Meclisi temiz bir vatan kaygısının kaynağı olarak bütün milletin gayretlerini kendi etrafında toplayabilir. Örfî idare ilânına sebep gösterilen vukuatın tafsilâtını dinlemek isterdik. Gerçekten 6 – 7 Eylül 1955'te İstanbul ve İzmir'de pek ehemmiyetli hâdiseler vukua gelmiştir. Masum vatandaşların canlarına, mallarına şereflerine tecavüzler yapılmıştır. Bu haller karşısında duyduğumuz pek derin, pek acı teessürlere teselli bulamıyoruz. Cemiyet hareketlerinde taşkınlıklar çıkabilir. Bunlar birtakım zararlara da meydan verebilirler. Ancak, bu hareketler vatandaşı koruyan kanun kuvvetlerinin kudretli müdahalesi ile karşılanır. 6 – 7 Eylül hâdiselerinin çok hazin tarafı, tecavüz edenlerin coşkun hissiyat ile kendini kaybetmişler halinde değil, âdeta hiçbir mâni karşısında bulunmayan rahatlık ve kolaylık içinde işlerini gören insanlar olarak görünmeleridir. Vatandaşların maddi zararları büyük ölçülerde olduğu söyleniyor. Milletimiz, millî servetinden ehemmiyetli bir kayba uğramıştır, kaybolan servetler yanında tazmin ve tamir olarak da milletimiz geniş bir fedakârlığa mecbur olacaktır.”*⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**, s. 34–35.

⁵⁶⁹ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 434.

⁵⁷⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 7, 12 Eylül 1955, s. 669.

Aynı gün, yaşanan olaylar sırasında hükümetin almış olduğu örfi idare kararının yerinde olup olmadığının tartışıldığı meclis görüşmeleri sırasında Başbakan Adnan Menderes de konu ile ilgili bir beyanatta bulunarak şunları söylemiştir: *“Muhterem arkadaşlar; 6 Eylül hâdiselerinin bütün vicdanlarımıza, millî vicdana telkin etmiş olduğu teessürü ifade ederek sözlerime başlıyorum. Mağdurlara ve mağdurların hepsini ihtiva eden ve en başta gadre uğratılmak istenen Türk milletine geçmiş olsun derim. 28 Ağustos’ta Kıbrıs’ta bir katliam vukua geleceği şayiaları ve haberleri bütün vicdanları tehyiç eylemişti. Buna mukabil bir mevcudiyet göstermek, bunu haklı bir protesto ile karşılamak için birtakım gayretler sarf ediliyor, olduğu düşünülebilirdi. Birtakım teşekküller faaliyette bulunuyordu. Talebe cemiyetleri, Kıbrıs Cemiyeti, daha başka ve bu kabil teşekküller gibi, mevcut kanunlarımızın himayesi altında kurulmuş olan cemiyetler, birtakım muzır eşhasın, muzır faaliyetlerin meşruiyet kisvesini ve siperini teşkil etmiş oldular. Hâdise nasıl başladı? Hâdise bir gençlik, bir talebe gurubunun harekete geçmesiyle başladı. Bu, bir anda İstanbul’un her tarafında hazırlanmış olan ruhların ve insanların birden harekete geçmesiyle, bütün İstanbul’u sarmış oldu. Şimdi, bunun teferruatına ve birtakım sebeplerine girmeksizin şu kadarını söylemek lâzım gelir: Polis, emniyet memuru, emniyet âmiri hiç vazife görmedi de bu üç bin kişiyi birkaç saat içinde karakollara hapsedenler kimlerdir? Emniyet teşkilâtının 1000 – 1500 kişilik kadrosu hâdisenin cereyanı esnasında üç bin kişilik bir suçlu gurubunu tevkif etmiş bulunuyordu. Bununla emniyet teşkilâtının tam kudretiyle vazife görmüş olduğunu söylemek istemiyorum. Asla. Mesuller vardır, ama hâdisede tarif ve tasvir edildiği gibi de değildir. Bu, düpedüz bir düşman hareketi olsa idi, ortada bir Kıbrıs meselesi mevcut bulunmasa ve iki taraf arasında bu derecede ihtilâtlı vaziyette gösterilmemiş olsa idi ve Kıbrıs her iki memlekette âdeta kutsi bir mevzu olarak vicdanlara telkin edilmemiş olsa idi, zabıta vazifesini görmek ve vicdani kuvvet ve kanaatiyle silâhının ve kanunun verdiği kuvveti birleştirmek suretiyle hareketi ilk anda önlemek imkânını bulurdu.”⁵⁷¹*

6–7 Eylül olayları uluslararası alanda da büyük tepkilere neden olmuştur. Yunanistan, bu olaylardan dolayı Türkiye’ye nota vermiş ve Türkiye’de yapılacak olan NATO manevralarına ve Balkan Paktı çalışmalarına katılmayarak durumu protesto

---

⁵⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 7, 12 Eylül 1955, s. 668–670.

etmiştir.⁵⁷² İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Bowker da 1955 yılı raporunda, tarihe 6–7 Eylül olayları olarak geçen sürecin sonuçlarını, “*İstanbul ve İzmir’de gerçekleştirilen 6–7 Eylül ayaklanmaları, Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinde oldukça önemli olmuştur. Olaylar göstermiştir ki, Türk halkının yumuşak başlı yapısına ve devrimden beri merkezi hükümetin otoritesinin sürekli artmasına rağmen ülke, Batı Avrupa demokrasileri düzeyine ulaşmak için gereken gelişmelerden henüz uzaktır*” şeklinde yorumlamıştır.⁵⁷³

26 Aralık 1955’de Kars Milletvekili Mehmet Hazer, 6–7 Eylül olayları hakkında hükümet hakkında bir soru önergesi vermiştir.⁵⁷⁴ Verilen bu soru önergesi 13 Ocak 1956’da mecliste görüşülmüş ancak iktidar ve muhalefetin oyları ile reddedilmiştir.⁵⁷⁵

6–7 Eylül olaylarından zarar görenler içinde bazı uygulamalar gündeme gelmiştir. Maliye Bakanlığı tarafından 28 Şubat 1956’da mecliste, olaylardan zarar görenler için yapılacak yardımın vergi dışı bırakılması hakkında bir öneride bulunulmuştur. Yapılan görüşmeler sırasında toplam zararın 60 milyon lira civarında olduğu söylenmiştir.⁵⁷⁶ Bu konudaki 5432 sayılı yasanın maddelerinin uygulanması ile ilgili görüşmeler sırasında CHP adına konuşan Nüvit Yetkin’in, hükümetin olaylar sırasındaki tutumunu eleştirmesi, iktidarın tepkilerine neden olmuştur. Menderes yaptığı konuşmada muhalefeti yarayı deşmekle suçlamış ve hükümetin bu olaylarla uzatan yakından alakası olmadığını söylemiştir.⁵⁷⁷

6–7 Eylül olayları ile ilgili son olarak şunu söylemek mümkündür; bu olaylar, hükümete özellikle dış politikada ağır bir siyasi fatura çıkarmış, Türkiye uluslararası alanda zor duruma düşmüş ve bu olaylar Kıbrıs konusundaki uzlaşma ortamını bir süre daha askıda bırakmıştır.

1956 yılına gelindiğinde Yunanistan parlamentosu, Kıbrıs sorununda dünya parlamentolarının desteğini sağlamak amacıyla, bu parlamentolara bir bildiri göndermiştir. Yunanistan’ın göndermiş olduğu bildiride şu ifadeler yer almaktadır: “*Kıbrıs halkının ehemmiyetsiz ekalliyeti azaları, İngiliz idaresinin müsamahasından istifade ederek, ada halkının bilindiği gibi 5/6’sını teşkil eden Kıbrıslı Yunanlıları*

⁵⁷² Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 436.

⁵⁷³ Yüksel, “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında...” s. 107.

⁵⁷⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 8, 26 Aralık 1955, s. 434.

⁵⁷⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 9, 13 Ocak 1956, s. 96.

⁵⁷⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 10, 28 Şubat 1956, s. 1068.

⁵⁷⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, C. 10, 28 Şubat 1956, s. 1079.

öldürüyorlar ve yaralıyorlar. Bundan başka Lefkoşa, Larnaka, Mağusa ve Kıbrıs'ın diğer başka noktalarında Yunanlıların mallarını yağma ediyor, ateşe veriyor ve tahribe diyorlar. İngiliz idaresi, mücrimleri cezalandırmak ve adadaki Yunan halkının tamamıyla imhasını hedef tutan bu cürümlerin istikbalde yenilenmesine mâni olmak için hiçbir tedbir almıyor. İngiliz makamınının bu tarzı hareketi Türk güruhunu yeni cürümler işlemeye teşvik ettiği gibi, sulh için de pek yakın tehlikeler arz etmektedir. Yunanistan Millet Meclisi, bu barbarca hareketler ve İngiliz idaresinin müsamahası karşısında duyduğu derin nefreti ifade eyler. Meclis şiddetli protestosu ile birlikte hürriyet için mücadele eden Kıbrıs halkı aleyhine bu yapıları ihbar eder. Nihayet bu büyük adada hürriyet ve sulhun avdeti için hür milletler parlâmentolarının desteğini talep eder.”⁵⁷⁸

Bu bildiriye karşılık Türkiye de dünya parlamentolarına birer bildiri göndermiştir. Bu bildiride, Türk'lerin Kıbrıs davasında çok haklı oldukları savunularak, Yunan bildirisindeki iddialar reddedilmiştir.⁵⁷⁹

C. Kıbrıs'ta Taksim Tezi

15 Aralık 1956'da İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd önce Atınayı, daha sonra da Ankara'yı ziyaret ederek Kıbrıs ile ilgili görüşmelerde bulunmuştur. İngiltere, Türkiye'nin itirazlarına karşın “Kıbrıs'a mahalli muhtariyet” verilmesi yolunda çalışmalar yapmış ve Türkiye ile Atina ziyaretleri sırasında bu çalışmayı paylaşmıştır. İngiltere'nin Kıbrıs hakkında hazırladığı anayasa çalışmaları sonuçlanmış ve 19 Aralık 1956'da resmen ilan edilmiştir. Anayasaya göre, bir meclis kurulacak ve bu mecliste, Türkleri 6, Rumları 24 üye temsil edecektir. Ayrıca kabine de bir Türk bakana da yer verilecektir.⁵⁸⁰ Bu gelişmelerin ardından İngiltere ada'nın taksimi hususunun da görüşülebileceğini açıklamıştır.⁵⁸¹

İngiltere'nin, ada'nın taksimi konusundaki açıklaması, Türkiye'nin taksim görüşüne yanaşmasında etkili olmuştur. Bu gelişmeler sonrasında Türkiye, daha önce savunduğu statükonun korunması savını bırakarak ada'nın taksimi savını benimsemiştir.⁵⁸² Aslında İngiltere'nin Kıbrıs konusundaki taksim tezini ortaya atmadan

⁵⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 12, 13 Haziran 1956, s. 299–300.

⁵⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 12, 13 Haziran 1956, s. 301.

⁵⁸⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s. 444.

⁵⁸¹ *Ayın Tarihi*, 20 Aralık 1956.

⁵⁸² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s. 444.

önce TBMM’de taksim konusu gündeme gelmişti. 25 Şubat 1956’da mecliste Kıbrıs meselesi hakkındaki görüşmeler devam ederken Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, ileride Türkiye’nin Kıbrıs meselesindeki resmi tezi olacak olan taksim düşüncesini şu sözleriyle ortaya koymuştur; “*Hepimiz Kıbrıs’ın akıbeti ne olacak, diye düşünüyoruz. Bu akıbet görülmeye başlamıştır. Hindistan, Birmanya, Mısır, Palestin ne oldularsa Kıbrıs da onu olmak yolundadır. Bugün İngiltere, Rumlara size şu ve şu hakları veriyorum, diyor. Kabul etmiyorlar. Günün birinde kabul edecekler ve ondan sonra daha çoğunu isteyecekler, nihayet bağımsızlığa gidecekler ve bağımsızlıktan sonra isterlerse Yunanistan’la birleşeceklerdir. Seyir böyledir. Biz şimdi bu seyir karşısında bu olmasın diyoruz yalnız stratejik ve jeopolitik deliller ortaya sürüyoruz. Bugün dünyada stratejik ve jeopolitik telâkkisi milletlerin mukadderatına egemen olmaları telâkkisine galebe çalamamaktadır. Onun için biz artık büsbütün başka bir yol tutmalıyız. Hindistan ile Pakistan aynı yarımadaı aralarında nasıl taksim etmişlerse biz de Kıbrıs’ı o şekilde ikiye ayırmalıyız. Bize bakan kısımlar bize ait olmalı, diğer taraf da Rumlarda kalmalıdır. Bu suretle adanın bizimle alâkası kesilmemiş olur. Bunun propagandasını şimdiden, yapmalı ve uluslararası toplantılarda bu tezimizi ileri sürmeliyiz.*”⁵⁸³

Başbakan Menderes, 28 Aralık 1957’de mecliste yaptığı konuşmada; “*Biz adanın taksiminde büyük bir fedakârlık olmak üzere ve nihai olarak kabul edeceğimiz cihet şudur: adanın taksimi meselesinde 120 bin nüfusumuzu yadellere tevdi etmeyiz ve orada 25 milyonun emniyetine nigeşan olan bir kara parçasında mutlaka karakolumuzun, ileri karakolumuzun mevcut bulunmasını zaruri görmekteyiz.*” açıklamasını yaparak taksim tezini kabul ettiğini göstermektedir.⁵⁸⁴

26 Şubat 1957’de Kıbrıs meselesi BM gündemine tekrar gelmiştir. Meselenin İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında müzakere edilerek bir çözüm bulunması kararlaştırılmıştır. BM genel kurulu, Kıbrıs konusu hakkında “BM şartlarının prensip ve amaçlarına uygun olarak barışçı, demokratik ve adil bir çözümün bulunması samimi arzusunun” ifade etmiştir. Bu toplantının en mühim tarafı, Türkiye’nin Kıbrıs konusunda bir taraf olduğunun büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilmiş olmasıdır.⁵⁸⁵ 1957 yılının Aralık ayı başında Yunanistan yeniden BM’ye başvurmuştur. Yunanistan gene

⁵⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 10, 25 Şubat 1956, s. 720.

⁵⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 15, 28 Aralık 1956, s. 353.

⁵⁸⁵ Agun, Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası, s. 57.

Kıbrıs halkına self-determination prensibinin uygulanmasını istemiştir. BM’de Genel Kurul’dan evvel Siyasi Komisyon’da yapılan görüşmeler sonucunda self-determination prensibinin Kıbrıs halkına uygulanmasını sağlamak amacıyla görüşmeler yapılması hakkında Yunanistan’ın teklif ettiği tasarı kabul edilmiştir. Ancak Siyasi Komisyonun almış olduğu bu karar Genel Kurul’da yeterli oy çoğunluğunu sağlayamadığı için Yunanistan’ın teklifi reddedilmiştir ve Genel Kurul’da yeni bir karar alınmaması Şubat ayında alınan kararları geçerli olarak bırakmıştır.⁵⁸⁶

1957 yılındaki BM görüşmelerinden istediği sonucu alamayan Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs’ta bağımsız bir devlet kurulması fikrine yanaşmak zorunda kalmışlardır. Fatin Rüştü Zorlu, “Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir mutabakatla kabul edilmiş olan kararın her üç memleket ve Ada’daki iki cemaat arasındaki dostluk münasebetlerini takviye edecek iyi bir hal şeklini sağlayacak bir hareketin başlangıcı olacağını” açıklaması ve Yunanistan Dışişleri Bakanı’nın da “BM Genel Kurulu’nda kabul edilen son metnin meydana gelmesinde öngörülen ahengin, dost olmaları gereken iki memleketi ayıran meselelerin hallinde hakim olması” dileği Türk-Yunan münasebetleri açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur.⁵⁸⁷

Fakat bu olumlu hava fazla uzun sürmemiş, Kıbrıs’ta Rum’ların yarattığı huzursuzluk Türkiye’de sınırları bir hayli germiştir. Meclis 16 Haziran 1958’de konuyu görüşerek, Kıbrıs olaylarını dünya parlamentolarına duyurma kararı almış ve bu konuda şu bildiriye hazırlamıştır: “*Kıbrıs’ın istikbal ve mukadderat bakımından derin bir endişe içinde bulunan Türk cemaatine, hiçbir zaman ve hiçbir surette onun yaşama hakkına ve hürriyetine kastetmiş olan Rum cemaatinin tahakkümü altında bırakılmayacağı hususunda, teminat vermek lazımdır... Nihai bir hal şekli olarak ancak taksimi kabul ve tatbik mevkiine koymak zaruridir.*”⁵⁸⁸

1958 yılındaki olaylar Kıbrıs meselesini bir hayli zora sokmuş, gerek Türk-Yunan, gerekse de Yunan-İngiliz münasebetleri gerginleşmiştir. Bu durum doğal olarak Türk-İngiliz münasebetleri üzerinde de olumsuz etkili olmuştur. Bu ise, NATO’nun Doğu Akdeniz’deki sağ kanadını etkilemiştir. Bu sebeple NATO Eylül ve Ekim aylarında Kıbrıs uyuşmazlığına taraf olan üç üyesi arasında arabuluculuk teşebbüsünde bulunmuştur. NATO’da arabuluculuk için düşünülen İngiltere, Türkiye ve Yunanistan

⁵⁸⁶ Gönlübol ve Ülman, **Olaylarla...**, s. 354–355.

⁵⁸⁷ Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, s. 64–66.

⁵⁸⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, C. 4, 16 Haziran 1958, s. 496–497.

arasında diğere NATO üyelerinin de katılması ile bir yuvarlak masa konferansı toplamaktı. Ancak Yunanistan'ın öne sürdüğü bahaneler sonucu NATO'nun bu teşebbüsü sonuçsuz kalmıştır.⁵⁸⁹

Kıbrıs uyuşmazlığı, NATO içinde görüşülürken BM Genel Kurulu ve Siyasi Komisyon'un çalışmaları sırasında da tekrar gündeme gelmiştir. BM Kıbrıs konusunu görüşürken Fatin Rüştü Zorlu, Yunanistan ile olan ilişkileri de göz önünde bulundurarak BM'de yapılan görüşmeleri yorumlamaktan kaçınarak şu açıklamayı yapmıştır: “...Türkiye, Kıbrıs meselesinin üç alakalı devlet arasında ve iki cemaat mümessillerinin iştirak edebileceği bir konferansta halledilmesini arzu etmekte idi. Türkiye hükümetinin arzusu elbette değişmemiştir. Kıbrıs meselesini müzakere eden BM Siyasi Komitesi kararının bu gece bu yolda tecelli etmesinden bu sebeple memnunuz. Bizim aradığımız nazari neticeler değil, fakat her üç devlet ve her iki cemaati memnun edecek hal şekilleridir. Asıl muvaffakiyeti bu neticeye vardığımız zaman elde edeceğiz. Bunun içinde her üç devlet arasında anlayış ve dostluk zihniyetinin hakim olması lazımdır.”⁵⁹⁰

D. Zürih Konferansı ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması

BM'deki görüşmelerin ardından bir yandan Amerika, bir yandan da NATO'nun aracılık ve baskıları ile Türkiye ve Yunanistan ikili müzakerelere girişmişlerdir. Kıbrıs hakkında bir konferans toplanmasını sağlamak amacıyla Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları arasındaki ikili görüşmeler çeşitli milletlerarası toplantılarla devam etmiştir. Nihayet belli noktalarda anlaşma sağlanınca Türkiye ve Yunanistan'ın Başbakanlarını Zürih'de görüşmeleri kararlaştırılmıştır. 5 Şubat 1959'da bir araya gelen taraflar arasında altı gün süren görüşmeler sonucunda resmi bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri: “Birleşik Krallığın dostu ve müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan, üç ilgili memleket arasında bir anlaşmanın Kıbrıs meselesini kat'i hal tarzına götüreceğine inanmakta tereddüt etmemektedir” denilerek üçlü görüşmelerin devamı istenmekte ve bu amaçla, Türk ve Yunan dışişleri Bakanlarının bu görüşmelerden İngiltere'yi haberdar etmek için Londra'ya hareket ettiklerini açıklamakta idi.⁵⁹¹ 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması ile alınan karar, İngiltere'nin de onayını almak için taraflar Londra'da toplanmışlardır. Başbakan Menderes başkanlığındaki Türk heyeti, 17 Şubat 1959'da

⁵⁸⁹ Gönlübol ve Ülman, **Olaylarla...**, s. 363.

⁵⁹⁰ Gönlübol ve Ülman, **Olaylarla...**, s. 365.

⁵⁹¹ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 457.

uçakla Londra'ya hareket etmiştir. Ancak o gün Londra'nın merkezi Heatrow Hava Alanı'nın çok sisli olması yüzünden, Türk heyetinin uçağı bu alana inememiştir ve yakın bir yerde bulunan Gatewick Hava Alanına inmesi istenmiştir. Bu hava alanına da inmeyi başaramayan uçak, hava alanı yakınlarında bir yere düşmüştür. Kazada aralarında Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu ve Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun da aralarında bulunduğu 16 kişi hayatını kaybetmiş, 6 kişi de yaralanmıştır. Başbakan Menderes ise bu kazayı küçük yaralarla atlatanlar arasındadır. Başbakan Menderes'in tedavisi tamamlandıktan sonra, İngiltere ve Yunanistan Başbakanları ile yapılan toplantı sonrası Zürich Antlaşması'nın koşullarının kabul edildiğı Londra Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁹² Türk, Yunan ve İngiltere Başbakanları yapmış oldukları antlaşmayı 19 Şubat 1959'da onaylamışlardır.⁵⁹³ Yapılan bu antlaşma ile bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁹⁴

İkinci Londra Konferansı sırasında imzalanan kararlar başlıca dört konudaki anlaşmaları kapsamıştır ki bunlar;

1. Kıbrıs üzerindeki İngiltere egemenliğinin, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair bir "Kuruluş Antlaşması",
2. Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini güvence altına alacak "Garanti Antlaşması",
3. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak olan, "Askeri İşbirliği Antlaşması",
4. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasının temel maddeleri.⁵⁹⁵

Başbakan Menderes Zürih'te alınan kararlarla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: "...Vardığımız bu netice, esas ve ruh itibarıyla beraber diğer tarafın da hak ve menfaatlerine riayet etmeyi kalp huzuru ile karşılayan bir zihniyetin eseri olarak telakki edilmek icap eder ki bu takdirde galibiyet ve malubiyet her iki taraf için de bahis mevzuu olmamak lazım gelir. Kıbrıs adası sakinlerine gelince, bu adada yaşayan Türk ve Rum cemaatlerinin bütün mensupları artık kanlı ve kavgalı bir devrin tamamıyla kapanmış olduğuna emin olabilir. Gerek ferden gerek cemaat olarak hak ve

⁵⁹² Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 458.

⁵⁹³ Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, s. 69–70; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 192.

⁵⁹⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 533; Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, s.67; Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 458.

⁵⁹⁵ Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, s. 459.

menfaatlerin en adil ve ölçülü bir şekilde korunmasını mümkün kılacak esasların iki devletçe artık kayıt ve tespit edilmiş bulunması sebebiyle istikbali büyük bir emniyet ve huzur içinde karşılayabilirler."⁵⁹⁶

19 Şubat 1959'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanan antlaşma TBMM'de 4 Mart 1959'da onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın meclise onaylandığı gün Yozgat Milletvekili Atıf Benderlioğlu ve iki arkadaşı, Kıbrıs ihtilafı mevzusunda Londra'da imzalanan antlaşmalarda hükümetin takip ettiği politikanın tasvibine dair bir taktir vermişlerdir.⁵⁹⁷

Aynı gün mecliste konuşma yapan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, *"Muhterem arkadaşlar, gösterdiğiniz itimada Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti namına teşekkür etmeyi en sevinçli bir vazife bilirim. Antlaşmalar, Türk milletine hayırlı ve uğurlu olsun. İnşallah bunlar üç müttelik arasındaki dostluk ve ittifakın gittikçe daha fazla kuvvetlenmesine en iyi bir zemin temin eder"*⁵⁹⁸ sözleriyle Kıbrıs meselesinin artık belli bir zeminde çözüme kavuştuğunu söylemiş ve taraf olan diğer devletlerle ilerleyen süreçte daha iyi ilişkiler içinde olmayı temenni etmiştir.

Zürih Konferansı'nda alınan kararlar son olarak Londra'da görüşülmüş ve 23 Şubat 1959'da yürürlüğe girmiştir ve artık Kıbrıs'ın statüsü bağımsız bir Cumhuriyet olmuştur. 28 Mart'ta ise Bakanlıklar paylaşılarak, Savunma, Sağlık ve Tarım Bakanlıkları Türk'lere bırakılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na Makarios, Cumhurbaşkanı Yardımcılığı'na ise Dr. Fazıl Küçük seçilmiştir.⁵⁹⁹

Kıbrıs'ta durumun netleşmesinin ardından Türkiye yine de temkinli davranmaya devam etmiştir. 28 Şubat 1959'da Fatin Rüştü Zorlu'nun yapmış olduğu konuşma bu durumu doğrulamaktadır: *"Yüksek malûmunuz olduğu veçhile Kıbrıs meselesi Türkiye bakımından hayati bir ehemmiyet arz etmekte idi. Kıbrıs meselesinde menfaatlerimizin layığı ile korunması için şu şartların tahakkuku lâzım gelmekte idi: 1. Kıbrıs'ın hiçbir zaman diğer yabancı bir devlete ilhak edilmemesi, 2. Kıbrıs'taki Türk cemaatinin inkişafının önlenmemesi ve onun Adada bir ekalliyet muamelesine tâbi tutulmaması, 3. Adanın Türkiye'nin emniyeti için arz ettiği büyük ehemmiyet nazarı itibara alınarak Adanın müdafaasının temini ve müdafaaya Türkiye'nin iştiraki. Ve bu üç ana prensibin*

⁵⁹⁶ Gönlübol ve Ülman, *Olaylarla...*, s. 367.

⁵⁹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem XI, C. 8, 4 Mart 1959, s. 21.

⁵⁹⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem XI, C. 8, 4 Mart 1959, s. 24.

⁵⁹⁹ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 459.

yanında Ada'da İngiltere'nin üslere sahip olmasının Türkiye için faydalı olduğu ve bunun idamesinin lüzumu.”⁶⁰⁰

Menderes Hükümetleri döneminde Kıbrıs konusunda genel bir değerlendirme yaptığımızda, başlangıçta neredeyse 1955 ortalarına kadar Kıbrıs'ın İngiltere'nin içişi olduğu fikri hakim olmuştur. Nitekim 2. ve 3. Menderes Hükümetleri programında Kıbrıs ile ilgili bir husus bulunmamaktadır. Ancak 4. Menderes Hükümeti (Aralık 1955-Kasım 1957) programında “kıymet verdiğimiz Türk-Yunan dostluğunu korumak ve bu ihtilafı ortadan kaldırmak için azami hüsnüniyet göstermiş ve Kıbrıs'ın taksimine razı olmak suretiyle yapabileceğimiz fedakârlığın hududuna varmış bulunuyoruz” şeklinde oldukça belirgin ifadeler kullanılmıştır. Bu kapsamda 1958'e kadar taksim fikri ön plana çıkmış ve 1959 yılına kadar da müşterek idare prensibi benimsenmiştir.⁶⁰¹

Demokrat Parti dönemi Kıbrıs politikasının, bazı eksiklikleri ve yanlışları olmakla birlikte başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye 1974 yılında Kıbrıs'a müdahale edebilmişse bunda hiç şüphesiz Demokrat Parti hükümetleri tarafından verilen Kıbrıs mücadelesi ve sonunda imzalanan Garanti Antlaşması ile birlikte Türkiye'nin sahip olduğu garantörlük hakları vardır. 1950–1960 arası Demokrat Parti hükümetinin Kıbrıs'ı bir “millî dava” haline getirmesini, bu uğurda yapılan fedakârlıkları hatırlamadan Kıbrıs meselesini anlamak mümkün değildir.

---

⁶⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 7, 28 Şubat 1959, s. 1350.

⁶⁰¹ Bayram Küçükkoçlu, “Kıbrıs Sorununa Dair Yaklaşım ve Algıların Türk Basınına Yansımaları (1954-1974)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 48, Ankara, 2011, s. 797.

SONUÇ

Türkiye, daha kuruluş yıllarından itibaren barışçı bir dış politika izlemeye başlamış ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurtta Barış Dünyada Barış” prensibini kendine bir hedef haline getirmiştir. Türkiye'nin bu hedefine karşılık, Kurtuluş Savaşı'nı izleyen ilk on yıllık süre içinde Batılı devletlerle olan ilişkilerinde bir soğukluk ve kuşku dönemi yaşanmıştır. Bu dönem Türkiye'nin 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla birlikte biraz daha yumuşamıştır.

Bu süreçten sonra Türkiye, II. Dünya savaşı sonrasına kadar dış siyasette Atatürk'ün tarafsızlık politikasını izlemiş ve bunda da önemli ölçüde başarılı olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında İsmet İnönü, ülkeyi savaşa sokmamak için büyük çaba sarf etmiş ve sonuçta Türkiye'yi savaşın dışında tutmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki emelleri ile Kars ve Ardahan üzerindeki talepleri nedeniyle kendini Sovyet tehdidi karşısında yalnız hissetmiş ve tarafsızlık politikasını terk etmeye başlamıştır. İki kutuplu dünya düzeninde Türkiye tercihini Sovyet tehdidine karşı Batı ittifakı ve Amerika'dan yana kullanmıştır.

Savaş sonu oluşan kutuplaşmanın ve buna bağlı olarak Türkiye'nin Batı taraflı bir politika izlemesinin Türkiye açısından en büyük ve en önemli sonucu, Cumhuriyetin ilk yıllarında iki defa denenmesine rağmen olumlu sonuç alınamayan çok partili hayata geçişi hızlandırmıştır. Savaş sonrasında demokratik ülkeler tarafında yer alan Türkiye çok partili rejim uygulamasına bir kez daha teşebbüs etmiştir ve bu teşebbüs sonucu Demokrat Parti kurulmuştur.

Türkiye, Demokrat Parti öncesi başlayan ve Demokrat Parti ile birlikte daha da yoğunlaşan Amerikan yardımları ve bunun yanında 1952'de NATO'ya üye olmasıyla birlikte tam anlamıyla Batı şemsiyesi altına girmişti. Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Türk dış politikası açısından bir dönüm noktası olmuş ve Türkiye ilk kez böyle büyük bir askeri organizasyon içinde yer almıştır. Batı ittifakının bir oluşumu olan NATO'ya dahil olmakla Türkiye tam anlamıyla Batı gurubunun bir müttefiki olmuştur. 14 Mayıs 1950 seçimleri ile CHP'nin 27 yıllık iktidarını devralan Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarı boyunca Amerika ile özellikle ekonomik alanda olmak üzere pek çok anlaşma

imzalanmıştır. Bu durum iki kutuplu dünyada Türkiye'nin yerini daha da sabitleştiren bir durum ortaya çıkarmıştır.

Türkiye, NATO ittifakına girdikten sonra dış politikasında daha aktif bir politika takip etmeye başlamıştır. Türkiye'nin uygulamış olduğu politikalar aynı zamanda Amerika'nın dış politika stratejisiyle de uyuşmaktadır. Amerika, Ortadoğu ve Balkanlar'da Sovyet yayılmacılığını önleyebilmek için Türkiye'nin liderliğini yaptığı bölgesel paktları, kendi küresel çıkarları doğrultusunda desteklemiştir. Bu politikalar doğrultusunda ilk adım Balkan Paketi'nin kurulması ile atılmıştır. Daha önce Sovyetler Birliği'ne yakın bir tutum sergileyen Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin bozulması ile, Yunanistan'ın da dahil olduğu bir pakt imzalanmıştır. Ancak bu paktın ömrü fazla uzun olmamış, Sovyetlerin Yugoslavya'ya karşı olan tutumunu değiştirmesi ile birlikte iki ülke arasında tekrar bir yakınlaşma olmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasında da Kıbrıs meselesi ortaya çıkınca pakt işlevini kaybetmiştir.

Sovyet yayılmacılığına karşı diğer bir paktta Ortadoğu'da yapılmıştır. Demokrat Parti liderliğinde Türkiye, Arap ülkelerine öncülük ederek, Amerika ve Batı ittifakı desteğinde bir pakt oluşturma amacıyla bölge ülkeleriyle temasa geçmiştir. Bu noktada Mısır, pakt girişimine şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun temel sebebi de, Mısır'ın bölgede lider olmak isteyen bir ülke olarak Türkiye'yi rakip görmesidir. Mısır, kendisini Arap ülkelerinin lideri olarak görmekte ve Arap milliyetçiliği söylemiyle bir Arap birliği kurmak istemektedir. Menderes, Mısır'ın bu tutumuna karşılık Irak'ın da desteğiyle Bağdat Paketi'nı kurmuştur. Fakat paktta, Arap ülkelerinden beklenen katılım ve destek sağlanamamıştır. Türkiye'nin İsrail ile olan diplomatik ilişkileri de Arap ülkeleri tarafından tepki çekmiş ve bu durum Arap ülkelerinin paktta bakışını olumsuz etkilemiştir. 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbe sonucu yönetime gelen yeni hükümetin de Bağdat Paketi'nden ayrılacağını bildirmesi üzerine Türkiye, bölgede ki en büyük ittifakını da kaybetmiş ve paktın önemi iyice azalmıştır. Irak'ın pakttan çekilmesi ile birlikte pakt, merkezi Ankara olmak üzere CENTO'ya dönüştürülmüştür. Ancak Ortadoğu'da önemli bir etkinliği olmamıştır.

DP Dönemi'nin ve ondan sonraki iktidarlar döneminin de en önemli dış politik olaylarından birini oluşturacak olan diğer bir mesele de Kıbrıs Sorunu olacaktır. Aslında 1950'li yıllarda ortaya çıkmış olan Kıbrıs Meselesi, 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletler gündemine getirmesine kadar Türkiye açısından fazla

üzerinde durulacak bir mesele değildi. Kaldı ki Türkiye böyle bir sorunla karşı karşıya kalması durumunda ne yapacağını da planlamamıştı. Türkiye, sorunun ortaya ilk çıktığı dönemlerde gerek NATO çerçevesinde gerekse Balkan Paktı çerçevesinde Yunanistan'la müttefik durumunda bulunmaktaydı. Her iki ülke Kore'ye birlikte asker göndermişti. Türkiye bu çerçevede Yunanistan'la ilişkilerini bozmak istememekteydi. Fakat Yunanistan Kıbrıs üzerindeki emellerinden vazgeçmemekte ve adanın kendisine bırakılmasını istemekteydi. Buna karşılık Menderes Hükümeti ilk başlarda adada mevcut durumun korunması gerektiğini savunmuş, eğer mevcut durumda bir değişiklik yapılması söz konusu ise de bunun tarihsel, coğrafi, etnik, stratejik, askeri ve siyasi nedenlerden dolayı Türkiye lehine olması gerektiğini savunmuştur. Kıbrıs sorununun ilk kez uluslararası platformda tartışılacağı Londra Konferansı'nda Türkiye, kendi tezini başarı ile savunmuştur. Bu görüşmeler devam ederken Türkiye'de meydana gelen 6-7 Eylül olayları konferansın sona ermesine neden olmuştur ve aynı zamanda bu olaylar Türkiye'yi uluslararası arenada zor durumda bırakmıştır. Fakat Kıbrıs Komisyonu'nun ortaya koyduğu stratejiler ve taktiklerin doğru bir şekilde uygulanması sonucu Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın yanı sıra adada söz sahibi olan bir diğer etken konumuna gelmiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun müzakerelerdeki başarısı ve Türk tarafının tezlerini başarılı bir şekilde savunması sonucu İngiltere'nin de katkılarıyla adada bağımsız bir devlet kurulması sürecine girilmiş, Londra ve Zürih Antlaşmaları'yla Bağımsız Kıbrıs Devleti'nin kurulması sağlanmıştır. Bu antlaşmalarla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile birlikte Kıbrıs'ta garantör ülke statüsünü elde etmiştir.

Sonuç olarak, Demokrat Parti döneminde aktif bir dış politika anlayışı hakim olmuş, II. Dünya Savaşı sonrası, Türkiye'nin yanında yer almayı amaçladığı Batılı demokratik devletlerle askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan sıkı bir işbirliğine gidilmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak da Türkiye, ekonomik ve güvenlik amaçlı pakt ve anlaşmalara dahil olmuştur. Bütün bu dış politika gelişmelerinin ardından, Türk siyasi tarihinde kara bir leke olarak adlandırılan ve aynı zamanda demokrasiye de vurulan bir "darbe" sonucu Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı sona ermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

I. TBMM TUTANAKLARI:

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IV, C. 20, 1 Mart 1934; 5 Mart 1934; 8 Mart 1934.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, C. 20, 1 Kasım 1945.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 1, 14 Ağustos 1946; C. 2, 1 Kasım 1946; C. 3, 18 Aralık 1946; C. 6, 1 Kasım 1947; C. 7, 1 Kasım 1947; C. 10, 2 Şubat 1948; C. 11, 19 Nisan 1948; C. 13, 1 Kasım 1948; C. 21, 1 Kasım 1949; 22, 12 Aralık 1949.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 1, 29 Mayıs 1950; 31 Mayıs 1950; 1, 30 Haziran 1950; 14 Temmuz 1950; C. 2, 1 Kasım 1950; 27 Kasım 1950; C. 3, 1 Aralık 1950; 4 Aralık 1950; 6 Aralık 1950; 11 Aralık 1950; C. 4, 24 Ocak 1951; C. 5, 20 Şubat 1951; 24 Şubat 1951; C. 9, 20 Temmuz 1951; C. 10, 1 Kasım 1951; C. 11, 19 Aralık 1951; C. 13, 18 Şubat 1952; C. 15, 5 Mayıs 1952; 26 Mayıs 1952; C. 17, 1 Kasım 1952; 17 Kasım 1952; 19 Kasım 1952; C. 17, 28 Kasım 1952; C. 18, 15 Aralık 1952; C. 20, 13 Şubat 1953; 16 Şubat 1953; 23 Şubat 1953; 24 Şubat 1953; C. 22, 18 Mayıs 1953; 22 Mayıs 1953; C. 23, 1 Haziran 1953; C. 24, 20 Temmuz 1953; C. 25, 1 Kasım 1953; 2 Aralık 1953; C.27, 6 Ocak 1954; C. 27, 29 Ocak 1954; C. 28, 28 Şubat 1954; C. 29, 2 Mart 1954; 10 Mart 1954.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 1, 24 Mayıs 1954; 11 Haziran 1954; 16 Haziran 1954; 30 Haziran 1954; C. 2, 1 Kasım 1954; C. 3, 10 Aralık 1954; C. 5, 16 Şubat 1955; 18 Şubat 1955; 19 Şubat 1955; 26 Şubat 1955; 27 Şubat 1955; C. 6, 15 Nisan 1955; C. 7, 21 Mayıs 1955; 12 Eylül 1955; C. 8, 1 Kasım 1955; 14 Aralık 1955; 16 Aralık 1955; 26 Aralık 1955; C. 10, 21 Şubat 1956; 25 Şubat 1956; 28 Şubat 1956; C. 12, 13 Haziran 1956; C. 14, 1 Kasım 1956; C. 15, 28 Aralık 1956; C. 17, 11 Şubat 1957; 15 Şubat 1957.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, C. 1, 4 Aralık 1957; C. 2, 19 Şubat 1958; 25 Şubat 1958; C. 4, 16 Haziran 1958; 21 Eylül 1958; C. 5, 1 Kasım 1958; C. 6, 8 Aralık 1958; C. 7, 28 Şubat 1959; C. 12, 19 Şubat 1960; C. 12, 23 Şubat 1960; 25 Şubat 1960; C. 18, 9 Mayıs 1960.

II. SÜRELİ YAYINLAR:

Akşam, 10 Şubat 1934; 2 Mart 1950; 3 Mart 1950; 15 Temmuz 1950; 16 Temmuz 1950; 19 Temmuz 1950; 26 Temmuz 1950; 28 Temmuz 1950; 15 Eylül 1950; 16 Eylül 1950; 16 Ocak 1951; 24 Nisan 1951; 16 Nisan 1952; 27 Nisan 1952; 2 Mayıs 1952; 3 Mayıs 1952.

Aynı Tarihi, 30 Temmuz 1950; 31 Ağustos 1952; 1–24 Ocak 1953; 17 Mart 1953; 6 Mart 1954; 12–16 Nisan 1954; 26 Nisan 1954; 14 Temmuz 1954; 3 Eylül 1954; 23 Eylül 1954; 18 Ekim 1954; 18 Aralık 1954; 31 Ocak 1955; 23 Nisan 1955; 29 Ağustos 1955; 7 Eylül 1955; 24 Şubat 1956; 16 Temmuz 1956; 20 Aralık 1956.

Cumhuriyet, 3 Mart 1950; 21 Haziran 1950; 26 Haziran 1950; 27 Haziran 1950; 1 Temmuz 1950; 8 Temmuz 1950; 27 Temmuz 1950; 29 Temmuz 1950; 31 Temmuz 1950; 10 Ağustos 1950; 31 Aralık 1950.

Milliyet, 19 Temmuz 1950; 21 Temmuz 1950; 26 Temmuz 1950; 27 Temmuz 1950; 28 Temmuz 1950; 31 Temmuz 1950; 2 Ağustos 1950; 14 Eylül 1950; 2 Ocak 1951; 12 Mart 1951; 20 Ağustos 1951; 27 Nisan 1952; 24 Temmuz 1952; 17 Ağustos 1952; 30 Ocak 1953; 22 Mart 1953; 01 Temmuz 1953; 05 Ekim 1953; 27 Ocak 1954; 20 Haziran 1954; 25 Temmuz 1954.

Hürriyet, 2 Temmuz 1950; 19 Temmuz 1950.

Son Posta, 18 Ağustos 1952.

Yeni İstanbul, 27 Temmuz 1950.

Zafer, 16 Mayıs 1949; 20 Mayıs 1949; 24 Mayıs 1949; 3 Mart 1950; 19 Temmuz 1950; 25 Temmuz 1950; 26 Temmuz 1950; 29 Temmuz 1950; 1 Ağustos 1950; 4 Aralık 1950.

III. KİTAPLAR

- Açıkses Erdal ve Doğanay Rahmi, **Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2010.
- Agun Hüseyin, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1997.
- Ahmad Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ahmad Feroz – Ahmad Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.
- Akalın Cüneyt, **Askerler ve Dış Güçler Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.
- Akşin Aptülâhat, **Atatürk'ün Dış Politik İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Akşin Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009.
- Albayrak Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.
- Armaoğlu Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, Alkım Yayınevi, (Kitabın üzerinde basım yeri ve tarihine rastlanılmamıştır)
- Armaoğlu Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Artuç İbrahim, **Kore Savaşlarında Mehmetçik**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1980.
- Aydemir Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.
- Aydın Mustafa – Denk Erdem – Özersay Kudret, **Türk Dış Politikası Kaynakçası(1923–2000)**, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2001.
- Bağcı Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- Bağcı Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara 2001.

- Bıyıklıoğlu Tefvik, **Trakya’da Milli M¼cadele, C. 1.** , T¼rk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- Bostanoğlu Burcu, **T¼rkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Bulut Semih, **Atat¼rk D¼nemi T¼rkiye-ABD İlişkileri (1923–1938)**, Atat¼rk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.
- Burçak Rıfkı Salim, **On Yılın Anıları (1950–1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998.
- Canatan Yaşar, **T¼rk-Irak M¼nasebetleri (1926–1958)**, K¼lt¼r Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Çakan Işıl, **T¼rk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yayınları, 1999.
- Çavdar Tefvik, **T¼rkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839–1950**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Çavdar Tefvik, **T¼rkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den G¼n¼m¼ze)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Çiftçi Kemal, **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında T¼rk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.
- Çufalı Mustafa, **T¼rkiye’de Demokrasiye Geçiş D¼nemi (1945–1950)**, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Demirci Sevtap, **Belgelerle Lozan**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.
- Demirel Tanel, **T¼rkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Damla Demir¼z¼, **Savaştan Barışa Giden Yol Atat¼rk-Venezelos D¼nemi T¼rk-Yunan İlişkileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Denizli Ali, **Kore Harbi’nde T¼rk Tugayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- Dora Celal, **Kore Savaşında T¼rkler 1950- 1951**, İsmail Akg¼n Matbaası, İstanbul, 1963.
- Ekinci Necdet, **T¼rkiye’de Çok Partili D¼zene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal D¼n¼ř¼m Yayınları, İstanbul, 1997.
- Erkin Feridun Cemal, **Dışışlerinde 34 Yıl Vaşington B¼y¼kelçiliđi, C.2**, T¼rk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999. (Bu kaynağın 1986 basımı da kullanılmıştır.)
- Eroğlu Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

- Esmer Ahmet Şükrü – Sander Oral, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- Güven Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Günel Erdoğan, **Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908- 2008**, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gürel Şükrü Sina, **Tarihsel Boyutları içinde Türk-Yunan İlişkileri(1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.
- Gürün Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1983.
- Gönlübol Mehmet ve Sar Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- Gönlübol Mehmet ve Ülman Haluk, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- Hale William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- Hatipoğlu Murat, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- Karakuş Emin, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara**, Hürriyet Yayınevi, İstanbul, 1977.
- Karpat Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kongar Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975.
- Kurumahmut Ali, **Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- Kürkçüoğlu Ömer, **Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.
- Macar Elçin, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Meray Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, C. 2**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

- Nur Rıza - Grew Joseph C., **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922–1923)**, Örgün Yayınevi, 2007.
- Oran Baskın, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Özdemir Hikmet, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Özdemir Hikmet, **Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Öztürk Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. I**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 19
- Öztürk Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. IV**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 23
- Öztürk Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. V**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 27
- Öztürk Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. VI**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 28
- Sander Oral, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945–1965)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.
- Saray Mehmet, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Sel Lütfü, **Kore, Kore'de Cereyan Eden Muharebelere Alınacak Dersler**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979.
- Sever Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye Batı ve Ortadoğu (1945–1958)**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Soysal İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları (1945–1990) C.II.**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Soysal İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919–1993)**, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Soysal İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920–1945)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Tanör Bülent, **Kurtuluş Kuruluş**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.

- Timur Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Toker Metin, **DP’nin Altın Yılları 1950 – 1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Toker Metin, **Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Tunçay Mete - Koçak Cemil - Özdemir Hikmet ve Diğerleri, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980**, Cem Yayınevi.
- Üçok Coşkun, **Siyasal Tarih 1789–1960**, Ankara Üniversite Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- Ülman Haluk, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939–1947**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961.
- Yaşar Abdullah, **Yeter Söz Milletin 21 Temmuz 1946’dan 22 Temmuz 2007’ye Bir Millet Demokrasisi Feryadı**, Popüler Yayınlar, İstanbul, 2007.
- YAZICI Tahsin, **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1963.
- Yeşil Ahmet, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Zürcher Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

IV. MAKALELER

- Akalın Cüneyt, “Missouri’nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi S. 3, İstanbul, 2003.
- Akdevelioğlu Atay ve Kürkcüoğlu Ömer, “ Orta Doğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, C. I. , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Arı Kemal, “ 1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de Emval-i Metruke ve Mubadil Göçmenler’”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 18, 1990.

- Armaoğlu Fahir, “1947–1997 Yarıy yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri” , **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Asılsoy Abdülkerim, “Bir Siyasi Portre Denemesi Fuat Köprülü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.2 S.1**, 2004.
- Aydın Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939–1945’”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Baharççek Abdülkadir, “Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- Bakacak Alper, “1950 Seçimleri Sonrası Ulus Gazetesi’nin Muhalefete Geçişi’”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 51**, Ankara, 2013.
- Biber Tuğba Eray, “Kızılay Arşiv Belgelerine Göre 1940–1942 Yılları Arasında Türkiye’den Yunanistan’a Yardımlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 201**, Aralık 2012.
- Bozoğlu Sezer Duygu, “ Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin İttifaklar Politikası’”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Bulut Sedef, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası’”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 41**, Ankara, 2008.
- Efegil Ertan, “Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç?”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- Erhan Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler’”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I** , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Erhan Çağrı, “Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi’”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

- Fırat Melek, “Yunanistan’la İlişkiler” , **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I.** , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001. (Bu eserin 2003 basımından da faydalanılmıştır.)
- Fırat Melek ve Kürkçüoğlu Ömer, “Sancak [Hatay] Sorunu” , **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I.** , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gönlübol Mehmet ve Ülman Haluk, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945–1965” , **Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXI S. I.** , 1966.
- Gönlübol Mehmet - Ülman Haluk, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- Gözen Ramazan, “ Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkileri” , **Türkler C. 17**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Güler Yavuz, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1795–1914)” , **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi C.6 S.1**, Kırşehir, 2005.
- Haytoğlu Ercan, “İnönü Döneminde Türkiye’de Siyasal Yaşam (1938–1950)” , **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Ed. Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık. Ankara, 2011.
- Karakaş Nuri, “Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yardımlarında Türkiye”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Temmuz 2009.
- Karakaş Nuri, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Aralık 2010.
- Karakaş Nuri, “ Osmanlı İmparatorluğu’nun Tasfiyesi Sürecinde Amerikan Politikası”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Temmuz 2010.
- Kayam Cevahir, “Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Ve Konunun TBMM’de Görüşülmesi” , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 27**, 1993.
- Kısıklı Emine, “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi” , **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 24**, Kasım 1999.

- Küçüköğlü Bayram, “Kıbrıs Sorununa Dair Yaklaşım ve Algıların Türk Basınına Yansımaları (1954-1974)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 48, Ankara, 2011.
- Malkoç Eminoalp, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947–1950)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi** S. 9, İstanbul, 2006.
- Öke Mim Kemal, “Küreselleşmenin Algılanması: Paranoya mı, Türk Asrı mı Paradoksu”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- Öksüz Hikmet, “Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923–1938)”, **Türkler**, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Öksüz Hikmet, “Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 48, 2000.
- Özersay Kudret, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I.**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Özgiray Ahmet, “Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 43, 1999.
- Soysal İsmail, “Türk-Arap İlişkileri (1918–1997)”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Sönmez Şinasi, “Cemal Abdün Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 43, Ankara, 2009.
- Uzgel İlhan, “Batı Avrupa’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I.**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ülman Haluk, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, 1968.
- Ülman Haluk ve Sander Oral, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968) II”, **Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXVII S.I, 1972.

- Tellal Erel, “SSCB’yle İlişkiler” , **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980, C. I.** , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yaman Ahmet Emin, “Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 37**, Ankara, 2005.
- Yeşilbursa Behçet Kemal, “Bağdat Paktı (1955–1959)” , **Tarihin Peşinde Dergisi, S. 6**, 2011.
- Yurtsever Ateş Nevin, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

V. YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

- Alacı Beral, **Demokrat Parti Kongreleri, Bildirileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), İzmir 2006.
- Aydemir Nurulay Funda, **Balkanlarda İttifak Arayışı ve Türkiye Birinci Balkan İttifakı**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
- Baş Arda, **Ortadoğu Krizleri ve Türkiye(1950–1958)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006.
- Bilgili Burhan, **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Yunan İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- Bilgili Feride Fatma, **Geçmişten Günümüze NATO**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008.
- Çakırbaş Ali, **Kıbrıs Sorunu (1950–1960)**, Erciyes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2004.

- Çömlekçi Mehmet Fatih, **Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde ve Bosna Krizi Sırasında Türk Basınının Tavrı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- Eker Alpaslan, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler ve Türkiye'nin NATO'ya Giriş Süreci (1945–1952)**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007.
- Erden Kürşat Nusret, **Menderes Dönemi Türkiye'nin Arap Ortadoğu Politikası**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009.
- Horay Murat, **Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Avrupa Politikası**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2007.
- Irmak Özge, **Adnan Menderes'in Yurtdışı Gezileri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- İvgen Ferhat, **1923–1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2007.
- Metin Ömer, **Demokrat Parti Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri(1950–1960)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006.
- Molla Alptekin, **NATO Savunma Politikaları Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Analizi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- Ordu Mehmet Kürşad, **Amerikan Kamuoyunda Kore Harbi (1950–1953)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- Özışıklı Mert, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Girişi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2009.
- Sevinç Derya, **Demokrat Parti Dönemi Türk Yunan İlişkileri (1950–1960)**, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.
- Sipahi Serkan, **Kore Savaşı ve Türk Kamuoyu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi(Basılmamış), İzmir, 2007.

- Şentürk Ayşegül, **CENTO Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959–1979)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2001.
- Şüküroğlu Veysel Karani, **1945–1960 Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Ortadoğu'ya Yansıması**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- Üzmez Adnan, **İkinci Dünya Savaşından Sonra Gelişen Olaylar Işığında Kore Savaşı ve Türkiye**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Yücel Ahmet, **Kore Harbinin Türk Dış Politikasına Etkisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- Yürür Pınar, **Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

VI. ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER

- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941–1960, C. 2**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Devellioğlu Ferit**, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat Eski ve Yeni Harflerle, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi Ansiklopedisi, C. 1**, abc yayınları, İstanbul, 2005.

VII. İNTERNET

- http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html (Erişim Tarihi 21.02.2013)
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.meclis_donemleri
- <http://www.politikakademi.org/2011/11/kore-savasi-ve-turkiye/> (Erişim Tarihi 27.12.2012)

<http://www.belgeler.com/blg/12ob/kore-savai-ve-trk-kamuoyu> (Erişim Tarihi 03.01.2013)

<http://gazeteler.ankara.edu.tr/detail.php?id=66> (Erişim Tarihi 17.04.2013)

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>

<http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi.aspx>

<http://www.nato.int/history/nato-history.html> (Erişim Tarihi 21.03.2013)

<http://www.mfa.gov.tr> (Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası)

<http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/155.pdf> (Erişim Tarihi 19.04.2013)

<http://dergiler.ankara.edu.tr>

<http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/04-dilek-yigit-y%C3%BCksel.pdf>